

СЕРІЯ «НАУКОВІ ПРАЦІ КАФЕДРИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО»

Т. І. ШВИДКА

**ЕКОНОМІЧНА КОНКУРЕНЦІЯ:
СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ЙОГО МОДЕРНІЗАЦІЇ**

Монографія

Харків
«Право»
2020

УДК 346.546
Ш35

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 20 грудня 2019 року)*

Рецензенти:

Є. М. Білоусов – доктор юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

В. А. Устименко – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПрН України, директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України

Швидка Т. І.

Ш35 Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації : монографія / Т. І. Швидка – Харків : Право, 2020. – 376 с.

ISBN 978-966-998-000-7

Монографія присвячена комплексному дослідженню конкурентної політики держави та відповідно – проблемі модернізації національного конкурентного законодавства. Окремо увагу приділено історії становлення й сучасному стану. Виокремлено напрями, завдання, механізми реалізації конкурентної політики, встановлено функціональне призначення й її системно-структурні зв'язки з іншими напрямками економічної політики держави. Спираючись на аналіз законодавства України та іноземних країн у цій сфері, доведено необхідність реформування й удосконалення вітчизняного конкурентного законодавства шляхом його систематизації в формі кодифікації. Обґрунтовано доцільність розробки та прийняття в цій сфері трьох кодексів, кожен з яких регулює гомогенні за своєю природою відносини: Конкурентного кодексу України, Конкурентного процедурного кодексу України та Кодексу України про конкурентні правопорушення. Акцентовано увагу на необхідності закріплення положень конкурентної політики держави в її прогностичних і програмних документах.

Для науковців, викладачів, юристів, аспірантів, студентів юридичних і економічних спеціальностей закладів вищої освіти.

УДК 346.546

© Швидка Т. І., 2020

© Оформлення. Видавництво
«Право», 2020

ISBN 978-966-998-000-7

SERIES «SCIENTIFIC WORKS OF THE DEPARTMENT
OF ECONOMIC LAW YAROSLAV MUDRYI
NATIONAL LAW UNIVERSITY»

Tetiana Shvydka

**ECONOMIC COMPETITION:
CURRENT STATE OF LEGISLATIVE
SUPPORT AND PROSPECTS
OF ITS MODERNIZATION**

Monograph

Kharkiv
«Pravo»
2020

UDC 346.546
SH35

*The issue is recommended for publication by the Academic Council
of Yaroslav Mudryi national Law University
(the protocol No. 5 of 20.12.2019)*

Reviewers:

E. M. Bilousov – Doctor of Law, Associate Professor of the Department of Law of the European Union, Yaroslav Mudryi National Law University;

V. A. Ustimenko – Doctor of Law, Professor, Corresponding Member. NAS of Ukraine, Corresponding Member NASPrN of Ukraine Director of the Institute of Economic and Legal Research of the NAS of Ukraine

Shvydka Tetiana

SH35 Economic competition: current state of legislative support and prospects of its modernization : monograph / Tetiana Shvydka. – Kharkiv : Pravo, 2020. – 376 c.

ISBN 978-966-998-000-7

The monograph is devoted to a comprehensive study of the state's competition policy as a component of its economic policy. Special attention is paid to the history of formation and the current state. The directions, tasks, mechanisms of realization of the competition policy are allocated, the functional purpose and its system-structural communications with other directions of economic policy of the state are established. Based on the analysis of the legislation of Ukraine and foreign countries in this area, the need to reform and improve domestic competition law by systematization in the form of codification is proved. The expediency of adopting three codes, each of which regulates homogeneous in nature relations: the Competition Code of Ukraine, the Competition Procedure Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Competition Offenses is substantiated. Focus on the need to enshrine the provisions of state competition policy in forecast and program documents.

Intended for scientists, teachers, lawyers, graduate students, students of law and economics in higher education.

UDC 346.546

© Shvydka Tetiana, 2020

© Publishing House «Pravo»,
2020

ISBN 978-966-998-000-7

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	9
Вступ	10

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ І СУЧАСНИЙ СТАН КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

1.1. Конкурентне законодавство іноземних країн: історичний аспект	16
1.1.1. Становлення і розвиток антимонопольного регулювання в США	17
1.1.2. Антимонопольне законодавство Канади: шляхи розвитку	24
1.1.3. Процес формування й сучасний стан антимонопольного регулювання у Великій Британії (історія формування та сучасний стан)	26
1.1.4. Регулювання конкуренції та становлення антимонопольного законодавства в Австралії та Новій Зеландії	28
1.1.5. Становлення й сучасний стан антимонопольного законодавства в Японії	29
1.1.6. Антимонопольне законодавство в Об'єднаних Арабських Еміратах	32
1.1.7. Формування й розвиток антимонопольного законодавства в Китайській Народній Республіці	34
1.1.8. Історія розвитку й сучасне антимонопольне законодавство в Південній Кореї	41
1.1.9. Формування національного антимонопольного законодавства в країнах Європи	45
1.2. Історія розвитку конкурентного законодавства України та його сучасний стан	51
1.3. Регулювання конкуренції на рівні Європейського Союзу і світових міжнародних організацій	71
1.3.1. Основні напрямки антимонопольної політики ЄС та її нормативно-правова реалізація	71
1.3.2. Регулювання конкуренції на рівні світових міжнародних організацій у сфері конкуренції	88
1.4. Глобалізація міжнародного економічного простору та проблеми забезпечення конкуренції на глобальному рівні	98

РОЗДІЛ 2
ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ
ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

2.1. Поняття та функції конкурентної політики держави.....	114
2.2. Елементи й засади реалізації господарсько-правової політики держави і системно-структурні зв'язки конкурентної політики з іншими напрямми економічної політики держави	130
2.3. Інструменти та механізми реалізації конкурентної політики	148
2.4. Особливі завдання й напрямми конкурентної політики держав	155

РОЗДІЛ 3
ОСНОВНІ ОБ'ЄКТИ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

3.1. Основні правила ринкової економіки й засади економічної конкуренції	164
3.2. Домінування суб'єктів господарювання в господарській діяльності та монополізм.....	176
3.3. Антиконтурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання.....	187
3.4. Антиконтурентні узгоджені дії у сфері публічних закупівель	197
3.5. Контроль за концентрацією суб'єктів господарювання	212
3.6. Недобросовісна конкуренція.....	224

РОЗДІЛ 4
ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО
КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

4.1. Законодавче закріплення механізму конкурентної політики держави й засобів її реалізації	245
4.2. Удосконалення законодавчого забезпечення правового статусу антимонопольних органів	258
4.3. Моделювання процесів кодифікації конкурентного законодавства України	270

Висновки	314
Список використаної літератури	331

CONTENTS

List of abbreviations	9
Introduction	10

Section 1

HISTORY OF DEVELOPMENT AND CURRENT STATE OF COMPETITIVE LEGISLATION OF UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

1.1. Competition law of foreign countries: historical aspect	16
1.1.1. Formation and development of antitrust regulation in the United States	17
1.1.2. Canada's antitrust law: ways to develop	24
1.1.3. The process of formation and the current state of antitrust regulation in the UK	26
1.1.4. Regulation of competition and antitrust law in Australia and New Zealand	28
1.1.5. Formation and current state of antitrust law in Japan	29
1.1.6. Antitrust law in the United Arab Emirates	32
1.1.7. Formation and development of antitrust law in the People's Republic of China	34
1.1.8. History of development and modern antitrust law in South Korea	41
1.1.9. Formation of national antitrust law in European countries	45
1.2. History of development of competition legislation of Ukraine and its current state	51
1.3. Regulation of competition at the level of the European Union and world international organizations	71
1.3.1. The main directions of EU antitrust policy and its regulatory implementation	71
1.3.2. Regulation of competition at the level of world international organizations in the field of competition	88
1.4. Globalization of the international economic space and the problem of ensuring competition at the global level	98

Section 2

LEGAL POLICY OF THE STATE IN THE FIELD OF PROTECTION OF ECONOMIC COMPETITION

2.1. The concept and functions of state competition policy.....	114
2.2. Elements and principles of state's economic realization and legal policy of the state and system-structural communications of competition policy with other directions of economic policy of the state	130
2.3. Legal instruments and mechanisms for implementing the state's competition policy	148
2.4. Special tasks and directions of competition policy of the states.....	155

Section 3

MAIN OBJECTS OF COMPETITION LAW OF UKRAINE

3.1. Basic properties of functioning of market economies and the phenomenon of economic competition in their composition	164
3.2. Dominance and monopoly of business entities in the market.....	176
3.3. Anti-competitive concerted actions of business entities	187
3.4. Anti-competitive concerted actions in the field of public procurement.....	197
3.5. Concentration of business entities.....	212
3.6. Unfair competition	224

Section 4

MAIN DIRECTIONS OF REFORMING NATIONAL COMPETITIVE LEGISLATION

4.1. Legislative consolidation of the mechanism of state competition policy and means of its implementation.....	245
4.2. Improving the legislative support of the legal status of antitrust authorities of Ukraine	258
4.3. Modeling of codification processes of competition legislation of Ukraine	270
Conclusions	314
References	331

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМКУ	Антимонопольний комітет України
АУД	Антиконкурентні узгоджені дії
ВІНК	Вертикально інтегровані нафтові компанії
ГАТТ	Генеральна угода про торгівлю послугами
ГТС	Газотранспортна система
ДЄС	Договір про заснування Європейського співтовариства
ДФЄС	Договір про функціонування Європейського Союзу
Євросоюз (ЄС)	Європейський Союз
ЄЕС	Європейський економічний простір
ЄОВС	Європейське об'єднання вугілля та сталі
Комісія, Комісія ЄС	Європейська Комісія
МЕРКОСУР	Економічний союз держав у Південній Америці
МКМ	Міжнародна конкурентна мережа
НАФТА	Угода про північноамериканську зону вільної торгівлі
НКРЕКП	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг
НКРЗІ	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації
ОБЕС	Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН	Організація об'єднаних націй
СОТ	Світова організація торгівлі
ТРИПС	Угода про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності
УНІДРУА	Інститут уніфікації приватного права
ФТК	Федеральна торгова комісія
ЮНКТАД	Конференція ООН з торгівлі та розвитку
ЮНІТРАЛ	Комісія ООН з права міжнародної торгівлі
ISO	Independent system operator
ІТО	Independent trans port operator
WGTCР	Робоча група з питань взаємодії між торгівельною та конкурентною політикою

Вступ

Створення конкурентного середовища, а також умов для задоволення інтересів усіх суб'єктів ринку і досягнення ними власних цілей у межах господарських відносин, що виникають у системі ринкової економіки, – це основна функція держави, оскільки однією із властивостей продуктивної економіки ринкового типу вважається саме її конкурентний характер.

Разом із тим слід пам'ятати, що суспільство не стоїть на місці, воно еволюціонує, як наслідок, під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників зміст і форми ринкових відносин постійно модифікуються. Відтак, мають бути оновлені правові концептуальні й прикладні підходи до модернізації господарського законодавства задля підтримання його в максимально ефективному стані. У цьому контексті слід також враховувати і процес економічної глобалізації, що відбувається, зокрема, у рамках СОТ і що супроводжується суттєвою ерозією меж поняття «національний ринок товарів і послуг» (бо останній дедалі стає все більш відкритим). У той же час конкурентні відносини в глобальному масштабі змушують держави піклуватися про збереження і стійкість національних економік – бази суспільного розвитку, а відтак застосовувати широкий арсенал засобів державної допомоги, що, за великим рахунком, суперечать «лабораторним» уявленням про економіку ринкового типу. Виходячи з цього, перегляду вимагають, зокрема, критерії економічної концентрації, параметри визначення монопольного становища суб'єктів господарювання, механізми захисту національного товаровиробника тощо.

Тим більше в сучасних умовах, коли достатньо динамічно відкриваються нові ринки товарів і послуг, що, зокрема, пов'язано з переходом до новітніх технологічних укладів, у системі правового забезпечення економічної конкуренції особливого значення набуває також і прогностичний аспект, врахування якого, у свою чергу, сприятиме реалізації регулятивної динамічної функції права. З огляду на це вивчення особливих вимог до політики держави у сфері економічної конкуренції є незмінно актуальним питанням.

Формування й реалізація економічної політики держави, у тому числі й конкурентної, потребує застосування інструментально-інституційного під-

ходу держави до її функціонування як окремої постійної складової діяльності державного апарату, а до певної міри також і об'єднань суб'єктів господарювання, зокрема, саморегулівних організацій.

Дуже важливим є також і те, що відповідно до положень Конституції України, а саме ст. 42, п. 8 ст. 92, правові засади й гарантії підприємництва, правила конкуренції і норми антимонопольного регулювання визначаються виключно законами України, а отже, держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, що свідчить про високу суспільно-економічну актуальність вказаних відносин. У зв'язку з цим виникає питання стосовно того, яким чином домогтися їх реального закріплення, адже на сьогодні в жодному нормативно-правовому акті не визначені правила і принципи позитивної конкуренції, оскільки вони не отримали прямого диспозитивного викладення в законодавстві. Більш того, останнє побудоване казуїстично, переважно у правоохоронному контексті, оскільки в ньому акцентується увага в переду-сім на переліку правопорушень і заходах відповідальності за їх вчинення. Однак навіть за такої ситуації в питанні інструментальної досконалості занадто багато зауважень викликає й саме формування відповідних складів конкурентних правопорушень із точки зору законодавчої техніки їх викладення, оскільки розпливчатість і нечіткість мають наслідком зниження ефективності приписів конкурентного законодавства.

У контексті сказаного зауважимо, що у сфері регулювання конкурентних відносин багато питань залишаються відкритими і потребують вирішення на законодавчому рівні. Йдеться, зокрема, про прогалини в самій структурі законодавства, його розгалужений характер; дефінітивні проблеми, як-то існування в конкурентному праві великої кількості оцінних понять, які не мають чіткого визначення ні на рівні законів України, ні на підзаконному нормативно-правовому рівні. Існують також суттєві недоліки й у процесуально-правовому забезпеченні правозастосовної діяльності у сфері економічної конкуренції.

Отже, незважаючи на майже тридцятирічну історію розвитку конкурентного законодавства України і сформовану систему антимонопольних органів держави, можемо констатувати, що рівень конкурентності господарської діяльності в національній економіці залишається низьким, а реалізація конкурентної політики малоефективною.

Така ситуація не може вважатися задовільною, тобто такий стан справ не влаштовує суспільство, державу і суб'єктів господарювання, оскільки розвиток ринкової економіки, нормальні інвестиційні, виробничі відносини вимагають здорової конкуренції, яка має стати природним чинником зростання конкурентоспроможності національної економіки, особливо враховуючи традиційні для українського суспільства проблеми впливу на функціонування державного апарату олігархічних структур, а також масштаби тіньової еконо-

міки й рівень корупції тощо. Водночас все більшої гостроти набуває питання захисту національного товаровиробника і використання засобів державної допомоги суб'єктам господарювання в умовах конкурентного характеру господарської діяльності на ринках.

Спираючись на наведене, можемо сміливо стверджувати, що будь-яка модернізація, а тим більше реформування, системи законодавчого забезпечення економічної конкуренції і осучаснення приписів деяких актів потребують у першу чергу концептуальної ясності щодо самої феноменології економічної конкуренції в умовах сьогодення, прогнозування напрямів її трансформації та розвитку, постановки чітких функціональних завдань стосовно перегляду характеру і змісту правового регулювання в означеній сфері. Усі ці та багато інших проблем мають бути вирішені при розробленні сучасної конкурентної політики держави.

З огляду на сказане вважаємо за доцільне додати, що конкурентна політика держави виступає складовою її економічної політики, яка має на меті оптимізувати діяльність ринків, стимулювання учасників ринку до змагання в умовах добросовісної конкуренції. У той же час конкурентна політика держави передбачає забезпечення здорового й безперервного функціонування ринкової економіки в цілому, а це, у свою чергу, приносить позитивні результати як споживачам, так і суспільству в цілому.

Слід також наголосити, що конкурентна політика держави як інформаційний продукт особливого призначення має стати результатом спільних зусиль економічної й правової науки, завдяки поєднанню економічного характеру завдань із правовими засобами їх вирішення за допомогою спеціально створених нормативно-правових механізмів і спеціально прийнятих нормативно-правових актів. Варто додати, що згідно з приписами Господарського кодексу України антимонопольно-конкурентна політика визнається одним із головних напрямів економічної політики держави, проте правові механізми її функціонування, як уявляється, є слабо інституціалізованими.

У той же час процес формування інституційної інфраструктури конкурентної політики як окремого державно-правового механізму передбачає поєднання наукової, нормотворчої та виконавчої діяльності державних інститутів й організації громадянського суспільства. Однак такий особливий вид діяльності органів держави з розробки й реалізації політики потребує інструментально-інституційного підходу до практичного забезпечення її функціонування як окремої постійної складової діяльності державного апарату, що стає можливим завдяки дослідженням, які проводяться науковими установами, й напрацюванням експертного середовища тощо. Поряд із цим конкурентна політика має узгоджуватися із промисловою, інноваційною, інвестиційною та іншими напрямками економічної політики держави.

Підсумовуючи сказане, можемо констатувати, що в умовах сьогодення для віднайдення продуктивних (дієвих) механізмів реалізації конкурентної політики слід використовувати концептуально нові підходи, враховувати ступінь відкритості ринку й брати до уваги те, що уніфіковане регулювання конкурентних відносин, узятих в масштабі усього національного ринку, є проблематичним і потребує предметного розгляду з позицій спеціалізації по окремих сегментах ринків товарів і послуг.

Таким чином, і конкурентна політика держави, і законодавство про економічну конкуренцію мають враховувати вплив як процесів глобалізації, що стирають автономію національних ринків, так і принципову різницю між процесами, що відбуваються на різноманітних окремих ринках у межах національного. З огляду на це не достатньо закріпити визначення поняття «*антимонопольно-конкурентна політика*» лише у ст. 10 Господарського кодексу України, конкретні завдання економічної конкуренції мають бути відображені також у прогностичних і програмних документах держави, що створюють безпосереднє зобов'язання для її антимонопольних органів. Для успіху в реалізації конкурентної політики слід також брати до уваги механізми, які використовуються всередині країни із метою забезпечення чесної конкуренції на внутрішньому ринку між вітчизняними, а також між українськими й іноземними виробниками. У свою чергу, завдяки цивілізованій конкуренції на міжнародному рівні з'являються певні стимули для розвитку і підвищення конкурентоздатності в національних товаровиробників, а це сприяє модернізації національної економіки в цілому. У той же час механізми ведення державної конкурентної політики повинні сприяти захисту національного товаровиробника, залученню іноземного інвестора через створення привабливого інвестиційного клімату. Усе окреслене стає можливим лише завдяки збалансуванню концептуальних підходів і практичних дій щодо віднайдення внутрішнього компромісу між публічними і приватними інтересами, враховуючи інтереси не тільки суб'єктів господарювання – представників як малого й середнього, так і великого бізнесу, а також споживачів, публічних суб'єктів, зокрема, держави Україна, іноземних країн і міжнародних організацій. Проте основною метою було і залишається недопущення монополізму і олігополізму, зловживань з боку відповідних суб'єктів господарювання і в першу чергу з боку господарських організацій олігархічного типу.

Як відомо, регулювання конкурентних відносин в Україні здійснюється на рівні і законів України, насамперед «Про захист економічної конкуренції» й «Про захист від недобросовісної конкуренції», і підзаконних нормативно-правових актів. Наприклад, основні повноваження, завдання і компетенція Антимонопольного комітету України закріплені у Законі України «Про Антимонопольний комітет України», а відповідні процедурні питання – у підзакон-

них нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України і Антимонопольного комітету України. У цьому контексті слід зазначити, що згадані повноваження зафіксовані також і у Законі України «Про природні монополії». Таким чином, можна з впевненістю вести мову про те, що, з одного боку, у вказаній сфері суспільно-економічних відносин на цей час сформована більш-менш стабільна сукупність основних нормативно-правових документів, а з іншого – сформована суспільно-правова потреба в подальшій систематизації джерел конкурентного законодавства. Її метою має бути досягнення синергетичних ефектів від систематизаційно-кодифікаційного потенціалу законодавчого регулювання. Отже, модернізація й систематизація чинного конкурентного законодавства, передусім шляхом кодифікації, вже на часі і це стосується в тому числі питань розроблення програмних документів і стратегії розвитку конкуренції в системі національної економіки. Кодифікація конкурентного законодавства у вигляді єдиного уніфікованого для всієї цієї підгалузі акта вбачається проблематичною з огляду на суттєву різницю у правовій природі і правовій спрямованості структурних блоків конкурентного права, тому оптимальним уявляється кодифікація конкурентного законодавства України у вигляді трьох уніфікованих кодексів, кожен з яких регулює гомогенні за своєю природою відносини: Конкурентного кодексу України, Конкурентного процедурного кодексу України й Кодексу України про конкурентні правопорушення.

Не менш важливо й те, що проблема ефективності забезпечення економічної конкуренції була предметом уваги представників економічної та правової наук. Так, у господарсько-правовій науці особливе місце посідають дисертаційні дослідження таких відомих фахівців, як О. Бакалінська, О. Безух, С. Валітов, О. Вінник, О. Верещагіна, Ю. Журик, Н. Корчак, Д. Задихайло, Г. Удалов. Проте характер і масштаб самих дисфункцій у конкурентній політиці держави, а також у конкурентному законодавстві України не дозволяють поставити крапку в пошуках у цій сфері. З огляду на це представлена робота, сподіваємося, також не стане останньою, адже наука – це процес, що має свої завдання на кожному етапі суспільно-економічного розвитку.

Мета даного монографічного дослідження полягає в розробленні концепції модернізації структури й змісту національного законодавства про захист економічної конкуренції задля суттєвого підвищення ефективності реалізації антимонопольно-конкурентної політики держави в сучасних умовах економічної глобалізації та концентрації.

Відповідно до визначеної мети, поставлено й вирішено наступні завдання:

- з'ясувати сучасний стан і тенденції розвитку законодавства про захист економічної конкуренції зарубіжних країн;
- дослідити історію розвитку законодавства України про захист економічної конкуренції, виявити основні властивості його сучасного стану;

- визначити головні напрями антимонопольно-конкурентної політики Європейського Союзу та Світової організації торгівлі, а також місце антимонопольно-конкурентної політики держави в системі напрямів її економічної політики й у співвідношенні із державною господарсько-правовою політикою;
- встановити характер впливу процесів економічної глобалізації та концентрації на стан конкурентності економіки України;
- вивчити коло основних інструментів і механізмів реалізації державної антимонопольно-конкурентної політики;
- виокремити ключові завдання й напрями антимонопольно-конкурентної політики держави в сучасних економічних умовах;
- встановити найважливіші об'єкти конкурентного права й законодавства України, виявити найгостріші проблеми, зокрема, щодо необхідності підвищення ефективності механізмів їх правової реалізації;
- окреслити основні напрями реформування національного конкурентного законодавства;
- обґрунтувати гостру необхідність удосконалення законодавства України щодо формування, закріплення та реалізації конкурентної політики держави, а також забезпечення правового статусу антимонопольних органів України;
- запропонувати модель кодифікаційних процесів у конкурентному законодавстві України.

Завдання в повному обсязі було виконано і результати дослідження детально викладено в висновках, що завершують зміст монографії.

Автор висловлює свою повагу і вдячність науковому консультанту доктору юридичних наук, завідувачу кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, професору Задихайлу Дмитру Вітольдовичу за поради і спрямування. Окремо хочу подякувати родині й близьким за терпіння і натхнення; дорогим друзям і колегам – за підтримку і допомогу. Щира дяка шановним рецензентам, які знайшли час для аналізу даного дослідження й підтримки його результатів.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ І СУЧАСНИЙ СТАН КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

1.1. Історія розвитку конкурентного законодавства іноземних країн

Наприкінці XIX – початку XX століття відбулося виокремлення і становлення такої галузі, як конкурентне право, що, звісно, позначилося на регулюванні конкуренції на законодавчому рівні. Звичайно, питання нівелювання недобросовісних торгових практик, зменшення монополій (монополізму) державної влади та інші піднімалися і раніше, ще за часів Римської імперії та навіть в античній Європі. Зокрема, у добу Середньовіччя монархічні правила в Європі дозволяли боротися з монополіями, у тому числі створеними за допомогою держави. Як наголошує К. Смирнова, передумовою для прийняття сучасного Акта про конкуренцію стає англійська доктрина загального права щодо обмежень в торгівлі [330, с. 25]. У цей саме період у США приймаються перші антимонопольні закони, які вважаються реакцією на монополізацію майже всіх галузей виробництва, створення картелей, синдикатів, трестів та виникнення інших форм монополій і мали на меті боротьбу з цими гігантами і їх впливом. З огляду на це конкурентне законодавство у США отримало назву «антитрестівське», основним завданням якого стало регулювання й заборона створення трестів. Більш того, у цій державі була розроблена і провадилася антитрестівська політика задля захисту і посилення конкуренції шляхом створення перешкод виникненню і використанню монопольної влади [113; с. 165]. В Європі конкурентні закони з'являються трохи пізніше, ніж в Америці, до того ж вони створені з урахуванням норм антимонопольного законодавства США. Варто додати, що «американська модель» конкурентного законодавства, яка також існує в Канаді, Японії, Аргентині, Чилі та інших країнах, у більшості своїй спрямована на боротьбу з монополіями, у той час як «європейська модель» переслідує таку основну ціль,

як боротьба не з монополіями, а із зловживанням домінуючим становищем і недобросовісною конкуренцією, тому й отримала назву проконкурентне регулювання.

Розгляду становлення й формування антимонопольного законодавства в різних країнах світу, а також особливостям антимонопольного регулювання присвятили свої праці такі науковці, як О. Бакалінська, Б. Бережняк, З. Борисенко, Є. Горян, О. Карасик, А. Карибаєва, М. Ковтун, Б. Кормич, Б. Макаров, К. Смирнова, А. Толоконников, С. Шкляр, Д. Хохлов та ін. Думки і погляди видатних учених у галузі конкурентного права, приписи нормативно-правових актів із цих питань лягли в основу аналізу антимонопольно-конкурентного законодавства зарубіжних країн, проведеного автором для подальшого визначення шляхів вдосконалення конкурентного законодавства України.

1.1.1. Становлення і розвиток антимонопольного регулювання в США

Висвітлення питання почнемо з встановлення факторів і причин появи перших антимонопольних законів у США. Зауважимо, що саме кінець XIX – початок XX століття – це той період, коли відбувається злиття компаній і їх перетворення на гігантські трести, які займають монополієне становище на ринку і диктують малому й середньому бізнесу свої правила гри, обмежують свободу ринкової конкуренції. До речі, слово «трест» часто використовується як синонім до «монополія», хоча згідно із тлумачним словником воно характеризує лише одну з форм діяльності монополістів.

Саме в цей час йде монополізація цілих галузей промисловості, як наслідок, нафтова, цукрова промисловість, виробництво віскі, свинцю, цигарок, бавовняного й льняного масел та інші галузі опиняються у стані повної або часткової монополізації. У 1884–1887 рр. були створені «Linseed Oil Trust», «Cottonseed Oil Trust», «Distillers 8t Cattle Feeders Trust», «National Leed Trust», «Sugar Trust» [55]. «United Stells Stil», українською «Сталевий трест», контролював понад 60% виробництва сталі країни. На його заводах виготовлялася продукція від сталевих конструкцій, рейок, кабелів, труб до складного машинного обладнання (військових кораблів, пасажирських і вантажних суден) тощо.

В автомобільній промисловості три компанії – «Форд», «Крайслер», «Дженерал Моторз» – контролювали 80% виробництва галузі.

Ринок нафтопродуктів у США майже на 90% належав компанії «Standart Oil Company», що контролювала повний цикл від добування нафти до поставок кінцевого продукту і, займаючи провідне місце, досить істотно впливала на сферу відносин, пов'язаних із залізничними перевезеннями. Через свою діяльність компанія могла витіснити конкурентів з існуючого ринку, а також могло мати місце «паралізування» майже всіх їх намагань вести власну господарську діяльність, тому необхідність регулювання й боротьби з монополіями була очевидною. Згодом компанію примусово поділено на такі компанії, як «Exxon», «Mobil», «Chevron» [44].

Ринок тютюнового виробництва майже на 90% ринкової частки монополізувала компанія «American Tobacco Company». Таких прикладів можна наводити багато, включаючи відомі змови на ринку залізничного транспорту, що так і не підпадали під дію жодного законодавчого акта.

Першим актом у сфері антимонопольного законодавства став Закон Шермана, який названо на честь автора законопроекту. Згаданий Закон за мету передслідував захист торгівлі і комерції від обмежень з боку монополій. Згідно з його приписами заборонено угоди, об'єднання, таємні змови, які могли обмежувати торгівлю. Офіційна назва закону – Закон «Про захист торгівлі та комерційної діяльності проти незаконних обмежень та монополій» («An Act to Protect Trade Commerce against unlawful Restrain and monopolies» [457].

Цей Закон був вкрай жорстким і передбачав кримінальне покарання у виді штрафу або тюремного ув'язнення на строк не більше одного року, або обидва покарання за рішенням суду. Заборонялися домовленості з ціллю обмеження торгівлі чи комерції між декількома країнами або штатами.

Діяти Закон Шермана починає з 1987 року, саме в цей час були винесені перші рішення Верховним Судом США щодо 18 залізничних компаній стосовно їх незаконного укладення договору про фіксування цін. У 1911 році Верховний Суд США приймає рішення стосовно поділ найбільшої компанії у світі на ринку нафтопродуктів «Standart Oil», яка належала Джону Д. Рокфелерові, на тридцять чотири дочірні компанії, при цьому Рокфеллер мав змогу повністю контролювати їх діяльність [401, с. 53].

Під брендом «Bell telephone» працювала американська телекомунікаційна компанія «American telecom & telegraph», яка в 1985 році

згідно з рішенням Антимонопольних органів США також зазнала процедури поділу на кілька регіональних операторів. Дана процедура була необхідною мірою, бо на той час телекомунікаційна компанія монополізувала ринок проводу телефонного зв'язку, виключно вона займалася ремонтом телефонних апаратів і мереж [406, с. 28].

Проте Закон Шермана мав певні недоліки і нерідко застосовувався не за прямим призначенням, порушуючи мету і принципи, задля яких він був створений. У контексті сказаного згадаємо той факт, профспілки, які фактично мали статус монополій, організовували страйки працівників, що прийнято було вважати змовами, які обмежували вільну торгівлю. З огляду на це Закон, направлений на боротьбу із змовами, передбачав відповідальність лише за письмові змови, що і дало поштовх для появи усних, так званих «джентльменських угод».

Отже, Закон, розроблений з метою захисту інтересів населення, на жаль, використовувався з метою захисту інтересів незначного кола приватних осіб, не враховуючи потреб народу. Ці недоліки були згодом усунуті в подальшому завдяки ухваленню інших нормативно-правових актів США. Щоправда, Закон Шермана нехай не повністю, але в певній частині чинний і станом на сьогодні, оскільки низка його положень включено до Федерального Кодексу США.

Роль Закону Шермана важко переоцінити, оскільки він (його приписи) має важливе значення для розвитку антимонопольного права і США, і більшості країн світу. Він став підґрунтям, основою для всієї подальшої практики антитрестового регулювання. Нові Закони тією чи іншою мірою лише деталізували положення цього Закону.

Недоліки й довільне трактування судовими органами Закону Шермана підштовхнули до прийняття в 1914 році Закону Клейтона (The Clayton Act) [463], що передбачав обмеження діяльності трестів і створення Федеральної Торгової Комісії (ФТК) як органу, уповноваженого на проведення конкурентної політики.

Основною метою цього Закону Клейтона слід визнати запобігання монополізації і заборона злиття, що могло призвести до обмеження конкуренції. Закон Клейтона надав точний перелік дій, що вважалися незаконними і тягли за собою настання відповідальності. Зокрема, заборонялися: цінова дискримінація, тобто встановлення різних цін на товари для покупців в однакових ситуаціях, якщо це не було зумовлено різними витратами (ст. 2); угоди про ексклюзивні торгові зв'язки й обмежуючі угоди (крім застосування принципу «розумного підходу»)

та застосування виняткових умов при укладанні контракту (ст. 3); будь-якій корпорації придбання прямо чи опосередковано всього або частини акціонерного капіталу іншої корпорації, тобто придбання керуючих компаній через корпоративне злиття, що може істотно послабити конкуренцію і призвести до утворення монополій (ст. 7); перехресне управління, іншими словами, директорат конкуруючих компаній з одними й тими саме членами [463]. Крім того, були заборонені вертикальні та горизонтальні злиття, які шкодили конкуренції. Особливістю і відмінністю цього Закону порівняно із Законом Шермана було його пом'якшення щодо застосування кримінальних покарань та настання відповідальності лише за наявності реальних наслідків обмеження конкуренції. Закон Клейтона забороняв лише нерозумні з економічної точки зору об'єднання. До того ж Закон Шермана мав на меті покарати правопорушників, а Закон Клейтона – запобігти створенню монополії й настанню наслідків обмеження конкуренції, визнаючи незаконними всі спроби, за допомогою яких монополії можуть виникнути.

У 1914 році створюється спеціальний орган із урегулювання питань конкуренції, який отримав назву Федеральна торгова комісія, а її повноваження і завдання встановлювалися прийнятим 26 вересня 1914 року Законом «Про Федеральну торгову комісію» (Federal Trade Commission Act) [487]. На той момент запровадження такого спеціального адміністративного федерального органу, метою діяльності якого визнавалося б створення сприятливих умов для добросовісної конкуренції шляхом розслідування й широкого інформування громадськості щодо зловживань у торгівлі, було необхідне. Виходячи із вказаного, основна ідея цього Закону – захист конкуренції в рамках законів Шермана і Клейтона, створення сприятливих умов для добросовісної конкуренції та заборона «нечесних методів конкуренції» у сфері бізнесу і торгівлі, які суперечили цілям соціальної політики і завдавали збитків споживачам.

Додамо, що ФТК є незалежним адміністративним органом, що наділений особливою компетенцією й повноваженнями. Зокрема, цим Законом Федеральній торговій комісії надавалося право вести розслідування й порушувати судові справи [113; с. 165]

Основну мету діяльності цього органу можна визначити як превентив виникненню монополії на ринках, запобігання використанню недобросовісної конкуренції та захист прав споживачів. Крім того,

здля здійснення повноважень до складу ФТК включено такі підрозділи: Бюро з проблем захисту прав споживачів, Бюро з питань економіки й Бюро з конкуренції.

Не можна оминати увагою і той факт, що підстави проведення розслідування ФТК чітко визначені Законом від 26 вересня 1914 року, ними є: заява Генерального прокурора; з власної ініціативи, якщо існують достатні підстави вважати, що суб'єкт вчинив порушення конкурентного законодавства; за вказівкою Президента; за вказівкою Конгресу; за скаргами приватних осіб.

Вищезгаданим Законом також встановлювався досить широкий спектр повноважень ФТК у сфері дотримання конкурентного законодавства, а саме: подання позовів і видача приписів про припинення порушень законодавства, вимога надання необхідної інформації, звернення до судових органів із метою виконання приписів і застосування стягнень і санкцій.

Наступний антимонопольний Закон США, який отримав назву Акт Робінсона-Патмана (Robinson-Patman Act) був прийнятий у 1936 році [516]. Зауважимо, що він дещо доповнював положення Закону Клейтона стосовно встановлення дискримінаційних цін на основі будь-яких факторів, крім дійсної різниці витрат на виготовлення й доставку продуктів споживачу. Згодом, у 1976 році, вищевказаний Закон доповнено Актом Харта-Скотта-Родіно (Hart-Scott-Rodino Antitrust Improvements Act of 1976) [494], що передбачав попереднє повідомлення про заплановане об'єднання фірм. Варто згадати і Закон Уїлера-Лі (Wheeler – Lea Act.) 1938 року [541], згідно з яким серед завдань ФТК називалися захист громадськості від недоброчесної реклами й надання споживачеві викривленої інформації про споживчі якості товарів

Своєрідним доповненням до Закону Клейтона слід визнати черговий антитрестівський Закон, прийнятий у 1950 році, відомий під назвою Акт Селлера-Кефопера (Celler-Kefauver antimerger act) [462]. Він був спрямований на обмеження злиття не тільки у формі купівлі акцій (як це було передбачено в Законі Клейтона), а й злиття шляхом купівлі будь-яких активів підприємства, що могло зашкодити конкурентній ситуації на ринку. Саме тому науковці наголошують на тому, що Законом Клейтона був поставлений заслін переважно горизонтальним злиттям великих компаній, а Законом Селлера-Кефопера значною мірою обмежувалися вертикальні злиття. Додамо, що, за загальним правилом, на відміну від горизонтальних останні безпосередньо не

призводять до збільшення рівня концентрації на ринку. Саме тому їх вплив на розвиток конкуренції та соціальну ефективність визначити набагато складніше. Це пояснюється тим, що в основу такої оцінки покладено реальну здатність компаній, що змагаються з тією компанією, яка виникає в результаті злиття, бути конкурентоздатними в існуючій ринковій боротьбі, а також той вплив, який може здійснювати компанія, що створюється внаслідок злиття, на існуючий ринок у контексті створення додаткових бар'єрів у доступі до нього своїх конкурентів [147].

Отже, усі вищерозглянуті закони приймалися із метою боротьби із монополіями, злиттями, застосуванням нечесної торгової практики та іншими діями, що істотно послаблювали конкуренцію.

Багато штатів не лише виконувало приписи федерального антимонопольного законодавства, а й прийняло свої антимонопольні закони, які часто значно відрізнялися як від федеральних, так і інших штатів. Звісно, така ситуація не влаштовувала підприємців, бо була вкрай незручною, оскільки вони частіш за все провадили свою діяльність у декількох штатах, а отже, існувала велика ймовірність того, що товари і послуги, перетинаючи кордон, потрапили б в інший правовий режим, де угода регулювалася б інакше.

Крім законів, у системі антитрестівського законодавства США важливу роль відіграють відомчі акти органів виконавчої влади, які видаються у формі інструкцій, що одночасно узагальнюють досвід застосування антитрестівського законодавства та інформують підприємців про ситуацію на ринку. Інструкції періодично змінюються, відображаючи набутий досвід дії антитрестівського законодавства. У США, наприклад, досі чинна інструкція «Про злиття», інструкція із застосування антитрестівського законодавства до випадків спільного підприємництва (прийнята в 1977 році, а на сьогоднішній день діє в редакції 1995 р.). Також, як приклад, можна навести ситуацію, яка стала передумовою завершення третьої хвилі злиття й поглинання в 1969 р., яке було пов'язане, зокрема, з прийняттям стандарту АРВ 16 «Бухгалтерський облік об'єднання компаній» із метою поширення «антимонопольних» правил і кількох законів, у тому числі Акта Вільямса (Williams Act), що встановили обмеження на агресивні тендерні пропозиції і спроби поглинання.

Отже, головною ціллю антимонопольного регулювання слід визнати обмеження монополій та підтримка малого бізнесу, а важливим

завданням – стимулювання створення конкурентного середовища. Антимонопольні закони направлені на боротьбу із злиттями, оскільки це може призвести до монополізації цілої галузі виробництва. У той же час злиття може мати як позитивний, так і негативний ефект, але контроль за цим вважається важливим завданням антимонопольних органів в особі Федеральної торгової комісії США. Враховуючи це, у 2010 році було прийняте «Положення про горизонтальні злиття» [495], в якому детально описуються етапи аналізу горизонтальних злиттів. Згідно з Положенням можуть бути дозволені дії, спрямовані на злиття компаній, які мають позитивний ефект і не загрожують конкуренції.

Одночасно з цим заборонені злиття, що «суттєво ускладнюють ефективну конкуренцію на внутрішньому ринку або в значній його частині, у тому числі внаслідок створення або зміцнення домінуючого становища», що цілком виправдано і зрозуміло. До сказаного додамо, що потенційно несприятливі злиття, у свою чергу, можуть бути горизонтальні, вертикальні й конгломератні. Горизонтальні – це злиття фірм, які потенційно або реально конкурують між собою, працюючи на одному й тому ж рівні «виробничого ланцюга». Такі злиття можуть призвести до скорочення кількості конкурентів на ринку. Вертикальні – це злиття фірм, між якими існують реальні або потенційні відносини у сфері закупівель або продажів і які працюють на різних (часто суміжних) рівнях виробничого ланцюга. Вертикальні злиття відрізняються від горизонтальних тим, що за своєю суттю вони не викликають зменшення кількості конкурентів на будь-якому ринку. Проте за певних умов вертикальні злиття можуть послабити конкуренцію і призвести до втрат і зниження добробуту. Зокрема, за допомогою як вертикальних контрактних обмежень, так і вертикальних злиттів фірми, що володіють ринковою владою, можуть набути або зміцнити здатність захищати цю владу від конкуренції з боку інших фірм. У цьому разі найважливішим негативним наслідком вертикального злиття, як і у випадку з вертикальними обмеженнями, може стати зміцнення домінуючого або монопольного становища на ринку. До групи конгломератних належать злиття, які не підпадають під жодну з розглянутих вище категорій [495].

У США регулювання захисту від недобросовісної конкуренції відбувається в рамках антитрестівського законодавства, на федеральному рівні захист від недобросовісної конкуренції здійснюється за ст. 5 За-

кону «Про Федеральну торгову комісію», яка передбачає заборону недобросовісної або такої, що вводить в оману діяльності або практики в торгівлі між штатами або в зв'язку з нею. Крім того, ст. 44 (h) Закону «Про товарні знаки» або Закону Ленхема 1946 р. надає можливість судового захисту від неправомірних заяв відносно свого продукту в торгівлі між штатами. Правова охорона від недобросовісної конкуренції базується також і на нормах звичаєвого права, зокрема, позову про ведення справ під чужим ім'ям [12, с. 53].

Відповідно до сформованої в США системи реалізації державної антимонопольної політики Міністерство юстиції в особі Управління антитрестівської політики (Antitrust division) і Федеральна Торгова Комісія паралельно несуть відповідальність у галузі застосування федеральних антитрестівських законів, що є унікальною практикою у порівнянні із іншими державами. ФТК може подавати позови лише у цивільних справах, в той час як Міністерство юстиції може порушувати поряд з цивільними, ще й кримінальні справи.

1.1.2. Історія розвитку та становлення антимонопольного законодавства в Канаді

Канада – це держава, де антимонопольне законодавство, побудоване на основі американської моделі, і вважається також одним із найстаріших у світі. Проте канадське антимонопольне регулювання порівняно з американською моделлю не таке жорстке.

Наприкінці XIX ст. набуло поширення об'єднання окремих підприємств і компаній з метою контролю цін на ринку (ціноутворення). Реакцією на вищевказаний факт із боку держави стало ухвалення у 1889 р. парламентом Канади «Акта проти зговору і обмежень у торгівлі». Трохи пізніше, у 1892 році, двома розділами, що містили склади злочинів за порушення законодавства у сфері торгівлі та ціноутворення, доповнено і Кримінальний кодекс Канади [479].

Згодом для запобігання обмеженням торгівлі приймається «Акт про розслідування з'єднань» (1910), в якому виписано процедуру їх розслідування. У 1952 році створено спеціальну інституцію, що займалася слуханням справ із приводу обмеження торгівлі, та було введено посаду директора з розслідувань і досліджень. Крім того, внесено зміни і в «Акт про розслідування з'єднань» (1910), згідно з яким було розподілено повноваження з розслідування, слухання, звітування

справ [113; с. 100], зокрема, з 1960 року в ньому були закріплені види порушень антитрестівського законодавства.

На початку 1969 року парламентом Канади було прийняте рішення реформувати конкурентне законодавство, як наслідок, у 1979 році ухвалено Закон про проведення розслідувань випадків об'єднань, монополій, трестів, злиття. Це варто визнати кроком вперед, бо, незважаючи на те, що до цього моменту монополістична діяльність визнавалася виключно як кримінальний злочин, випадків притягнення до відповідальності було обмаль, а причиною була недосконала система розслідувань.

Отже, до 1986 року в Канаді майже не було ефективної конкурентної політики, а антимонопольне законодавство потребувало реформування. До речі, на переконання науковців, реформи антимонопольного законодавства Канади завершилися з прийняттям 19 червня 1986 року Закону про конкуренцію (Competition Act) [470]. Завдяки введенню в дію нового Закону почала рішуче провадитися конкурентна політика контролю за злиттями й монопольною поведінкою. Зокрема, Закон гарантував забезпечення рівних можливостей малим і середнім підприємствам для участі в розбудові економіки Канади; визначав випадки заборони зловживання монопольним становищем і наводив перелік анти-конкурентних дій, тобто тих, що стосуються зловживань домінуючим положенням, серед яких: захоплення частини ринку вертикально інтегрованим постачальником із метою витіснення неінтегрованих покупців, які конкурують із постачальником; використання переважного права на купівлю задля вилучення з ринку обмеженої частини ресурсів, необхідних для здійснення виробництва; скупка товарів з метою запобігання зниженню цін; встановлення вимоги до якості товарів, не сумісних з якістю товарів, що випускаються конкурентом, з метою обмеження доступу або усунення конкурента з ринку; продаж товарів за ціною, нижчою вартості, щоб дисциплінувати або усунути конкурента; висунення вимоги до постачальника першочергового продажу конкретним покупцям задля обмеження конкурентам доступу на ринок і збільшення своєї частки на ринку [470].

Структурно Закон можна поділити на дві частини. Перша містить норми, спираючись на які регулюється питання злиття й об'єднання компаній з метою недопущення утворення надмірно великих структур, здатних монополізувати будь-який сектор ринку, друга містить приписи, згідно з якими передбачається відповідальність за різні право-

порушення, здатні нанести або такі, що вже завдали шкоди добросовісній і чесній конкуренції. Щоправда, паралельно з цим, по-перше, до порушників можуть застосовуватися й заходи кримінальної відповідальності, по-друге, їх дії можуть стати предметом цивільного позову з боку потерпілих з метою відшкодування завданого збитку [22, с. 113].

Крім того, задля вирішення питання антимонопольного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в 1985 році прийнято Закон «Про інвестиції», що став частиною законодавчих актів, основним принципом яких є захист умов конкуренції на національному ринку. Історія прийняття цього Закону мала свої особливості. Так, спочатку він не відповідав умовам угод, підписаних у межах Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), учасником яких була Канада. Однак згодом деякі положення зазнали змін, хоча головним напрямом все ж таки і залишився захист національного товаровиробника [515].

Отже, незважаючи на те, що антимонопольне законодавство Канади має давню історію, бо існує більше століття, реальне формування антимонопольної політики Канади, яка провадиться і нині, відбувається лише протягом останніх 30 років.

1.1.3. Антимонопольне регулювання у Великій Британії (історія формування та сучасний стан)

Антимонопольне законодавство Великої Британії розвивається за моделлю американського антимонопольного регулювання, але його приписи ліберальніші за американські, оскільки поєднують у собі традиційну британську політику свободи торгівлі й мінімізацію прямого державного втручання в господарську діяльність підприємців [383, с. 52].

Початок становленню антимонопольного регулювання і формуванню антимонопольного права покладено Законом «Про спекуляцію» (1919), основна мета якого – недопущення недобросовісного зростання цін, що спостерігалось після Першої світової війни. Із закінченням Другої світової війни, незважаючи на те, що головним завданням стало подолання рівня безробіття, антимонопольне законодавство продовжує розвиватися. У 1948 році прийнято Закон «Про монополії та обмежувальну практику». У подальшому ухвалено Закон «Про обмежувальну торгову практику», згідно з приписами якого введено обов'язкову систему реєстрації монополістичних узгоджень і можли-

вість судового контролю за їх змістом на предмет їх непротиріччя публічним інтересам. Окремі положення вищезгаданих законів знайшли відображення в прийнятих пізніше Законі 1964 року «Про ціни на продаж товарів», яким заборонялася фіксація цін, і в Законі «Про монополії і злиття» 1965 року. Щоправда, вказані закони так і не вплинули на ціноутворення у Великій Британії. Попри це, сьогодні контроль за ціноутворенням із метою захисту споживачів залишається одним із пріоритетних завдань антимонопольного регулювання. У контексті сказаного необхідно підкреслити, що для Великої Британії не характерне існування одного закону, спираючись на приписи якого врегулювалася б більшість питань, пов'язаних із конкуренцією й антимонопольним регулюванням [537].

Задля втілення в життя положень названих актів у 1965 році створюються Комісії з питань конкуренції (Monopolies Commission) як антимонопольні органи Великої Британії. Проте повноваження їх були обмежені. Зокрема, вони мали право лише направляти запит керівництву компанії про пред'явлення документів або звернутися до суду для організації допиту під присягою, однак тільки за наявності беззаперечних доказів змови, яка заважає конкуренції, але не мали права застосовувати обшуки в офісах компаній і робити виїмку документів. Також існувала заборона на накладення антимонопольними органами штрафів на суб'єктів, вперше звинувачених у монополістичній діяльності. Штрафи накладалися лише за повторне вчинення правопорушень і виключно у судовому порядку [537].

У цілому необхідно відмітити, що антимонопольне законодавство Великої Британії аж до 1998 року не закріплювало цілей антимонопольної політики і не передбачало чіткої системи покарань. Повноваженнями щодо розслідування монополістичних діянь і накладення штрафів антимонопольні органи Великої Британії були наділені лише у 1998 році під безпосереднім впливом ЄС. Саме ця подія офіційно вважається початком розвитку антимонопольного регулювання у Великій Британії. Отже, приймається Закон «Про конкуренцію» (Competition Act 1998) [471] і створюються антимонопольні органи. Сьогодні системі державного контролю цієї країни притаманні риси двох правових систем. До речі, вони постійно знаходяться в тісному взаємозв'язку, виконуючи функцію загального нагляду і стимулюючи конкуренцію на ринку, хоча відрізняються підходами. Так, в основу першої покладено принципи добросовісної торгівлі і конкуренції,

а головними державними органами, які здійснюють відомчий контроль, є Комісія з монополій, Відомство з добросовісної торгівлі, Державний секретар торгівлі та промисловості, а за другої системи головну роль контролера виконують суди, які своїми рішеннями створюють обмежувальну торговельну практику.

До функцій Відомства з добросовісної торгівлі входить збір і аналіз зловживань монопольним становищем; а справи про монопольні ситуації передаються до Комісії з нагляду за монополіями. Обидва органи також здійснюють контроль за злиттям підприємств. справи про картельні угоди передаються до Суду з обмежувальної практики.

Зупинимося на функціях Комісії з монополій і злиття. Так, вона контролює й досліджує ринки, детально вивчає дії компаній і дає висновки, шкодять дії цих компаній суспільним інтересам чи ні; доповідає з питань, доручених їй Державним секретарем або Генеральним директорам відомства; контролює злиття компаній і холдингових компаній, а якщо в результаті злиття під контроль компанії підпадає 25% і більше товарного ринку, створюється локальна монополія чи обмежується конкуренція на цих ринках, повинна обов'язково розглядати всі випадки злиттів і поглинань.

Для повноти розгляду питання відмітимо ще те, що попри розвиток антимонопольного законодавства Великої Британії за американською моделлю, норми Закону «Про конкуренцію» 1998 року [471] повністю відповідають приписам антимонопольного права ЄС. Однак формування антимонопольного права в цілому, тобто з дотриманням загальноєвропейського підходу, є доволі складним і має свої особливості. Так, британські антимонопольні органи, всупереч європейським, не тільки активно застосовують санкції штрафного характеру, а й вживають так звані заходи із реструктуризації, здійснюючи за допомогою механізмів ціноутворення активне втручання у сферу функціонування вільного ринку, у структуру ринків і взаємовідносин суб'єктів господарювання на певних ринках.

1.1.4. Регулювання конкуренції та становлення антимонопольного законодавства в Австралії та Новій Зеландії

Американська модель конкурентного регулювання також застосовується в законодавстві Австралії та Нової Зеландії. Перші антимоно-

польні закони з'являються на початку ХХ століття (1906–1910 роки). Австралія і Нова Зеландія як країни Британської співдружності і звичаєвого права запозичили із загального англійського права доктрину обмеження торгівлі, за допомогою якої англійські суди загального права боролися з обмеженням конкуренції. З огляду на це перші конкурентні закони, що з'являються в цей період, засновані на нормах європейської моделі, згідно з якою регулювання картельних угод ставало можливим лише з дозволу антимонопольних органів. Так, у 1906 році в Австралії приймається антимонопольний законодавчий акт – Закон про практику торгівлі (що діє і в наш час, але в редакції 1974 року). Даним Законом закріплювалися жорсткі антимонопольні заборони й суворі санкції, яких можна було уникнути у разі, якщо за допомогою спеціальної адміністративної процедури встановлювалася добросовісність ринкових угод підприємців або відсутність певних шкідливих наслідків для конкуренції. Крім того, запроваджувався певний механізм звільнення підприємців від відповідальності [533].

В Австралії діють Австралійська комісія з питань конкуренції і прав споживачів й Австралійський конкурентний трибунал. Комісія, заснована у 1995р., – це незалежний орган влади Австралії. Її мандат полягає в захисті прав споживачів, прав та обов'язків бізнесу при врегулюванні промисловості, моніторингу цін і попередженні недобросовісної антиконкурентної поведінки. У Новій Зеландії створено Комісію з питань комерції, яка є незалежним квазісудовим органом.

1.1.5. Становлення та сучасний стан антимонопольного законодавства в Японії

Антимонопольне законодавство Японії, яке, до речі, більше тяжіє до американської моделі антитрестівського законодавства, почало формуватися після Другої світової війни. Першим законодавчим актом у сфері регулювання конкуренції вважається Закон «Про заборону приватної монополії та забезпечення чесних угод» (1947) [528]. Цей акт розроблено на основі американського законодавства, згідно з яким передбачалася заборона монополій, укладання договорів із порушенням законодавства й волі сторін. У цей час, крім того, було підняте питання забезпечення державними гарантіями захисту вільної торгівлі. Головним результатом слід визнати розпуск «дзайбацу» – крупніших фамільних банківських синдикатів. Закладена в Закон інституційна

реформа змінила економіку країни і сприяла економічному підйому у 1950-х – 1960-х роках.

Японський закон був навіть жорсткіший за американський у частині заборон на проведення певних видів діяльності, що порушують здорову конкуренцію на ринку. Згідно з японським законодавством у результаті злиття жоден із суб'єктів господарювання не має права контролювати понад 25% ринку чи посідати перше місце в тій чи іншій галузі.

Основна мета антимонопольного Закону – запобігання монополізму, укладенню картельних угод, виключення незаконного виробництва, протистояння створенню «приватних монополій» – ситуацій на ринку, за яких суб'єкт господарювання умисно за допомогою деяких інших суб'єктів або самостійно обмежує конкуренцію, порушуючи тим самим громадські інтереси, через контроль за діяльністю чи через усунення в інший спосіб конкурентів із ринку.

Положення Закону 1947 року згодом були переглянуті японським урядом, що послабило майже всі критичні обмеження. З огляду на це у 1953 році в Японії почали розмежовувати «хороші» і «погані» картелі. Узгодження між підприємствами й обмеження конкуренції на ринку, тобто картель, забороняються лише тоді, коли це суперечить «суспільному інтересу», а якщо є користь для суспільства, картельна угода визнається «хорошою».

До наведеного додамо, що незаконними «обмежувальними» угодами визнавалися різного роду домовленості між підприємцями стосовно підвищення, тримання, зниження вартості на товари, лімітування кількості товарів, що призводить до дефіциту на ринку. До речі, наслідком усіх цих дій є обмежена конкуренція. У Законі закріплювався конкретний перелік угод, які визнаються «нечесними», а монополістом визнавався той підприємець, частка якого є більшою за бар'єр, визначений органами державної влади на випуск певного товару для одного підприємця. У випадку з Японією таким бар'єром була половина ринкового обігу того певного виду товару, або частка для двох підприємців разом – три чверті відповідно.

В японському Законі термін «приватна монополізація» трактується як підприємницька діяльність, за якої будь-яке підприємство (окремо або в поєднанні чи змові з іншими підприємствами, або будь-яким іншим чином) виключає чи контролює господарську діяльність інших підприємств, спричиняючи тим самим, у супереч суспільним інтересам,

суттєве обмеження конкуренції в будь-якій конкретній сфері торгівлі [528].

Для встановлення факту створення монопольної ситуації потрібно довести те, що має місце одержання прибутку в розмірі, що чітко визначений в державному указі для конкретної галузі, до якої належить суб'єкт господарювання. За таких умов щодо завищення цін контролю з боку державних органів підлягають керівники великих підприємств.

Не можна залишити поза увагою й те, що для встановлення ознак монополізму щодо конкретного підприємства в Японії функціонує орган, наділений особливим статусом, – Японська комісія справедливої торгівлі (Japan Fair Trade Commission) [496], підконтрольний виключно прем'єр-міністру Японії. Комітет проводить систематичний облік й аналіз змін і коливань ринку. Комітет контролює різного роду міжнародні угоди, особливо, ті що стосуються масштабних злиттів, об'єднань, виникнення нових компаній на капіталі ліквідованих, купівлю та продаж контрольних пакетів акцій, відштовхуючись від того, чи наявні ознаки законності й добросовісності. Крім того, виключно на підставі і в межах закону відшкодовуються збитки, заподіяні «приватною монополією» чи картельними змовами.

Не можна оминати увагою й того, що в законодавстві Японії є норми, згідно з приписами яких обмежується застосування Закону «Про заборону приватної монополії та забезпечення чесних угод» [496], тобто ними передбачені винятки із цього Закону. Передусім це стосується природних монополій (електроенергетики, газової промисловості), а також патентів, винаходів, торговельних марок. Ще одним винятком із правил виступають депресійні картелі, які штучно створюються приватними особами для регулювання попиту і пропозиції на ринку. Сюди ж можна віднести раціоналізаторські картелі, які створюються з метою покращення якості товарів при зменшенні собівартості й акумуляції робочої сили. На сьогодні в Японії при Комісії справедливої торгівлі, яка займається розслідуванням картелей і притягненням до відповідальності, створена спеціальна робоча група щодо протидії картелям. Згідно з японським законодавством картелем вважається змова, яка має «необґрунтоване обмеження торгівлі». Зауважимо, що термін «необґрунтоване обмеження торгівлі», який використовується в згаданому Законі, означає таку підприємницьку діяльність, за якої будь-яке підприємство за контрактом, угодою чи в будь-який інший спосіб, незалежно від його найменування, спільно з іншими підприємствами взаємно обмежує або

провадить свою підприємницьку діяльність таким чином, щоб встановлювати, підтримувати чи підвищувати ціни, або обмежувати виробництво, технології, продукцію, засоби чи контрагенти, тим самим спричиняючи, всупереч суспільним інтересам, істотне обмеження конкуренції в будь-якій конкретній сфері торгівлі [497].

Варто додати, що в Японії діє програма «Leniency», яка передбачає звільнення або пом'якшення покарання за участь у картелях. Відповідно до Програми при дотриманні певних умов два або більше порушників у межах однієї компанії до початку розслідування у змозі подати заяву про зниження штрафу до 50% через надання повного імунітету, а до 5 учасників картелю можуть подати заяву про зниження штрафу до 30% або недоторканість після початку розслідування справи про картелі [497].

Звісно, за порушення норм вищезгаданих актів та іншого антимонопольного законодавства передбачають досить серйозні санкції, у тому числі й покарання у виді позбавлення волі. До сказаного варто додати, що особливість японського законодавства полягає в тому, що існує так зване «подвійне покарання», тобто коли при вчиненні злочину карають як винну особу, так і юридичну особу, в інтересах якої було вчинено злочин.

1.1.6. Антимонопольне законодавство в Об'єднаних Арабських Еміратах

В Об'єднаних Арабських Еміратах (далі – ОАЕ) до певного часу не було комплексного закону про конкуренцію. Проте в різних нормативно-правових актах містяться положення, що стосуються певних елементів конкуренції. Ситуація, щоправда, не дуже, змінилася у 2012 році, коли вступив у силу Федеральний закон №4 про регулювання конкуренції в Об'єднаних Арабських Еміратах (ОАЕ) [486], який, на переконання фахівців, не мав великого впливу на повсякденні ділові відносини. Такий висновок ґрунтується на тому, що в законодавстві була низка прогалин, які ускладнювали визначення того, що являє собою «антиконкурентна поведінка» і що конкретно буде обмежене відповідно до закону. Ситуацію не виправили і прийняті задля усунення деяких прогалин постанови Кабінету міністрів.

На доповнення сказаного зупинимося на згаданому Законі. Передусім вкажемо, що згідно з його приписами мета прийняття акта – «за-

хищати і посилювати конкуренцію в ОАЕ і боротися з монопольною практикою, забезпечуючи стимулюючу середу для підприємств і підтримуючи конкурентний ринок, керувати ринковими механізмами відповідно до принципу економічної свободи).

Крім наведеного, розробники Закону переслідували такі цілі: заборона обмежувальних угод; заборона комерційної діяльності і дії, які призводять до зловживання домінуючим становищем; контроль за операціями економічної концентрації; уникнення всього, що може завдати шкоди; обмеження або запобігання конкуренції в ОАЕ. На підтвердження процитуємо деякі пункти Закону: 1. *Обмежувальні угоди, які завдають шкоди, обмежують або перешкоджають конкуренції, особливо ті, які включають:* фіксацію цін; обов'язкові умови договору купівлі-продажу або поставки послуг; змову в тендерах або пропозиціях; змову про відмову від покупки або продажу певних закладів, щоб перешкодити їх бізнесу;

– маніпулювання ринком шляхом обмеження вільного потоку товарів і послуг;

– поділ ринків або розподіл клієнтів між конкурентами.

2. *Будь-яка установа, що займає «домінуюче становище» на відповідному ринку, не повинна вчиняти ніяких дій для зловживання ним.* У цьому випадку йдеться, зокрема, про: пряме чи непряме нав'язування цін або умов продажу (підтримання ціни перепродажу); продаж товарів або послуг нижче собівартості, щоб виключити інших учасників ринку або завдати збитків іншим учасникам ринку; невиправдану дискримінацію між клієнтами за ціною або умовами в ідентичних контрактах; заборону клієнту мати справу з конкурентом; навмисну публікацію неправдивої інформації про ціни.

3. *Економічні концентрації.* Будь-які придбання або злиття, які призводять до загальної частки ринку більше 40%, або які посилюють чи створюють домінуюче становище, повинні бути попередньо схвалені Міністерством економіки відповідно до Закону. Така діяльність буде схвалена тільки в тому випадку, якщо Міністерство переконане в тому, що такі дії не матимуть негативного впливу на конкуренцію або якщо вони матимуть позитивний економічний вплив, який переважає будь-які потенційні негативні наслідки.

Незважаючи на те, що в ОАЕ прийнято Закон про регулювання конкуренції, не можна стверджувати, що в цій країні існує антимонопольне законодавство. На підтвердження цього наведемо наступне.

У Федеральному Законі №4 про регулювання конкуренції встановлені певні винятки, що стосуються того, на кого не поширюється його дія:

- уряди і установи федерального або еміратського рівня, як мінімум на 50% належать таким урядам
- наприклад, заборона на обмежувальні угоди не буде застосовуватися до угод, класифікованих як «слабкі прояви» на ринок. До таких належать угоди між організаціями, які спільно контролюють частку ринку в 10% або менше від загального обсягу операцій на відповідному ринку;
- малі й середні підприємства, виключені із Закону;
- на певні регульовані сектори з їх власними правилами конкуренції (це майже всі сфери): телекомунікації, фінанси, енергетика, транспорт, нафта і газ, вода, фармацевтика, культурна активність, пошта.

Додамо, що окремі підприємства також можуть подати заяву з проханням про звільнення від виконання положень, що стосуються обмежувальних угод і зловживання домінуючим становищем, тобто вони Комітету з регулювання конкуренції надають повідомлення про відповідну угоду або ділову практику разом із підтверджуючими документами. Таким чином, приписи Закону поширюються на дії, що вчиняються за межами ОАЕ і можуть вплинути на конкуренцію в цій країні.

1.1.7. Формування та розвиток антимонопольного законодавства в Китайській Народній Республіці

Монополізм і протидіюча йому антимонопольна політика з'явилися в Китайській Народній Республіці (далі – КНР) не так уже й давно, оскільки в період правління династій існували лише державні монополії, а саме на карбування монет, добування солі та заліза тощо. Із приходом у 1949 р. до влади комуністів країна пішла шляхом форсованої індустріалізації, а це означає, що монополізм набував специфічних рис державного універсального, як і в СРСР. У цей час в економіці спостерігалось домінування великих державних підприємств (国营企业 – guóyíng qǐyè), що також стало важливим фактором, який необхідно було враховувати при розробці антимонопольної політики. Отже, для того, щоб зрозуміти, в яких умовах формувався антимонопольне регулювання в Китаї, необхідно проаналізувати політичну, економічну та правову систему країни в перехідному періоді.

Реформування економіки помітно прискорилося у 1992 р., коли Ден Сяопін проголосив будівництво «соціалістичної ринкової економіки». Примітно, що це привело до зростання кількості малих приватних підприємств, притоку іноземного капіталу, змін у податковій, банківській та валютній сферах. Головним результатом стало зниження частки державних підприємств до третини (у порівнянні з майже 100% у 1978р.).

Не можна не сказати про те, що в Китаї найголовнішим чинником, який вплинув на перехід до ринкової економіки, є домінуюче становище державних підприємств. Контроль за діяльністю найбільших компаній до цих пір – це важлива сфера регулювання. Першим кроком на шляху до господарської децентралізації стала відмова від державного регулювання «другорядних» галузей – машинобудування, електроніки, хімічної і текстильної промисловостей, оскільки їх розвиток не передбачав формування природних монополій, а самі вони не були стратегічно важливими з точки зору національної безпеки. У галузях, які безпосередньо пов'язані з національною безпекою, як-от електропостачання, нафтовидобування, залізничні та авіаційні перевезення, банківський та страховий сектори, китайський уряд або посилював контроль, або лишав його на колишньому рівні. Для того, щоб розділити функції управління й регулювання, трохи послабивши тим самим держпідприємства, у 1998–2003 рр. створено спеціальні органи, які виконували наглядові функції: Комісія з контролю та регулювання страхової сфери, Комісія з регулювання банківської діяльності, Комісія з контролю та регулюванні в галузі енергетики, Комітет з нагляду і управління державними активами КНР. Так, три найбільших нафтових компанії Китаю (йдеться про Sinopec, Китайська національна нафтогазова корпорація (CNPC–China National Petroleum Corporation) і China National Offshore Oil) контролюються Комітетом з нагляду та управління державними активами, а банківська «велика четвірка» – Банк Китаю, Торгово-промисловий банк Китаю, Сільськогосподарський банк Китаю і Будівельний банк Китаю – знаходяться під контролем Комісії з регулювання банківської діяльності.

У період переходу китайської економіки від централізованої до ринкової законодавчі норми змінювалися паралельно. Зокрема, зміни в законах 1978 р. зачепили в першу чергу комерційну й банківську сфери, регулювання іноземних інвестицій тощо. Крім того, у Китаї діяла монополія у зовнішній торгівлі, тобто зовнішньоекономічні опе-

рації могло здійснювати лише Міністерство зовнішньоекономічних зв'язків.

Згодом, у 1980 році, у КНР проголошено політику «регулювання розвитку і захисту конкуренції», саме з цього моменту починає свій розвиток антимонопольне законодавство Китаю. У цей саме час прийнято «Тимчасове положення про розгортання та захист конкуренції». Додамо, що кінець 70-х –початок 80-х років ознаменувалися проведенням низки реформ, що послугувало децентралізації зовнішніх міжнародних зв'язків та наданням провінційним та місцевим органам право на створення своїх зовнішньоекономічних компаній [6].

Конкурентне законодавство Китаю переважно було спрямоване на регулювання недобросовісних методів конкурентної боротьби. Підтвердженням цьому є перший офіційний Закон 1993 року «Закон про захист від недобросовісної конкуренції» [456]. Положення згаданого Закону дублювали основні пункти аналогічних західноєвропейських законів. Поряд з цим Законом були прийняті і спеціалізовані акти, наприклад, Закон про комерційні банки (1995), що обмежував діяльність банків у сфері недобросовісної конкуренції; Закон про ціни (1997), який забороняв цінову дискримінацію, встановлення фіксованих або хижацьких цін; Закон про закупівлі та конкурсні торги (1999), згідно з приписами якого також заборонялися махінації з цінами. Зокрема, Закон «Про захист від недобросовісної конкуренції» встановлює три основних напрями діяльності суб'єктів господарювання: недопущення недобросовісної конкуренції; контроль за діяльністю монополістів, наслідком якої є недобросовісна конкуренція; законодавство про конкуренцію має застосуватися на місцевому рівні [456].

Закон приймався з метою створення максимально сприятливих умов для утвердження соціалістичної ринкової економіки, захисту добровільної і чесної конкуренції на ринку й захисту прав споживачів.

Законодавець систематизує і чітко описує форми недобросовісної конкуренції (стаття 5 Закону), а саме під час проведення господарської діяльності на ринку прямо заборонено:

1) підробка чужих зареєстрованих торгових знаків;

2) несанкціоноване використання ідентичних чи подібних назв, пакування і зовнішнього вигляду товарів, декоративних елементів, властивих відомим товарам, що вводить в оману споживачів і зумовлює змішання власних товарів і відомих, так званих брендів, тобто призводить до плутанини в сприйнятті, з метою отримання прибутку;

3) несанкціоноване використання назв, фірмових найменувань або прізвищ інших осіб на своїх власних товарах, що вводить в оману споживачів;

4) введення в оману споживачів щодо характеру, способу і місця виготовлення, споживчих властивостей і якостей товару [456].

Особливістю описуваного Закону є те, що в ньому не міститься такої правової категорії, як «монопольна влада», а також відсутній контроль договорів і злиття компаній. Проте в ньому наведено низку обмежувальних дій, зокрема, примушування до укладення договору, витіснення з ринку товарів конкурента тощо.

Крім того, в окремій статті Закону прямо прописано «максимум» впливу державних органів на ринок, оскільки нерідко останні виступають «виконавцями» в порушеннях конкурентного законодавства, саме тому, беззаперечно, китайське законодавство знаходиться на крок попереду.

Необхідно звернути увагу й на той факт, що на місцевому рівні існує специфічне законодавство, зокрема, у Пекіні, Ухані і Шанхаї.

У Китаї корупційні злочини належать до тяжких і до тих, що особливо порушують соціалістичний порядок суспільства, і саме це можна визнати особливістю китайського законодавства порівняно з законодавством інших країн. Наприклад, протиправними діями в Законі визнається помилкова реклама і реклама з «обмовленням». Згідно з цим актом заборонено поширювати рекламу, що явно порушує репутацію конкурента в частині якості товару і створює оманливе сприйняття його товару споживачем, до речі, остання норма дублюється в положеннях Закону «Про рекламу», що набув чинності в 1995 році.

У Законі «Про захист від недобросовісної конкуренції» міститься положення про заборону розголошення секретів виробництва товару конкурента без дозволу останнього, якщо такі стали відомі. Заслуговує на увагу те, що поняття «демпінг» та його прояви детально розкрито Законом, а саме продаж на ринку товару по ціні, що є нижчою собівартості (крім винятків).

Таким чином, згідно з приписами нормативних актів Китаю особа залежно від конкретного порушення законодавства про недобросовісну конкуренцію має бути притягнута до цивільної, адміністративної і кримінальної відповідальності.

Крім безпосередньо антимонопольних законів, у Китаї були вжиті разові заходи, внесені поправки або видані спеціальні рекомендації,

націлені на захист конкуренції. Йдеться про такі: Промислово-торгова адміністрація КНР у 1993 році прийняла Положення про заборону вчинення обмежувальних актів, спрямованих проти конкуренції, підприємствами, що надають громадські послуги; Кабінет міністрів Держради КНР у 2001 році ухвалив Положення про заборону створення регіональних бар'єрів в ринковій економічній діяльності, метою якого передусім було стримування адміністративного монополізму; Національна комісія з розвитку і реформ Китаю у 2003 році видала Правила про запобігання монополюванню ціноутворенню, якими заборонені зловживання домінуючим становищем, цінові змови, цінова дискримінація, вертикальні обмеження контрактів, обмеження випуску та ін.

Однак, ці норми, незважаючи на велику кількість і різноманіття питань, які планувалося вирішити, виявилися малоефективними через відсутність механізмів їх застосування.

У 2006 р у зв'язку із зростаючою стурбованістю китайської влади, що викликано масовою скупкою національних підприємств іноземними компаніями, шість державних відомств спільно розробили «Правила з управління процесом придбання компаній іноземними інвесторами в КНР». Цей нормативно-правовий акт був першим свого роду механізмом попереднього антимонопольного контролю злиттів: встановлювалася необхідність направлення заявки до спеціальних органів, при розслідуванні враховувався оборот компаній, а також наявність у них інших фірм у цій же галузі і загальна концентрація ринку до і після злиття. Однак навіть після додаткової публікації рекомендацій із виконання Правил і винесення рішень адміністративними органами даний акт не набув поширення.

Таким чином, усі нормативно-правові акти у сфері антимонопольного регулювання, прийняті до розроблення Антимонопольного закону КНР, були нечіткими, розмитими і малоефективними, повторювали один одного і не містили конкретних механізмів їх застосування.

Початком антимонопольного регулювання в КНР вважається прийняття у 2008 році *Антимонопольного закону КНР [6]*, який мав на меті запобігання й обмеження монополістичних тенденцій, захист чесної конкуренції на ринку, збільшення економічної ефективності, захист інтересів споживачів та інтересів суспільства й держави, стимулювання здорового розвитку соціалістичної ринкової економіки. Цей Закон (точніше його приписи, закріплені в ньому механізми) є орієн-

тиром поступового вдосконалення соціалістичної системи ринкової економіки й соціалістичної правової системи з китайськими особливостями. Закон має велике значення для запобігання й заборони монополістичної поведінки, захисту ринкової конкуренції, підвищення ефективності господарських операцій, захисту інтересів споживачів і широкої громадськості, сприяння здоровому розвитку соціалістичної ринкової економіки. Він діє на всій території КНР за винятком двох спеціальних адміністративних регіонів – Гонконг і Макао.

Додамо, що норми згаданого Закону застосовувалися в разі вчинення монополістичних дій в економічній діяльності, що проводиться на території Китайської Народної Республіки, а також до дій, які вчиняються за межами території Китайської Народної Республіки, якщо вони підривають або обмежують конкуренцію на внутрішньому ринку КНР.

Основними напрямками регулювання Антимонопольного закону КНР є виявлення й унеможливлення укладання антиконкурентних угод між підприємствами; зловживань домінуючим становищем; злиттів, які можуть мати наслідком усунення або обмеження конкуренції. Будь-який бізнес, що домінує, не може зловживати цією позицією для знищення або обмеження конкуренції [6].

Нарешті, чинне законодавство, зокрема, Закон про недобросовісну конкуренцію, Закон про ціни, Закон про торги, Контрактне право та Закон про зовнішню торгівлю, діють і на цей час.

Згідно із приписами Антимонопольного закону КНР для регламентації монополістичної діяльності було створено регуляторні органи: Антимонопольний комітет (Anti-Monopoly Committee – AMC), що відповідає за розробку законодавства й антимонопольної політики, й Антимонопольне правоохоронне агентство (Anti-Monopoly Enforcement Agency – AEA), до сфери відповідальності якого входить контроль за виконанням Антимонопольного закону. Повноваження АEA поділяються між трьома відомствами, а саме: Національною комісією з розвитку та реформ (the National Development & Reform Commission – NDRC), яка виявляє правопорушення, пов'язані з цінами; Державною адміністрацією з питань промисловості та торгівлі (the State Administration for Industry & Commerce – SAIC) – слідкує за виконанням монопольних угод, відстежує зловживання панівним становищем на ринку й адміністративними повноваженнями для усунення й обмеження конкуренції (крім правопорушень, пов'язаних з цінами);

Міністерством торгівлі (the Ministry of Commerce – MOFCOM) – відповідальне за контроль за злиттями.

За законодавством Китаю займати домінуючу позицію на ринку не заборонено, натомість забороняються зловживання, що мають на меті знищення або обмеження конкуренції. Зловживання може бути в таких формах: продаж товарів за невиправдано завищеними або заниженими цінами; продаж товарів за цінами, нижчими собівартості; відмова від торгівлі з третіми особами без поважних причин; вимагання ексклюзивного продажу лише з певним бізнес-оператором; нав'язування супутніх товарів або нерозумних умов; застосування різних цін для угод із партнерами, що знаходяться на рівних позиціях чи умовах, тощо.

Заслуговує на увагу й те, що «домінуючим становищем» згідно з цим Законом є стан бізнес-оператора на ринку, за якого він може контролювати ціну, кількість та інші умови товару або перешкоджати й будь-яким чином впливати на входження інших бізнес-операторів на ринок.

За монопольні змови передбачена відповідальність у виді штрафу в розмірі від 1 до 10% обсягу продажів за попередній рік. Конкретний розмір штрафів визначається з урахуванням таких факторів, як характер, масштаб і тривалість вчинення правопорушень. Передбачені також випадки пом'якшення й звільнення від відповідальності за добровільне повідомлення про участь у змові.

Якщо бізнес-оператори при перевірці й розслідуванні антимонопольним органом відмовляються надати відповідні матеріали й інформацію, або надають неправдиві матеріали й інформацію, приховують, знищують чи прибирають свідоцтва, або перешкоджають проведенню розслідування в інший спосіб, антимонопольний орган наказує їм змінити поведінку і накладає штраф у розмірі: на приватну особу менше 20 000 юанів, а на організацію – менше 200 000 юанів; за наявності обтяжуючих обставин антимонопольний орган на приватну особу може накласти штраф у сумі від 20 000 до 100 000 юанів, а на організації – від 200 000 до 1 000 000 мільйона юанів; при наявності складу злочину відповідні бізнес-оператори притягуються до кримінальної відповідальності.

Стосовно регулювання антиконкурентних угод та інших узгоджених дій передусім вкажемо, що згідно з Антимонопольним законом «монопольними» визнаються угоди, рішення чи інші узгоджені практики між операторами бізнесу, які мають на меті чи наслідком усунен-

ня або обмеження конкуренції. Такі угоди цим Законом забороняються. Зауважимо, що вони поділяються на дві категорії: горизонтальні й вертикальні монопольні угоди. Серед монопольних угод, які є незаконними, варто назвати: угоди про фіксацію або зміну ціни товару; угоди про обмеження кількості вироблених чи проданих товарів; угоди про поділ ринку збуту або ринку закупівель сировини; угоди про обмеження придбання нової технології чи нового обладнання або обмеження розвитку нової технології чи нових товарів; узгоджені відмови в угоді; і обслуговування цін перепродажу[458].

У той же час заборони щодо горизонтальних і вертикальних монопольних угод не поширюються на ті, що укладені суб'єктами господарювання для захисту законних інтересів у зовнішній торгівлі й зовнішньоекономічному співробітництві. Інші винятки із заборон можуть бути визначені законом або Державною радою. Крім того, можливе звільнення від заборони угод, якщо підприємства можуть показати, що: угоди суттєво не обмежуватимуть конкуренцію на відповідному ринку; споживачі матимуть справедливу частку отриманих вигод; угода переслідує кваліфікуючу мету, таку як технологічний прогрес та/або розвиток продукції, покращення якості продукції, підвищення ефективності й зниження витрат.

Із 1993 року країна пройшла довгий шлях становлення повноцінної антимонопольної політики; новий Закон охоплює майже всі економічні сфери, містить конкретні правила й норми, а також механізми втілення цих норм у життя. Однак проблеми соціалістичного минулого все ще вимагають реформування системи і приведення її у відповідність до реалій сучасної китайської економіки. Для створення системи ринкових відносин потрібні подальші реформи у сфері децентралізації держпідприємств, лібералізації виходу на ринок, зміни адміністративної структури і нормативно-правової бази. Хоча Китаю вдалося досягти значних успіхів у галузі економічної лібералізації, перехід до ринкової економіки вимагає більшого досвіду і зусиль з боку держави.

1.1.8. Історія розвитку та сучасне антимонопольне законодавство в Південній Кореї

Із початком економічного підйому в азіатських країнах антимонопольне законодавство розробила й прийняла Республіка Корея. До початку 1980 року основний акцент у розвитку економіки робився на

розширення виробництва, що призвело до диспропорції в розподілі капіталу та ринкової влади. Тому в 1980 році прийнято Закон «Про антимонопольне регулювання і справедливу торгівлю» [503], націлений на чітке розмежування прав і обов'язків учасників ринку. Головним корейським антимонопольним органом стала Комісія зі справедливої торгівлі [536]. Крім того, головними елементами корейського антимонопольного законодавства визнавалися:

- заборона на зловживання домінуючим становищем (домінуючою вважається компанія, що володіє більше 50-відсотковою часткою ринку або три чи менше компаній, які в сумі володіють 75% або більше ринку);
- контроль за угодами економічної концентрації, заборона на утворення картелів і антиконкурентну діяльність фірм;
- припинення недобросовісної конкурентної практики (змова у сфері цін, обсягу випуску або умов продажу, недобросовісна реклама чи інші методи відмежування конкуренції).

Реформування корейського антимонопольного законодавства з 1999 р пішло шляхом посилення заходів антимонопольного регулювання.

Феномен економічного зростання Південної Кореї є взірцем і надихає та стимулює, але ця країна не завжди була серед промислових лідерів планети. У середині ХХ століття Південна Корея, маючи рівень ВВП менше 100 доларів на душу населення, була однією з бідніших азіатських країн. Таке становище було зумовлене післявоєнним станом, високим приростом населення. Неврожайні роки поглибили кризу переважно аграрної країни, а високий рівень інфляції та відсутність перспектив тодішньої економічної системи підштовхнули уряд до змін.

Варто зазначити, що свою роль у цьому зіграли не лише урядові спроби виправити економічне становище, свого часу важливим рушієм економіки став феномен чеболі. Варто додати, що чеболі – це великі об'єднання підприємств, що знаходяться під керівництвом однієї сім'ї (рідше однієї особи). Поява таких об'єднань була реакцією на попит країни в підприємцях і необхідність розвитку бізнесу. Тодішня військова влада створила унікальні умови для розвитку підприємництва: будь-які опозиційні настрої придушувалися, будь-які ініціативи в бізнесі обговорювалися та підтримувалися. У той час держава взяла на себе велику кількість повноважень щодо планування, розроблення стратегій розвитку, влада встановлювала певні квоти для підприємств, обрала курс на економічну політику імпортозаміщення і стимулювала

розвиток нових технологій. Поєднавши кращі елементи планової економіки й вільного ринку, держава дала поштовх до стрімкого зростання як бізнесу, так і економіки в цілому.

Хоча зростання й об'єднання бізнесу, особливо в умовах кризи, є позитивним явищем, але це неминуче призводить до посилення монополій. Якщо влада у кризових умовах середини ХХ століття заплющувала очі, а іноді навіть підтримувала такі явища, то після того, як чеболі отримали певну фінансову стійкість і незалежність, необхідною мірою співіснування зі світовою економікою став контроль за додержанням принципів конкуренції. Саме тому з 80-х років ХХ століття в Південній Кореї починається активна фаза нормативного регулювання конкуренції. Виходячи з того, що правова система країни побудована за романо-германською системою, цей процес відбувався завдяки прийняттю законів і створенню спеціального органу з доволі широким колом повноважень.

До сказаного додамо, що складовими конкурентного законодавства Південної Кореї можна визнати: Закон про регулювання діяльності монополій та добросовісної торгівлі (Monopoly Regulation and Fair Trade Act), прийнятий 31 грудня 1980 року [503]; Закон про недопущення недобросовісної конкуренції та захист комерційної таємниці №9537 від 25 березня 2009 року (Unfair Competition Prevention and Trade Secret Protection Act) [536]; Закон про справедливе торговельне маркування та рекламу №5814 від 5 лютого 1999 року (Fair Labeling and Advertising Act) [485]; Багатоаспектний закон про анулювання картелей №5815 від 5 лютого 1999 року (Omnibus Cartel Repeal Act); Закон про справедливі франшизи №6704 від 13 травня 2002 року (Fair Franchise Transactions Act) [484]. Також норми, спираючись на які вирішуються питання конкуренції, можна знайти в галузевих актах, особливо це стосується права інтелектуальної власності.

Спираючись на приписи Закону про регулювання діяльності монополій та добросовісної торгівлі, у 1981 році створюється Комісія зі справедливої торгівлі Республіки Корея (далі – Комісія) [499], яка стає основним контролюючим органом з регулювання конкурентних відносин. З огляду на це до пріоритетних завдань Комісії належали: модернізація існуючого конкурентного законодавства відповідно до сучасних умов та глобалізації, здійснення контролю за додержанням законів і посилення впливу конкурентного законодавства для захисту інтересів споживачів, планування покращення інвестиційного клімату

і створення умов для залучення іноземних капіталів до економіки країни тощо. Додамо, що перелік не є вичерпним, а лише вказує на вектори діяльності Комісії. Зважаючи на це Комісія з початку XXI століття, а скоріше навіть після кризи 1997 року, провадила політику посиленого контролю за діяльністю компаній-гігантів, у тому числі посилила контроль за діяльністю чеболів, що знайшло прояв у обмеженнях інвестування для них і спробах розмити монополістичний контроль за конгломератами за допомогою іноземного інвестування в компанії таких угруповань. Заслуговує на увагу той факт, що Комісія має право видавати певні акти, які впливають на розвиток антимонопольного законодавства. Крім того, Комісії мала право накладати великі штрафи за порушення конкурентного законодавства. Як відомо, ці санкції Комісія застосувала до таких компаній, як Volkswagen та Qualcomm. У 2018 році за зловживання монополістичним становищем на ринку послуг із ремонту й обслуговування медичного обладнання проти компанії Siemens введено санкції; виявлено 134 вітчизняні та міжнародні картелі, стягнуто приблизно 291 мільярд виграшів.

Особливістю сучасної конкурентної політики Південної Кореї можна назвати те, що у країні проведено низку економічних реформ, спрямованих на дерегулювання економічної сфери за одночасної активізації найбільших промислових концернів і транснаціональних корпорацій з метою посилення ринкової влади.

Тож, підводячи підсумки, зазначимо, що конкурентне законодавство Південної Кореї на сьогодні перебуває на етапі реформування. Найбільші зміни, які зачіпали питання реформування системи правозастосування, запровадження приватного механізму відшкодування збитків за недобросовісну торговельну практику; кримінальної відповідальності за картелі, що передбачає скасування в деяких випадках можливості притягнення до кримінальної відповідальності за антиконкурентні злиття та певні види недобросовісної торговельної практики, відбулися у 2018 році, вони дали поштовх модернізації законодавства про конкуренцію.

Другим напрямом політики перетворень слід визнати реформування розслідування й розгляду антимонопольних справ задля підвищення справедливості, третім – посилення ролі органу з питань конкуренції у створенні інноваційної екосистеми й підвищення ефективності боротьби з інформаційними картелями. Наприклад, планується значне полегшення вимог щодо мінімального коефіцієнта акціонерного капіталу для створення венчурного холдингу.

Також не можна оминати увагою поправки Національної асамблеї щодо покарання за певні антимонопольні правопорушення. Відповідно до неї будь-який підприємець, який бере участь у картельній змові або вживає заходів щодо порушення конкуренції, повинен сплатити штраф у трикратному розмірі фактично завданої шкоди як компенсацію.

Отже, розглянувши антимонопольне регулювання і практику антимонопольної діяльності в Південній Кореї, можна вказати, що вони мають надійний фундамент і відточувалися завдяки вчиненню логічних послідовних дій, що пояснюється специфічною економічною й політичною ситуацією у країні.

1.1.9. Формування національного антимонопольного законодавства в країнах Європи

Після Другої світової війни на протигагу американській моделі антимонопольного й антитрестівського регулювання в Європі з'являються перші конкурентні закони. У той час відбувається інтеграція європейських держав, засновується Європейське економічне співтовариство (далі – ЄЕС), а головним завданням для європейських країн стало створення і функціонування єдиного ринку з чесними та добросовісними правилами ринкової економіки. Усе це передбачало запровадження правового регулювання економіки, а також закріплення основних правил і норм на законодавчому рівні. Як уже наголошувалося, європейська модель порівняно із американською вирізняється певними особливостями, оскільки мала на меті контроль за зловживанням монопольним становищем, захист від неправомірних антиконкурентних дій інших суб'єктів та державних органів, а також боротьбу із проявами недобросовісної конкуренції, що, до речі, є основними напрямками конкурентної політики Європейського Союзу.

В Європі перші документи не були систематизовані, більш того, положення містилися в різних нормативно-правових актах. Так, спочатку приймалися закони на рівні національного законодавства країн сьогоденного Європейського Союзу. Спираючись на це, передусім розглянемо становлення антимонопольно-конкурентного законодавства різних європейських країн, а потім звернемося до антимонопольної політики Європейського Союзу.

Вивчаючи становлення антимонопольного законодавства **Німеччини**, нам вдалося встановити, що тривалий час у цій країні діяли

Правила про скасування картелів, встановлені країнами-союзниками у 1947 році після капітуляції Німеччини в Другій світовій війні. Як відомо, країни-переможці почали провадити політику деконцентрації і демонополізації німецької економіки. У 1952 році затверджено проект Закону «Про обмеження конкуренції» (іноді його ще називають Закон «Про картелі»), а прийнято у 1957 році [490]. Основна мета Закону – боротьба з картелями. Примітно, що вказаний Закон чинний і сьогодні, щоправда, зі змінами, внесеними в різні роки.

Законодавство Німеччини, як і у США, ґрунтувалося на принципах заборони монополій та контролі за монополістичною практикою, характерному європейським країнам. Особливістю згаданого Закону слід визнати те, що в ньому передбачено безліч винятків, на які не поширюється дія його приписів, а також те, що, на відміну від горизонтальних конкурентних обмежень, вертикальні формально не заборонялися, а це у свою чергу, створило сприятливі умови для вертикальних злиттів, що зазвичай підпадають під державний контроль, але є законними.

Антимонопольне законодавство Німеччини спочатку мало на меті боротьбу з недопущенням зловживань монопольним становищем на ринку, а отже, однією з основних тенденцій розвитку правового регулювання захисту конкуренції став захист суб'єктів малого підприємництва. Як наслідок, у 1973 році було дозволено створювати спеціальні картелі, що складалися з малих компаній, закріплена процедура державного контролю за злиттями, зокрема, великих підприємств, і передбачено попереднє повідомлення про злиття великих компаній. У 1980 році внесено уточнення щодо частки домінуючого становища на ринку і введено конкретні стандарти для визначення результативності діяльності великих компаній. Норми Закону поширюються і на діяльність «експортних картелів, якщо в них беруть участь підприємства, розташовані в Німеччині». Крім того, приписи Закону застосовуються тоді, коли мають місце злиття і поглинання, що призводить до монополізації.

Проте згодом ці норми були модифіковані, що зумовило значні зміни в монополістичній практиці господарюючих суб'єктів. На зміну принципу договору як критерію оцінки монополістичних угод прийшов принцип економічної доцільності, який став використовуватися в судовій практиці як механізм протистояння монополіям.

На федеральному рівні контроль за виконанням антимонопольного законодавства здійснюється:

- Міністерством економіки, на яке покладено функцію загального керівництва;
- спеціальним відомством по справах картелів – Федеральною службою картелів, яка займається безпосередньо розглядом конкретних справ;
- Комісією з монополій, що складається з експертів, які, у свою чергу, наділені повноваженнями щодо консультування з приводу подальших напрямків антиконкурентного регулювання.

У той же час на рівні земель діють самостійні структури, що підпорядковуються не Федеральній службі картелів, а міністру економіки відповідного земельного відомства і входять до складу земельних урядів, – антикартельні служби федеральних земель [24].

Держава активно контролює діяльність монополістичних структур, холдингових компаній. Домінуючою вважається компанія (група компаній), яка займає такі частки на ринку: 1/3 частки належить одній компанії; не менше 1/2 – трьом компаніям; не менше 2/3 – п'ятьом компаніям [24].

Федеральна картельна служба Німеччини має повне право заборонити ті чи інші угоди щодо злиття і поглинання, якщо в результаті виникає або посилюється домінуюче становище господарюючих суб'єктів на відповідному товарному ринку.

Поряд із регулюванням картельних змов, у Німеччині також були прийняті акти, спрямовані на ведення чесної конкурентної боротьби, тобто проти «брудної» недобросовісної конкуренції. Перший Закон, який запобігав недобросовісній конкуренції, прийнято 27 травня 1896 року. Під його дію підпав дуже обмежений перелік правопорушень, таких як дискредитація, неправдива реклама, неправомірне використання комерційної таємниці конкурентів, виробничих таємниць тощо.

У цьому ж 1986 році вступив у силу Німецький цивільний кодекс («Бісмарівський кодекс»), який частково торкався питань регулювання недобросовісної конкуренції, надав визначення окремих порушень цивільного законодавства і встановив перелік деліктів [428].

У 1909 році прийнято спеціальний Закон «Проти недобросовісної конкуренції», що став фундаментом для охорони населення й держави від проявів недобросовісної конкуренції. До речі, цей Закон на території Східної Німеччини скасовано тільки в середині 70-х років. Проте згодом, у 1991 році, у зв'язку з об'єднанням Німеччини дія Закону

«Проти недобросовісної конкуренції» 1909 року зі змінами й доповненнями поновлена [490]. Основними завданнями Закону слід визнати захист: одних конкурентів від інших; дилерів і постачальників від недобросовісної поведінки виробників; споживачів від аморальної, нав'язливої торговельної практики й методів реклами [12].

У 2004 році прийнято новий Закон «Проти недобросовісної конкуренції», який дещо змінив підходи, закріплені в Законі 1909 року, до регулювання недобросовісної конкуренції. У правовому регулюванні велику роль відіграють «загальні правила» (Generalklausel) щодо неприпустимості дій, які впливають на конкуренцію і завдають шкоди учасникам господарського обороту. У Законі 2004 року наводиться поняття «добрі звичаї», а також до нього включено положення стосовно заборони дій, які шкодять функціонуванню ринку, порушують принципи доброчесності й ускладнюють конкуренцію. Критерієм оцінки діяльності суб'єктів господарювання є небезпека для конкуренції в цілому або окремих її елементів [339].

Отже, німецьке конкурентне законодавство, крім загальних заборон антиконкурентних дій, містить перелік спеціальних складів правопорушень, які виступають складовими поняття «недобросовісні дії у конкуренції».

Перейдемо до іншої європейської країни. Конкурентна політика й антимонопольне регулювання **Франції** має ряд своїх особливостей. На противагу американській моделі антимонопольного регулювання, конкурентна політика Франції після Другої світової війни була спрямована, навпаки, на стимулювання злиття і заснування масштабних підприємств у кожній галузі промисловості, створення так званих національних лідерів. Згодом, а саме на початку 80-х років ХХ століття, основою структурної промислової політики стає концепція «ніш» – вертикальних ланцюжків від видобутку сировини до виробництва кінцевої продукції, пов'язаних технологічною залежністю. Така політика будувалася на підтримці ключових підприємств «ніш», оскільки саме вони гарантували стабільне зростання промисловості. Проте, незважаючи на це, порушення вільної конкуренції передбачає навіть кримінальну відповідальність. Так, Кримінальний кодекс Франції 1810 року (далі – КК Франції) містив норми, спрямовані проти угод підприємців щодо збільшення цін на товари. Також КК Франції забороняв союзи підприємців картельного типу і передбачав вельми сувору кару за порушення цієї заборони. Так, згідно зі ст. 419 КК Франції

заборонялося укладати угоду про продаж будь-якого товару не нижче певної ціни, так само як і угоду, що має на меті продаж товарів вище тієї ціни, що встановлювалася б за умов вільної конкуренції. Крім того, норми стосовно картельних змов містилися і в Цивільному кодексі Франції [464], зокрема, у статтях 1131 і 1133, відповідно до яких угоди, об'єктом яких були дії, заборонені законом, визнавалися недійсними.

Отже, конкурентне регулювання у Франції було дуже розгалужене, це означає, що в цій країні не було єдиного нормативно-правового акта. Наразі у Франції державний контроль покладено на Раду з питань конкуренції, Міністерство економіки й суди загальної юрисдикції. Також у Франції діють понад 3 тисячі контролерів за ціноутворенням. Крім того, держава провадить системний та періодичний контроль за діяльністю великих підприємств і компаній та їх операціями. Для цього проводиться їх експертиза на відповідність антимонопольному законодавству. З огляду на це за законодавством суб'єкти зобов'язані сповіщати про угоди, що містять обмежувальну практику лише у випадках, якщо справа торкається інтересів іншого суб'єкта господарської діяльності, або державний орган, який здійснює контроль за дотриманням законодавства про конкуренцію.

Нормативно-правовим актом, який чітко наводить перелік конкурентних правопорушень, є Цивільний кодекс Франції [464]. У 1905 році до Цивільного кодексу Франції внесено деякі зміни стосовно регулювання недобросовісної конкуренції та прийнято закони «Про боротьбу з шахрайством» і «Про оманливі дії і фальсифікацію товарів і послуг». Станом на сьогодні останній, спрямований на захист інтересів споживачів від недобросовісних дій з боку виробників і реалізаторів товарів, є чинним.

Порушення принципів добросовісної конкуренції у Франції вважається недоговірним деліктом, що підлягає розгляду в судовому порядку.

Система органів, уповноважених здійснювати контроль за дотриманням конкурентного законодавства, складається як з національних, так і міжнародних (у першу чергу ЄС). Фактично більшість справ по концентрації підприємств розглядається саме Комісією Європейського Союзу.

Особливістю регулювання недобросовісної конкуренції у Франції є те, що акти стосуються не тільки промислового виробництва, а й представників так званих «вільних професій» (адвокатів, лікарів, нотаріусів) і сфери державного управління й місцевого самоврядування.

Недобросовісна конкуренція за законодавством Франції – це незаконне використання особою ділової репутації (як власної, так і конкурентів) і незаконних комерційних прийомів і заходів із метою дискредитації конкурентів на ринку.

Наступною розглянемо **Австрію**, де наприкінці XIX століття також не допускалися картельні змови і передбачалася за це кримінальна відповідальність. Австрійський закон 7 квітня 1870 року встановлював безумовну неприпустимість картельних угод .

У **Польщі** задля боротьби із монополією прийнято Закон «Про протидію монополістичним діям у народному господарстві» від 28 січня 1987 року [506], який встановлює процедуру об'єднання суб'єктів господарювання, визначених як монополісти, і встановлює вид і міру відповідальності за порушення монополістичного закону.

Контролює дотримання вищезазначеного Закону Міністерство фінансів, що одночасно виступає «антимонопольним органом». Повноваження консультативного органу здійснює Рада з питань протидії монополістичним діям, головним завданням якої вважається встановлення того, яке діяння є антимонопольстичним, а яке ні. До повноважень Ради належить: заборона укладання того чи іншого договору, внесення рекомендацій та проєктів щодо злиття компаній у випадках, якщо такі угоди можуть вважатися підставою для розвитку монополії. За порушення положень Закону застосовуються санкції у виді штрафів.

Щодо такого найближчого сусіда України, як **Угорщина** зауважимо, що необхідно звернути увагу на особливості розвитку законодавства стосовно боротьби з недобросовісною конкуренцією, а саме на те, що у 1984 році у цій країні прийнято Закон «Про заборону непорядної господарської діяльності», що на сьогодні є основним нормативно-правовим актом із цього питання. До речі, він – не перший закон, який забороняв відносини недобросовісної конкуренції, оскільки з 1923 року діяв Закон про непорядну конкуренцію.

В Угорщині визначено конкретний перелік дій, які законодавець розцінює як «недобросовісну конкуренцію», а саме:

- 1) конкуренція через порушення ділової репутації конкурентів;
- 2) конкуренція шляхом заниження цін, що виключає можливість існування на ринку інших виробників;
- 3) зловживання в договірних, комерційних відносинах між конкурентами;

4) вплив на відносини з конкурентами з метою запобігання виникненню у них законних претензій;

5) введення споживачів в оману і здійснення продажу з порушенням якості товару.

Контроль за дотриманням законодавства в цьому напрямі покладено на Міністерство Угорщини з контролю за цінами на ринках, яке наділене повноваженнями забороняти певну діяльність, що порушує закон.

Стосовно підсудності варто зазначити, що справи з порушення конкурентного й антимонопольного законодавства належать до юрисдикції головного обласного суду, який у змозі застосовувати до суб'єкта господарювання штрафні санкції.

У наступних розділах буде розглянуто формування та становлення антимонопольного регулювання в Європейському Союзі, яке є дієвим на сьогодні.

1.2. Історія розвитку конкурентного законодавства України та його сучасний стан

Конкурентне законодавство України має власну історію й особливості. Багато вчених у своїх наукових працях приділило увагу питанням розвитку й перспективам реформування чинних норм конкурентного законодавства. Передусім необхідно відмітити праці таких вчених, як Г. Андрощук, О. Базилевич, О. Бакалінська, О. Безух, С. Валітов, В. Геєць, Ю. Журик, Н. Корчак, Т. Удалов, С. Шкляр та ін. Проаналізувавши роботи науковців з питань регулювання конкурентних відносин і перспектив модернізації та удосконалення вітчизняного конкурентного законодавства, спробуємо встановити етапи становлення й розвитку і запропонувати власне бачення перспектив реформування законодавства з питань захисту економічної конкуренції.

Як зазначає О. Бакалінська, джерелами конкурентного права є, з одного боку, нормативні акти, міжнародні договори, судові прецеденти, або звичаї ділового обороту, стосовно припинення й захисту від недобросовісної конкуренції, а з другого – нормативно-правові акти щодо захисту від проявів монополістичної діяльності [15; с. 17].

Передусім зауважимо, що формування конкурентного законодавства починається із розпадам СРСР і запровадженням ринкової економіки, невід'ємним елементом якої є конкуренція. Отже, з початком становлення незалежної держави відбувається становлення власного законодавства, у тому числі конкурентного, і визначення напрямків конкурентної політики держави. Так, головним напрямком антимонопольної політики держави стає ліквідація державної монополії та запровадження механізмів ринкової економіки, з'являються перші закони й підзаконні нормативні акти, основною метою яких стає демонополізація економіки. У цей період антимонопольна політика має на меті подолання монополізованих ринків, чим стає більш схожою на «американську модель» конкурентного регулювання.

Виходячи із сказаного, умовно поділимо історію становлення і формування вітчизняної законодавчої бази з питань конкуренції на два етапи. Упродовж *першого* зусилля спрямовувалися на *подолання монополії та створення регуляторних органів у цій сфері*. Це був *так званий антимонопольний період провадження політики держави* шляхом вжиття державою комплексу примусових заходів для подолання державної монополії і запровадження елементів ринкової економіки.

У цей час приймається Закон України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» від 18 лютого 1992 року [263]. Згаданий Закон можна назвати комплексним, бо він включав норми як стосовно обмеження монополізму, так і регулювання недобросовісної конкуренції. Щоправда, його положення вирізнялися дуже поверхневим характером, бо в них не враховувалися особливості функціонування економіки України, що давало можливість трактувати більшість норм на власний розсуд. Демонополізація економіки як головна мета Закону визначена у ст. 8 і полягає у розробленні спеціальної програми, яка закріплювала б основні положення й заходи стосовно демонополізації. Як наслідок, у 1993 році була прийнята така програма – «Державна програма демонополізації економіки та розвитку конкуренції», яка передбачала: заходи щодо збільшення кількості конкурентних суб'єктів господарювання; захист від діяльності монопольних утворень інтересів підприємців і споживачів, а також створення структури горизонтальних ринкових зв'язків між суб'єктами господарства, які забезпечили саморегулювання механізмів розвитку економіки; зменшення впливу державних управлінських структур на суб'єктів господарства; адаптацію

управлінських кадрів державних об'єднань і підприємств до нових умов роботи, яка не одержала бажаних результатів [58].

Крім того, після набуття Україною незалежності суб'єкти господарювання набули права на укладення зовнішньоекономічних контрактів, чим скасовувалася державна монополія на зовнішню торгівлю. Ці положення отримали закріплення в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [254].

Поряд із формуванням і розвитком нормативної бази щодо регулювання конкуренції, починається плідна робота зі створення регулюючих і контролюючих органів, серед них Антимонопольний комітет України (далі – АМКУ) як орган зі спеціальним статусом, метою і завданням якого стає контроль за дотриманням антимонопольного законодавства. Діяльність і повноваження АМКУ закріплюються у спеціальному Законі України «Про Антимонопольний комітет України» [211] від 26 листопада 1993 року, який покладає на АМКУ обов'язок контролювати, попереджати і припиняти порушення антимонопольного законодавства, захищати права підприємців і споживачів. Також Закон закріплює за АМКУ право накладати стягнення за правопорушення в межах своїх повноважень. Відбувається побудова системи органів АМКУ й організація їх діяльності, визначення повноважень голови й державних уповноважених АМКУ, кількість яких на той час становила 10 осіб.

Не можна не згадати й той факт, що 12 березня 1993 року уряди України, Республіки Молдова, Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Російської Федерації, Білорусі, Узбекистану, Таджикистану, Казахстану, Грузії, Киргизької Республіки підписали Договір про проведення узгодженої антимонопольної політики, метою якого стало «створення правових і організаційних засад співробітництва Сторін щодо розвитку конкуренції» та усунення негативних дій, спричинених монополістичними утвореннями та проявами недобросовісної конкуренції. [277].

Процесуальні аспекти здійснення АМКУ своїх повноважень, підвідомчість справ органам АМКУ та інші питання процесуального характеру знайшли відображення в ухвалених АМКУ 19 квітня 1994 року «Правилах розгляду заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції» (Правила розгляду справ) [209]. У 1998 році розпорядженням АМКУ затверджено «Положення про контроль за економічною концентрацією», який, щоправда, носив досить поверхневий характер, на цей час він втратив чинність. Замість нього у 2002 році було

прийнято «Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання» (Положення про концентрацію) [236], в якому більш детально розкриті повноваження АМКУ при наданні дозволу на концентрацію і встановлені граничні нормативи, необхідні для отримання дозволу на концентрацію.

Крім того, положення щодо державного забезпечення захисту конкуренції в підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку й недобросовісної конкуренції у 1996 році, тобто з прийняттям Основного Закону України [124], закріплюються на конституційному рівні. Це було важливо, бо на той момент питання проявів недобросовісної конкуренції було закріплено лише у статті 7 Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» [263], в якій було наведене неповне (поверхневе) визначення поняття «недобросовісна конкуренція». Це ускладнювало ситуацію, оскільки положення цієї статті трактувалися на власний розсуд, що, у свою чергу, не дозволяло притягти порушників до відповідальності за прояви недобросовісної конкуренції. Тому 7 червня 1996 року Верховна Рада України приймає новий Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [246], який визначає правові засади суб'єктів господарювання і споживачів при боротьбі з проявами недобросовісної конкуренції. Основним призначенням Закону було встановлення і розвиток чесних звичаїв ведення підприємницької діяльності й ведення торгівлі на основі правил чесної конкуренції, адже самого поняття «добросовісна конкуренція» в Законі надано не було [14]. *Незважаючи на те, що на сьогодні цей Закон чинний, він вже не може задовольнити, бо не передбачає всіх існуючих проявів недобросовісної конкуренції, а отже, він потребує модернізації. Регулюванню питань запобігання проявам недобросовісної конкуренції слід приділити особливу увагу, бо такого виду правопорушення зустрічається дуже часто і неконтрольовано. Сьогодні даний Закон лише закріплює перелік правопорушень, що вважаються недобросовісною конкуренцією, при цьому не роз'яснює приписи статей і не надає детального аналізу кожному їх виду. Наведене зайвий раз підтверджує, що даний акт має поверхневий характер, що дозволяє правопорушникам використовувати методи недобросовісної та нечесної конкуренції та не нести при цьому відповідальності за свої дії.*

Щодо модернізації положень цього Закону О. Бакалінська наголошує на актуальності й необхідності доповнення Закону нормами спеціального регулювання, обмеження і навіть стосовно заборон у рекламній діяльності. Має бути встановлено заборону прихованої та нав'язливої реклами, яка впливає на конкурентні відносини учасників конкурентної боротьби і споживачів. Більш детальної регламентації потребує система реклами знижок, акцій, розпродажів тощо. Також науковець переконує у потребі заборони «парасолькової» реклами, у тому числі алкоголю. Особливо пильної уваги вимагають питання регулювання рекламної діяльності в мережі Інтернет [13; с. 87].

Необхідно додати, що важливість захисту національного товаровиробника від антиконкурентних дій імпортерів аналогічної продукції та у захисту такого розвитку, що є дуже нагальним, актуалізується з огляду на прагненням держави створити конкурентне середовище. Доречно зауважити, що прийняті 22 грудня 1998 року такі закони України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» [235; 248; 249] стали для цього правовим підґрунтям. Більш того, вони відповідають нормам ГАТТ/СОТ і складають основу антидемпінгового законодавства України. Виходячи вже із назв згаданих законів, можна помітити, що захист внутрішнього ринку від конкуренції імпортованих товарів здійснюється за допомогою трьох видів юридичних процедур: антидемпінгових, антисубсидіарних і спеціальних (спрямованих проти масового імпорту), які визнаються захисними заходами національних товаровиробників. Так, Закон України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» прийнято з метою застосування компенсаційних заходів щодо субсидованого імпортованого товару, ввезеного в Україну, і захисту вітчизняних товаровиробників. У свою чергу, Закон «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» врегульовує питання імпорту товару, який є об'єктом демпінгу, якщо він завдає шкоди національному товаровиробнику подібного товару. Заслуговує уваги той факт, що для вирішення питань порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань і застосування відповідних захисних заходів в Україні створено спеціальний адміністративний орган виконавчої влади – Міжвідомчу комісію з міжнародної торгівлі.

На доповнення згаданих, 17 лютого 2000 р. було прийнято Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» [292], мета його полягає в захисті конкуренції між суб'єктами господарювання, які створено без залучення коштів іноземного походження, й суб'єктами господарювання, які створено за участю іноземного капіталу. У випадку вчинення суб'єктами господарювання певних дій, що не відповідають конкурентним правилам і завдають або можуть завдати шкоди національному товаровиробникові, за кордоном передбачено компетентними державними органами прийняття рішення про запровадження особливих умов імпортування. Цим Законом була скасована дія Закону України «Про іноземні інвестиції» та низки нормативно-правових актів із питань режиму іноземного інвестування.

Для повноти розгляду питання додамо, що основні напрями конкурентної політики на той час були закріплені в Указі Президента України «Про основні напрями конкурентної політики на 1999–2000 роки та заходи щодо їх реалізації» [266]. У цьому Указі, зокрема, зазначалося, що існує проблема високого рівня монополізації ринків та недосконалості системи державного регулювання на ринка, де діють суб'єкти природних монополій. Ці фактори впливають розвиток економіки. Крім того, в Указі було наголошено на тому, що «дискримінацію суб'єктів господарювання органами державної влади й органами місцевого самоврядування» слід визнати найпоширенішим видом правопорушень, які частіш за все мають прояв у таких діях як надання пільг певним суб'єктам господарювання, перевищення повноважень, встановлення невиправданих заборон на вивезення товарів з одного регіону в інший тощо [266].

Отже, можна підвести підсумок першого етапу становлення анти-монопольно-конкурентного законодавства. Передусім зауважимо, що визнати перші нормативно-правові акти досконалими важко, як і важко визнати, що конкурентна політика держави була сформована. *Перші 10 років незалежності України пройшли під гаслом подолання державної монополії. Проте найбільшим недоліком антимонопольної політики України було запозичення положень конкурентних законодавчих актів розвинених зарубіжних країни без урахування національних історичних особливостей розвитку країни. Як наслідок, гучні гасла подолання монополізму не принесли бажаних результатів, бо в більшості своїй були*

безпосередньо пов'язані із приватизаційними процесами цілісних майнових комплексів, рейдерським захопленням земель, що призвело до того, що ті ж самі великі державні підприємства і навіть цілі галузі виробництва перетворилися на монополні утворення, але вже в руках приватного сектору економіки. Тобто замість державної монополії створюється олігопольно-монополний тип економіки з елементами приватної власності. Усе це супроводжувалося застосуванням недобросовісних і нечесних методів конкурентної боротьби за допомогою лобіювання своїх інтересів в уряді, що замість того, щоб створити конкурентне середовище, завдало значних збитків економіці держави.

Як зазначає Д. В. Задихайло, в Україні сформувався олігархічно-монополістичний капіталізм, який завдяки своїй близькості до влади створює монополні вертикально інтегровані структури, адже в процесі приватизації цілісних майнових комплексів великих державних підприємств сформувалося більше десятиох основних домінуючих економічних груп, які очолюють олігархи [83, с. 38].

Отже, підсумовуюче вищевказане, можна зазначити, що реалізація антимонопольної політики упродовж перших десяти років існування незалежної держави не дала бажаних результатів у справі подолання монополізму. *Необхідно наголосити на тому, що наслідки, які мала політика приватизації, є об'єктивними. Вони не могли бути змінені за умов, в яких вона проводилася. Це також підтверджується прикладами інших республік, які входили до складу СРСР, оскільки в них склалися подібні ситуації. Помилково було б вважати, що наша держава та особи або соціальні групи, які мали відношення до керування політикою антимонопольного законодавства, не намагалися подолати монополію, більш того, їх діяльність була вибірковою і спрямовувалася лише на подолання державної монополії, а не приватної. Навпаки, вони активно намагалися її створити.*

Із початком 2000-х стартував другий етап розроблення конкурентної політики та конкурентного законодавства. Його можна охарактеризувати як такий, що мав конкурентне спрямування, на протигагу антимонопольного. *Виходячи з цього стає зрозумілим, що наголос при розробленні і реалізації політики ставився на створенні ефективного конкурентного середовища, адаптації та гармонізації українського законодавства з європейським.*

Крім того, у цей час продовжується співпраця і приймаються міжнародні нормативно-правові акти щодо спільної антимонопольної

політики урядів СНД. Зокрема, у 2000 році підписується «Договір про проведення узгодженої антимонопольної політики між країнами СНД», «Положення про взаємодію держав щодо припинення монополістичної діяльності та недобросовісної конкуренції», «Положення про Міждержавну раду з антимонопольної політики».

Не менш важливо й те, що законодавець приділяє увагу регламентації діяльності суб'єктів природних монополій, наприклад, затверджує спеціальні норми, пам'ятаючи про особливості об'єкта регулювання. Із метою налагодження системи контролю у сферах, де діють суб'єкти природних монополій, у 2000 році приймається Закон України «Про природні монополії», яким закладаються правові, економічні й організаційні засади державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій в Україні [274]. Дія цього Закону поширюється, зокрема, на відносини, які виникають на товарних ринках України, що знаходяться у стані природної монополії, та на суміжних ринках. Законом передбачено особливий порядок регулювання та контролю у цих сферах. Поряд із цим актом законодавство України про природні монополії доповнюється Повітряним кодексом України, Кодексом торговельного мореплавства України, а також законами України «Про захист економічної конкуренції», «Про транспорт», «Про трубопровідний транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про ринок електричної енергії», «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», «Про ринок природного газу», «Про питну воду та питне водопостачання», «Про тепlopостачання» та іншими законами України, в яких враховані і відображені особливості здійснення господарської діяльності у сферах природних монополій [247, 289, 290, 233, 281, 219, 261, 288].

Крім того, цей час ознаменувався змінами як у діяльності АМКУ, так і на законодавчому рівні. Пояснюється це тим, що головною ціллю на даному етапі обрано регулювання конкурентних відносин, створення і підтримку оптимального функціонування товарних ринків, а основними принципами стали свобода господарювання, вільний рух товарів, захист економічної конкуренції на основі поєднання приватних і публічних інтересів. З огляду на це у 2001 році втрачають чинність Закон України «Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» і ще низка нормативно-правових актів, а в січні приймається Закон України «Про захист

економічної конкуренції» [247]. Згідно з приписами Закону його основною метою було підтримання конкурентного середовища й захист економічної конкуренції. Примітно, що вказаний Закон розроблено на основі нормативно-правових актів європейських країн. Як наслідок, система конкурентного законодавства стала більш адаптованою до європейських стандартів та законодавства Європейського Союзу.

Із прийняттям нового Закону також внесено зміни до Закону «Про Антимонопольний комітет України» (далі – АМКУ), відповідно до якого доповнено повноваження АМКУ, деталізовано і перерозподілено повноваження між окремими органами Комітету й посадовцями, розширено повноваження територіальних відділень.

У новому Законі більш детально визначено склад правопорушень і внесено ще низку новацій, зокрема, детально розкрито поняття «займання та зловживання монополюним становищем», встановлено як частку суб'єкта господарювання, володіючи якою вважається, що він займає монополюне становище, – 35%, так і «сукупну частку», чого раніше на законодавчому рівні не було зроблено. Зауважимо, що механізм визначення монополюного становища докладно розкривається у спеціальному документі, а саме в «Методиці визначення монополюного становища суб'єктів господарювання», затвердженій розпорядженням АМКУ від 5 березня 2002 р. №49-р. [158]. Наприклад, у ній закріплено алгоритм і вказані етапи визнання становища монополюним, як-от товарні, територіальні й часові межі ринку, з'ясування потенційних конкурентів і бар'єрів входу і виходу на ринок тощо. До сказаного варто додати, що в новому Законі детально розкрито зміст і форми прояву антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, міститься характеристика такого правопорушення, як антиконкурентні дії органів влади, місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління й контролю та інших видів правопорушень. Відповідно до положень акта, що розглядається, вводиться такий механізм, як отримання попереднього дозволу на здійснення узгоджених дій, розкривається суть і значення поняття «концентрація суб'єктів господарювання», деталізуються порядок здійснення контролю за економічною концентрацією, ознаки учасників концентрації і порогові показники, досягнення яких вимагає отримання дозволу АМКУ.

Згідно з новим Законом придбання акцій суб'єкта господарювання банками, страховими компаніями, за умови їх наступного перепродажу протягом року, не вважається концентрацією і не потребує звернення

до АМКУ, так само не потребують звернення до Комітету дії між підприємцями, уже пов'язаними між собою відносинами контролю.

Крім того, задля деталізації положень Закону приймається низка підзаконних нормативно-правових актів, зокрема, «Правила розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції»; Положення «Про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання»; Положення «Про територіальне відділення Антимонопольного комітету України»; Положення «Про порядок подання заяв до органів Антимонопольного комітету України про надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання»; «Типові вимоги до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання»; Положення «Про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції» [210, 236, 197, 195, 196]. Усі ці нормативно-правові акти не тільки не суперечать приписам Закону, а й доповнюють його положення.

У контексті сказаного не можна оминати увагою розроблену Концепцію Конкуренційного процесуального кодексу України, проєкт якого передбачалося опрацювати до 2005 року, проте це так і не було реалізовано [286].

Враховуючи кількість нормативно-правових актів, прийнятих на базі Закону України «Про захист економічної конкуренції», які деталізували процесуальні питання розгляду справ про захист економічної конкуренції, прийняття Кодексу було і залишається вкрай актуальним питанням, а завдання Кодексу полягає у визначенні порядку провадження за заявами і у справах про надання дозволу на узгоджені дії і концентрацію, порушення вимог конкурентного законодавства.

Згодом, а саме у 2002 році, Президент України підписує Указ «Про Основні напрями конкурентної політики на 2002–2004 роки» [267], а 1 січня 2004 році набрав чинності Господарський кодекс України [54], натомість втратили силу закони України «Про підприємництво» і «Про підприємства в Україні». Так, питанням обмеження монополізму, захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції повністю присвячена глава 3 Кодексу, щоправда, положення ст. 27 і 29 Кодексу повною мірою відповідають положенням попереднього Закону України «Про обмеження монополізму та недопущен-

ня недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності». Зауважимо, що така ситуація є своєрідною колізією, з огляду на зміст положень Закону України «Про захист економічної конкуренції». Мова йде про те, що Господарський кодекс передбачає відповідальність за певні правопорушення, натомість їх перелік значно розширюється нормами спеціального Закону України «Про захист економічної конкуренції».

Важливу роль у розвитку конкурентного законодавства України відіграють і міжнародно-правові акти, положення яких знайшли відображення, зокрема, у законах України «Про ратифікацію Договору про проведення узгодженої антимонопольної політики» від 16 січня 2003 року № 449 – IV [277] і «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». У 2008 році приймається Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» [278].

Як видно із сказаного вище, базове конкурентне законодавство України постійно змінюється і модернізуються, вносяться зміни як до законів, так і до підзаконних нормативно-правових актів, причиною цього є зміни у глобалізованому світі. Так, у 2005 році були внесені зміни до Закону України «Про захист економічної конкуренції», зокрема, ст. 6 Закону була доповнена положеннями щодо звільнення від «відповідальності за вчинення антиконкурентних узгоджених дій особи, яка раніше за інших учасників цих дій добровільно повідомила про це Антимонопольний комітет України чи його територіальне відділення й надала інформацію, що має суттєве значення для прийняття рішення у справі», а також впроваджено так звану систему «Leniency», запозичену з норм європейського законодавства [385, с. 172]. Змін зазнали й інші статті Закону, наприклад, було уточнено вимогу до отримання дозволу на узгоджені дії, модернізовано та доповнено ст. 13 щодо визначення поняття «зловживання монопольним становищем» тощо.

Для повноти розгляду питання слід згадати прийняту у 2007 році Концепцію вдосконалення державного регулювання природних монополій, схвалену Указом Президента України від 27 вересня 2007 року № 921/2007, де зазначено, що вартість товарів або послуг суб'єктів природних монополій, у собівартості продукції інших підприємств може становити 30–70 відсотків (зокрема, транспортна і енергетична складові). Отже, значущість цих суб'єктів, ступінь їх впливу на суспільство, а також на темпи економічного розвитку вимагають удоско-

налення системи регулювання діяльності не лише згаданих суб'єктів господарювання, а й тих суб'єктів господарювання, які діють на суміжних ринках, щоб з'явилася можливість одночасно забезпечити інтенсивний розвиток таких суб'єктів, задовольнити суспільні інтереси й інтереси держави [256].

На переконання фахівців, на той момент мали створюватися спеціальні Комісії (регулятори) задля регулювання ринків, які перебувають у стані природних монополій, але фактично цього зроблено не було, що й зумовило появу значних проблем, зокрема, стосовно дієвості регулювання цих ринків.

За Концепцією обов'язковою умовою господарської діяльності як предмета державного регулювання визнавалося забезпечення належної якості й безпеки послуг і тими суб'єктами господарювання, які виробляють (реалізують) товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії, і тими, які діють на суміжних ринках.

Наприклад, у чинному на той час Законі України «Про основи національної безпеки України» наголошувалося, що загрозою національним інтересам і національній безпеці виступає неефективність антимонопольної політики і механізмів державного регулювання природних монополій, що, у свою чергу, ускладнює створення в економіці конкурентного середовища, а з огляду на це до основних напрямів державної політики з питань національної безпеки віднесено оновлення антимонопольної політики й механізму державного регулювання природних монополій [265].

Національні комісії з регулювання діяльності природних монополій нарешті були створені у 2011 році, йдеться про Національну комісію з питань регулювання енергетики, Національну комісію з питань регулювання зв'язку України та Національну комісію з регулювання ринку комунальних послуг. Зауважимо, що їх статус і повноваження закріплювалися в указах Президента України від 23 листопада 2011 року. Ці Комісії підпорядковувалися Президенту України й підзвітні Верховній Раді України. У подальшому їх структура й назва зазнали змін. Так, у 2014 році Указом Президента України було створено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), а у 2016 році прийнято Закон України «Про НКРЕКП» від 22 вересня 2016 року № 1540-VIII [261], в якому визначалися правовий статус, завдання, функції, повноваження НКРЕКП і порядок їх виконання.

Національну комісія з питань регулювання зв'язку України в тому ж таки 2014 році було перейменовано (на підставі Указу Президента України від 7 листопада 2014 року № 862/2014) у Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ), та скорочено її чисельність [262].

Крім того, не можна оминати увагою того факту, що до Закону України «Про Антимонопольний комітет України» у 2006 році були внесені зміни, завдяки цьому розширено повноваження Антимонопольного комітету України по захисту конкуренції на сферу державних закупівель, та покладено на нього повноваження як органу оскарження. В подальшому, з 2015 року, керуючись змінами до законодавства, йдеться про Закон України «Про публічні закупівлі» [276], АМКУ став органом оскарження публічних закупівель.

Так, на Антимонопольний комітет України як орган державної влади із спеціальним статусом, що у сфері публічних закупівель має повноваження з їх оскарження, переслідуючи при цьому основну мету, якою є неупереджений та ефективний захист прав і законних інтересів учасників публічних закупівель, покладено забезпечення державного захисту економічної конкуренції, зокрема, у сфері публічних закупівель. Це, на наше переконання, цілком виправдано, бо нині публічні закупівлі виступають важливим механізмом реалізації державної економічної політики. Крім того, із вступом України в СОТ наша держава має неухильно дотримуватися норм Угоди про державні закупівлі [273]. Після введення в дію у 2016 році «Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» норми національного законодавства у сфері державних закупівель мають бути гармонізовані з приписами законодавства ЄС з цих питань [352]. Як зазначає О. С. Мельников, нині важливими є не просто формальний характер законодавчої діяльності, а й пріоритети економічного і соціального розвитку, яким необхідно приділяти увагу [155, с.1].

У сфері публічних закупівель, крім АМКУ, контроль здійснюють також й інші державні органи, зокрема, центральний орган виконавчої влади, до повноважень якого входить реалізація державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, Рахункова палата, орган державного фінансового контролю, НАБУ, СБУ тощо. Не можна не згадати й електронну платформу dozorro.org, що здійснює громадський контроль державних закупівель, дозволяє уникнути зловживань з боку учасників і допуску недобросовісних учасників до тендерів.

До сказаного додамо, що із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Договору про заснування Енергетичного Співтовариства Україна взяла на себе певні зобов'язання щодо імплементації положень чинного законодавства ЄС, тобто ввела їх у власне правове поле, йдеться, зокрема, про зобов'язання щодо адаптації конкурентного законодавства України до відповідного законодавства ЄС, а саме щодо врегулювання питання надання державної допомоги. Наша країна зобов'язалася не лише застосовувати норми ЄС щодо державної допомоги, а і створити спеціальний орган, уповноважений це контролювати, що обумовлено ст. 262 Угоди, і вимагати повернення державної допомоги, якщо вона була надана незаконно. Згідно з цією Угодою у серпні 2018 року введено в дію розроблений на основі нормативно-правових актів, згідно з приписами якого регулюється надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Європейському Союзі, ще у 2014 році Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [221]. На виконання положень Закону розпорядженням КМУ затверджено План заходів щодо проведення інституційної реформи у сфері моніторингу й контролю державної допомоги суб'єктам господарювання.

Принагідно зауважити, що інститут державної допомоги сьогодні перебуває на стадії модернізації та впровадження оновлених механізмів надання нової державної допомоги. Зокрема, Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» встановлено правові засади проведення моніторингу та контролю за допустимістю державної допомоги та впровадження механізму застосування нової державної допомоги [221].

У свою чергу, дієвість державної допомоги знаходить прояв у тому, що завдяки цьому засобу забезпечується реальне і цілеспрямоване сприяння із боку держави у зміцненні й розвитку найбільш важливих галузей економіки. Тож задля найбільш ефективного регулювання відносин у даній сфері мають бути відсутні теоретичні суперечності, адже некоректне вживання терміна державна допомога чи підтримка тягне за собою настання невинуватих наслідків, які стосуються понятійного апарату в цій сфері в цілому і викривлення мети підтримки, її форм та підстав надання зокрема.

Як вважає Д. Лічак, «державна допомога» та «державна підтримка» – поняття не тотожні, хоча в науковій літературі вони неодноразово вживаються в еквівалентному значенні. Так, підтримка є механізмом сприя-

яння розвитку підприємництва на основі конкуренції, включає організаційні й адміністративні механізми сприяння, на відміну державної допомоги, у межах якої здійснюється пряме фінансування, а також передбачається застосування організаційних, адміністративних або інших заходів, але не включає прямого фінансування (грошової допомоги) [142, с. 405]. Тому можемо підтримати висловлену думку й використати такий критерій для розмежування зазначених вище понять.

У свою чергу, Я. Петруненко надає таке визначення поняття «державна підтримка суб'єктів господарювання»: врегульована законодавством діяльність уповноважених органів, що полягає в розробленні й реалізації цільових програм або наданні в індивідуальному порядку фінансової підтримки суб'єктові господарювання, який має важливе стратегічне значення або відповідає іншим критеріям, визначеним у програмі, за рахунок державного бюджету, з метою забезпечення економічної стабільності, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, оздоровлення окремих галузей економіки, забезпечення соціально-економічного добробуту населення [180; с. 114].

Уповноваженим органом є Антимонопольний комітет України, а отже Закон містить перелік повноважень стосовно контролю АМКУ за наданням державної допомоги.

У той же час, спираючись на результати аналізу положень законодавства, можемо зробити висновок, що законодавець ототожнює розглядувані поняття. Так, згідно з приписами Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» «державна допомога» трактується через поняття «підтримка». Так, у ньому вказується на те, що «державною допомогою» є саме підтримка в будь-якій формі, а не особлива форма підтримки, тобто можемо говорити про тотожне застосування цих понять.

Державна підтримка є державною допомогою якщо вона надається суб'єкту господарювання, фінансується за рахунок державних або місцевих ресурсів, створює переваги для виробництва або впровадження окремих видів господарської діяльності або спотворює або загрожує спотворенню конкуренції. Якщо хоча б одна з перелічених умов не виконується, то така підтримка не є державною допомогою і не підлягає повідомленню АМКУ.

Варто відзначити, що державна допомога суб'єктам господарювання, відповідно до ст. 4 даного Закону, може бути реалізована у таких

формах, як «надання кредитів на пільгових умовах, субсидій, податкових пільг та пільгових тарифів для обслуговування, дотацій, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів» та у інших формах, передбачених Законом [221].

Законом визначені межі державної допомоги. Так, допустимою вважається допомога, надана з метою «забезпечення споживачів соціально важливими товарами, за умови, що така допомога не є дискримінаційною» [221].

Мета прийняття вищезазначеного Закону полягає у забезпеченні захисту, стимулювання та розвитку конкуренції на внутрішньому та зовнішніх ринках, підвищення рівня інвестицій та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. Другою важливою метою Закону є боротьба із корупційними схемами витрачання державних ресурсів, завдяки впровадженню прозорих механізмів надання допомоги та усунення вибірковості надання допомоги певним суб'єктам господарювання, що забезпечить в свою чергу ефективність та цільове використання бюджетних ресурсів.

Окрім питання про надання державної допомоги, ще однією умовою вдосконалення законодавчої конкурентної бази було врегулювання питання надання дозволу на вертикальні узгоджені дії. Зокрема, відповідно до статті 256 Угоди у законодавство України має бути імплементований Регламент № 330/2010 від 20 квітня 2010 року [305], положення якого містять у собі вимоги про те, що вертикальні угоди між підприємствами можуть бути винятком із загальної допомоги. Отже, на виконання умов Угоди про асоціацію розпорядженням АМКУ «Про затвердження Типових вимог до вертикальних узгоджених дій суб'єктів господарювання та внесення змін до Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України» від 12 жовтня 2017 року було виключено той пункт, відповідно до якого Антимонопольним комітетом України може бути надано дозвіл на вертикальні узгоджені дії. Крім вказаного, у цьому Розпорядженні наведено визначення понять «вертикальні обмеження» і «вертикальні узгоджені дії». Так, стосовно постачання й використання товарів вертикальні узгоджені дії суб'єктів господарювання являють собою дії, учасниками яких є більше двох (включно) суб'єктів господарювання, які на різних рівнях ланцюга виробництва або постачання (звісно, у межах цих узгоджених дій) виконують роботу й можуть укласти

договори купівлі-продажу окремих товарів. У цьому Розпорядженні, крім іншого, передбачені випадки дозволених вертикальних узгоджених дій. [381, 382].

Продовжуючи розгляд даного питання, зауважимо, що, відповідно до Угоди, на шляху адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС наступним кроком є вдосконалення саме механізму контролю за концентрацією суб'єктів господарювання. Важливо, що в Угоді визначено додаткові вимоги щодо удосконалення правового регулювання контролю за концентрацією. Таким чином, у 2016 році у зв'язку з імплементацією норм, передбачених Угодою, до Закону України «Про захист економічної конкуренції» й до Положення «Про концентрацію» вносяться зміни, які стосуються питань економічної концентрації, а саме щодо збільшення розміру сукупної вартості активів, сукупного обсягу реалізації товарів учасників концентрації до 30 мільйонів євро, а вартості (сукупної вартості) активів або обсягу (сукупного обсягу) реалізації товарів в Україні не менш як у двох учасників концентрації з урахуванням відносин контролю – до 4 мільйонів євро. Більш того, за ст. 22 Закону у випадку, коли сукупна вартість активів або сукупний обсяг реалізації товарів в Україні суб'єкта господарювання, якого контролюють, або суб'єкта, активи, частки (акції, паї) якого набуваються у власність чи одержуються в управління і користування, або хоча б одного із засновників створюваного суб'єкта господарювання, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік перевищує суму, еквівалентну 8 мільйонам євро, і при цьому обсяг реалізації товарів хоча б одного іншого учасника концентрації, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік, у тому числі за кордоном, перевищує суму, еквівалентну 150 мільйонам євро, може бути здійснена концентрація [247, 194]. Не менш важливо й те, що до Закону України «Про захист економічної конкуренції» вносяться зміни стосовно введення спрощеної процедури розгляду заяв про надання дозволу на концентрацію.

Як видно, останнім часом повноваження Антимонопольного комітету у сфері захисту економічної конкуренції розширюються. У зв'язку з цим з'являється необхідність у регламентації порядку притягнення до відповідальності, систематизації порядку застосування санкцій за порушення конкурентного законодавства. Окремо увагу слід приділити питанню визначення розміру штрафів і розробленню спеціальної Методики розрахунку штрафів за правопорушення, оскільки в Україні

нині рівень тіньової економіки залишається вкрай високим, що дає можливість правопорушникам уникнути сплати реальної суми штрафу або взагалі спростувати докази, через недостатню врегульованість цього питання на законодавчому рівні.

Варто зауважити, що важливим кроком у даному напрямі стало надання АМКУ рекомендаційних роз'яснень від 16 лютого 2016 року № 6-рр. щодо розрахунку розміру штрафів за порушення, передбачені ч. 5, 6 ст. 52 та ч. 2 і 2 ст. 21 Закону України «Про захист економічної конкуренції». Так, зазначено, що АМКУ при визначенні та розрахунку розміру штрафу повинен керуватися принципами недискримінаційності, пропорційності та розумності, що передбачає співрозмірність санкцій та превентивний механізм вчинення та продовження таких дій. Згідно з приписами згаданого вище акта, при визначенні розміру штрафу береться до уваги як визначення базового штрафу для кожного відповідача, так і враховуються обтяжуючі або пом'якшуючі обставини. У Роз'ясненні також вказані винятки (наприклад, форс-мажорні обставини, або інші обставини природного, економічного, суспільного характеру), за їх наявності розмір штрафу може бути знижено до символічного [309].

Крім того, переслідуючи таку за мету розвиток конкуренції, покращення сталого економічного зростання та покращення ефективності функціонування та удосконалення механізму державного регулювання на товарних ринках у 2012 році було прийнято Концепцію Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014–2024 роки [285]. У Програмі наголошувалося на тому, що рівень конкуренції на товарних ринках залишається вкрай низьким, що позначається на ефективності їх функціонування. Ознаками такого рівня розвитку конкуренції було визнано низький рівень продуктивності праці й інноваційної спрямованості національної економіки; підвищення концентрації на товарних ринках і значна їх монополізація; зростання цін, що не можна пояснити впливом інших факторів тощо. Виконання цілей Програми передбачало досягнення таких результатів: зменшення монополізації та концентрації товарних ринків; вихід нових суб'єктів на товарні ринки; зняття бар'єрів виходу на ринки, підвищення ефективності державного регулювання і як наслідок – захист економічної конкуренції, інтересів суб'єктів господарювання і споживачів і, урешті-решт, гармонізації у відповідній сфері законодавства про захист економічної конкуренції з європейським. Приписи Програми, як бачимо,

дуже гарно сформульовані, але реалізація програми на практиці не дала бажаних результатів, і рівень монополізованих та олігопольних ринків нині залишається вкрай високим і потребує пошуку дієвих методів із боку держави.

Для повноти розгляду питання зупинимося ще на одному моменті. На наше переконання, на сьогодні роботу АМКУ в напрямі розроблення нових нормативно-правових актів і співпраці з конкурентними відомствами інших країн, міжнародними конкурентними організаціями можна визнати плідною. Так, провадячи міжнародну діяльність АМКУ переслідує таку основну мету – ефективний обмін досвідом, ознайомлення з кращими світовими практиками, залучення програм міжнародної технічної допомоги. Упродовж останніх років наша країна завдяки зусиллям АМКУ, наприклад, налагодила співпрацю з: проектом технічної допомоги ЄС «Підтримка впровадження в Україні системи контролю державної допомоги»; групою Світового банку. Зокрема, групою з макроекономічних досліджень, торгівлі, інвестицій, міжнародної практики функціонування світових ринків і конкурентної політики Світового банку в лютому 2018 року підготовлено і представлено Звіт «Україна – розвиток національної конкурентної політики для зростання та підвищення конкурентоспроможності». Крім того, Україна співробітничас з міжнародними партнерами з таких питань: адвокатування правозастосовної практики, міжнародної співпраці у правозастосованні, підвищення ефективності застосування досліджень ринків, визначення й оцінки ринкової влади, вертикальних злиттів та їх оцінки, відповідальності материнських компаній, інтегрування економічного аналізу у процедуру розгляду справ, співвідношення конфіденційності й права на захист у суді тощо. Більш того, окреслені проблеми обговорюються на міжнародних конференціях. Так, 19–23 березня 2018 року представники України брали участь у Міжнародній конкурентній мережі (ICN), м. Нью-Делі (Республіка Індія); 10–14 квітня 2018 року Голова АМКУ взяв участь у заходах «Spring Meeting» Американської асоціації юристів (АВА), м. Вашингтон (США), проведених за сприяння Секції антимонопольного законодавства АВА, тощо. Слід також згадати роботу АМКУ над Проектом Європейського Союзу Twinning «Посилення інституційної спроможності Антимонопольного комітету України щодо проведення ринкових досліджень й ефективного застосування конкурентного законодавства відповідно до стандартів ЄС», а також надання нашій державі допо-

моги в захисті й розвитку конкуренції шляхом гармонізації правозастосування й адвокатування конкуренції зі стандартами ЄС завдяки тісній співпраці національного конкурентного відомства з конкурентними відомствами країн – членів ЄС [93].

Плідна робота також ведеться над розробленням проєктів нормативно-правових актів.

Серед пріоритетних напрямків роботи АМКУ на сьогодні можна зазначити такі: боротьба із недобросовісними практиками в сфері рекламної діяльності лікарських засобів, обмеження та припинення антиконкурентних практик на ринках фармацевтики; припинення порушень при наданні послуг з приєднання до електричних мереж; припинення антиконкурентних практик у сфері нафти й газу, повітряних і пасажирських та автомобільних перевезень, морських портів, споживчих товарів; сприяння розвитку добросовісної конкуренції в процесі приватизації державного майна; реформування в сфері публічних закупівель та державної допомоги тощо.

Варто додати, що зміни не тільки вносяться, а й діють. Так, відповідно до статті 9 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» задля одержання зауважень і пропозицій від фізичних і юридичних осіб, їх об'єднань Антимонопольний комітет України на своєму веб-сайті АМКУ оприлюднив проєкти Методики визначення ринків [300] і Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку [299], схвалені на засіданні Антимонопольного комітету України 14 березня 2019 року. Також 11 січня 2019 року оприлюднено Проєкт Концепції державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні [298]. У документі (що стає зрозуміло навіть із назви) визначені засади як формування, так і реалізації єдиної та цілісної державної політики у сфері розвитку й захисту конкуренції, обмеження монополізму в Україні (далі – Національна конкурентна політика). Детальний аналіз даної Концепції буде надано в подальших розділах. Однак у цьому зв'язку виникають питання, чи є сенс в ухваленні Концепцій і Програм розвитку конкуренції, коли їх реалізація так і не відбувається й очікуваних результатів ми не бачимо, чи є якась відповідальність за недосягнення цілей цих Концепцій, чи є результативність і ефективність. Важливим і дуже актуальним вважаємо питання дієвості застосування реальних методів і механізмів для подолання ступеня монополізації ринків, зменшення рівня зловживань як

з боку суб'єктів, які посідають домінуюче становище, так і з боку суб'єктів природних монополій, забезпечення реального рівня конкуренції та дотримання принципів доступності, гласності й недискримінації учасників при здійсненні державних закупівель, забезпечення прозорого механізму надання державної допомоги та вирішення інших нагальних проблем, що існують у нашій країні.

Комплексність регулювання відносин захисту й розвитку економічної конкуренції поряд із захистом від проявів недобросовісної конкуренції, регулюванням і контролем у сферах, де діють суб'єкти природних монополій, має бути модернізовано й удосконалено. Створення нормального функціонування ринкової економіки на основі чесних методів конкурентної боротьби передбачає регулювання цих інститутів у сукупності і спільності.

1.3. Регулювання конкуренції на рівні Європейського Союзу і світових організацій

1.3.1. Регулювання конкуренції та основні напрямки антимонопольної політики ЄС

Регулювання конкуренції й забезпечення нормального функціонування ринку на основі чесних звичаїв ділового обороту в Європейському Союзі є базисом конкурентної політики Співтовариства. У той же час однією з передумов європейської інтеграції є саме наявність вільного ринку в ЄС, а конкуренція – невід'ємною складовою механізму ефективного функціонування ринкової економіки.

До сказаного варто додати, що без дотримання правил конкуренції, які складають основу конкурентного права Європейського Союзу, неможливе функціонування внутрішнього ринку Співтовариства. Правове регулювання процесів конкуренції в межах різних правових систем має тенденцію до зближення, зокрема, екстериторіальність антимонопольного права Євросоюзу зумовлює поширення дії норм права ЄС на території третіх країн, й фактично можна спостерігати процеси «європеїзації» права конкуренції [328; с. 10].

На відміну від американської моделі антитрестівського регулювання, згідно з якою акцент робиться на боротьбі з монополіями, регулю-

вання конкуренції на просторах Європейського Союзу спрямоване на здійснення надійного й ефективного захисту економічної конкуренції від неправомірних обмежень із боку монополістичних структур та забезпечення дієвої конкуренції, яка відбувається на основі добросовісних методів. *З огляду на важливість цього питання захист вільної конкуренції ще з моменту створення Європейського співтовариства став одним з головних принципів існування й функціонування інтегрованого внутрішнього ринку, а особливістю антимонопольного регулювання є вжиття заходів стимулювання й заохочення правомірної поведінки, поряд із заходами заборон і обмежень.*

Важливішою, визначальною метою антимонопольного регулювання, яке здійснюється в межах Європейського Союзу, визнається забезпечення вільної конкуренції між компаніями через створення ефективного механізму наднаціонального контролю.

Враховуючи сказане, передусім наголосимо, що теоретичні і практичні питання джерел антимонопольного права Європейського Союзу підіймалися такими вченими, як Г. Монті, Р. Віш, В. Кора та інші. Вітчизняні науковці також вивчали правове й державне регулювання конкуренції в Європейському Союзі, у цьому контексті необхідно відмітити праці К. Смірнкової, В. Муравйова, Н. Мислицької, С. Перемота, В. Лук'янца. Питання ролі Європейського Союзу в розвитку двостороннього і багатостороннього міждержавного співробітництва в галузі захисту конкуренції у своїх працях досліджували В. Форманюк, М. Аракелян, М. Василенко, О. Вишняков, В. Рязанов, К. Тот'єв та ін. Проблеми антимонопольного регулювання в межах світових організацій були у центрі уваги багатьох науковців, серед яких Г. М. Кожушко, А. О. Семенов, Т. В. Сахно, Р. І. Хасбулатов та інші. Питанням контролю над концентраціями присвятили свої роботи Г. Стахєєва, К. Стадник та інші. Положення наукових праць видатних учених, нормативно-правових актів Європейського Союзу, угод та інших документів Світової організації торгівлі, актів, прийнятих у межах ООН та інших світових організацій у сфері конкурентної політики, зокрема, Декларації ЮНКТАД з Сан-Паульського консенсусу, Типового закону про конкуренцію ООН, а також судової практики, точніше їх детальне вивчення, дозволили проаналізувати регулювання конкуренції в Європейському Союзі, Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світовій організації торгівлі, Міжнародній конкурентній мережі та інших міжнародних організацій.

Крім того, спираючись на них, виокремлено основні принципи й правила конкуренції, які потребують втілення у вітчизняне законодавство.

До того ж встановлено, що завданнями конкурентної політики є підтримка конкуренції на належному рівні; недопущення дискримінації державними структурами й монополістичними об'єднаннями суб'єктів господарювання; захист і підтримка суб'єктів малого й середнього бізнесу; захист економічних прав і свобод споживачів і підприємців; підтримання функціонування єдиного європейського ринку на основі чесної, справедливої, конкурентної боротьби.

Підтвердженням наведеному слугує думка К. Смирнової, яка зазначає, що мета антимонопольного регулювання співпадає з політико-економічною метою діяльності Європейського Союзу в цілому, що проявляється у сприянні інтеграції в межах спільного ринку [328]. Це закріплено у Римському договорі, який заклав фундамент існуючої сьогодні системи антимонопольного права ЄС. У преамбулі до цього Договору закріплено, що «подолання бар'єрів, що роз'єднують Європу, потребує узгоджених дій, які покликані гарантувати чесну конкуренцію» [472].

Варто додати, що регулювання конкуренції в Європейському Союзі здійснюється як на рівні державного законодавства, так і рівні регулювання Європейського Союзу, що передбачає наявність спільних правил й умов функціонування ринку на основі правил конкурентної боротьби. Спільна політика у сфері конкуренції спрямована на запобігання порушенням і протиправній поведінці підприємств і держави, сприяння стимулюванню конкуренції та запобіганню. Акти нормативного й ненормативного характеру, спираючись на приписи яких регулюється конкуренція в ЄС, як каталізатор впливають на процеси побудови інтегрованого ринку, що передбачає їх гармонійне застосування відповідно до інших напрямків спільної політики Європейського Союзу [162].

Крім того, економіко-політичний союз країн визначив європейську інтеграцію держав європейської частини континенту як кінцеву мету в цій сфері. Творці й ідеологи спільного ринку прагнуть сформувати єдине право ЄС, норми якого не лише регламентували б міждержавні економічні відносини, а й господарські відносини всієї території внутрішнього ринку ЄС. Конкуренція – це найкращий стимул до економічного зростання. Як зазначає Європейська Комісія в одній зі своїх доповідей, за відсутності конкуренції на ринку відсутній розвиток ви-

робництва й технологічний прогрес. Основними цілями конкурентної політики виступають усунення загроз, що можуть негативно вплинути на вільний ринок; наближення національних законодавств країн-членів настільки, наскільки це необхідно для нормального функціонування внутрішнього ринку; удосконалення виробництва й підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг; технічне зростання й підвищення ефективності економіки об'єднаної Європи тощо.

Принагідно зауважити, що підписання у 1951 році Договору про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (інша назва – Паризький договір, який набрав чинності у 1952 році) поклав початок розвитку наднаціонального антимонопольного регулювання. Відповідно до цього Договору заборонялося створення торгових бар'єрів, здійснення дискримінаційної чи будь-якої іншої обмежувальної практики, яка могла б створити загрозу для вільної конкуренції на ринку вугілля та сталі. Чимало норм сучасного антимонопольного регулювання втрачують саме положення цього Договору. Так, заборонялися відповідно до ст. 65 будь-які узгодження, які могли б становити загрозу конкуренції, а згідно зі ст. 66 – зловживання монополюючим становищем, визначалися особливості юридичної оцінки практик злиття, які могли спричинити концентрацію на ринку вугілля та сталі. Дозвіл на концентрацію міг надати лише спеціальний орган за умови, що вона суб'єкту господарювання не забезпечувала можливості контролювати ціни або обмежити конкуренцію [67].

У подальшому новий поштовх розвитку конкурентного законодавства ЄС дало підписання 25 березня 1957 року Римського договору, офіційна назва якого – Договір «Про Європейський Союз», що набрав чинності 1 січня 1958 року. До речі, у положеннях цього Договору були закріплені основні принципи існування ЄС як політичного утворення [68]. Щоправда, останнім часом спостерігається тенденція до оновлення цих норм Договору. Однак, незважаючи на численні зміни до основних установчих договорів Європейського Союзу, принципи функціонування ЄС, зокрема, і конкурентного права, залишилися незмінними. Підтвердженням цьому є стаття 3 Договору про функціонування ЄС, де передбачена «виключна компетенція Європейського Союзу щодо встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку» [472].

Згодом, а саме завдяки підписанню Маастрихтського (1992), Ніццького (2001) і Лісабонського (2007) договорів, були внесені зміни щодо

узгоджених дій, які покликані гарантувати чесну конкуренцію договору, але напрямок антимонопольного регулювання, а також основні принципи й цілі лишилися незмінними. Так, приписи ст. 81–86 глави «Правила конкуренції» Римського договору знайшли своє відображення у ст. 101–106 (частина 3 розділу VII) Договору про функціонування ЄС (Лісабонський договір) [472], який має назву «Спільні правила конкуренції, оподаткування та наближення до законодавства».

Варто зауважити, що ст. 3 Ніццького договору містить положення, згідно з якими Спільнота у своїй діяльності гарантує, що конкуренція на внутрішньому ринку не порушується, тобто дана стаття фіксує правила конкуренції [534], що сприяє встановленню спільних умов функціонування ринкового середовища для всіх країн-учасниць. Основними способами захисту конкуренції та попередження правопорушень є заходи, спрямовані на боротьбу і заборону картельних змов й узгоджень, які завдають шкоди конкуренції; заборону зловживань монополічним становищем; контроль за злиттями (концентраціями) і за наданням державної допомоги, а також заходи щодо попередження і захисту від недобросовісної конкуренції. Усі вказані заходи перелічені в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність Європейського Союзу. Окреслене має важливе значення, тож розглянемо детальніше особливості законодавчого регулювання конкуренції в ЄС.

Як уже зазначалося, антимонопольна політика – важлива складова діяльності найбільших міжнародних економічних організацій. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКДАТ) у 1980 році ухвалила «Комплекс узгоджених на багатосторонній основі принципів і правил контролю за обмежувальною діловою практикою» (Резолюція 35/63), на основі цього документа і під впливом антикартельного європейського законодавства міждержавна група експертів розробила «Типовий закон про конкуренцію» [514]/

Організація економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) із метою гармонізації політики, що проводилася, прийняла акти рекомендаційного характеру, датовані 1979, 1995, 1998 і 2005 роками. Принагідно зауважити, що антимонопольна політика вже наприкінці 1990-х *de facto* стає елементом міжнародних економічних відносин, що підтверджується появою двосторонніх, переважно міждержавних, угод про кооперацію у сфері захисту конкуренції, які не лише фіксують загальні принципи, чим і викликають інтерес науковців, а вже спрямовані на вирішення конкретних практичних кейсів. На сьогодні такі

угоди укладені між найрозвиненішими країнами і регіонами. Зокрема, це угоди між: США та ЄС про застосування конкурентного законодавства, підписана у 1991 році та яка набрала чинності у 1995 році; США й Японією від 1999 року; ЄС та Японією від 2003 року тощо. Відзначимо, що найбільш розгалужену мережу двосторонніх угод мають США, а саме з ФРН (1976), Австралією (1982, 1999), Канадою (1995, 2004), Ізраїлем (1999), Бразилією (1999), Мексикою (2000). Крім того, у 2005 році також підписано угоду між Японією і Канадою. Зауважимо, що всі вищезгадані угоди містили окремі положення щодо узгодження й дотримання сторонами правил конкуренції, а їх укладення зумовлене протиріччями, що виникли внаслідок формування глобальних ринків [306].

Сьогодні в Європейському Союзі діють спільні правила конкуренції, які спрямовані на те, щоб Єдина узгоджена політика у сфері конкуренції (EC Treaty Rules on Competition), метою якої є забезпечення вільної конкуренції шляхом створення ефективного механізму наднаціонального контролю за обмежувальною діловою практикою, стала невід'ємним елементом функціонування спільного ринку [534]. Додамо, що згідно з приписами цього документа обмежувальна ділова практика – це дії чи поведінка великих компаній, які, усвідомлюючи своє вигідне ринкове становище, зловживають ним, обмежуючи таким чином доступ до ринку певних категорій споживачів або інших суб'єктів господарювання, створюючи бар'єри входу і виходу на ринок.

Отже, розглянемо основоположні принципи функціонування конкуренції в межах ЄС та їх законодавче регулювання.

1. Одним із основних принципів, закріплених у ст. 101 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЕС), є **заборона угод підприємств, рішень об'єднань підприємств й узгоджені дії, які потенційно можуть впливати на торгівлю.** Ці дії вчиняються з метою запобігання, обмеження чи спотворення конкуренції та визнаються як несумісні із внутрішнім ринком.

Укладення таких угод – це порушення вимог добросовісної конкуренції. Згідно зі ст. 101 ДФЕС несумісними з ринком угодами є такі, що: а) *прямо або опосередковано регулюють ціни чи будь-які інші торгові умови;* б) *обмежують або контролюють виробництво, ринки, технічний розвиток чи інвестиційну діяльність;* в) *розподіляють ринки або джерела постачання»; г) застосовують неоднакові умови у тотожних правовідносинах із різними підприємствами, створюючи*

цим для них не вигідні умови конкуренції; г) зумовлюють укладення договору покладенням на іншу сторону договору зобов'язань, що не вважаються його предметом [472]. Цей перелік не є вичерпним, проте всі ці дії повинні мати мету або результат у вигляді створення перешкод для конкуренції на внутрішньому ринку, її обмеження чи викривлення, що призводить до порушення добросовісної конкуренції.

Далі вказано, що будь-які угоди, укладені всупереч положенням цієї статті, визнаються нікчемними. Заслугує на увагу нетипове формулювання винятків з цієї статті: «Приписи ч. 1 ст. 101 ДФЄС не застосовуються до угод, які спрямовані на осучаснення виробництва, створення умов для більш доступного придбання цієї продукції, вигоди для споживача, допомагають технічному та економічному розвитку та які не: (а) покладають на відповідні підприємства обмеження, що не є необхідними для досягнення певної мети; (б) не надають таким суб'єктам можливості ліквідувати конкуренцію щодо істотної частки певної продукції». Проте варто зауважити, що категорії «осучаснення виробництва», «технічний та економічний прогрес», які використовуються, є абстрактними та оцінними, до того ж не мають чіткої нормативної регламентації.

Крім того, акцентовано, що правопорушенням визнається тільки узгоджена поведінка великих монополістичних об'єднань. Відповідно, узгоджена поведінка підприємств малого й середнього бізнесу не визнається порушенням правил конкурентної поведінки і не належить до сфери професійних інтересів службовців антимонопольних органів.

Узгоджена поведінка регулюється, крім норм вищезазначеного Договору, приписами Регламенту № 17, відповідно до якого Європейська Комісія правомочна накладати штрафні санкції у розмірі до 10% річного доходу підприємства, щоправда, штрафи мають адміністративний, а не кримінально-правовий характер [472], а також нормами Регламенту № 19/65 від 2 березня 1965 р. про застосування розділу 3 ст. 101 Договору (раніше ст. 81 про встановлення категорій угод та узгоджених дій), у якому йдеться про виключення з-під дії ст. 105.

Паралельно з класичними узгодженими діями зустрічається бездокументарна форма узгодженої поведінки, яка називається узгодженою практикою, або «джентльменськими угодами». Додамо, що Договір про функціонування ЄС виключає будь-який прямиий чи опосередкований зв'язок між підприємствами, *метою чи результатом якого є вплив на поведінку фактичного чи потенційного конкурента, або*

розкриття цьому конкуренту лінії поведінки, якої вони погодилися дотримуватися. Таким чином, протиправною визнається не будь-яка угода між великими підприємствами, а лише та, метою укладення якої є запобігання, обмеження конкуренції та її спотворення в межах спільного ринку.

Угоди щодо обмеження конкуренції за рівнями інтеграції можна поділити на угоди по вертикалі й горизонталі.

Горизонтальні угоди передбачають узгоджену поведінку між виробниками одного ринку, тобто між конкурентами. Ними можуть бути, зокрема, виробники певної унікальної продукції. Такі угоди укладаються, як правило, для фіксації цін, обмеження обсягів виробництва, розподілу ринків. Однак факт їх укладання – надзвичайно негативне явище, адже це провокує непередбачуване підвищення цін на «їх» ринку та впливає на суміжні.

Вертикальні угоди укладаються підприємствами, які відрізняються за рівнем розвитку, наприклад, угоди між холдингами різного спрямування чи дилерськими мережами. На відміну від горизонтальних угод, які лише негативно впливають на ринок, вертикальні можуть використовуватися як інструмент підвищення економічної ефективності.

До сказаного додамо, що будь-які антиконкурентні угоди можуть існувати й у формі картелю, що характеризується певною стійкістю цих угод і небезпечними наслідками щодо обмеження й усунення конкуренції. Для більш ефективної боротьби з картелями була запроваджена система поблажливості під назвою «Leniency», відповідно до якої особа звільняється від сплати штрафу або його розмір зменшується у випадку, якщо така особа повідомила про існування чи участь у картелі, а також надала докази, які допомогли в розкритті існування картелю.

Ще однією тенденцією розвитку антимонопольної політики слід визнати поступове посилення відповідальності за створення картелів згідно з законами держав – членів ЄС, що знайшло відображення у прийнятих Радою ОЕСР у 1998 році «Рекомендаціях щодо ефективних дій проти «злісних» картелів»» [510], в яких містилися положення стосовно посилення відповідальності учасників «злісних картелів», що створюються з метою поділу ринків, посилення кооперації між відомствами країн – членів організації, фіксації цін і визначення недоліків національних законодавств у цій сфері. Саме з цього питання діяльності

та функціонування картелів, а також боротьби із цим явищем стало на порядку денному багатьох міжнародних форумів.

Отже, серед основних інструментів боротьби з картелями в Європейському Союзі потрібно виокремити як посилення розміру штрафів так і впровадження системи пом'якшення відповідальності для тих учасників картелів, які співпрацюють із слідством та допомагають їх розкриттю.

2. Наступним принципом антимонопольної політики ЄС є *заборона зловживання монопольним становищем*. Відповідно до ст. 102 ДФЄС будь-яке зловживання підприємствами своїм домінуючим становищем, яким вони володіють у межах спільного ринку або у значній його частині, забороняється як практика, що є несумісною з внутрішнім ринком настільки, наскільки це може вплинути на міждержавну торгівлю [472].

Принагідно навести позицію Суду Європейських Співтовариств, висловлену в його рішенні у справі Vgl. Chiquita-Bananen essential facilities doctrine, згідно з якою підприємство визнається домінуючим тоді, коли воно може реалізовувати незалежні стратегії поведінки на ринку й вчиняти неконтрольовані конкуренцією дії.

У цьому аспекті важливо з'ясувати зміст двох понять: «домінуюче становище» і «зловживання». Для Європейської Комісії компанії, які володіють часткою ринку, більшою 60 відсотків, вважаються «домінуючими». Для кваліфікації домінуючого становища достатньо, аби його ознаки були присутні в межах певної частини ринку, який може бути географічно обмежений територією держави – члена ЄС або її частиною.

Отже, володіння монопольним становищем безпосередньо не заборонено, а забороненою практикою є виключно зловживання монопольним становищем, а для того, щоб встановити наявність ознак домінування, необхідно детально дослідити місце вчинення правопорушення (географічний ринок) і товарний ринок.

Місцем вчинення правопорушення вважається ринок товарів і послуг у цілому або в певній його частині. У кожній конкретній справі ринок визначається індивідуально, враховуючи певні обставини та чіткі критерії.

Для з'ясування сфери правопорушення потрібно встановити факт існування ринку, беручи до уваги товарний ринок, товари-взаємозамінники; територіальний (географічний ринок); сезонність постачання.

Не можна оминати й того, що в законодавчих актах країн ЄС є таке поняття, як «тест на взаємозамінність товарів», в основу якого покладені три вищеназвані маркери. Використовуючи цей тест, можна встановити наявність чи відсутність товарного ринку. Ідея полягає у з'ясуванні того, чи зміниться ситуація на ринку, якщо з нього усунути певний товар, чи не постраждає попит. На практиці обов'язок із здійснення контролю за тим, щоб на ринку завжди були присутні взаємозамінні товари, покладено на Комісію ЄС.

Повертаючись до домінуючого становища, зазначимо, що це поняття є економічною категорією. Воно означає, що підприємство може зберігати ефективну конкуренцію, здійснюючи свою діяльність самостійно, без будь-яких конкурентів.

Вкажемо, що в практиці регулювання конкуренції в ЄС існує теорія, відповідно до якої встановити наявність домінуючого становища можна за одним відомим критерієм – коштами, яких немає у конкурентів, що позбавляє їх можливості брати участь у боротьбі за ринок.

У той же час для того, щоб довести наявність зловживання домінуючим становищем на ринку, передусім потрібно виявити причинно-наслідкові зв'язки між поведінкою «монополіста» і показниками зміни структури ринку.

Зловживання може набувати таких форм:

- встановлення невинувато занижених чи завищених цін;
- обмеження виробництва, ринків або технічного розвитку, що спричиняє шкоду споживачам;
- встановлення різних умов для рівнозначних сторін при тотожних угодах;
- нав'язування укладення договорів, що не стосуються предмета договору [429].

3. Контроль за злиттями підприємств (концентрацією). Передусім нагадаємо, що концентрацією вважається злиття двох і більше незалежних підприємств або поглинання одного іншим, внаслідок чого керівник одного підприємства отримує можливість прямо або опосередковано контролювати діяльність іншого, зокрема, шляхом придбання його акцій або інших активів. Із метою регулювання злиття підприємств 21 грудня 1989 року було прийнято спеціальний Регламент №4064/89, який у подальшому було суттєво змінено й доповнено [478]. Із часом замість нього ухвалено «Регламент ЄС № 139/2004 від 20 січня 2004 про контроль за концентраціями підприємств» (Регламент

злиття ЄС) [475]. Відповідно до приписів цього Регламенту Європейська Комісія здійснює контроль за плановими концентраціями підприємств у масштабах Співтовариства для того, щоб процеси зі злиття суб'єктів господарювання не обмежували конкуренцію, тобто коли у злитті беруть участь підприємства кількох країн – членів ЄС. Йдеться про випадки, коли запланований світовий та європейський оборот перевищує визначені Регламентом межі, а саме: (а) сукупний загальний світовий оборот усіх зацікавлених підприємств становить понад 5 млн євро; (б) сукупний оборот Співтовариства в цілому по кожному з принаймні двох із зацікавлених підприємств становить понад 250 млн євро, за винятком випадків, коли кожне із залучених підприємств отримує більше 2/3 сукупного обсягу обороту Співтовариства в одній державі-члені. Також до сфери контролю потрапляють підприємства, сумарний світовий оборот яких є більшим за 2 500 млн євро; у кожній державі-члені сумарний світовий оборот яких становить 2,5 млрд євро, і, як мінімум, у кожній з трьох будь-яких країн ЄС оборот всіх підприємств перевищує 100 млн євро, а загальний оборот щонайменше двох підприємств у кожній з цих трьох держав сягає значення, більшого ніж 25 млн (для кожного підприємства), і, нарешті, якщо при цьому сукупний оборот двох будь-яких підприємств на території ЄС перетинає показник у 100 млн євро. Комісія може розпочати провадження у справі про концентрацію підприємств, якщо з відповідним клопотанням до неї звернуться компетентні органи мінімум трьох країн ЄС [475].

Додамо, що Комісія проводить аналіз процесів злиття підприємств на предмет їх узгодженості з інтересами загального ринку, керуючись при цьому такими критеріями, як «значення в масштабах Співтовариства», «домінуюче становище», «дієва конкуренція» і «відповідний ринок». З наведених основним критерієм є «домінуюче становище» – можливість підприємства впливати на параметри конкуренції (ціну, виробництво, якість продукції, збут, появу інновацій) і завдавати істотної шкоди добросовісній конкуренції.

У випадку виявлення фактів, які свідчать про потенційно можливе виникнення або посилення домінуючого становища або інше серйозне порушення конкуренції, Європейська Комісія має право застосовувати до порушників штраф у розмірі до 10% від загального річного обороту компанії (або групи компаній) за попередній фінансовий рік [430].

Детальніше про законодавство ЄС у сфері злиття підприємств і контролю за ним висвітлюється в консолідованій версії «Правил

здійснення контролю за злиттям підприємств», виданих Європейською Комісією в грудні 2014 р. [480].

4. Контроль за наданням державної допомоги, який здійснюється з метою недопущення й усунення такої державної підтримки, надання якої істотно сприяє отриманню підприємством-бенефіціаром більш вигідного становища і певних переваг на ринку. Державна допомога та політика здорової конкуренції – ці явища є несумісними. Порядок здійснення контролю за наданням державної допомоги врегульований ст. 107–108 Лісабонського договору. Відповідно до ст. 107 цього Договору державна допомога визначається як «будь-яка допомога, що надається державою-членом шляхом залучення державних ресурсів у будь-якій формі, що підриває або погрожує підірвати конкуренцію шляхом сприяння певним підприємствам чи виробництву певних товарів», а тому є забороненою [472].

Виходячи з наведеного більш детально дослідження державної допомоги пропонуємо розпочати з виокремлення її характеристики двох її видів – існуючої та нової допомоги.

Існуючою допомогою визначається така матеріальна підтримка, яка може здійснюватися на постійній основі або стихійно-спорадично, у кожному окремому випадку виникнення в цьому потреби. Реалізується вона, як правило, у момент набрання чинності установчим договором для певної держави або після її належного схвалення Комісією, що відбувається відповідно до процесуальних правил надання нової допомоги. Існуючою допомогою може бути будь-яка форма фінансування за рахунок державних коштів, яка набула ознак існуючої допомоги внаслідок зміни внутрішнього ринку.

Зупиняючись на процесуальних особливостях надання такого державного субсидіювання, слід сказати, що ця процедура не зумовлена необхідністю направлення будь-якого попереднього повідомлення уповноваженому органу, оскільки Комісія, яка має повноваження здійснювати контроль за наданням цього різновиду допомоги постфактум, оцінює те, яким чином така фінансова підтримка впливає на конкуренцію. Для цього Комісія має право доступу до будь-якої необхідної їй інформації, якою володіють держави ЄС.

У випадку, якщо Комісія, виконуючи свої контрольні повноваження, дійде до висновку, що існуюча допомога несумісна з внутрішнім ринком або може бути такою, вона надсилає державі-донору повідомлення про це і дає можливість прокоментувати ситуацію, яка склала-

ся. Якщо після пояснення держави Комісія не змінить свого висновку про те, що існуюча допомога несумісна з внутрішнім ринком, вона надасть свої рекомендації щодо того, яких «належних заходів» варто вжити для відновлення поступового розвитку або функціонування внутрішнього ринку. Запропоновані Комісією заходи за своєю юридичною силою не є обов'язковими, але вони мають важливе значення з процесуального боку, оскільки вважаються точкою відліку для формальної процедури узгодження відповідно до ст. 108 (2) ДФЄС.

Якщо держава – член Європейського Союзу не погоджується з рекомендаціями, наданими Комісією, остання приймає юридично обов'язкове для такої держави рішення і після повідомлення воно має бути виконане. Наступна процедура узгодження позицій аналогічна до тієї, що застосовувалася у разі незгоди з рішенням Комісії щодо нової допомоги. Так, надання останньої має відбуватися із використанням певних схем і передбачати нові випадки індивідуальної допомоги, які не були включені до попередньо оголошених програм.

Детальніше про правила надання державної допомоги зазначаються в консолідованій версії «Правил надання державної допомоги малому та середньому бізнесу», які видані Комісією у 2009 році [493] і «Довіднику правил надання державної допомоги» Європейської Комісії, виданому станом на 15 квітня 2014 року [505].

Зауважимо, що основоположною тезою щодо надання державами підтримки окремим підприємствам, які провадять свою господарську діяльність у певній сфері суспільного виробництва, є те, що жертвою таких дій може стати економічна конкуренція. Мова йде про фінансову допомогу, зокрема, субсидії, безвідсоткові займи й кредити, за якими відсоткова ставка є нижчою за ту, що діє на ринку, хоча можуть бути й інші види допомоги.

У той же час об'єктивно існують і такі види допомоги, надання якої прямо не впливає на ринок. Як правило, вони зумовлені певними напрямками й мають цільовий характер. Сумісною з внутрішнім ринком або безумовно дозволеною вважається допомога, що безпосередньо не впливає на ринок, або така, що спрямована на відшкодування збитків, спричинених стихійним лихом або надзвичайною ситуацією.

Іншим видом допомоги є умовно дозволена. У випадку її надання, потрібно аналізувати, чи не буде завдано шкоди функціонуванню спільного ринку. Умовно дозволена допомога охоплює таку допомогу, що спрямована чи на вирівнювання окремих територій або галузей

економіки, які відстають за рівнем розвитку, чи на розвиток культури, збереження культурної спадщини тощо. Ці види допомоги можуть надаватися за умови, що такі дії не будуть негативно впливати на конкуренцію або буде збережено розумний баланс інтересів ринку й суспільства. Умовно дозволена допомога може надаватися тільки на підставі рішення Комісії.

Державна допомога надається з дотриманням двох основних принципів:

- **ex ante notification** – держава-донор зобов'язана інформувати Комісію ЄС про свої плани з надання фінансової допомоги;
- **stand still principle** – держава може надавати фінансову допомогу підприємству тільки за умови й після отримання на це згоди Комісії ЄС, тобто її рішення є обов'язковою підставою для цього.

Стаття 107 ДФЄС визначає випадки, в яких надання державної допомоги вважається правомірним, не забороняється й не обмежується, зважаючи на те, що така фінансова підтримка не впливає на стан конкуренції.

Нині існує три категорії сумісної з внутрішнім ринком допомоги, вказані у ст. 107 (2) ДФЄС:

- соціальна допомога будь-яким випадково обраним споживачам, які цього потребують;
- допомога, спрямована на подолання наслідків природних катастроф і надзвичайних ситуацій;
- допомога визначеним німецьким територіям, які зазнали реальних збитків через поділ Німеччини. Передбачено, що через п'ять років із дня набрання чинності Лісабонським договором Рада за пропозицією Комісії може ухвалити рішення про її вилучення зі ст. 107 (2) ДФЄС.

У статті 107 (3) зазначено чотири категорії допомоги, яка може бути проголошена сумісною з внутрішнім ринком:

- допомога регіонам, рівень добробуту населення яких є низьким (відповідні умови надання регіональної державної допомоги викладені у Регламенті Комісії № 1628/2006, який втратив чинність у 2013 році) [432];
- допомога, спрямована на сприяння реалізації важливих проєктів загальноєвропейського значення або на запобігання завданню шкоди економіці держави;
- допомога для певних секторів економіки (мова йде про такі спеціальні норми для секторів сільського господарства, рибної і вугільної

промисловостей, виробництва сталі, текстильної промисловості і виробництва синтетичних волокон, громадського радіо – й телемовлення і суднобудівної промисловості);

– допомога, спрямована на розвиток культури та охорону культурної спадщини;

Інші категорії допомоги, що можуть бути проголошені сумісними з внутрішнім ринком на підставі рішення Ради, прийнятого кваліфікованою більшістю голосів за пропозицією Комісії [472].

Комісія ЄС видала окремий Регламент № 1998/2006 [467] щодо застосування статей 107 та 108 ДФЄС стосовно допомоги *de minimis*, відповідно до якого державна допомога, яка відповідає передбаченим цим Регламентом критеріям, може надаватися без отримання попереднього дозволу на її надання й не підпадає під заборону ст. 107 (1) ДФЄС.

Отже, що стосується критеріїв, то розмір допомоги *de minimis* одному підприємству не може перевищувати 200 тис. євро раз на три фінансові роки. Для сфери автомобільного транспорту максимальний розмір допомоги зменшено до 100 тис. євро для одного бенефіціара.

Крім того, підприємство зобов'язане інформувати державу про будь-яку раніше акцептовану допомогу для того, щоб не порушити вимогу щодо максимально дозволеного обсягу фінансової допомоги. Інакше держава-член Євросоюзу має право створити центральний реєстр для збереження всієї інформації про допомогу, надану за принципом *de minimis*.

Зауважимо, що для деяких секторів економіки, таких як агропромисловий, експортна діяльність з третіми країнами, рибпромисловий та вугільний сектор, зроблено винятки щодо застосування цього Регламенту [467].

Процесуальні норми, що врегульовують порядок контролю за державною допомогою, були сконцентровані в Регламенті Ради № 659/1999 [476]. Більше того, Регламент Ради № 994/98 уповноважив Комісію визначати винятки із заборони, закріпленої у ст. 107 ДФЄС, щодо певних категорій «горизонтальної» державної допомоги [477]. Комісія прийняла регламенти, які імплементують цей дозвіл у випадках надання державної допомоги на розвиток професійної освіти (Регламент № 68/2001) [468]; надання допомоги малим і середнім суб'єктам підприємницької діяльності (Регламент № 70/2001) [469].

Поряд із переліченими принципами й напрямками антимонопольним регулюванням в ЄС правила конкуренції охоплюють положення про

захист від недобросовісної конкуренції. Деякі питання регулювання недобросовісної конкуренції висвітлені також в директивах ЄС. Наприклад, питанням недобросовісної реклами присвячена Директива 84/450/ЄЕС про заборону реклами, що вводить в оману, згідно з приписами якої не припустимою є реклама, яка вводить або може ввести її споживача в оману, або вплинути на комерційну діяльність адресата реклами [473]. Також було прийнято декілька директив, на підставі приписів якої врегульовується реклама на ринках медіа-послуг. Наприклад, Директиви № 89/552/ЄЕС та № 97/36/ЄС, положення яких регламентують транслювання телевізійної реклами, чим займаються телемагазини, і порядок спонсорської підтримки програм. У той же час Директива № 97/36/ЄС визначає межі і зміст поняття «прихована реклама», яка може бути присутня в телевізійній програмі [530].

Директива Європейського Парламенту й Ради ЄС № 2000/31/ЄС «Про електронну комерцію» регулює вільне переміщення інформаційних послуг між державами-членами. Цією Директивою визначено порядок передачі повідомлень із застосуванням реклами й за допомогою Інтернету, так звані «комерційні комунікації» [62].

Із метою гармонізації європейського законодавства, спрямованого на боротьбу з недобросовісною конкуренцією, Рада ЄС і Європарламент прийняли Директиву № 2005/29/ЄС, на виконання якої створено ефективний механізм для виявлення й усунення нечесної комерційної діяльності, що провадиться завдяки використанню таких засобів, як порівняльна реклама груп товарів, нав'язлива реклама в Інтернеті та на телебаченні. Сфера застосування згаданої вище Директиви істотно обмежена відповідно до статті 1 цієї Директиви, у якій визначається, що її приписи застосовуються виключно в тих випадках, коли були порушені права споживачів [63].

Директива № 2005/29/ЄС – це не єдиний нормативно-правовий документ, спрямований на захист прав споживачів від недобросовісної комерційної практики. Не менш важливими є «Зелена книга про захист інтересів споживачів», «Припис про просування товарів на ринку», Зелена книга «Позови про відшкодування збитків, завданих порушенням антимонопольного законодавства ЄС» [63].

Отже, розглянемо процесуальні особливості захисту конкуренції в Європейському Союзі. У п. 1 (b) ст. 3 ДФЄС визначено, що встановлення правил конкуренції належить до виключної компетенції Європейського Союзу, а це, у свою чергу, передбачає, що всі юридично

обов'язкові акти в цій сфері приймаються інститутами ЄС. Основним виконавчим органом вважається Європейська Комісія, на яку покладені функції із захисту від зловживань монопольним становищем, боротьби з картельними змовами, контролю за концентраціями й випадками надання державної допомоги, а також захисту від недобросовісної конкуренції. Структурним підрозділом у сфері антимонопольного регулювання виступає Генеральний директорат із конкуренції. У той же час Комісія реалізує конкурентну політику в межах, визначених Радою міністрів як законодавчим і правоохоронним органом. Крім того, Комісія ЄС наділена широкими повноваженнями щодо виявлення й розслідування правопорушень, які призводять до недопущення, усунення або обмеження конкуренції. Поряд з установчими договорами й регламентами рішення Комісії – це важливе джерело права, вони відображають підхід цього інституту до оцінки як конкретних ситуацій, так і розвитку конкурентного права в цілому.

Під час проведення розслідувань випадків порушення конкуренції члени Комісії мають право проводити перевірки, відвідувати підприємства, витребувати тексти узгоджень між фірмами, спілкуватися з членами урядів країн – членів ЄС. Сама Комісія має право порушувати справу як на підставі заяви однієї з країн-членів, так і за власною ініціативою, співпрацювати з компетентними органами держав-членів, які можуть надавати допомогу.

До компетенції Комісії належить розгляд проєктів правочинів, участь в укладенні яких брали члени кількох держав – членів ЄС. Рішення, прийняті Комісією, виносяться на обговорення до Консультативного комітету з обмежувальної практики і монополій (Advisory Committee on Restrictive Practices and Monopolies), який формується з направлених державами представників. Цей Комітет може коментувати, але не має права змінювати рішення, прийняті Комісією, або впливати на їх характер. Оскаржити рішення Комісії можна до Європейського Суду першої інстанції.

У деяких випадках компетенція Комісії ЄС може поширюватися не тільки на територію Союзу. У випадках обмеження конкуренції в ЄС внаслідок спільної діяльності підприємств-резидентів і нерезидентів Євросоюзу, практики узгодженої поведінки таких суб'єктів або картельних змов міжнародного масштабу, а також концентрації, що відбувається за межами Європейського Союзу, яка при цьому створює загрозу обмеженню або спотворенню конкуренції в межах Союзу, та

інших відбувається співробітництво Комісії з антимонопольними органами інших держав. Проте це не завжди допомагає уникнути конфліктної ситуації.

Як уже згадувалося, регулювання конкуренції в ЄС відбувається на національному й наднаціональному рівні. Компетенція у сфері антимонопольного регулювання поділена між органами ЄС і національними відомствами й судами, що, у свою чергу, можуть бути спеціалізованими (антимонопольними органами) й неспеціалізованими (поліція і суди). Національні органи частіше за все вирішують питання регулювання конкуренції в межах країни, але іноді можуть вирішувати завдання стосовно права ЄС.

Поряд з Європейською Комісією важливу роль у дотриманні правил конкуренції та забезпеченні законності рішень Комісії має Суд ЄС. Однак функція Суду не обмежується контролем законності рішень Комісії ЄС. Його постанови суттєво впливають на розробку обов'язкових правил функціонування й діяльності компаній і розвитку конкурентного права в цілому. Суду ЄС належить ключова роль у напрацюванні понятійного апарату і основоположних принципів права конкуренції ЄС. Саме рішення Суду ЄС забезпечують безперервну еволюцію конкурентного права ЄС і таким чином дають можливість простежити нові тенденції розвитку цієї галузі.

Антимонопольна політика – спосіб збалансування рівня конкуренції на національних і міжнародних ринках, контролю за процесами концентрації. Яскравим прикладом цього є прийняття країнами Євро-союзу нової директиви щодо регулювання злиттів (Reg (EC) № 139/2004), яка надала можливість Європейській Комісії втручатися у розгляд будь-яких угод, посилила дію принципу «єдиного вікна» й покращила гнучкість строків прийняття рішень [475].

1.3.2. Регулювання конкуренції на рівні світових організацій

Серед провідних органів, який займається регулюванням конкуренції та концентрації як одного з визначальних факторів на міжнародній арені, передусім варто згадати ЮНКДАТ. На початку 80-х років ця організація розробила «Комплекс узгоджених на багатосторонній основі принципів і правил для контролю за обмежувальною діловою практикою», який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН. Наступним важливими наднаціональним органом у цій сфері

вважається Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка регулярно розробляє нормативні акти рекомендаційного характеру з метою гармонізації конкурентної політики на світових ринках.

Конкурентна політика в межах Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) як міжнародної міжурядової організації реалізується задля підтримки миру в усьому світі, порядку і безпеки. У сфері економіки й торгівлі Організація ставить перед собою за мету здійснення міжнародного співробітництва для вирішення проблем економічного характеру. Для досягнення поставлених цілей розробляється нормативна документація, державам-учасникам надаються рекомендації щодо провадження сприятливої економічної політики.

Так, 9 квітня 1985 року на 106-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН прийнято Резолюцію «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів». Пункт 17 розділу В «Сприяння економічним інтересам споживачів і захист цих інтересів» містить положення про те, що для надання споживачам найширшого вибору товарів і послуг за мінімальними цінами уряди повинні заохочувати добросовісну й ефективну конкуренцію. Останніми змінами 2015 року до цього документа було внесено деякі доповнення, зокрема, передбачено вимогу про те, що державам-членам слід гарантувати, що проведена ними політика у сфері захисту інтересів споживача не використовується для захисту вітчизняних комерційних підприємств від конкуренції і не застосовується несправедливо. Таким чином, можемо помітити, що в межах бачення ООН конкурентна політика сприймається не тільки як спосіб забезпечення свободи і рівності внутрішніх ринкових відносин, а ще й як засіб забезпечення прав громадян.

Також варто згадати, що у 1980 році в межах роботи Генеральної Асамблеї було прийнято Комплекс принципів і правил ООН з питань конкуренції. Ці принципи містять загальні й основоположні рекомендації для країн у сфері провадження конкурентної політики. Прикладом може бути запровадження відповідного антимонопольного законодавства; забезпечення дотримання суб'єктами господарювання положень нормативних актів; ведення однакової політики і використання рівних мір контролю стосовно всіх підприємств; запровадження дієвої та законної системи санкцій та інших засобів впливу тощо.

У 1964 році при Організації Об'єднаних Націй засновано Конференцію ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) як постійний міжуря-

довий орган. Основною й початковою метою діяльності цього органу є сприяння у сфері всесвітнього розвитку економіки і торгівлі, інтеграції країн, що знаходяться на етапі розвитку, до світових економічних процесів, розвитку інвестиційної діяльності й розв'язання проблем фінансового, технологічного й суміжного характеру в торгівлі. Звісно, при досягненні окреслених цілей неминуче доведеться вирішувати проблеми у сфері конкуренції.

Окремо хотілося б згадати прийнятий у 2000 році «Типовий закон про конкуренцію», що входить до серії документів ЮНКТАД з питань формування законодавства і політики в галузі конкуренції [342].

Документ являє собою проєкт можливих елементів статей та спрямований на встановлення державами антимонопольного, конкурентного законодавства, усунення обмеженої ділової практики і введення контролю за нею. Так, із тексту цього акта випливає, що важливим для ЮНКТАД є контроль і ліквідація обмежувальних угод і домовленостей між підприємствами чи щодо проведення злиття і набуття домінуючого становища на ринку або зловживання ним, що обмежує доступ до ринків та іншим чином неправомірно стримує конкуренцію, негативно впливаючи на внутрішню чи міжнародну торгівлю або економічний розвиток.

Крім того, у документі наведено: опис дій чи поведінки, що являють собою зловживання домінуючим становищем на ринку; реагування на злиття, що торкаються сконцентрованих ринків (повідомлення, розслідування й заборони); захист прав споживачів; вимоги до органу, відповідального за сферу антимонопольного регулювання (його функції та повноваження); санкції та інші засоби правового захисту; способи оскарження та компенсації за прийняття незаконних рішень у сфері конкуренції; існуючого антимонопольного законодавства в державах-учасниках.

Ще одним прикладом роботи ООН в галузі антимонопольного регулювання може слугувати Сан-Паульський консенсус. В його рамках на XI сесії ЮНКТАД, яка відбулася 13–18 червня 2004 року, прийнято Декларацію, пункт 37 глави II «Нарощування виробничого потенціалу і підвищення міжнародної конкурентоспроможності» якої наголошує на тому, що прямі іноземні інвестиції залежать, зокрема, від існування динамічного національного приватного сектора, покращення доступу до міжнародних ринків, добре відпрацьованої політики і законодавства у сфері конкуренції [57].

Таким чином, порушення у конкурентній сфері негативно позначаються не тільки на внутрішній економіці країни, а й на її зовнішньоекономічній діяльності.

Не можна не згадати й такого важливого наднаціонального органу в цій сфері, як Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що регулярно розробляє нормативні акти рекомендаційного характеру з метою гармонізації конкурентної політики на світових ринках. **Організація економічного співробітництва та розвитку** (далі – ОЕСР) – це міжнародна економічна організація розвинених країн, що визнають принципи представницької демократії та вільної ринкової економіки. До її складу входять 36 держав-учасниць. Слоганом організації є наступні слова: «Разом ми створюємо кращу політику для кращого життя». Її мета – сформувати політику, яка сприяє процвітанню, рівності, відкриттю можливостей і досягненню добробуту. ОЕСР співпрацює з урядами країн для досягнення поставлених цілей.

До вказаного додамо, що сфера економічної конкуренції – це окремий вектор діяльності ОЕСР, що провадиться за такими напрямками: зловживання домінуючим становищем і монополізація; картельна діяльність й антиконкурентні угоди; злиття; лібералізація і втручання в конкуренцію в регульованих секторах; реформи конкурентної політики; практика забезпечення конкуренції; регуляторна реформа й політика конкуренції [107].

Значну увагу в ОЕСР приділяють конкурентній нейтральності й підтримці рівних умов для державного й приватного бізнесу, оцінці конкурентних наслідків втручань уряду в господарську діяльність. Організація має ряд рекомендацій для держав щодо провадження антимонопольної політики. До них належать:

- Рекомендація 2014 року щодо міжнародного співробітництва у розслідуванні та судочинстві щодо конкуренції [511];
- Рекомендація 2011 року щодо структурного поділу в регульованих галузях промисловості [508];
- Рекомендація 2005 року з контролю над злиттям [509];
- Рекомендація 1979 року щодо політики конкуренції та звільнених або регульованих секторів [507].

Рекомендація щодо оцінки конкуренції (Recommended Practices for Competition Assessment), видана в 2014 році, наприклад, закликає уряди переглянути існуючу державну політику на предмет обмеження

конкуренції. Згідно з приписами цього документа пропонується замінити її альтернативами, що більше сприятимуть конкурентному середовищу. Також мова йде про створення інституційних механізмів для проведення відповідних реформаторських заходів, окреслені можливі підходи до оцінки конкуренції [512].

У свою чергу, Рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті (2011) мають окремий розділ Х «Конкуренція», яким презюмується, що підприємства повинні провадити свою діяльність відповідно до чинного законодавства і нормативних актів щодо конкуренції, беручи до уваги законодавство усіх інших юрисдикцій з цього питання, в яких їх діяльність може мати антиконкурентні наслідки; утримуватися від входження в антиконкурентні угоди між конкурентами або виконання їх, включно з наступними домовленостями: фіксування цін; фальсифікування надбавок; встановлення обмежень або квот; розділ ринків, розподіляючи покупців, постачальників, території або ділянки торгівлі [508].

З огляду на те, що Україна є країною-учасницею Організації економічного співробітництва та розвитку і, відповідно, бере участь у засіданнях, обговоренні поточних проблем запровадження розширення конкурентної політики.

Оскільки ОЕСР являє собою специфічну платформу для співробітництва й обміну досвідом між державами з приводу конкурентної політики, то Антимонопольний комітет України також постійно співпрацює з ОЕСР щодо нових викликів і проблем у провадженні антимонопольної політики. Так, у 2007 році в Україні навіть було здійснено Огляд ОЕСР стану конкурентної політики й законодавства нашої країни. Такі огляди допомагають системно вивчити економічну ситуацію в державі, дізнатися рівень ринкової конкуренції та дієвість нормативно-правових актів.

Необхідно також розглянути регулювання конкуренції в межах **Світової організації торгівлі** (далі – СОТ). Головна мета її діяльності полягає в тому, щоб торговельні стосунки країн відбувалися з дотриманням конкурентних принципів. Створення і вступ країн до СОТ передбачає дотримання ними умов угод СОТ, що містять основні принципи, зокрема, це стосується і України, яка у 2008 році стала повноправним членом цієї організації. Нагадаємо, що СОТ – це міжнародна організація, створена з метою регулювання торговельної діяльності. Основні її функції – забезпечення діяльності із застосування,

контролю, реалізації та досягнення цілей Угоди про створення СОТ, у тому числі і багатосторонніх угод із торгівлі товарами та послугами, багатосторонніх торгових угод із добровільною участю.

Важливим етапом діяльності СОТ стало створення під час Міністерської конференції в Сінгапурі (1996) Робочої групи з питань взаємодії між торговельною та конкурентною політикою (WGTCР) для вивчення різних аспектів цього питання за участю всіх членів. Зауважимо, що навчальна робота в рамках Робочої групи відповідно до Декларації міністрів з Дохи (2001) була зосереджена на роз'ясненні: основних принципів, включаючи прозорість, недискримінацію й справедливу процедуру; положень про жорсткі картелі; умов добровільної співпраці; підтримки прогресивного зміцнення інститутів конкуренції у країнах, що розвиваються, шляхом розбудови і підвищення потенціалу. Щоправда, ця група на цей час не працює, але Секретаріат СОТ продовжує відповідати на національні прохання стосовно технічної допомоги в цій галузі на користь зацікавлених членів СОТ і країн, які прагнуть вступити до неї.

Слід вказати, що Робочою групою видано низку нормативних документів у галузі конкурентної політики, як-от: Синтезований документ про взаємозв'язок торговельної та конкурентної політики для розвитку та економічного зростання; Довідкова примітка до основних принципів СОТ щодо національного поводження, поводження з найбільшою перевагою та прозорості; Довідкова примітка про основні принципи конкурентної політики; Огляд національного законодавства про конкуренцію учасників СОТ; Примітка про винятки та виключення, що міститься в національному законодавстві членів СОТ про конкуренцію; Інформаційна записка про вплив транскордонних злиттів та поглинань вітчизняних компаній, зокрема, малих та середніх підприємств; Довідкова примітка щодо положень про жорсткі картелі; Довідкова примітка про основні принципи, включаючи прозорість, недискримінацію та справедливість процедури; численні подання членів СОТ і міжнародних організацій, що займаються питаннями міжнародної політики конкуренції, та інші документи.

Зупинимося на деяких із них детальніше. Так, *Синтезований документ про взаємозв'язок торговельної та конкурентної політики для розвитку та економічного зростання* підготовлений Секретаріатом на запит Робочої групи з питань взаємодії торговельної та конкурентної політики. Він являє собою зібраний документ, що об'єднує сукупність

описів проблемних питань, пов'язаних із взаємозв'язком між торговельною і конкурентною політикою й економічним розвитком і зростанням, усні й письмові подання до Робочої групи, що стосуються цієї теми, включаючи також роботи ЮНКТАД, ОЕСР та інших міжурядових організацій, доведені до відома Робочої групи.

У своїй діяльності ця група керується мандатами й рішеннями, прийнятими на конференціях міністерських і Генеральної Ради СОТ. Головними з них є: Рішення, прийняте на Міністерській конференції в Сінгапурі щодо створення Робочої групи; Тимчасове рішення щодо початку переговорів, прийняте на Міністерській конференції в Досі; Рішення Генеральної Ради СОТ, прийняте у липні 2004 року (воно визначило, що в межах СОТ під час Доського раунду більше не буде проводитися робота над переговорами).

Із 2005 року Світовою організацією торгівлі надається технічна допомога у галузі торговельної та конкурентної політики державам – учасникам СОТ і державам, що прагнуть вступу до неї. Така допомога провадиться на основі запиту, поданого відповідним урядом до Секретаріату СОТ через свою місію в Женеві.

Серед основних принципів, визначених угодами СОТ, можна виокремити принцип недискримінації на митному кордоні, що передбачає взаємне надання режиму найбільшого сприяння в торгівлі. Діяльність у межах СОТ передусім спрямована на встановлення національного режиму для товарів і послуг іноземного походження, що означає відмову від дискримінації іноземних виробників на національному ринку порівняно з національними виробниками тієї чи іншої продукції або надання послуг. Принцип захисту національної промисловості, що передбачає умови здійснення захисту національного товаровиробника, заснований тільки на митних тарифах, а не на торговельно-політичних заходах. Крім того, торгівля має здійснюватися із дотриманням тарифних рівнів. Запроваджується також прозорість торговельної політики. Вирішення торговельних спорів відбувається шляхом консультацій та переговорів. Одним із важливих принципів функціонування СОТ є принцип забезпечення справедливої конкуренції завдяки реалізацію недопущення надання допомоги у формі субсидій вибірково суб'єктам, в той час, як іншим суб'єктам господарювання в тих же умовах цих таких субсидій надано не було. Мова йде про врегулювання питання державної допомоги завдяки створенню прозорих механізмів її надання та недопущення обмеження конкурен-

ції. Також необхідно наголосити про дотримання принципів недискримінаційності та заборони надання субсидій власним виробникам порівняно із іноземними. Угоди СОТ передбачають механізми боротьби із демпінгом, що завдає матеріальних збитків національним товаровиробникам у даній галузі. До того ж угодами СОТ встановлюються правила, яких держави мають дотримуватися при використанні заходів захисту від демпінгового або субсидованого імпорту чи зростання імпорту, що заподіює серйозної шкоди національному виробництву [353].

Передбачені в угодах СОТ умови й принципи, зокрема антимонопольні збігаються здебільшого з принципами регулювання конкуренції в межах Європейського Союзу.

Окремо слід розглянути механізм врегулювання спорів в рамках СОТ, передбачений Домовленістю про правила і процедури врегулювання спорів (далі – Домовленість). В угодах СОТ існують також деякі спеціальні положення, які можуть мати перевагу перед положеннями Домовленості. Наприклад, стаття 4 (серйозна шкода) Угоди про субсидії і компенсаційні заходи містить певні приписи, що відхиляються від правил, встановлених у Домовленості [353].

Наявність механізму врегулювання спорів у системі СОТ відіграє важливу роль та запобігає прийняттю на національному рівні нормативно-правових актів, що суперечать угодам СОТ. У випадку, коли такі норми все ж приймаються, країна, що зазнає шкоди, може, використовуючи процедури, передбачені Домовленістю, спонукати країну, що порушила вимоги СОТ, вносити відповідні зміни чи скасувати такий закон. Формальна процедура врегулювання спору в СОТ відбувається у крайньому випадку. Рішення органу врегулювання спорів, на відміну від більшості національних правових систем, приймаються за максимально короткий період. До того ж процедура відбувається із дотриманням принципу верховенства права.

З цього можна проаналізувати, що спостерігаються такі основні тенденції розвитку конкурентної політики на наднаціональному рівні: 1) вона набуває децентралізованого, мережевого характеру; 2) жорсткішим стає регулювання діяльності картелів; 3) вводяться обмеження для національних урядів стосовно надання пільг окремим господарюючим суб'єктам.

Особливий інтерес викликає перша тенденція, підтвердженням цьому є виникнення у 2001 року міжнародної громадської організації «Між-

народна конкурентна мережа» (International Competition Network – ICN) (далі – МКМ), ініціаторами створення якої стали державні органи провідних розвинених країн і країн, що розвиваються, які відповідають за захист конкуренції (близько 104 органів влади з 92 країн), із метою ефективнішого співробітництва у сфері вдосконалення антимонопольного регулювання. МКМ – наймолодша міжнародна організація, що займається виключно питаннями конкурентної політики й антимонопольного правозастосування, яка об'єднує на добровільних засадах конкурентні відомства світу. Вона у своїй діяльності орієнтована на реалізацію окремих проєктів із метою удосконалення правозастосовчої практики, а також вироблення пропозицій щодо реальної конвергенції у процедурних питаннях у сфері антимонопольного правозастосування для досягнення кращих практичних результатів, що діє на основі консенсусу. На сьогодні в МКМ задіяно 142 конкурентних відомства.

Завдання цієї організації полягають у забезпеченні антимонопольних органів регулярними контактами в неформальній формі, посиленні кооперації між ними і конвергенції застосовуваної політики. Це єдиний міжнародний орган, який займається питаннями правозастосування антимонопольного законодавства у глобальному масштабі. МКМ використовує проєктно-орієнтований підхід, який діє через інститут робочих груп. Крім того, вона тісно взаємодіє з ОЕСР, ЮНКТАД, СОТ та іншими організаціями, діяльність яких пов'язана з регулюванням конкуренції.

Оскільки в умовах глобалізації процес укладання угод щодо міжнародних злиттів і поглинань інтенсифікується, то в цьому випадку необхідне узгодження таких угод конкурентними відомствами всіх країн, на території яких функціонують компанії. Тим часом у зв'язку з наявними відмінностями національних конкурентних законодавств виникають певні труднощі при розгляді подібних питань, а отже, з'являється необхідність уніфікації правових норм у сфері конкуренції. На першій конференції МКМ прийнято дві програмні рекомендації. Так, країни-члени зобов'язалися пропагувати і застосовувати конкурентні принципи в різних сферах економіки. Дані документи рекомендували міжнародним організаціям, таким як ООН та СОТ, налагодити співпрацю і запровадити «Єдиний конкурентний кодекс». Інший акт містить конкретніші норми, а саме рекомендації для прийняття рішень щодо економічної концентрації, яка здійснюється шляхом укладання угод про злиття компаній, і порядок взаємодії при цьому конкурентних відомств різних країн.

У 2011 році розглянуто питання належної правової процедури, яка стосується інституційної структури ЄС для застосування законодавства про конкуренцію. Безпосередньо Європейський суд з прав людини у справі Менаріні проти Італії зробили висновок, що тільки ЄСПЛ і Суд ЄС є єдиною інституційною основою для застосування законодавства про конкуренцію. Вони акцентують увагу на повноваженнях адміністративного органу – Комісії ЄС, рішення якої мають юрисдикційний контроль і повний судовий розгляд.

МКМ не має постійного секретаріату і провадить свою діяльність через Координаційний комітет, що складається з 15 членів – антимонопольних органів членів організації. Члени координаційно комітету призначаються під час щорічних конференцій один раз в два роки. Діяльність МКМ відбувається в межах окремих проєктів, що реалізуються робочими групами, план діяльності якої затверджується на щорічних конференціях.

На сьогоднішній день існують робочі групи, які відповідають за різні напрями: робоча група з питань адвокатури, що має на меті підвищення ефективності членів МКМ у відстоюванні поширення принципів конкуренції й сприянні розвитку культури конкуренції; робоча група з питань злиття сприяє впровадженню найкращих практик у розробці й роботі режимів перегляду злиття; робоча група з ефективності роботи агентств з питань конкуренції; робоча група з односторонньої поведінки, яка вивчає проблеми, пов'язані з аналізом односторонньої поведінки домінуючих фірм і фірм, що мають значну ринкову силу; робоча група питань картелів, до повноважень якої входить вирішення проблеми боротьби з картелями, включаючи запобігання, виявлення, розслідування і покарання картельних дій.

Кожна група керується затвердженим планом роботи, що визначає основні цілі, які мають бути досягнуті протягом встановленого періоду. Так, відповідно до Плану поточної роботи картельної групи на 2018–2021 роки в основі антимонопольного законодавства лежить боротьба з жорсткими картелями, спрямованими на встановлення цін, ставок, розподіл ринку й обмеження випуску. Тож, група має за мету реагування на постійні виклики антикартельного правозастосування, включаючи запобігання, виявлення, розслідування й покарання картельної поведінки. Члени групи прагнуть досягти таких результатів: поділитися поглядами на проблеми виявлення картелю в цифрову епоху й щодо більшості ефективних інструментів правозастосування

в боротьбі з картелями (обмін досвідом між конкурентними агенціями різного рівня); розвивати належну практику в різних сферах протидії картелям; підвищити обізнаність нових і тих, що розвиваються, агенцій з конкуренції щодо важливості боротьби з твердими картелями; надавати допомогу новим органам правозастосовчого контролю; заохочування нових членів до приєднання до організації.

Слід відзначити, що протікання стадії реалізації антимонопольно-конкурентної політики – складний, багаторівневий процес, який вимагає участі різноманітних органів і суворого дотримання кожним із них визначеної законом компетенції. Проведене дослідження дало можливість говорити про значущість зазначеної стадії, зокрема, у межах застосування антимонопольно-конкурентної політики на практиці. У той же час стан розробленості й урегульованості чинного законодавства свідчить про те, який величезний обсяг роботи ще треба виконати в межах цього напрямку, що пов'язано перш за все з удосконаленням загальнодержавної економічної політики.

На сьогодні політика ведення конкуренції в Європейському Союзі й контроль на рівні міжурядових міжнародних організацій є єдиним прикладом у світі наднаціонального регулювання.

Метою сучасної економічної політики має бути забезпечення ефективної конкуренції. Проте поняття «ефективна конкуренція» не має чіткої і єдино прийнятної та легальної дефініції. У найзагальнішому розумінні під ефективною конкуренцією слід розуміти такі ринкові умови, за яких фірми потрапляють під розумно допустимий конкурентний тиск із боку, по-перше, наявних і потенційних конкурентів і, по-друге, споживачів, при цьому роль держави полягає в забезпеченні наявності такого тиску на ринку. Відповідно, держава повинна підтримувати конкуренцію тією мірою, якою вона підвищує економічну ефективність, але може допускати її обмеження в соціально-політичних цілях, у тому числі й задля економічної та соціальної стабільності.

1.4. Глобалізація міжнародного економічного простору та проблеми забезпечення конкуренції в міжнародному масштабі

Починаючи висвітлення питання, вкажемо, що вивчення проблеми забезпечення конкуренції в міжнародному масштабі, тобто коли осно-

вними її суб'єктами виступають транснаціональні корпорації, набуває актуальності у зв'язку з глобалізацією міжнародного економічного простору. Поняття «національний ринок» втрачає своє значення, а йому на заміну приходить поняття «глобальний», «відкритий» ринок, що потребує модернізації регулювання. Виходячи з цього стає зрозумілим, що конкурентна політика держави має передбачати перегляд механізмів реалізації й модернізацію норм конкурентного права як на національному, так і міжнародному рівні. Пояснюється це тим, що національне антимонопольне законодавство в умовах глобалізації не вважається ефективним інструментом регулювання конкурентних відносин, а національні антимонопольні органи, у свою чергу, не можуть бути дієвим регулятором конкурентних правопорушень міжнародного масштабу [380; с. 59].

Як відомо, нині змінюється структура ринку, відкриваються кордони, з'являються і впроваджуються у виробництво новітні технології. Звісно, усе це в межах застарілої законодавчої бази функціонувати не може, бо глобалізаційні процеси потребують універсального підходу до правил конкуренції та інтернаціоналізації як законодавчої бази, так і антимонопольних органів.

На тлі цього особливо актуальним стає питання забезпечення боротьби із недобросовісною конкуренцією, підвищення та стимулювання розвитку добросовісної конкурентної боротьби та підвищення конкурентоздатності національної економіки. Звісно, глобалізація як явище заважає не лише формуванню національного законодавству, а й дієвості національних антимонопольних органів як регуляторів конкурентних відносин у межах міжнародної конкуренції. Конкурентна політика держави все більше відходить від протекціоністських механізмів, розширюючи межі ринку до світового масштабу, що потребує перегляду механізмів реалізації. Нині вести мову про існування закритого національного ринку немає сенсу. З таких умов важливим для країн є підвищення конкурентоздатності національної економіки, національних товарів та послуг, вихід власної продукції на світову арену. При цьому важливим залишається забезпечення рівня конкурентності як всередині країни, так у міжнародному масштабі [383; с. 54].

Характер глобальної конкуренції зміщує акцент з національного на міжнародний рівень. Основними суб'єктами міжнародної конкуренції виступають транснаціональні корпорації провідних країн світу, як-от США, Японія, Китай та країни Євросоюзу. Великі ТНК мають

значні переваги й встановлюють на ринку «правила гри». Транснаціональні корпорації тяжіють не просто до монополій в межах однієї держави, а до монополізації й олігополізації всесвітнього масштабу. У таких випадках контролювати конкурентні відносини відповідно національного законодавства неможливо, адже мова йде про суперництво наднаціональних угруповань.

Розглянемо детальніше транснаціональні корпорації та їх особливості за умов глобальної конкуренції, бо саме вони є основними «гравцями» на міжнародній арені. По-перше, необхідно зрозуміти, що являють собою ТНК як учасники ринкових відносин.

Характеристику ТНК можна надати, враховуючи якісні й кількісні критерії. Так, до кількісних можна віднести, зокрема такі, як частка іноземних активів ТНК, обсяг продажів, прибутків, дохід і збитки; кількість закордонних підрозділів і зайнятих на них робітників тощо. До якісних критеріїв науковці відносять, приміром, форму власності, місце реєстрації, розподіл активу і пасиву, структуру підприємства і спосіб управління, ступінь концентрації тощо. Отже, на наш погляд, для правильної кваліфікації ТНК необхідно брати до уваги і кількісні, і якісні критерії у сукупності.

До сказаного варто додати, що діяльність ТНК на законодавчому рівні слабо регламентована, оскільки на цей момент відсутній універсальний міжнародний документ, нормами якого врегульовувалася б діяльність ТНК і визначалися основні принципи й умови функціонування великих ТНК на світовій арені, даючи дрібним компаніям змогу бути гравцями на ринку, тобто діяти на рівних конкурентних засадах. У межах ООН був підготовлений проєкт Кодексу поведінки ТНК (1975–1994), але він так і не був прийнятий і залишився лише проєктом. Звернувшись до тексту цього проєкту, можна вивчити запропоноване визначення, в якому наведено основні характеристики ТНК.

Приступаючи до висвітлення питання, вкажемо, що планувалося, що Кодекс буде універсальним актом, тобто ним керуватимуться всі підприємства (незалежно від форми власності, країни походження), які мають філії у двох або більше країнах незалежно від сфер діяльності таких філій, і проводять узгоджену політику.

Схожі із проєктом Кодексу положення були сформульовані у Керівних принципах для багатонаціональних підприємств, які вважаються додатком до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, вперше прийнятої в межах Організації економіч-

ного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в 1976 році і яка періодично переглядається.

Отже, розглядаючи характеристики ТНК та їх конкурентні переваги, можна виокремити їх основні ознаки. Згідно з визначенням транснаціональні корпорації мають підприємств щонайменше у двох країнах; за організаційно-правовою формою частіш за все являють собою холдингові структури, що очолюються центральним холдингом, якому підпорядковані дочірні структури. Така форма дає можливість проводити єдину економічну політику, забезпечуючи чітку координацію між підприємствами, при цьому дочірні підприємства зберігають за собою певну самостійність. Крім того, ТНК має повний виробничий цикл, тобто від початкового виробництва або видобування сировини до виготовлення кінцевого продукту, а це означає, що в одних руках зосереджується весь ланцюг виготовлення й реалізації тієї чи іншої продукції. Завдяки поєднанню фінансових, науково-технічних і трудових ресурсів фірм, що входять до складу ТНК, досягається синергетичний ефект. Масштабність виробництва дає змогу зекономити витрати за рахунок логістичних мереж, серійності виробництва, експорту на нові ринки. Не менш вигідним є й те, що різні ланки виробничого циклу (від добування сировини до реалізації кінцевого продукту) розташовуються в різних країнах за умови їх найвигіднішого розташування, наявності дешевої робочої сили, при цьому на виробництві дотримуються екологічних норм тощо. Для діяльності і лідерства ТНК важливе значення має інноваційна складова. Крім того, не можна недооцінювати роль науково-дослідницьких бюро і глобальних інноваційних мереж у забезпеченні їх конкурентоспроможності на світових ринках. Беручи все наведене до уваги, вкажемо, що сучасні конкурентні стратегії транснаціональних компаній відіграють найважливішу роль у формуванні майбутніх компетенцій компанії, її адаптивності до мінливого міжнародного підприємницького середовища, а також відрізняються комплексним характером і одночасно завжди є унікальними.

Проте варто пам'ятати, ТНК нині працюють, стикаючись при цьому з конкуренцією в глобальному масштабі з широкого спектра товарів і послуг в умовах зростаючої ринкової невизначеності і взаємозалежності різних ринків. Сучасні ТНК – широко диверсифіковані компанії, що конкурують на різних сегментах ринку. Часто складається ситуація, коли ТНК має конкурентну перевагу на конкретні товари в одному

сегменті ринку, але не має в інших. Це є їх перевагами, бо якщо вони втрачають певний сегмент ринку, це не накладає відбиток на діяльність компанії в цілому. Так сталося, наприклад, із компанією Siemens, яка втратила свою долю на ринку мобільних телефонів, але при цьому залишилася лідером в інших напрямках, бо компанія виробляє мікро-системи, сенсорні системи, медичне обладнання, обладнання, а також надає послуги у сфері залізничного транспорту тощо.

Підвищення конкурентоспроможності великих ТНК часто пов'язане з лідерськими якостями й талантами вищого керівництва. Мова йде про тих осіб, які і забезпечили вихід цих ТНК на світовий ринок і за допомогою яких компанії зайняли свої позиції. Не можна залишити поза увагою внесок таких відомих осіб, як Білл Гейтс (Microsoft), Сергій Грін і Ларрі Пейдж (Google), Джек Уелч (General Electric), Марк Цукерберг (Facebook), Майкл Делл (Dell), Стів Джобс (Apple), Джефрі Безос (Amazon.com), Генрі Форд (Ford), Енді Гроув (Intel) та інші. Існує безліч прикладів ТНК різних галузей, коли талановиті менеджери швидко домагалися значного покращення конкурентних позицій компаній, так само як і зворотних прикладів, коли посереднє керівництво призводило до стагнації і краху дуже великих і успішних міжнародних фірм, таких як колись могутні американські ТНК General Motors, Chrysler, Polaroid, Eastman Kodak, Motorola тощо.

На сьогодні ми маємо ситуацію на світовому ринку, що явно відповідає олігопольному характеру конкуренції в більшості галузей економіки, за якого спостерігається домінування невеликої кількості світових лідерів, у кожній галузі виробництва існують від одного-двох до десятків наймасштабніших учасників, які ділять між собою той чи інший ринок. Бажання заволодіти ринком і тяжіння до монополії шляхом злиття й поглинання компаній, об'єднання компаній у великі корпорації бере початок ще з XIX століття. І тільки наприкінці XIX – початку XX століття у США та Європі почалася активна боротьба із монополістичним об'єднаннями, злиттями й картелями.

Отже, антимонопольно-конкурентне законодавство передбачає боротьбу із монополіями та їх зловживаннями, але тяжіння до монополізації ринків існує і буде існувати. Зокрема, на певних ринках можна спостерігати зміну лідерів у різні часи, на це можуть впливати такі фактори, як глобалізація, демографічні і соціальні зміни, зміни кон'юнктури ринку, впровадження інноваційних технологій, розвиток Інтернету тощо.

Яскравим прикладом зміни лідерських позицій є ринок мобільних телефонів. Так, сьогодні основними конкурентами у сфері виробництва смартфонів є Apple і Samsung, що, безумовно, нав'язують «правила гри» іншим суб'єктам цього сегмента ринку. Запроваджуючи нові технології в процесуальні системи, оптичні можливості фото- і відеокамер, новітні механізми конфіденційності, ідентифікації тощо, інші суб'єкти, приміром, HTC, Huawei, Meizu, Lenovo, що займають дещо нижчий ціновий сегмент ринку, прагнуть впроваджувати ті ж технології, але конкурувати з сильнішими дуже важко. Не можна оминати увагою прагнення багатьох компаній «скопювати» зовнішній вигляд смартфона, дизайн, що супроводжується методами недобросовісної конкуренції, особливо недобросовісної реклами. Прикладів цьому безліч, зокрема, компанія Samsung використала у своїй рекламі нового смартфона Galaxy порівняння із iPhone. Поряд з цим можна згадати декілька судових тяжб між компаніями Apple Inc. і Samsung Electronics Co. Зокрема, ще у 2011 році компанія Apple подала проти Samsung позов про порушення патентних прав і стосовно копіювання зовнішнього вигляду iPhone і iPad компанією Samsung [524].

Зустрічні позови подала компанія Samsung проти Apple. Ці судові тяжби і позови з різних видів «крадіжок» патентів тривали багато років. У 2014 році Верховний суд США поставив крапку в цій тривалій патентній війні, присудивши компанії Samsung штраф у 120 тис. дол. без права на апеляцію. Дана справа стосувалася звинувачення компанією Apple компанії Samsung з приводу функції Slide to unlock (розблокування екрана за допомогою пальців). І хоча компанія Samsung не раз подавала апеляцію, у 2016 році чергову з них Верховний суд США знову відхилив. [525]. Така ж «патентна війна» тривала кілька років між Apple та Motorola Mobility [526], аж доки компанію Motorola не придбала компанія Google.

Маючи ті матеріальні, технічні й інформаційні ресурси, що належали гігантам Apple і Samsung, можна було, на жаль, повністю маніпулювати ринком, створюючи, за бажанням, штучні бар'єри для входу й постійно обмежуючи доступ конкурентів до вищеозначених ресурсів. Хоча необхідно відмітити, що Apple і Samsung – вороги і партнери одночасно: вони закупають комплектуючі в одних і тих саме постачальників, більш того, до 2017 року Samsung постачав Apple чіпи для мобільних пристроїв [524]. За даними рейтингу світового ринку смартфонів IDC, компанії Samsung і Apple ділять між собою два перші рядки.

ТНК є широко диверсифікованими компаніями, та конкурують на різних сегментах ринку. Деякі ТНК мають конкурентні переваги, а з огляду на це займають провідні позиції на одних ринках, при цьому не маючи таких переваг в інших напрямках своєї діяльності. Завдяки виходу на нові ринки, вони складають конкуренцію іншим суб'єктам. Трапляються випадки, коли компанії зовсім втрачають свої позиції в деяких сегментах ринку, при цьому залишаються компаніями-лідерами в інших сегментах. Яскравим прикладом є компанія Siemens, яка втратила свою долю ринку мобільних телефонів, але при цьому залишила свої провідні позиції на інших напрямках, як-от виробництво мікросистем, сенсорних систем, медичного та іншого обладнання, надання послуг в галузі залізничного транспорту тощо.

Повертаючись до ринку мобільних телефонів, можна відмітити, що у 80–90-ті роки провідні позиції на ньому займали компанії Nokia, Motorola, Samsung, Siemens, Sony-Ericson, Alcatel та ін. У 2010-ті у сегменті мобільних телефонів з'являються смартфони, які використовують новітні операційні системи Android та IOS. Це призвело до краху багатьох колишніх компаній-лідерів на цьому ринку, у тому числі Nokia, яка не змогла конкурувати на ринку смартфонів (такі процеси є безумовним доказом того, що однією з базових ознак ТНК залишається доступ до інформаційних ресурсів та інновацій).

Ринок виробництва літаків також поділений між декількома компаніями-гігантами, безспірними лідерами й основними конкурентами на ньому нині є компанії «Boeing» та «Airbus», що відповідають передовим технічним характеристикам і не поступаються позиціями лідерів іншим компаніям. Приклади таких ринків, де діє одна-дві транснаціональні компанії-монополісти можна наводити нескінченно, аж до максимально «побутового» рівня (газовані напої, солодощі, побутова техніка, цигарки тощо).

Звісно, всі дії великих компаній не можна назвати чесними, а конкурентні методи добросовісними. У їх діяльності мають місце як зловживання монопольним становищем, так і картельні змови, що є прямим порушенням антимонопольної політики ЄС. Частіш за все компанії – основні конкуренти щодо впровадження новітніх технологій знаходяться в неформальній або формальній змові, йдеться про паралельність чи послідовність запровадження новацій. Такі дії заважають іншим конкурентам ринку, які повинні дотримуватися «правил гри лідерів». Не є винятком і ринок інформаційних послуг і соціальних

медіа, який теж частково монополізований і на якому існують правопорушення. Крім того, на сьогодні не має сенсу також стверджувати, що наявне вдаль регулювання інформаційної інфраструктури.

Таким чином, перед учасниками ринку інформаційних послуг постає ряд завдань, які потребують вирішення передусім для забезпечення функціонування цього ринку у правовому полі, зокрема в умовах глобалізації й його масштабності. Вказане набуває значущості з огляду на те, що однією з ключових проблем у цій сфері нині є правова неврегульованості конкурентної взаємодії. Причина виникнення такої прогалини криється, перш за все, у специфіці регулювання цього ринку і відносин, що виникають в його межах, а також у недосконалості категоріального апарату. Так, на сьогодні в жодному нормативно-правовому акті (ані на міжнародному, ані на національному рівні) належним чином не наведено вичерпних ознак «монопольного становища на ринку інформаційних послуг», а отже, неможливо чітко окреслити того, що ж являє собою зловживання таким становищем. Як наслідок, виникає ще низка питань: які територіальні межі має ринок інформаційних послуг, чи є товари взаємозамінники, чи можна виокремити географічні межі такого ринку та чи існує поняття «національний ринок інформаційних послуг». Отже постає ряд питань щодо регулювання таких ринків та застосування до них або спеціальних або загальних норм, як для традиційних ринків товарів та послуг.

Сфера глобальних інформаційних послуг виходить за межі національних кордонів, а отже, вона не може контролюватися національними антимонопольними органами, що створює певну небезпеку всевітньої монополізації даних ринків, а це призводить до непідпорядкованості й непідконтрольності даних сфер.

Крім того, ринок інформаційних послуг розвивається вкрай динамічно, зокрема, за останні роки він еволюціонував із невизначеного «квазіринкового» середовища, набувши значну кількість рис, характерних ринкам у їх класичному розумінні. Так, на сьогодні на ньому існує тенденція до монополізації, а важливими факторами виступають прогресу аудиторія, тобто споживачі, і потік інформації, саме останнє й визначає популярність тієї чи іншої системи інформаційних послуг, приміром реклами, приваблює споживачів. У той же час, про що уже неодноразово наголошувалося, певну небезпеку для ринкової економіки й функціонування ринку як такого становлять монополізм і монополії, бо заважають нормальному розвитку конкурентного середовища.

Варто також брати до уваги й те, що ринок інформаційних послуг має особливість, йдеться про неосязність і невизначеність території, бо територією вважається глобальна мережа, тобто увесь світ. Спираючись на це, можемо констатувати, що нині виникає необхідність у регламентації такої діяльності на наднаціональному рівні, а отже, наявність певних методів боротьби й антимонопольних органів, до компетенції яких має входити регулювання цих ринків, залишаються дуже важливими аспектом [425; с. 165]. З огляду на сказане вбачається, що не можна оминати вкрай важливе і актуальне питання – небезпечні наслідки світових монополій.

Як вказано вище, ринки інформаційних продуктів мають свої особливості й специфіку регулювання. Виходячи з цього доцільно переглянути й модернізувати акти антимонопольно-конкурентної спрямованості на світовому рівні, або прийняти спеціальні закони щодо інформаційної інфраструктури, яка включає в себе галузі і підгалузі, різні напрями інформаційних послуг і продуктів і може мати як глобальний, так і локальний масштаб (у межах окремої держави). У той же час, розглядаючи той чи інший напрям окремо, частіш за все можна виявити безперечних монополістів. Наприклад, візьмемо обмін зображеннями (фотографіями й відеоматеріалами), їх перегляд, оцінку й архівування із широкою часткою ринку, то тут монополістом вважається *Flickr*; те ж саме стосується служб обміну відео, де все контролює *You Tube*, а серед служб соціальних закладок, подібно до того, як *Wikipedia* працює в базі знань, домінує *Delicious*, на ринку соціальних мереж, орієнтованих на мікроблоги, – *Twitter*. Лідером міжнародного ринку для соціальних мереж є *Facebook*. Щоправда, існують і національні компанії, такі як *Renren* у Китаї (де *Facebook* заборонено законом) або *Vkontakte* у Росії та сусідніх країнах, який, як відомо, в Україні заборонений. Крім того, на інформаційних ринках подібні монополії також можна знайти і для пошукових систем (*Google*), і для аукціонних платформ (*eBay*) й он-лайн книжок (*Amazon.com*) [425] тощо.

Як бачимо, на цих ринках теж існують монополії, а отже, немає сенсу стверджувати, що функціонує вільний конкурентний ринок. Нагадаємо лише один факт. Відомо, що починаючи з 1993 року компанія *Microsoft* була головним монополістом на ринку програмного забезпечення. Вона нав'язувала всім користувачам єдиний браузер *Internet Explorer*, що було визнано зловживанням монопольним становищем,

як наслідок, *Microsoft* сплатила величезні штрафи. Сьогодні, до речі, про абсолютну монополію компанії *Microsoft*, а тим більше браузера *Internet Explorer*, уже не може йтися, бо існують щонайменше 10 популярних інтернет-браузерів, серед яких (звісно, поряд з *Internet Explorer*) *Chrome*, *Opera*, *Safari*, *Firefox* та інші, тобто конкуренція існує. Сама ж компанія-гігант *Microsoft* також має сильних конкурентів, таких як *Apple Inc.*, *Google Inc.*, *Oracle Corporation*, щоправда, усі вони мають різні напрями, сфери діяльності. Незважаючи на це, між названими компаніями тривають нескінченні «війни» щодо використання браузерів, нав'язування програмного забезпечення і застосування недобросовісних методів конкурентної поведінки, зокрема, має місце дискримінація й дискредитація конкурентів [425].

Наголосимо, що на ринку інформаційних послуг усі величезні компанії-монополісти за зловживання монопольним становищем щорічно сплачують мільйонні й навіть мільярдні штрафи. Розглянемо приклад із компанією *Google* – беззаперечним монополістом у галузі пошукових систем. Так, Антимонопольний комітет Єврокомісії у 2017 році звинуватив її у несанкціонованому використанні свого монопольного становища і порушенні принципів вільної конкуренції на ринку сервісів порівняння цін. З'ясувалося, що компанією *Google* до так званого «чорного списку» була додана компанія *Foundem*, яка спеціалізувалася на порівнянні цін на певні категорії товарів, запропоновані різними товаровиробниками, що на практиці унеможливило віднайдення у пошуковій системі *Google* даних про цю компанію [129]. Причина цього – бажання *Google* позбавити свій сервіс конкуренції з аналогічним функціоналом, а саме *Google Shopping* розробила спеціальний комп'ютерний алгоритм, за допомогою якого продукція компанії *Google* за результатами пошуку користувачів виходила на перші місця, тобто виводилася на перші сторінки в пошукових системах. У такий спосіб через *Google Shopping* просувалися товари вказаної компанії, а інші конкуренти взагалі позбавлялися можливості розвиватися й рекламувати себе. Усе це Єврокомісія розцінила як порушення ст. 102 Римського договору про функціонування Європейського Союзу [472].

З'ясувавши ситуацію на інформаційних ринках, перейдемо до так званих інформаційно-грошових. Вони, звісно, мають бізнес-моделі, за якими компанії продають програмне забезпечення або контент, а клієнт повинен за це сплатити (за допомогою грошей). Приміром, *Microsoft*

(програмне забезпечення) і *STN International* (контент). У цьому прикладі товарні межі зрозумілі: у випадку з *Microsoft* – це ринок програмного забезпечення; у випадку *STN International* – ринок науково-технічної інформації в Інтернеті.

Одночасно із згаданими існують ще й так звані інформаційні ринки, де компанії безкоштовно поширюють свої послуги, а клієнти платять своєю увагою. Зауважимо, що на цих ринках важливу роль відіграє реклама, яка приваблює користувачів. Беручи все вказане до уваги, вбачається за доцільне детально розглянути ринок соціальних мереж, домінуюче становище на якому займає одна з найпопулярніших соціальних мереж у всьому світі *Facebook*. «Місія» *Facebook* – дати людям можливість поділитися і зробити світ більш відкритим і пов'язаним. У свою чергу, люди користуються *Facebook* задля того, щоб залишатися на зв'язку з друзями й сім'єю, дізнаватися про події у світі, ділитися новинами й висловлювати власне враження й повідомляти те, що їм важливо. Тож, можемо стверджувати наступне: універсальним середовищем обміну думками виступає те, що сьогодні позначають терміном «соціальні медіа» (соціальні мережі, форуми, блоги).

Враховуючи вищезазначене, виходить, що основна мета соціальних мереж – привабити більшу аудиторію користувачів. Цілком зрозуміло, що соціальні мережі не можуть бути популярними, якщо ними користується певна кількість людей, тому кожна з них, так би мовити, воює за аудиторію, бажаючи монополізації цього ринку. Як відомо, після появи на ринку одного або декількох гравців починаються мережеві ефекти, які поділяються на прямі і непрямі (у теоретичній базі мережевої економіки), відіграючи важливу роль. Прямі мережеві ефекти визначаються кількістю користувачів: чим більше користувачів, тим ціннішою є мережа. Цей цикл зворотного зв'язку приводить до успіху й зменшення втрати мережі. Непрямі ефекти не залежать від користувача, наприклад, кількість додаткових продуктів, таких як соціальні ігри або обсяги реклами [498].

Як наголошує відомий економіст Р. Х. Вебер, «реклама є найпоширенішим джерелом фінансування постачальників послуг Інтернету» [540], акцентуючи при цьому на тому, що головне для реклами – залучення найбільшого кола користувачів (чим більше об'яв, тим вища вартість системи, вагомніше значення, а отже, більше користувачів та ін.). У той же час не має сенсу вести мову про абсолютну монополію на ринку рекламних послуг, бо нині існує величезний ринок усіх видів

інтернет-реклами, включаючи таких гравців, як *Google*, *Twitter*, *Facebook* і компанії, що працюють з банерними оголошеннями. Проте жодна з них не може заволодіти ринком, тобто стати монополістом [540]. Споживачі з цих джерел отримують інформацію однаково, тож не може йтися про виключну монополію одного інтернет-майданчика.

Цікавими є висновки А. Надкарні та С. Г. Хофманна, зроблені за результатами дослідження літератури. Так, науковці з'ясували, що використання *Facebook* мотивується насамперед двома основними соціальними потребами: «1) необхідність належати до певної соціальної групи і 2) необхідність самопрезентації». У першому випадку необхідність стосується внутрішнього бажання приєднатися до інших й отримати соціальне визнання, а у другому – «самопредставлення безперервного процесу управління враженнями». Переваги *Facebook* можна розглядати як «соціальний капітал» її користувачів [504].

Отже, спробуємо з'ясувати, як саме вирішуються питання контролю й виявлення зловживань на інформаційних ринках, де монополізація очевидна.

Передусім зауважимо, що існують певні проблеми із встановленням територіальних меж монопольного становища на ринку інформаційної інфраструктури, оскільки ці межі взагалі не підлягають визначенню в класичному розумінні. У той же час вони чітко визначені в нормативно-правових актах, оскільки останні діють далеко не по всьому світі, а у певних межах, у тому числі і США, які є «батьківщиною» значної кількості компаній-монополістів, зокрема, *Google* і *Facebook*.

У зв'язку зі сказаним слід дати відповідь на такі питання: чи існують підстави стверджувати, що монополії на інформаційних ринках можна розглядати як «класичні», тобто подібно монополіям виробників автомобілів або хімічної промисловості (без будь-яких мережевих ефектів), чи можна діяльність цих суб'єктів регулювати звичайними конкурентними нормами, або ж стаття 102 Договору про функціонування Європейського Союзу потребує «модернізації»?

Отже, спробуємо знайти відповідь. Передусім вкажемо, що аналіз сучасного стану нормативно-правової бази, спираючись на приписи якої врегульовуються конкуренцію й конкурентні відносини на цих ринках, дозволяє стверджувати, що ринок інформаційних послуг – галузь вкрай специфічна. Це пов'язано з нетиповим предметом і специфікою правовідносин, а отже, регламентація останніх потребує особливого підходу. Підтвердженням цьому є те, що інформацію, так само як і інформаційні

послуги, не можна розглядати як класичний ринок товарів чи послуг, з огляду на що питання монополізації ринку інформаційних продуктів і послуг на даний момент з правової точки зору є недостатньо врегульованим. Враховуючи те, що класичні правові методи впливу й контролю (наприклад, за імпортно-експортними операціями, реорганізацією підприємств, ліцензуванням окремих видів діяльності, антидемпінговими заходами) переважно мають на меті врегулювання відносин на «класичних» ринках, у «класичних» галузях виробництва й реалізації товарів і послуг, то на ринку інформаційних послуг вони виявляються майже нежиттєздатними. Ретельне вивчення специфіки цих ринків дозволило встановити, що, по-перше, чітко окреслити територіальні межі, в яких діє та чи інша компанія, що надає інформаційні послуги, неможливо з огляду на те, що масштаб національної монополії у даному разі не діє; по-друге, складно виявити й товарні межі, оскільки іноді цього зовсім неможливо зробити; по-третє, серед класичних меж ринку виокремлюють ще й часові межі, які частіш за все складають 1 рік. У випадку з ринком інформаційної інфраструктури методи визначення останніх також можуть бути специфічні.

Значним недоліком конкурентного законодавства (який, на жаль, притаманний не тільки ринку інформаційних послуг) є факт індивідуального ставлення суб'єктів-порушників. Так, на практиці майже кожен монополіст (у підрозділі наведено ряд прикладів щодо компанії *Google*) готовий регулярно нести санкції, продовжуючи при цьому порушувати норми антимонопольного законодавства. Вказана проблема виникла через недостатню ефективність системи запобіжних заходів, які найчастіше зводяться до простого грошового штрафу.

Крім того, не менший вплив на стан вирішення вищенаведених питань має той факт, що нові відносини доводиться врегульовувати, спираючись на вкрай застарілу нормативно-правову базу. Усі акти, приписами яких сьогодні користуються для усунення недобросовісної конкуренції на ринках інформаційних послуг, ухвалені в середині ХХ століття, коли відносини, які є предметом розгляду, не існувало взагалі, а отже, їх норми не пристосовані до ринку інформаційних послуг, не дозволяють запобігати його монополізації [425].

Як уже згадувалося вище, компанії-гіганти, світові лідери й монополісти не завжди діють чи конкурують чесно, трапляються випадки розподілу ринків, встановлення контролю за діяльністю конкурентів, нав'язування невігідних умов і додаткових зобов'язань, поширення

неправдивої інформації, дискредитація, цінова змова тощо. Прикладів недобросовісної конкуренції дуже багато, включаючи економічне шпигунство й застосування хабарів найбільшими компаніями. З огляду на це навіть великі штрафи за порушення конкурентного законодавства не лякають великі й провідні корпорації, що продовжують використовувати недобросовісні методи конкурентної боротьби.

У контексті сказаного варто ще раз звернутися до того, що однією із тенденцій ТНК є злиття і поглинання, що надають більші конкурентні переваги і без того могутнім ТНК. Основною метою цього є вихід на нові ринки збуту, доступ до інновацій партнерів, використання нових можливостей тощо. Особливо небезпечним явищем вважається злиття найбільших компаній, що може призвести до абсолютної монополізації і створення гігантських ТНК, що не дасть жодного шансу для ведення конкурентної боротьби на ринку. Переконані, що для здійснення масштабних злиттів і поглинань антимонопольні органи повинні давати дозвіл, врахувавши при цьому всі позитивні й негативні фактори таких об'єднань.

Поряд із цими проблемами міжнародної конкуренції справжнім лихом є картельні змови, що можуть мати характер тривалості, стійкості й приносити величезні збитки як для економіки, так і населення.

В деяких країнах навіть передбачена кримінальна відповідальність за картельні змови, зокрема мова йде про такі країни як Канада, США, Японія, Німеччина, Норвегія, Ірландія, Південна Корея та в деяких інших. Сполучені Штати Америки однозначно можна вважати лідером у застосуванні кримінальних санкцій до картелів. Так, з 2000 року понад 150 осіб відбували або відбувають покарання (позбавлення волі) за картельні змови. Спостерігається тенденція збільшення кількості випадків застосування такої санкції, як позбавлення волі та збільшення його строків. З огляду на це відсоток засуджених за картельні змови до позбавлення волі (серед усіх притягнутих до відповідальності) зростає – у 2016 році він склав вже 83%.

Принагідно зазначити, що у США кримінальні санкції застосовуються не лише до громадян США, а й до іноземців. У тюрмах США за картельні змови з 1999 року відбув або відбуває покарання нині 31 іноземний громадянин, серед них громадяни Франції, Німеччини, Японії, Норвегії, Голландії, Швеції, Швейцарії та Великої Британії. Для екстрадиції підозрюваних в антиконкурентних змовах США координують свою роботу з Інтерполом [147].

Підбиваючи підсумки, можемо констатувати, що для розвитку внутрішньої економіки країн глобалізація як явище має ряд позитивних і негативних рис. Із позитивної точки зору глобалізація сприяє зниженню митних тарифів, що, звісно, приводить до зниження вартості окремих товарів і послуг, відкриває можливість виходу на нові ринки. Однак вона може бути причиною появи потужних олігопольних і монопольних утворень всесвітнього масштабу. Як зазначає Т. Удалов, це здатне призводити до обмеження, спотворення чи усунення конкуренції з деяких товарних ринків з усіма можливими негативними наслідками [354, с. 5].

Стосовно української економіки додамо, що необхідним завданням уряду нашої країни є створення можливостей розвитку власних конкурентоспроможних підприємств, які виготовляли б якісну продукцію й тяжіли до міжнародних стандартів. Це, у свою чергу, забезпечить підвищення конкурентності й конкурентоспроможності національної економіки на міжнародній арені. Отже, як зазначає Ю. Уманців, конкуренція, з одного боку, є поштовхом до підвищення конкурентоспроможності, а з другого – домінування глобальних монополій, в особі ТНК, є інструментом пригнічення слабших учасників ринку [355]. Звичайно, що нагальним завданням національних економік слід назвати розвиток власних конкурентоспроможних підприємств. Проте для цього в Україні на законодавчому рівні варто закріпити не тільки поняття «транснаціональна корпорація», а й порядок регулювання діяльності як самої компанії, так і філій і представництва іноземних ТНК та інші питання, пов'язані зі налагодженням плідної співпраці й розроблення єдиних принципів правового регулювання ТНК, створення єдиної інформаційної системи про їх діяльність, діяльність дочірніх і залежних осіб [121].

Поряд з домінуванням міжнародних ТНК, для України залишається вкрай високий рівень монополізованості ринків всередині країни. Аналіз конкурентної ситуації дає можливість стверджувати, що монопольно-олігопольні структури багатьох секторів економіки не дають можливості малому й середньому бізнесу ані конкурувати всередині країни, ані виходити на міжнародні ринки. Отже, слід модернізувати законодавчу та регулюючу бази, враховуючи особливості економічної ситуації в країні й рівень і без того не ідеального конкурентного середовища. Звісно, процес концентрації капіталу – це об'єктивний результат глобалізації і об'єктивна вимога конкурентоздатності в міжнародній конкурентній боротьбі, тому, як наголошує Д. В. Задихайло,

об'єктом державної економічної політики повинні стати процеси концентрації капіталу, законодавчої врегульованості діяльності холдингових компаній та необхідність правового регулювання монополізованих структур із конкретною направленістю. [83, с.12].

Не менш важливо передбачити заходи з підтримки розвитку конкуренції, що включають політичні, правові, інституційні й регуляторні засоби створення в суспільстві сприятливих умов для вільного функціонування ринкових сил і дотримання правил чесної конкуренції всіма учасниками ринкових відносин. Поряд із захистом конкуренції важливо також підтримувати конкуренцію, чого можна досягати не примусовими, а заохочувальними засобами через залучення до утвердження зрозумілих і прозорих «правил гри» на ринку органів влади й місцевого самоврядування, закріплення чесних ділових звичаїв одночасно з пропагандою позитивних наслідків конкуренції для суспільства.

Підсумовуючи, треба наголосити, що вступ України до СОТ має як позитивні, так і негативні моменти. По-перше, можливість виходу на світовий ринок дає поштовх для підвищення конкурентоспроможності національних товарів, в той час як вхід на ринок іноземних виробників товарів може дати негативні наслідки, адже

– це безумовно крок вперед: нові можливості виходу на світовий ринок із власною конкурентоспроможною продукцією, збільшення на національному ринку асортименту імпортного товару за доступними цінами. Однак, є й негативні моменти, такі як деякі вітчизняні виробники не витримали конкуренції з імпортними товарами через об'єктивні й суб'єктивні причини (зокрема, відсутність державної підтримки, непрозорість субсидування) [433].

Наведене зайвий раз підтверджує те, що на сьогодні актуальною проблемою є не просто уніфікація та гармонізація українського законодавства до європейського, а створення нових механізмів регулювання конкуренції на світовому ринку, підтримання національного товаровиробника. Зрозуміло, без належного регулювання конкурентних відносин і налагодження рівня конкурентності всередині країни неможливо досягти рентабельності й ефективності галузей економіки, які здатні стати конкурентоспроможними на світовому ринку. Як зазначає Д. В. Задихайло, вступ України до СОТ також вимагає забезпечення максимально високого рівень конкурентоздатності національних товаровиробників за допомогою активних засобів державного регулювання [83, с. 18].

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

2.1. Поняття та функції конкурентної політики держави

Стимулом забезпечення економічної багатоманітності на ринку є конкуренція як основа ринкової економіки, а отже, вивчення і надання рекомендацій з розроблення конкурентної політики держави – інформаційного продукту особливого призначення – є спільною справою економічної та правової науки. Її результативність досягається завдяки поєднанню економічного характеру завдань із правовими засобами їх вирішення, зокрема, спеціально створеними нормативно-правовими механізмами. Таким чином, для чіткого розуміння суті конкурентної політики необхідно мати уяву про шляхи вирішення суто економічних питань, які є базовими поняттями в конкурентному праві.

Проблемі розроблення і реалізації конкурентної політики держави й аналізу конкурентного законодавства було присвячено праці багатьох вчених – економістів і правників. Автором вивчено наукові праці Г. Андрощука, О. Бакалінської, О. Безуха, З. Борисенка, С. Валітова, О. Верещагіної, В. Гейця, Ю. Журика, Д. Задихайла, А. Клименка, Н. Корчак, В. Лагутіна, В. Лупу, В. Магаса, В. Мороза, І. Наревської, К. Стадник, Т. Удалова, Г. Філюк, Н. Чорної, М. Шкітіної, Ю. Ясько та інших правників і економістів.

Пристаюючи до розгляду питання, зауважити, що розвиток ринкової економіки, нормальні інвестиційні, виробничі відносини вимагають здорової конкуренції, яка має стати природним чинником підвищення конкурентоспроможності національної економіки, що набуває особливої значущості, враховуючи традиційні для українського суспільства проблеми впливу олігархічних структур на державний апарат, а також масштаби тіньової економіки і рівень корупції тощо. Водночас усе більш гострим стає питання захисту національного товаровиробника і вико-

ристання засобів державної допомоги суб'єктам господарювання в умовах конкурентного характеру господарської діяльності на ринках. З огляду на це видається цілком логічною теза про те, що законодавство має відповідати реаліям, а отже, його варто оновлювати. Проте будь-яка модернізація, а тим більше реформування змісту й системи законодавчого забезпечення економічної конкуренції потребують у першу чергу концептуальної ясності самої феноменології економічної конкуренції в сучасних умовах, прогнозування напрямів її вдосконалення й постановки чітких завдань щодо характеру і змісту правового регулювання в зазначеній сфері. Усі ці та багато інших питань мають бути враховані при формуванні сучасної конкурентної політики держави.

При цьому не варто забувати, що конкурентна політика держави є складовою економічної політики, основною метою реалізації якої є створення й існування конкурентного середовища в межах функціонування ринкової економіки, стимулювання учасників ринку до змагання на рівних умовах, забезпечення однакових для всіх суб'єктів умов доступу до ринку, недопущення концентрації влади в одних руках і монополізації ринків. Так, сутність конкурентної політики, як вказує Л. Куліш, встановлюється через її мету, з якої, у свою чергу, випливає правильність методів і інструментів її досягнення. А отже вірно визначена мета та правові механізми на теоретичному рівні дають ефективність реалізаційного етапу конкурентної політики держави [131; с. 128].

У той же час загально визнано, що важливими й необхідними механізмами реалізації економічної політики держави є, по-перше, правове регулювання господарської діяльності й, по-друге, врахування мікро- й макроекономічних ефектів від застосування тих чи інших засобів правового регулювання, у тому числі й процесів глобалізації. Зауважимо, що за такого підходу суттєвого значення набувають державні й суспільні пріоритети в питаннях модернізації всіх сферах господарювання, тобто і тих, що існують, і тих, що розвиваються. У даному разі йдеться як про функціонування ринку в цілому, так і його окремих сегментів, секторів, галузей, видів виробництв тощо, а для цього передусім необхідно дотримуватися принципів господарювання, визначених ст. 6 Господарського кодексу України, в кожній окремій сфері виробництва чи галузі економіки [53].

Наголосимо, що виходячи з приписів законів і беручи до уваги думки науковців, серед основних ознак ринкової економіки можна ви-

окремити такі: наявність товарно-грошового обороту, приватної власності, бізнесу, взаємодія виробників і споживачів на ринку, наявність конкуренції, та її стимулювання і підтримання, державне регулювання господарської діяльності поряд із ринковою саморегуляцією, обмеження втручання держави у бізнес тощо.

Принагідно додати, принципи господарського обороту стали предметом вивчення Т. А. Лавренюк. Заслуговує на увагу те, що науковець у своїх працях розмежовує принципи ринкової економіки, принципи господарського права, принципи господарювання і принципи господарсько-правової політики. Зокрема, вчена вважає, що базові чинники, що забезпечують функціонування ринкової економіки як економічної системи певного типу і відтворення умов її існування, варто визнати принципами ринкової економіки, які, у свою чергу, поділяються на принципи *мікрорівня* (пріоритет приватного інтересу й відносини суб'єкта господарювання із контрагентами, органами контролю та іншими учасниками господарських відносин) й *макрорівня* (публічно-правові умови господарювання) [133; с. 100].

Звісно, застосування тих чи інших механізмів та інструментів при проведенні конкурентної політики передбачає як етап її формування та закріплення на законодавчому рівні, так і реалізаційний, а це потребує інструментально-інституційного підходу держави, тобто її розроблення і втілення в життя має стати окремою невід'ємною складовою діяльності державного апарату. Отже, вона має відповідати інтересам і запитам суб'єктів господарювання і суспільства, а механізми реформування господарсько-правової та економічної політики держави повинні бути чітко визначені й сприяти досягненню основної мети – підвищення конкурентоздатності національної економіки.

Коли мова йде про конкурентну політику держави як окремий напрям економічної політики, то необхідно чітко встановити її **предмет, об'єкт, зміст, структуру, форми реалізації, засоби й механізми впливу, очікуваний результат.** При цьому важливо, а головне, необхідно орієнтуватися намагатися досягти функціонування ринку на задах вільного входу і виходу конкурентів і недопущення концентрації економічної влади в одних руках, домогтися захисту економічної і чесної конкуренції, деолігархізації та забезпечення захисту від недобросовісної конкуренції.

Продовжуючи розгляд питання, вкажемо, що забезпечення змагальності між учасниками ринку за допомогою певних механізмів, методів

чесної конкурентної боротьби дає позитивний результат як для суспільства, так і для окремих споживачів. Не менш важливо також при цьому пам'ятати про потребу поєднання приватних і публічних інтересів й досягнення соціального ефекту, що передбачає зростання економіки ринкового типу як ефективної і соціально орієнтованої. Отже, антимонопольно-конкурентна політика, і про це вже йшлося, має бути спрямована на оптимізацію функціонування ринків, чого можна досягти завдяки стимулюванню учасників ринку до змагання й узгодженню й віднайденню балансу між інтересами суб'єктів господарювання і споживачів, забезпеченню рівних умов для конкурентів, вільного і однакового доступу всіх суб'єктів на ринки, недопущенню дискримінації, а також концентрації влади в одних руках, наслідком чого стає монополізація ринків. При цьому мають використовуватися лише правові засоби і механізми. [394, с. 132]

Доцільно зауважити, що конкурентну політику держави можна розглядати як з економічної, так і з правової точки зору, які об'єднанні й існують у межах спільного політико-правового поля держави. Умовно визначемо **економічну конкурентну політику і як правову конкурентну політику**. Акцентуємо, що об'єктом економічної конкурентної політики виступає функціонування інституту економічної конкуренції, натомість об'єктом конкурентної правової політики є ефективність конкурентного права й законодавства, а також правозастосовчої практики, з точки зору завдань конкурентної економічної політики. Спираючись на наведене, можемо констатувати, що правова конкурентна політика – це інструментальна частина реалізації економічної шляхом підвищення ефективності чинного конкурентного законодавства, обрання напрямів і форм його удосконалення або реформування, спираючись на господарсько-правові доктринальні позиції. Звісно, за такого підходу цілі конкурентної політики можуть бути досягнуті лише завдяки поєднанню економічних і правових інструментів реалізації конкурентної політики, які мають бути збалансовані й використані в чіткій взаємодії, із врахуванням приватних і публічних інтересів. [394, с. 132]

Отже, правовий аспект визначення конкурентної політики полягає, зокрема, у тому, що в основному документі – Господарському кодексі України закріплено положення про те, що антимонопольно-конкурентна політика – це один із головних напрямів економічної політики держави, спрямованої на створення оптимального конкурентного се-

редовища для суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії, недопущення проявів дискримінації одних іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення і за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки [54].

Розглядаючи конкурентну політику в юридичному аспекті, Г. Філюк визначає її як систему цілей, завдань, заходів і способів правового, економічного, організаційного характеру щодо формування, розвитку, підтримки й захисту конкурентного середовища. Якщо підходити до конкурентної політики як до економічної категорії, то треба виходити передусім з бачення їх як відносин, що виникають з приводу реалізації стратегії розвитку конкуренції, обмеження монополізму й охорони інтересів учасників ринку і споживачів як по вертикалі (між державними органами, інститутами, наділеними управлінськими повноваженнями, і суб'єктами господарювання), так і по горизонталі (між суб'єктами господарювання) [363, с. 48].

Звертаючись до позиції науковця В. Лагутіна, який розглядає конкурентну політику з економічної точки зору як держави як інституту, що забезпечує вплив на функціонування ринку, забезпечуючи підтримку, захист і розвиток економіки. З правової точки зору, науковець розглядає її як правозастосовчу діяльність держави. У контексті сказаного наголосимо, що згаданий науковець пропонує розуміти конкурентну політику у вузькому, а саме як «політику захисту конкуренції», і широкому, тобто «як політику розвитку конкуренції», сенсі. [135, с. 23] У той же час політика захисту конкуренції – це комплекс правових засобів АМКУ з виявлення, розслідування й попередження правопорушень, одночасно з цим відновлення порушених прав суб'єктів господарювання через порушення умов і правил конкуренції, захист прав споживачів і застосування до порушників конкурентного законодавства покарання. Політика розвитку конкуренції має більш стратегічний вектор спрямованості, тобто реалізується задля покращення економічних показників, підвищення якості та конкурентоспроможності національних товарів та товаровиробників.

На переконання П. Лазура, який конкурентну політику також розглядає у вузькому сенсі як діяльність держави та її виконавчих структур різних рівнів із приводу контролю за дотриманням суб'єктами ринку законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють конкурентні відносини; а у широкому – як сукупність економіко-правових

чинників, дія яких сприяє стабільному, динамічному розвитку економіки, зокрема, у напрямках реформування чинних і створення нових конкурентоспроможних підприємств [136].

Не можна у контексті сказаного оминати увагою того, що немає єдності в позначенні поняття «конкурентна політика», навколо цього точаться дискусії. Так, у літературі можна зустріти терміни «конкурентна», «антимонопольна», «антимонопольно-конкурентна», «анти-трастова» політика, «політика захисту економічної конкуренції» тощо. Різні науковці, оперуючи ними, пояснюють свою схильність до того чи іншого.

У той же час у Господарському кодексі України використовується поняття «антимонопольно-конкурентна політика», що трактується як напрям економічної політики держави. Із правової точки зору антимонопольно-конкурентна політика – це система цілей, завдань, заходів і способів правового, економічного, організаційного характеру щодо формування, підтримки, розвитку й захисту конкурентного середовища.

У свою чергу, О. С. Верещагіна, яка також застосовує такий саме термін, наводить таке його визначення: антимонопольно-конкурентну політику визначає – це окремий напрямок економічної політики держави, вона являє собою «систему законодавчо закріплених принципів, положень, ідей щодо розвитку й забезпечення конкуренції у сфері господарювання, усунення передумов, що сприяють зловживанню монопольним (домінуючим) становищем, із метою розвитку в економіці України конкурентоздатного середовища й виконання основних завдань економічної політики держави, які втілюються в життя через системну діяльність органів державної влади зі спеціальними організаційно-господарськими повноваженнями» [39, с. 4].

На думку В. Лагутіна, «конкурентна політика держави» і «державне антимонопольне регулювання» – два різних поняття, причому друге передре першому [135, с. 23], тобто конкурентна політика є ширшим за антимонопольне регулювання поняттям.

Такі вчені, як Л. Барон, Р. Кокорєв, А. Данилова, Г. Панова дотримуються точки зору, що антимонопольна політика і конкурентна політика не тотожні поняття. Антимонопольна політика ними трактується як «система заходів щодо попередження, обмеження й припиненню монопольної діяльності господарюючих суб'єктів, що може проявлятися в зловживанні ринковою владою, в укладанні антиконкурентних угод між учасниками ринків чи в вчиненні антиконкурент-

них дій державними органами. Конкурентна політика охоплює також заходи із підтримки і розвитку конкуренції, причому як за наслідками ринкових подій (ex post), так і до настання відповідних подій (ex ante)» [5, с. 17].

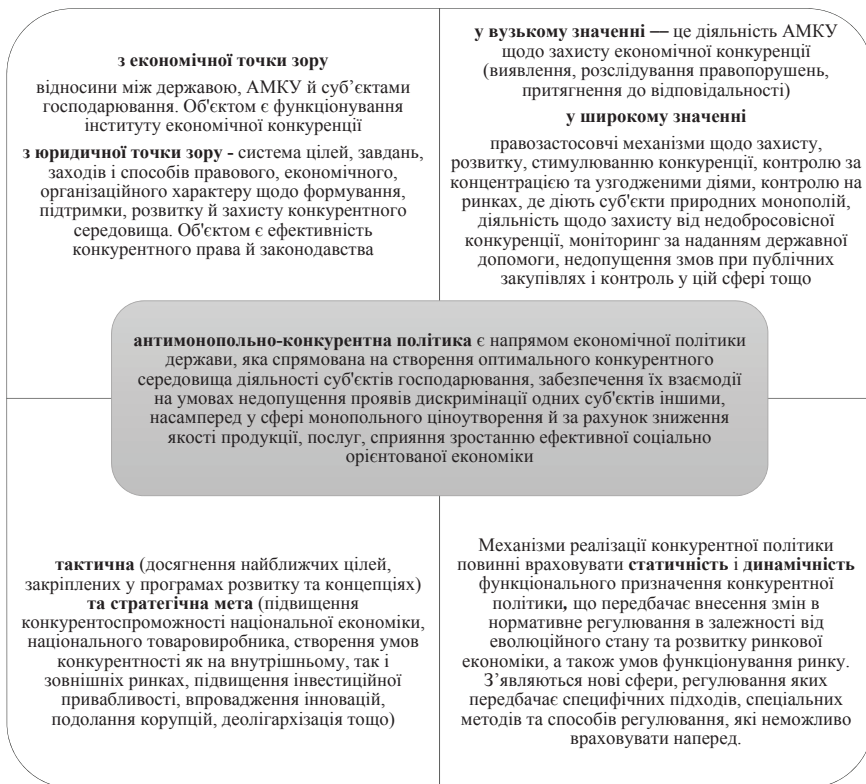
Натомість Г. Филюк зазначає, що антимонопольна політика за своєю природою має ознаки пасивності, у той час як конкурентна політика, передбачає активні заходи щодо протидії монополюючим утворенням, антиконкурентним діям органам влади, передбачає заходи з активного виявлення потенційних проблем на ринках і в галузях, де через ті чи інші причини конкурентні механізми можуть бути ослаблені й функціонуватимуть неефективно [363, с. 48].

Із нашої точки зору, назва антимонопольно-конкурентна є виправданою, зважаючи на існування залишків економіки радянських часів, коли монополізація була формою оптимізації виробництва. В умовах сьогодення, коли економіка не тільки монополізована, а й олігархізована, важливим завданням політики залишається боротьба із олігархічними і монополістичними структурами, тобто вона має передбачати механізми і заходи антимонопольного спрямування. Крім того, важливим напрямом є регулювання у сферах, де діють суб'єкти природних монополій і стан монополії на ринку є виправданим, а отже, у цих сферах необхідно застосувати спеціальні методи регулювання, створювати спеціальних регуляторів ринку тощо.

У свою чергу, О. С. Верещагіна пропонує таку назву цієї політики – «державна політика у сфері розвитку економічної конкуренції та діяльності монопольних утворень» [39, с. 5].

Підсумовуючи, зауважимо, з огляду на те, що основним напрямком, виходячи із умов ринкової економіки, виступає захист економічної конкуренції, розвиток і підтримання рівня конкурентності, забезпечення дотримання правил і умов конкуренції, більш доцільно використовувати назву «конкурентна». Поряд із цим конкурентні відносини виступають окремим напрямом відносини із захисту від недобросовісної конкуренції та мають дещо іншу сферу реалізації, при цьому за даними напрямками робота повинна провадитися в чіткій взаємодії і передбачати досягнення спільної мети – забезпечення нормального функціонування ринку на основі чесних правил конкуренції та недопущення монополізації. Тому, з нашої точки зору, назви «конкурентна» і «антимонопольно-конкурентна» політика є виправданими. Проте в тексті ми будемо використовувати «конкурентна», маючи на увазі всі напрями

антимонопольного регулювання, захисту, розвитку, підтримання конкурентності, захисту від недобросовісної конкуренції й регулювання у сферах, де діють суб'єкти природних монополій.

Узагальнюючи позиції науковців і закріплені у нормах законодавства визначення, автором надано власну дефініцію поняття: *«конкурентна політика – це складова (напрямок) економічної політики держави, що формується і реалізується органами держави з метою забезпечення ефективного функціонування національної ринкової економіки і провадиться для: забезпечення загального режиму змагальності у сфері господарювання із метою досягнення рівноваги між попитом і пропозицією, а також обмеження монополізму у сферах, де його існування суспільно обґрунтоване; виконання завдань інших напрямів економічної політики держави шляхом використання засобів нормативно-правового впливу на господарські відносини, зокрема, шляхом*

встановлення адміністративно-господарських санкцій за конкретні правопорушення, нормативів економічної конкуренції та концентрації, вжиття заходів обмеження монополізму, використання механізму державного контролю [394, с. 133].

Додамо, що ефективність конкурентної політики залежить від правильного визначення її функцій, мети, напрямів, інструментів, засобів і механізмів реалізації, що складають матрицю конкурентної політики. У свою чергу, для коректного виокремлення функцій конкурентної політики доцільно розглянути поняття, які нерозривно з нею пов'язані.

Так, на методологічному рівні треба розрізняти низку системно й змістовно пов'язаних, але самостійних понять наукового апарату правового регулювання конкурентних правовідносин, до яких слід віднести інститут економічної конкуренції, конкурентне право й конкурентну політику держави, які мають власну суспільно-економічну й суспільно-правову природу. Складність такого диференціювання полягає в тому, що кожен із згаданих інститутів має власну природу, специфічні цілі й завдання, власні як інструменти реалізації, так і механізм функціонування.

При цьому впровадження режиму реалізації економічних відносин на засадах свободи підприємництва, свободи договору і споживчого вибору задля забезпечення дії ринкового саморегулювання на базі економічного закону попиту і пропозиції шляхом досягнення ринкової рівноваги через змагальність суб'єктів господарювання і споживачів їх товарів і послуг виступає ключовою системоутворюючою характеристикою функціонування ринкової економіки.

Обов'язковою ж ознакою ринкової економіки визнається наявність конкуренції, яка, у свою чергу, зумовлює виникнення певних проблем, зокрема, з'являється необхідність встановлення ринкових цін, забезпечення, з одного боку, якості, з другого – режиму підвищення конкурентоспроможності національних суб'єктів господарювання й національної економіки як такої. З огляду на це основною функцією конкуренції можна визнати забезпечення запровадження економіки ринкового типу.

Окрім цієї, в економічній літературі частіш за все виділяють **регулюючу, стимулюючу й контрольно-сигналізаційну функції конкуренції**. Так, суть регулюючої функції конкуренції полягає у встановленні правил конкурентної боротьби, що передбачає дотримання їх

суб'єктами господарювання та регулювання антимонопольними органами Основною направленістю її є регулювання і забезпечення рівня конкурентності у країні, недопущення концентрації влади в одних руках і зловживань з боку монопольних утворень.. Виконання стимулюючої функції (що, до речі, стає зрозуміло навіть з її назви) сприяє розробленню механізмів заохочення учасників конкуренції до підвищення якості продукції і рівня конкурентоспроможності національної економіки й національних товаровиробників. Одночасно з цією слід згадати й контрольню-сигналізаційну функцію, реалізація якої є так би мовити своєрідним стимулятором розвитку економіки і полягає у здійсненні контролю, з одного боку, за діями учасників ринку, із другого – останніх за власним виробництвом з точки зору його ефективності, що завдяки певним сигналам на ринку стосовно попиту і пропозиції на ті чи інші товари, можливості виходу на нові ринки або ринки потенційних конкурентів, звісно, спонукає суб'єктів господарювання до вдосконалення власного виробництва [406]

Також науковці, висвітлюючи власні результати досліджень, зокрема, в економічній літературі, виокремлюються такі функції конкуренції, як *вартісна* (її виконання передбачає виявлення і встановлення ринкової вартості товару), *сануюча* (вжиття заходів з очищення ринку від слабких виробників), *інформаційна* (завдяки реалізації якої ринку диктується, скільки і яких товарів треба виробляти).

Крім фахівців у галузі економіки, сфера конкуренції є досить цікавою і для міжнародних дослідників, а саме науковців у сфері права Європейського Союзу. Так, д-р Тихамер Тот виокремлює такі основні функції конкуренції, як *розподілення джерел (ефективність виробництва)*, *розвитку (динамічна ефективність)* і *розподільча функція* [347, с. 34].

Зауважимо, що завдяки конкуренції продавці намагаються точніше і швидше з'ясувати, що згідно із споживчими потребами покупців має попит. До того ж через її «тиск» створюється можливість для оптимального, ефективного використання виробничих факторів, тобто конкуренція стимулює до виробництва товарів у найефективніший спосіб для того, щоб на ринок товар потрапляв за найменш низькою ціною. Наведене демонструє, у чому полягає виконання функцій розподілення джерел і підвищення ефективності виробництва.

Функція розвитку (динамічна ефективність) дає можливість підприємцям удосконалювати існуючі технології і виробляти більш ефективні способи виробництва і збуту.

Розподільча функція означає, що конкуренція розподіляє дохід пропорційно продуктивності: чим краще учасник ринку виготовляє продукцію – тим більше доходу він отримує.

Якщо виходити з поділу конкуренції на галузеву та міжгалузеву, можна, відповідно, виокремити такі функції галузевої конкуренції, як *можливість встановлення єдиних ринкових цін; стимулювання до науково-технічного прогресу, виявлення слабких підприємців на ринку; обмеження ринкової влади на ринку.*

Щодо міжгалузевих конкуренції між підприємствами, які мають неоднакові умови виробництва, що, звісно, виступає причиною отримання різного прибутку, то вона виконує наступні функції: *стимулювання модернізації галузей, оскільки нові підприємства створюються на прогресивній науково-технічній основі; інтенсифікації, зростання ефективності виробництва; оптимізація галузевих пропорцій, структурна перебудова економіки.*

Спираючись на аналіз точок зору науковців, висвітлених в економічній літературі щодо економічних функцій конкуренції, автором сформовано перелік юридично значущих економічних функцій конкуренції, до яких слід віднести:

- 1) *забезпечення функціонування економіки ринкового типу як такої;*
- 2) *забезпечення регулювання ринку на засадах свободи підприємницької діяльності та свободи договору;*
- 3) *забезпечення дієвості механізму досягнення рівноваги між попитом і пропозицією на суто ринковій економічній основі;*
- 4) *визначення найбільш ефективних власників-підприємців у процесі економічної конкуренції між ними (селективний аспект);*
- 5) *запобігання і протидія монополізації ринків;*
- 6) *запобігання надмірній концентрації економічної влади як такої та зокрема, її трансформації у політичну та інформаційну влади в суспільстві;*
- 7) *забезпечення свободи споживчого вибору;*
- 8) *забезпечення динаміки перетікання капіталу у структурі національної економіки;*
- 9) *стимулювання створення та запровадження інновацій;*
- 10) *стимулювання ресурсо- й енергозбереження, підтримання виробничих витрат на оптимально можливому рівні;*
- 11) *вплив на ефективність інших заходів державного регулювання господарської діяльності.*

Таким чином, виконання функцій економічної конкуренції має розглядатися як на мікро-, так і макрорівні економічних відносин, що додатково актуалізує проблему наукової обґрунтованості конкурентної політики держави і особливо її правового компонента.

Зазначені функції економічної конкуренції водночас виступають так званими макрооб'єктами господарсько-правового впливу, що, у свою чергу, потребує їх інструментального забезпечення засобами господарського права.

Аналізуючи конкуренцію, не варто забувати і про те, що її існування було б неможливим без певної основи, якою слугує конкурентне право. Воно є невід'ємним елементом як конкуренції, так і конкурентної політики в цілому, про яку йтиметься далі.

Продовжуючи розгляд питання, додамо, що конкурентні відносини, під якими розуміють такі, що виникають у зв'язку із веденням підприємницької діяльності в умовах конкуренції, у процесі формування і розвитку конкурентного середовища (зокрема, відносини, що регулюють процес обмеження монопольної діяльності і забезпечення добросовісної конкуренції), виступають предметом конкурентного права. Безумовно, що не всі підприємницькі відносини за своєю суттю є конкурентними.

Щоправда, у контексті сказаного на особливу увагу заслуговує метод конкурентного права, який досить своєрідний. З одного боку, використовується метод владних приписів, що властивий адміністративному праву, бо в конкурентних правовідносинах інтереси держави представляють спеціальні органи – Антимонопольний комітет України та його органи. Із другого – відносини між суб'єктами господарювання базуються на юридичній рівності сторін, тобто застосовується господарсько-правовий метод регулювання даних відносин. Отже, методу правового регулювання конкурентного права властива двоякість.

Досліджуючи природу правового регулювання конкурентних відносин, Н. М. Корчак піддала останні юридичній оцінці. Так, вона влучно висловилася, що «господарська діяльність є безумовною передумовою конкуренції» [126]. Тому поняття «конкуренція» і «господарська діяльність» співвідносяться як видові і родові, «кожному з яких притаманні свої ознаки, тобто властиві лише йому. Також процес реалізації конкурентних відносин характеризується органічним поєднанням організаційних і майнових елементів, публічних і приватних інтересів» [126].

Саме тому в сучасному антимонопольно-конкурентному законодавстві України виокремлюються два основних правових інститути: антимонопольний та інститут захисту від недобросовісної конкуренції. Щоправда, крім цих, існують також інститут статусу й діяльності природних монополій, інститут господарсько-правової відповідальності за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства, інститут статусу антимонопольних органів, інститут порядку розгляду справ антимонопольними органами. Наявність указаних інститутів дає підстави припустити, що така правова конструкція, як «антимонопольно-конкурентне законодавство» – не просто сукупність інститутів, а більш складна побудова, оскільки окремі закони й інститути охоплюють різні сфери суспільних відносин, як-от цивільні, господарські, адміністративні, кримінальні.

Назвати конкурентне право галуззю важко, бо регулювання відносин здійснюється в межах сфери господарювання (але, в окремих випадках, захоплюють і цивільно-правові відносини), суб'єктами виступають суб'єкти господарювання (але в окремих випадках суб'єктами є фізичні особи-споживачі), а основний нормативно-правовий масив є частиною господарського законодавства.

До сказаного додамо, що до цих пір вважалося, що антимонопольно-конкурентне законодавство – органічна складова господарського законодавства. Крім того, важливо підкреслити, що дія законів «Про захист економічної конкуренції» і «Про захист від недобросовісної конкуренції» поширюється не лише на суб'єктів господарювання, а й на органи управління й фізичних осіб-споживачів. Як записано в Законі України «Про захист економічної конкуренції»: «Цим Законом регулюються відносини органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю із суб'єктами господарювання; суб'єктів господарювання з іншими суб'єктами господарювання, із споживачами, іншими юридичними та фізичними особами у зв'язку з економічною конкуренцією» [247]. У Преамбулі Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» закріплено: «Закон визначає правові засади захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції» [246].

Таким чином, сферою дії цих законів охоплюються як господарські, так і цивільно-правові відносини, а це свідчить про міжгалузевий характер антимонопольно-конкурентного регулювання.

Проаналізувавши думки науковців з приводу того, що являє собою конкурентне право, сформульовано авторське визначення поняття *«конкурентне право»* – підсистема норм господарського права, що утворює наскрізний господарсько-правовий інститут, або підгалузь, предметом якого є забезпечення відносин змагальності й обмеження монополізму у сфері господарювання шляхом встановлення правил економічної конкуренції як складової правового господарського порядку; запровадження правових засобів попередження й протидії порушенням зазначених правил; обмеження монополізму і встановлення підстав господарсько-правової відповідальності за правопорушення законодавства у сфері економічної конкуренції шляхом застосування спеціально-спрямованих правових засобів регулювання й охорони.

Функціональна природа конкурентного права дозволяє підтримувати режим конкуренції шляхом визначення меж правової конкурентної поведінки суб'єктів господарювання. Зокрема, встановлення правил і умов функціонування ринку, досягнення цілей державного регулювання економічних відносин, що забезпечується за допомогою вжиття уповноваженим суб'єктом організаційно-господарських повноважень системи заходів, спрямованих на попередження недобросовісної конкуренції та монополістичних зловживань, їх усунення, і застосування до порушників встановлених державою правил у сфері економічної конкуренції засобів впливу, тобто юридичної відповідальності, шляхом формулювання й використання норм конкурентного законодавства.

У свою чергу, саме функції конкурентного права визначають характер і зміст нормативно-правового впливу на конкурентні правовідносини.

Автором встановлено систему функцій конкурентного права, поділено їх на універсальні й спеціальні. Так, серед базових вказано: *унормування суспільних відносин економічної конкуренції* – фіксація правових засад добросовісної конкуренції – форм правової конкурентної поведінки суб'єктів господарювання; *правоохоронна* – охорона конкурентних засад функціонування ринку; *попередження шляхом встановлення системи складів правопорушень*; *контроль за додержанням конкурентної законності у сфері господарювання щодо виникнення конкурентних правопорушень*; *визначення сфери правового режиму функціонування суб'єктів природних монополій*; *стимулювання конкурентоспроможності національних товаровиробни-*

ків та національної економіки в цілому в умовах конкурентного середовища; захист прав споживачів, зокрема, шляхом забезпечення максимального споживчого вибору; контроль за структурою власності на основні виробничих активів в масштабі окремих ринків та національної економіки в цілому.

До спеціальних можна віднести, зокрема, державне регулювання ринку з метою стимулювання інноваційних процесів; захист національного товаровиробника від економічної експансії зарубіжних господарських організацій; забезпечення цінової політики держави на споживчому ринку; забезпечення національної безпеки (дискримінація підприємців крайн-агресорів); державне регулювання ринку з метою досягнення інших публічних інтересів.

Повертаючись до конкурентної політики як явища, яке охоплює все вищезазначене, варто вказати, що в фокусі політики держави одночасно мають бути питання забезпечення ефективності інституту економічної конкуренції як практичного режиму функціонування економіки ринкового типу і механізми формування та реалізації державної, в тому числі господарсько-правової, конкурентної політики та додержання балансу між ними, а також ефективність конкурентного права та законодавства як регуляторів конкурентних відносин у системі національної економіки ринкового типу.

Отже, конкурентній політиці держави властивий інструментальний характер, який залежить від функцій, які вона виконує задля досягнення практичних результатів. Йдеться про такі, як підтримання умов конкурентності в господарській діяльності і стану конкуренції в певних галузях економіки, запобігання вчиненню антиконкурентних дій тощо, пропорційно залежить її ефективність, тобто основним напрямом конкурентної політики можна визнати створення конкурентного середовища[406].

Виходячи з вищесказаного, функцій конкурентної політики держави – це алгоритм її акцентуації в застосуванні правових засобів, використання яких має забезпечити як дотримання економічних параметрів функціонування економіки ринкового типу, так і зв'язки між ефективним функціонуванням механізму і режиму економічної конкуренції та дієвим цілеспрямованим впливом на відносини у сфері економічної конкуренції з боку господарського законодавства України, визначаючи характер і спрямування законодавчої діяльності в цій сфері.

При розробленні механізмів реалізації конкурентної політики слід враховувати як статичність і динамічність її функціонального призначення, що передбачає змінення й оновлення нормативного регулювання залежно від еволюційного стану й розвитку ринкової економіки, умов функціонування ринку, так і те, що з'являються нові сфери, регламентація діяльності в яких передбачає використання специфічних підходів, спеціальних методів і способів регулювання, що неможливо враховувати наперед.

Треба також пам'ятати, що застосування того чи іншого механізму реалізації конкурентної політики залежить від мети, яка може бути стратегічною або тактичною. Стратегічна мета обирається з врахуванням довготривалих цілей, як-от зниження рівня монополізації та олігополізації економіки, подолання рівня тіньової економіки, зниження бар'єрів виходу на ринок, удосконалення системи контролю за концентрацією, зловживаннями з боку монопольних утворень, подолання рівня картельних змов, боротьба із недобросовісними методами конкурентної боротьби тощо. Не менш важливим при цьому є виконання такого стратегічного завдання конкурентної політики держави, як забезпечення функціонування здорової економіки, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, стимулювання прогресивних змін у структурі ринкової економіки, забезпечення, по-перше, привабливого інвестиційного клімату, по-друге, розвитку інновацій та впровадження механізмів інноваційної політики тощо.

Беручи до уваги те, що функції конкурентної політики виконуються в межах динамічних і статичних напрямки, вони нерозривно пов'язані з функціями конкуренції. Через функції конкурентної політики, враховуючи статичні і динамічні складові, можна правильно виокремити напрямки й цілі конкурентної політики держави, а отже, і механізми їх досягнення.

Умовно функції запропоновано поділити на ті, що реалізуються за допомогою правових механізмів, спрямовані безпосередньо на відтворення режиму економічної конкуренції та такі, що мають своїм призначенням досягнення суміжних завдань економічного розвитку. До перших віднесено: інституціалізацію конкурентної політики як пряму діяльності держави; спрямування нормотворчої діяльності в сфері конкурентного законодавства та його систематизація; визначення правових засобів

впливу держави на відносини конкуренції; реорганізацію та удосконалення господарської компетенції АМКУ; диференціацію засобів забезпечення економічної конкуренції та їх параметрів залежно від умов функціонування окремих ринків. До суміжних функцій в сфері економічного розвитку віднесено завдання придання конкурентному праву ролі підсистеми державного регулювання господарської діяльності; боротьби із дискримінацією суб'єктів господарювання усіх форм; вирішення окремих завдань забезпечення національної економічної безпеки; деолігархізацію та боротьбу із корупцією; стимулювання залучення інвестицій та поліпшення інвестиційного клімату; стимулювання запровадження інновацій у виробництво; створення підстав для процесів націоналізації та приватизації в сфері реструктуризації відносин власності на економічні активи тощо.

До основних функцій економічної політики держави, відповідно до вчень О. М. Чечеля можна віднести забезпечення правопорядку у державі, що є обов'язковою умовою ефективного функціонування будь-якої сфери суспільного життя, у тому числі й економічної; гарантію дотримання загальноприйнятих «правил гри» учасниками ринку і загалом усіма членами суспільства; нормальне функціонування економіки за умови створення і підтримки соціального фону та інфраструктури, на основі якої повинна ефективно функціонувати економіка країни [378].

2.2. Елементи й засади реалізації господарсько-правової політики держави і системно-структурні зв'язки конкурентної політики з іншими напрямками економічної політики держави

Не існує жодної країни світу, в якій за умов ринкової економіки, закономірним результатом функціонування якої є формування монополій, була б відсутня конкуренція. Протидіяти таким економічним результатам можна лише засобами державного публічно-правового регулювання, саме тому підвищення їх дієвості – основна функція державної антимонопольної політики, а також конкуренції як загально-го явища.

Дослідження розвитку конкурентних відносин протягом останніх років свідчить про необхідність спрямування зусиль на усунення негативних тенденцій до знищення самої конкуренції і посилення ринкової влади потужних монопольних структур, які, зловживаючи цією владою, завдають суттєвої шкоди споживачам і дрібним підприємцям, ураховуючи при цьому всіх ризики в потрібних суспільству напрямках. Це зумовлює необхідність узгодження конкурентної політики держави з економічними реаліями і впровадження у практику господарювання норм і правил, які відповідають критеріям ефективної конкуренції.

Виокремлюють три групи факторів формування ефективного конкурентного середовища:

1) ринкові, як-от вплив потенційних конкурентів, покупців, постачальників, товарів-замінників, ситуації в галузі тощо;

2) соціально-економічні, а саме рівень і якість життя, грошові доходи і витрати населення, рівень економічної активності, зайнятість і безробіття та ін.;

3) політичні: зовнішньополітична ситуація, антимонопольна політика держави, політика держави на міжнародних рівнях тощо.

Забезпечення в умовах ринкової економіки дієвості конкурентного механізму в цілому безпосередньо залежить від існування на товарних ринках конкурентних відносин між суб'єктами господарювання, тобто таких відносин між останніми, в основі яких лежать боротьба та суперництво, по-перше, за найвигідніші умови виробництва, збуту товарів і надання послуг, а по-друге, за привласнення найбільших прибутків, під час чого стихійно регулюються пропорції суспільного виробництва і дотримується конкурентне законодавство. Слід зауважити, що головною метою регулювання конкурентних відносин є формування і захист мотиваційних можливостей внутрішнього конкурентного середовища, спрямованого на найбільш повне задоволення потреб населення. Отже, завдання держави полягає не просто у створенні умов для розвитку добросовісної конкуренції, а й у забезпеченні якості конкурентних відносин, що відповідають критеріям досягнення цілей конкурентної політики, якими є поява на ринках нових суб'єктів господарювання; збільшення надходжень до державного й місцевого бюджетів за рахунок сплати новоствореними суб'єктами господарювання податків; можливість отримання підприємцями й населенням

якісних управлінських послуг безкоштовно або за помірну ціну; скорочення кількості монополізованих ринків; зменшення або недопущення випадків дискримінації підприємців із боку органів виконавчої влади; зменшення або недопущення монопольних проявів, насамперед, із боку суб'єктів природних монополій.

Для підвищення рівня розвитку України у сфері державного регулювання конкурентних відносин важливо враховувати основні й додаткові елементи, як-от нормативно-правова база, суб'єкти організаційно-господарських повноважень і засоби державного регулювання.

Указані елементи свідчать про те, що важливу роль у створенні дієвого механізму регулювання конкурентних відносин відіграє саме держава. Якщо не розробити законодавства, яке регулює такі процеси, або держава не матиме бажання втручатися в них, то конкуренція буде обмежена, спотворена або взагалі усунута з ринку. Наслідком стихії ринку, не обмеженої державним контролем, стане усунення з ринку чи поглинання слабших виробників, злиття рівновеликих, виникнення олігополістичних і монополістичних утворень, які будуть у змозі самотійно або разом з іншими контролювати ринок і впливати на нього. На жаль, аналіз стану ринку і законодавства не дозволяє вести мову про досконалість політики України у цій сфері.

Аналізуючи вищезазначене, варто сказати, що нормативно-правова база конкурентного права нашої держави наразі є дуже розгалуженою й невпорядкованою. Вбачається, що великим недоліком передусім виступає відсутність таких вітчизняних нормативно-правових актів, як: Конкурентний кодекс, Конкурентний процедурний кодекс, Кодекс про конкурентні правопорушення. Також слід мати на увазі, що, враховуючи процеси євроінтеграції, треба зробити «ревізію» і привести у відповідність до приписів Європейського Союзу норми українських актів у сфері конкурентних відносин, а для виявлення таких необхідний уповноважений державою орган.

Нагадаємо, що виконання функції контролю за підтриманням конкурентного середовища, захисту конкуренції й реалізації конкурентної політики покладено на АМКУ, діяльність якого регулюється Законом України «Про Антимонопольний комітет України». Незважаючи на це, залишається багато нерегульованих моментів, з чим доводиться стикатися цьому органу під час діяльності. Це насамперед стосується

механізму розслідування правопорушень, визначення доказової бази тощо. Тому для покращення роботи АМКУ необхідно також заповнити деякі прогалини у законодавстві. Кінцевою ж метою створення нормативно-правового забезпечення антимонопольного спрямування виступає повне недопущення появи монополій і використання монопольного становища у будь-яких проявах, контроль над об'єднаннями різних підприємств, розвиток конкурентного середовища й підтримка його життєздатності.

У політиці антимонопольного впливу визначаються: окремі методи й засоби обмежень і контролю вже наявних державних і природних монополій; механізми контролю за процесом злиття окремих підприємств й організацій із метою запобігання появи нових монополізованих елементів на ринку; перебіг приватизаційних процесів; політика фінансового стимулювання й забезпечення належних умов конкуренції, що ґрунтується на процесах, котрі стосуються забезпечення й належного регулювання фінансово-кредитних важелів, оподаткування, відсоткових ставок за депозитами, рентабельності виробництва-будівництва тощо; участь держави у процесі виробництва, будівництва й реалізації продукції за допомогою забезпечення належної підтримки галузевих підприємств, здійснення державних замовлень і капітальних вкладень у зазначену галузь; вектори політики стандартизації та сертифікації на загальнодержавному рівні – продукції, технологій, охорони навколишнього середовища, екологічності процесу виробництва-будівництва; регулювання цін на засоби виробництва, сировину, землі й енергетичні ресурси; політика забезпечення соціального захисту споживачів.

Отже, аналізуючи стан ринкових відносин і законодавчої бази у сфері конкурентних відносин, стає зрозумілим, що вкрай важливим є нормативне врегулювання усіх аспектів діяльності й запровадження більш дієвих механізмів, ніж ті, що існують сьогодні.

Як зазначає Д. В. Задихайло, з боку держави інституалізація відповідної нормотворчої діяльності часто носить стихійний або формальний характер. Під час прийняття концепцій, програм розвитку не враховуються дійсний стан ринку, обставини й реалії сьогодення, умови глобалізації, вплив на владу з боку олігархічних структур тощо [83, с. 6.] Звісно, усе це слід брати до уваги при розробленні як законодавчої бази, так і політико-програмного забезпечення розвитку сфер виробництва. До того ж при реалізації господарсько-правової політики

важливо дотримуватися диференційованого підходу, тобто враховувати окремі напрями, залежно від ринків, сфер виробництва.

Звісно, ключовими моментами при цьому виступають *поєднання публічних і приватних інтересів і суспільно-політичне усвідомлення особливостей їх балансу в окремому сегменті сфери господарювання*. Наведене, по-перше, має трансформуватися в господарсько-правову галузеву політику із визначенням засобів і механізмів господарсько-правового впливу на відповідні відносини, а по-друге, дозволить розробити алгоритм законодавчих перетворень чинного господарсько-правового забезпечення.

З огляду на суспільно-економічну значущість вказаного сегмента сфери господарювання держава може, а часто і повинна, розробити й прийняти Державну програму його економічного розвитку. Отже, *прийняття державних програм*, які є юридичним документом і зобов'язують суб'єктів організаційно-господарських повноважень (органи держави) формувати відповідне інституційне та нормативно-правове поле, – це наступний (другий) важливий елемент. Важливим в цьому сенсі є врахування довгострокових та поточних перспектив розвитку національної економічної і соціальної політики у сфері господарювання задля задоволення й оптимального узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних верств населення [53]. У той же час свої довгострокові й короткострокові цілі має й конкурентна політика держави, однак досягти їх можна лише завдяки вдало розробленим стратегії та тактиці, що передбачає виконання масштабних економічних і соціальних завдань і вирішення найближчих, невідкладних і найнагальніших проблем. Звісно, усе вказане має знайти відображення в програмах, у тому числі й розвитку, концепціях та інших нормативно-правових актах чи документах. Додамо, що обов'язковим і невід'ємним елементом програм (за умови доцільності і залежно від її спрямованості) мусить стати, в одних випадках подолання рівня олігархізації та забезпечення конкурентності, в інших – впровадження механізмів функціонування ринків у стані монополізації, за умов недопущення зловживань із боку монопольних утворень.

У цьому сенсі не можна не погодитися із точкою зору Ю. Ясько, яка акцентує на стратегічному аспекті конкурентної політики держави, з огляду на його основні складові – спрямування на поступальний розвиток економіки, підвищення конкурентоспроможності національного

товаровиробника, стимулювання прогресивних змін в економіці. У той же час, на переконання вченої, тактичний аспект полягає у здійсненні органами державної влади контролю за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів у сфері економічної конкуренції [454]. Науковець розглядає конкурентну політику як цілеспрямовану діяльність держави щодо створення ефективного конкурентного середовища й регулювання конкурентних відносин, розмежовуючи при цьому конкурентну політику й антимонопольну. На думку Ю. Ясько, останню варто розглядати як частину першої, тобто конкурентної [454].

І, нарешті, по-третє, *цілком логічним видається відображення господарсько-правової законодавчої політики держави у спеціальному галузевому законі, якими, наприклад, є Закон України «Про ринок електричної енергії», Закон України «Про телекомунікації», Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Закон України «Про лікарські засоби» тощо.* Поясненням слугує те, що в таких законах, як правило, усі господарсько-правові особливості функціонування й розвитку даного сегмента національної політики враховуються комплексно, тобто як ті, що вже існують, так і ті, що в перспективі можуть з'явитися. Крім того, такий закон певною мірою можна вважати підгалузевою кодифікацією господарського законодавства, за умови її змістовного підпорядкування Господарському кодексу України, оскільки законодавчі акти, які приймаються з метою регламентації діяльності в різних секторах і сегментах економіки, мають враховувати ступінь олігархізації ринків чи сфер виробництва й передбачати засоби захисту економічної конкуренції в тій чи іншій галузі, запобіжники від недобросовісних конкурентних практик. Так, там, де монополізація ринків виправдана і має позитивний ефект (сфери природних монополій), необхідно розробити механізми забезпечення безперервності ринку і захисту від зловживань, але цього можна досягти лише шляхом використання спеціальних методів контролю. Натомість у тих галузях, де необхідно забезпечити конкурентність й економічну багатоманітність, важливо розробити механізми реального захисту конкуренції, вільного входу і виходу на ринок суб'єктів господарювання. Отже, третім елементом є застосування диференційованого підходу до реалізації конкурентної політики з урахуванням сфери виробництва, сегмента економіки, що, у свою чергу, має передбачати засоби захисту еконо-

мічної конкуренції в тій чи іншій сфері, а також захист від недобросовісних конкурентних практик залежно від ступеня монополізації цих ринків [394, с. 133].

Перейдемо до четвертого елементу – *окреслення повноважень і завдань органів, до обов'язків яких входить контроль і недопущення вчинення правопорушень у певних сферах*. Нагадаємо, що у сфері конкурентної політики основним органом регулювання й контролю виступає Антимонопольний комітет України, а його завдання і повноваження чітко виписані в законодавчих актах. Так, АМКУ та його територіальні відділення задля державного захисту економічної конкуренції у підприємницькій діяльності й у сфері державних закупівель, захисту від недобросовісної конкуренції, регулювання й контролю у сфері діяльності природних монополій, моніторингу у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання наділяються низкою повноважень, а також перед ними поставлені конкретні завдання. Зауважимо, що, на наше переконання, передусім необхідно удосконалити і впровадити систему мір їх відповідальності за нездійснення чи неналежне здійснення повноважень і невиконання покладених завдань, а також за невиконання цілей, передбачених у програмних документах. [87, с. 6]

Ще одним (п'ятим) елементом є врахування засобів стимулювання й розвитку економіки в тих чи інших сферах. У контексті сказаного варто звернутися до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» як базового, де зафіксовано перелік відповідних засобів й умови їх застосування. Відмітимо, що для втілення в життя положень згаданого Закону слід мати реальне забезпечення й ефективні засоби контролю за дотриманням правил конкуренції, йдеться про те, що вони не повинні бути формально закріпленим чи перетворитися на механізми псевдодопомоги. Наведене впливає з того, що надання нової державної допомоги має бути виправданим і доведеним, спираючись на норми Закону, а також на правила ЄС. Переконані, що визначальним при цьому мусить бути забезпечення дотримання принципу змагальності. У той же час поряд із контролем за наданням нової державної допомоги вирішенню підлягає й питання врегулювання і впорядкованості державної допомоги суб'єктам, які раніше її отримували [394, с. 134].

Нарешті, найважливішим за своїм значенням є створення цілісного, системного механізму організаційно-господарського впливу дер-

жави на відповідну сферу господарювання, що органічно об'єднав би усі вказані елементи.

Залежно від особливостей функціонування відповідного сегмента національної економіки і завдань держави щодо його розвитку зазначений вище господарсько-правовий механізм додатково може включати й такі факультативні елементи, як:

- запровадження саморегульованої організації суб'єктів господарювання даної галузі як для спільного вирішення актуальних питань розвитку, так і для представництва інтересів виробників в органах виконавчої й законодавчої державної влади. На певному етапі розвитку такої організації державою, як відомо з практики іноземних країн, можуть бути делеговані ті чи інші регулятивні повноваження;

- використання і поширення у сфері господарювання відносин державно-приватного партнерства. Зауважимо, що базовий Закон України «Про державно-приватне партнерство» не є технічно досконалим документом, що гальмує його застосування, але перспективним вбачається встановлення прямих зобов'язальних відносин між державою й суб'єктом господарювання, які є потужним потенціалом розвитку;

- введення в галузі спеціального режиму господарювання. Зокрема, спеціальні режими в окремих секторах економіки можуть бути визначені шляхом прийняття окремих законів України саме з цього питання на підставі положень ст. 414 Господарського кодексу України. Однак такі режими можуть скластися фактично з урахуванням особливих вимог до організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, специфічних умов допуску їх до ринку, спеціальних вимог до конфігурації обсягу їх правосуб'єктності. Такі вимоги можуть стосуватися умов оборотоздатності об'єктів господарської діяльності (товарів та послуг), видів юридичних фактів виникнення, зміни й припинення господарських правовідносин;

- введення державної монополії на ту чи іншу галузь сфери господарювання, вид господарської діяльності, який можна визнати радикальним.

З огляду на наведене варто зауважити, що конкурентну політику не можна розглядати ізольовано, тобто у відриві від інших напрямів економічної політики держави. Йдеться про те, напрями економічної політики держави мають чітко проводитися за взаємодії і взаємоузгодженості конкурентної політики із зовнішньоекономічною, промисловою,

інноваційною, інвестиційною та іншими складовими економічної політики держави. [394].

Виходячи з цього, можемо констатувати, що на ступінь конкурентності у країні відчутно впливає взаємозв'язок конкурентної політики з іншими напрямками економічної політики держави. Так, наприклад зовнішньоекономічна політика впливає на ступінь експорту і імпорту продукції в країну, боротьбу із демпінгом, визначаються митні правила, кількісні квоти тощо. Проте ця політика реалізується у взаємозв'язку із валютною, грошовою, податковою тощо. Не менш важливим є забезпечення взаємозв'язку конкурентної політики із промисловою (зокрема, підтримка малого бізнесу), політикою зайнятості населення, торговельною, регіональною, інноваційною, політикою розвитку транспорту, а також з охороною навколишнього природного середовища, регулюванням діяльності природних монополій, національною безпекою. Наприклад, узгодження конкурентної політики з інвестиційною дозволить залучити інвестицій на конкурентній основі, що може призвести до приваблення інвестиційного клімату для іноземних компаній.

Також слід згадати і про зв'язок із структурно-галузевою політикою, спрямованою на запровадження державою прогресивних змін у структурі народного господарства, удосконалення міжгалузевих і внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції й зростання рівня життя населення.

Спираючись на це, необхідно зазначити, що: по-перше, розвиток економіки нашої країни відбувається під дією об'єктивних економічних законів, причому не тільки макроекономічних, і лише за умов їх усвідомлення та врахування можна зрозуміти процеси, що відбуваються в економіці, на ринках товарів і послуг, а отже, і механізми їх регулювання; по-друге, з метою подальшого розвитку економіки України необхідно проводити галузеву політику, яка дозволяє підвищити конкурентоспроможність підприємств окремих галузей на світових ринках; по-третє, завданнями галузевої політики мають стати визначення стратегічної мети й пріоритетних галузей економіки країни; підтримка стабільності на ринках товарів і послуг; сприяння впровадженню досягнень науково-технічного прогресу у виробництво. Виходячи з цього, регулювання конкуренції та забезпечення захисту нормально функціонування ринку мають бути обов'язково розраховані на диференційований підхід до такого регулювання в окремих галузях.

У той же час загальною проблемою структурно-галузевої, інноваційної, зовнішньоекономічної політики держави визнається широкий і потужний вплив засобів конкурентної політики. Як уже відзначалося, засобами конкурентної політики можна впливати на рівень економічної концентрації; зростанню іноземних інвестицій в інноваційній формі; наданню цільової державної допомоги тощо. Переконані, що через використання таких засобів можна забезпечити підвищити конкурентоздатності національної економіки і, як результат, вихід на міжнародні ринки із конкурентною продукцією.

Для повноти розгляду питання додамо, що актуальним у сучасних умовах є не просто впровадження і дотримання правил конкуренції, а й подальше підтримання рівня конкуренції, враховуючи інтереси захисту національного товаровиробника. Як зазначає В. Геєць, вдале регулювання конкурентних відносин та підвищення рівня конкурентності всередині країни

призведе до підвищення рентабельності й ефективності галузей економіки, що стають конкурентоспроможними на світових ринках, [43]. Аналіз конкурентної ситуації дає можливість стверджувати, що монополюсно-олігополюсні структури багатьох секторів економіки заважають конкурувати малому і середньому бізнесу всередині країни і, як наслідок, виходити на міжнародні ринки.

Як бачимо, для проведення ефективної конкурентної політики потрібно не лише фрагментарного закріпити її в Господарському кодексі України [54], а детально її проаналізувати її інструментальне визначення і функціональне призначення, що має знайти відображення у спеціальних нормативно-правових актах. Забезпечення реальної конкуренції на ринку і вільного обігу товарів, вільного доступу до ринку споживачів і суб'єктів господарювання можливе лише за наявності вдало розроблених механізмів реалізації конкурентної політики, що, у свою чергу, досягається поєднанням адміністративного регулювання і закріпленням дієвих конкурентних норм на законодавчому рівні.

Основною метою антимонополюсно-конкурентної політики має бути як забезпечення конкуренції на внутрішньому ринку, так і стимулювання виходу на світові ринки із власною конкурентоздатною продукцією.

Ринкова економічна система будь-якої держави складається з різних ринків. Прояв конкуренції та монополізованості різних ринків значною мірою обумовлені галузевою організаційною структурою та важелями

державної політики. Саме тому необхідно проводити аналіз різних ринків щодо процесу монополізації та конкуренції. Поряд із цим важливо вживати обґрунтованих і диференційованих заходів задля активізації конкуренції та формування дієвої антимонопольно-конкурентної політики конкретно для кожного ринку.

Механізми, завдання й засоби досягнення високого рівня конкурентності у країні мають відрізнятися і залежати від різних критеріїв: видів товарів, робіт чи послуг, а також ринків постачання та збуту. Основними напрямками державної політики повинна стати диференціація засобів за секторальним спрямуванням з урахуванням конкурентоздатності власної продукції: там, де в Україні є потенціал вироблення власної конкурентоспроможної продукції, необхідно впровадити механізми стимулювання й розвитку цих секторів економіки, недопущення створення бар'єрів із боку іноземних товаровиробників, беручи до уваги умови захисту національного товаровиробника. Звісно, мова не йде про порушення умов СОТ щодо субсидування й надання державної допомоги. На конкурентних ринках можна підвищувати рівень концентрації, показники домінування тощо, а якщо ринок олігополізований чи монополізований, показники й критерії монополізованості влади повинні бути змінені.

На нашу думку, регулювання конкурентних відносин повинно містити у собі як антимонопольне регулювання, так і захист від проявів недобросовісної конкуренції, при цьому, хоч предмет регулювання і захисту цих двох інститутів різний, завдання в них спільні, а саме забезпечення захисту конкуренції. Нормальне функціонування ринкової економіки на основі чесних методів конкурентної боротьби передбачає регулювання цих інститутів у сукупності та спільності, що стає важливим ще й тому, що одна категорія нерозривно пов'язана з іншою і досягається завдяки їй. Наприклад, монопольне становище може бути результатом недобросовісної конкуренції або, навпаки, монополіст, враховуючи власне становище, може активно використовувати недобросовісні способи господарської діяльності стосовно інших суб'єктів. Звісно, усе вказане потребує системного підходу до регулювання, узгодження компетенцій й функцій АМКУ щодо контролю за антимонопольною практикою і проявами недобросовісної конкуренції, не оминаючи при цьому впорядкування й систематизації норм конкурентного законодавства. Крім того, варто пам'ятати, що успіх на етапі реалізації прямо залежить від форму-

вання й визначення змісту конкурентної політики, складовими якої є функції, форми, цілі, напрями, завдання, а також механізми проведення конкурентної політики держави. З огляду на вказане, мабуть, Ю. Ясько наполягає на тому, що, визначаючи сутність конкурентної політики, треба виходити з того, що процеси *розроблення конкурентної політики* (визначення основних цілей, завдань, пріоритетів тощо) і її *реалізації*, тобто прийняття конкретних рішень, застосування механізмів, інструментів і засобів конкурентної політики, мають розмежовуватися [455, с. 25].

Не меншої ваги набуває й *інституційна інфраструктура формування конкурентної політики*, оскільки вона являє собою *окремих механізм, що передбачає комплексний підхід до вирішення завдяки законодавчим та іншим органам державної влади, зокрема анти-монопольним, поряд із залученням фахівців-науковців і підприємців обрання важливих шляхів розвитку й підтримання конкуренції*. Таким чином, *формування й реалізація політики як особливий вид діяльності держави та громадянського суспільств потребують інструментально-інституційного підходу держави до її проведення як окремої постійної складової діяльності державного апарату спільно з широкою мережею наукових закладів й експертних установ тощо*. При цьому *принципово важливого значення набуває конкурентність відносин у процесі створення суспільно потрібних наукових правових розробок та їх фінансування як цивільно-правових зобов'язань у формі відповідних договорів із надання певних послуг*.

З огляду на сказане необхідно визначити матрицю конкурентної політики (зміст) – структуру, обов'язкові елементи, процедури – діяльність держави та бізнес-середовища.

Стосовно цілей конкурентної політики вкажемо, що умовно можна виокремити такі: по-перше, створення сприятливого середовища, в якому підприємства функціонують без тиску з боку монопольних утворень, мають можливість змагатися за свої позиції на ринку, досягти успіху у веденні бізнесу; по-друге, забезпечення виваженої та ефективної економічної конкуренції, яка, у свою чергу, передбачає задоволення потреб споживачів шляхом розширення асортименту, зниження цін і підвищення якості, оскільки лише в умовах здорової конкуренції підприємства продовжують розвиватися, тобто покращують якість своєї продукції, створюють нову, розширюючи асортимент, тощо. Усе це повинно супроводжуватися застосуванням одночасно з нормативами якості, залученням іноземних інвесторів, впровадженням та розвитком інноваційної складової тощо.

Кожна із названих, по суті, є частиною однієї великої цілі – розвиток і підвищення конкурентоспроможності економіки України, адже поява стабільного конкурентного ринку приводить до того, що підприємства працюють без збоїв, урізноманітнюється асортимент, розширюються і створюються нові підприємства, відкриваються можливості для входу іноземних інвесторів.

Перейдемо до цілей антимонопольного регулювання, серед яких Елеонор М. Фокс виокремлює такі, як «захист добробуту населення, захист відкритого характеру ринку і захист невеликих учасників ринку від агресивної конкуренції великих суб'єктів господарювання» [489].

Ефективна конкурентна політика означає: 1) збереження балансу між великим, середнім і малим бізнесом, 2) сприяння розвитку й модернізації інфраструктури підприємництва; 3) інвестування в наукову сферу і сферу освіти; 4) розвиток законодавчої бази.

Усі напрямки конкурентної політики держави повинні існувати паралельно, а рух і діяльність мають бути збалансовані.

Як наголошує І. Нараєвська, цілі антимонопольної політики поділені три ієрархічні рівні залежно від національного законодавства та його особливостей. Зокрема, «першим (найвищим) рівнем є ефективне функціонування ринків; другий рівень – розвиток конкуренції, та третій – підтримка конкурентного середовища, припинення монополістичної діяльності і недобросовісної конкуренції, запобігання утворенню монопольних структур». За допомогою цих рівнів визначаються цілі антимонопольного законодавства та їх взаємозв'язок». Тож установлення системного зв'язку між визначеними цілями і викорис-

тання відповідних способів припиненням монополістичної діяльності і недобросовісної конкуренції буде надійною підтримкою на певному рівні стану конкурентного середовища в Україні [164; с. 4].

Таким чином, лише завдяки вдало розробленим стратегії та тактиці, що передбачає вирішення масштабних економічних і соціальних завдань, поряд із досягненням невідкладних, найближчих цілей, можна досягти мети конкурентної політики. Переконані, усе сказане має знайти відображення в програмних, зокрема й розвитку, прогнозних документах, концепціях та інших нормативно-правових актах. Зауважимо, що в одних випадках обов'язковим елементом цих програм має бути подолання рівня олігархізації й забезпечення конкурентності, в інших – впровадження механізмів функціонування ринків у стані монополізації і недопущення зловживань із боку монопольних утворень. [394, с. 134]

Проте важливо не просто забезпечити й підтримувати конкуренцію в середині країни, а й стимулювати вихід на світовий ринок із власною конкурентоздатною продукцією. Зауважимо, що забезпечення рівня конкурентності у країні, у тих сферах, де це необхідно, і підтримання національного товаровиробника на світовому ринку можливі завдяки використанню методів і засобів заохочення, підвищення нормативів концентрації.

Принагідно додати, що саме *участь* у формуванні й реалізації конкурентної політики в частині **здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції є основним завданням АМКУ**. У цьому аспекті важливо, по-перше, при здійсненні підприємницької діяльності дотримуватися принципів як рівності і недискримінації суб'єктів господарювання, так і пріоритету прав споживачів; запобігати, виявляти і припиняти порушення законодавства у сфері захисту економічної конкуренції, а це означає, що регулювання антимонопольних відносин має чітко взаємодіяти із недопущенням недобросовісної конкуренції.

У той же час (як відмічалось вище) засновані на конкуренції ринкові відносини створюють умови для виникнення монополій. Наведена теза підтверджується тим, що однією з цілей учасників конкурентної боротьби є усунення конкурентів, та прагнення до займання більшої частки ринку. Все це призводить до того, що суб'єкти монополісти диктують «правила гри» на ринку та встановлюють контроль. В той

час, як головною задачею АМКУ є недопущення монополізації економіки та забезпечення чесних правил конкурентної боротьби.

По-друге, АМКУ здійснює **контроль за узгодженими діями, концентрацією суб'єктів господарювання і дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій**. Ці завдання умовно можна назвати нормами контролю, які мають різні вектори спрямування – концентрація й узгоджені дії, контроль у сфері, де діють суб'єкти природних монополій. Виходячи з цього О. С. Верещагіна навіть пропонує виокремити такий напрям антимонопольно-конкурентної політики, як політика у сфері діяльності монополій задля забезпечення й оптимізації діяльності національних монополій через стимулювання зростання конкурентоспроможності їх виробництва, основним завданням і створення умов, за яких зловживання монопольним становищем має бути зведене до прийнятого мінімуму [39, с. 4].

Крім того, **важливим завданням є контроль за створенням конкурентного середовища і захист конкуренції у сфері державних закупівель**. Наведене повністю узгоджується з реаліями, бо на сьогодні сфера здійснення державних закупівель дуже корумпована, а кількість змов при проведенні публічних торгів вкрай велика. Враховуючи все це, до законодавства були внесені зміни. Йдеться передусім про прийняття Закону України «Про публічні закупівлі» [276], згідно з приписами якого подолання антиконкурентної узгодженої поведінки при здійсненні публічних закупівель, що призводить до спотворення результатів тендерів, торгів, аукціонів, – це одне із завдань АМКУ як органу оскарження. Наведене набуває ще більшої значущості з огляду на те, що *публічні закупівлі товарів, робіт і послуг вважаються правовим інструментом, який надає державі право обрати на засадах додержання умов конкурентності суб'єктів господарювання, які виконуватимуть державне замовлення на найвигідніших умовах ринку. Це можливо зробити лише шляхом проведення конкурсу і неупередженого відбору переможця на основі чесних методів конкурентної боротьби*.

Крім того, у сучасних умовах господарювання публічні закупівлі є важливим механізмом реалізації державної економічної політики. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС національне законодавство в галузі державних закупівель має бути гармонізова-

не з відповідним законодавством ЄС [352], зокрема, це стосується Угоди про державні закупівлі [273].

Ключовим моментом при проведенні закупівель є дотримання умов конкуренції, подолання ступеня корупції і спекуляцій. Саме тому передусім слід розробити механізм запобігання виникненню корупційних ризиків в електронній комерції сфери публічних закупівель і вдосконалити чинне законодавство в цьому напрямі. У наступних розділах буде розглянуто окремо засоби захисту конкуренції в сфері публічних торгів та механізми виявлення, розслідування та притягнення порушників до відповідальності за анитконкурентну поведінку у сфері публічних торгів.

Не можна оминати й ще одного завдання АМКУ – проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання і здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції.

Зауважимо, що, законом передбачено надання допомоги із державних або місцевих бюджетних коштів суб'єктам господарювання, які займаються дослідженнями і розробками. Для покращення інноваційної ефективності на ринку таким підприємствам дозволено надавати допомогу шляхом запровадження податкових пільг, гарантій позики та інших фінансових й адміністративних інструментів.

Крім того, на сьогодні й сам механізм надання державної допомоги, що, до речі, нині модернізується, потребує вдосконалення як з позицій реалізації та контролю за його застосуванням, так і в частині виділення таких коштів державою в рамках бюджетного процесу в цілому.

Важливим аспектом є забезпечення прозорого механізму надання допомоги та підтримки за цільовим призначенням, не порушуючи при цьому умови конкурентності та вибірковості при наданні допомоги.

Як підсумок вкажемо, заходи реалізації національної конкурентної політики усовно можна поділити на ті, що: а) *спрямовані на розвиток конкурентного середовища*; б) *захищають конкуренцію*. Важливі всі заходи. Більш того, їх варто вживати у чіткій взаємодії. Спираючись на це, серед заходів розвитку конкуренції в «Концепції державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні» [298] передбачено: 1) проведення збору, обробки, постійного моніторингу й відповідного аналізу конкурентного середовища на ринках; 2) забезпечення суб'єктам господарювання всіх форм власності рівних умов конкурування і доступу до ресурсу, так би мовити, дотримання конку-

рентного нейтралітету, а це означає, що державні чи приватні вітчизняні або іноземні суб'єкти повинні провадити свою діяльність у рівних умовах; а підставою надання їм надмірних конкурентних переваг не мають слугувати взаємодія суб'єктів господарювання як фактичних чи потенційних учасників ринку з державою або присутність на ринку державних підприємств. Для цього, звісно, слід до створення, функціонування й контролю за діяльністю комунальних і державних підприємств віднайти якісно нові підходи.

Варто також зупинитися на тому, що надзвичайно корисним для підвищення рівня реальної конкуренції є удосконалення системи моніторингу допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання. Як уже відзначалось, Концепція як важливі аспекти виокремлює належність й адресність нової державної допомоги, за умов дотримання цього вдасться домогтися розвитку малого й середнього бізнесу, подолати економічний дисбаланс в розвитку регіонів. Виходячи з цього, з метою забезпечення впровадження державної допомоги ухвалено Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», який жодним чином не порушує принципи конкуренції. Відповідно до нього забороняється «надання пільг чи переваг окремим суб'єктам або групам суб'єктів господарювання, оскільки це ставить їх у привілейоване становище стосовно конкурентів, що призводить або може призвести до спотворення конкуренції». Завдяки прийняттю вищезазначеного Закону законодавець намагається забезпечити захист і розвиток конкуренції, сприяти підвищенню дієвості та ефективності системи державної допомоги. Контроль за допустимістю такої допомоги і дотриманням міжнародних зобов'язань України у цій сфері покладається на АМКУ. Крім того, передбачено, що державна допомога має два правові режими: нова й чинна державна допомога, а також наявність чітких процедур погодження державної допомоги із АМКУ зі створенням нової системи її моніторингу.

Антимоніполийний комітет України веде активну роботу із впровадження дієвих механізмів моніторингу державної допомоги, у тому числі щодо надання нової державної допомоги. Необхідно відзначити, що 17 липня 2017 року створено Департамент моніторингу і контролю державної допомоги, який складається з 4 відділів, що провадять роботу в напрямі реалізації повноважень АМКУ з моніторингу і контролю державної допомоги, мають власну галузеву спеціалізацію, а також аналітичний сектор. Метою цієї діяльності є контроль саме за

адресністю надання державної допомоги, сприяння розвитку конкурентності в окремих сферах господарської діяльності, недопущення порушень правил конкуренції через недоцільне надання державної допомоги.

Прикладом нової державної допомоги може бути розпорядження державного уповноваженого АМКУ від 26.10.2018 р. № 01/242-р, щодо допустимості державної допомоги Комунальній організації «Харківський зоологічний парк» (далі – Харківський зоопарк), що провадить діяльність із задоволення культурних потреб населення міста Харків. Як вказано в документі, допомога Харківському зоопарку надається задля його оновлення і розвитку, що передбачає повну його реконструкцію; збереження і примноження зооколекцій, створення для тварин таких умов тримання, які відповідають європейським і світовим стандартам. Тривалість підтримки становить 4 роки (з 01.01.2019 р. по 31.12.2022 р.), та здійснюється з місцевого бюджету Харкова. У свою чергу, отримувач державної допомоги «після реалізації даного інвестиційного проєкту (у разі одержання прибутків від використання інфраструктури, створеної завдяки інвестиційній державній допомозі) зобов'язаний відшкодувати обсяг інвестиційної державної допомоги за рахунок майбутніх прибутків». [93].

Спираючись на результати дослідження, можемо констатувати, що для забезпечення рівня конкурентності у країні важливим завданням є зниження рівня монополізованості ринків. Це, зокрема, потребує вдосконалення регулювання функціонування малого і середнього бізнесу, подолання бар'єрів і вихід на внутрішній та зовнішні ринки малих підприємств із конкурентоздатною продукцією. З огляду на це існує необхідність ревізії та перегляду положення Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [282] в частині податкового законодавства й надання пільг малому бізнесу на стадії розвитку. Підтвердженням цьому є те, що малий бізнес, як уявляється, помітно впливає на формування конкурентного середовища. Підтримка малого бізнесу повинна відбуватися з дотриманням принципів доцільності і співрозмірності, а також не порушуючи умов конкурентної боротьби. Вдале функціонування малого бізнесу визначає темпи економічного зростання, стан зайнятості населення й якість валового національного доходу. Проте, коли мова йде про умови конкуренції, малому підприємству важко конкурувати

з компаніями-гігантами, що створюють для них штучні бар'єри для входу на ринок.

Як зазначає К. С. Лебьодкін, основними напрямками державної підтримки малого бізнесу повинні стати: «1) ефективне правове забезпечення із передбаченням законодавчого закріплення шляхів реалізації фінансово-кредитного й організаційно-консультативного напрямів державної підтримки; 2) фінансово-кредитна політика, що передбачає розроблення системи гарантованого доступу підприємців до кредитних ресурсів, створення різноманітних банківських установ, які кредитують малий бізнес; 3) організаційно-консультативне забезпечення, що передбачає наявність розширеної мережі організацій, включаючи організацію державної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації громадян-підприємців, залучення їх до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм тощо» [139].

2.3. Інструменти та механізми реалізації конкурентної політики

Виходячи із перелічених вище цілей конкурентної політики, необхідно розглянути інструменти її реалізації, які можна умовно поділити на *норми-заборони, норми превентивного характеру (попередження і контроль), норми, спрямовані на захист економічної конкуренції, та норми, прийняті із метою розвитку і стимулювання конкуренції*.

Розглядаючи кожну групу окремо, варто відзначити, що існують певні **заборони й обмеження** щодо функціонування на ринках домінуючих суб'єктів. Певні дії є забороненими, як-от антиконкурентні узгоджені дії, зловживання монопольним становищем, антиконкурентні дії органів влади й місцевого самоврядування. Звісно, за вчинення таких дій передбачається відповідальність. **Попереджувальними заходами** є дії, які передбачають отримання дозволів, якщо будуть дотримані умови, передбачені законодавством. Зокрема мова йде про отримання дозволу на концентрацію та узгоджені дії тощо. Проте іноді, має місце необізнаність суб'єктів господарювання, щодо отримання спеціальних дозволів, що призводить до порушення цими суб'єктами

норм конкурентного законодавства. Зокрема, прикладом може слугувати здійснення концентрації або узгоджених дій, без отримання спеціального дозволу.

При цьому варто пам'ятати, що **норми-заборони** в конкурентному праві – загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки, встановлене або санкціоноване державою для регулювання конкурентних суспільних відносин шляхом покладення обмеження на право суб'єкта вчиняти певну дію чи бездіяльність або шляхом визначення окремих дій як неправомірних, забезпечене всіма заходами державного впливу (аж до примусу). Вони виконують дві функції: формують систему винятків щодо прав у сфері конкурентного права і створюють гарантії реалізації прав та захисту прав і свобод людини у сфері конкурентного права. Норми-заборони можуть прямо визначати, що забороняється самостійно закріплювати просто перелік заборонених дій чи ступінь відповідальності як наслідок порушення, або бути відсилочними, тобто посилатися на інші положення щодо відповідальності за вчинене. Такі заборони містяться у Законі України «Про захист економічної конкуренції», Кодексі України про адміністративні правопорушення, Господарському кодексі України, Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» та навіть у Кримінальному кодексі України.

Норми превентивного характеру – це передбачені законодавством, встановлені або санкціоновані державою норми, спрямовані на попередження правопорушень конкурентного характеру, перевірку дотримання обмежень і заборон, передбачених законом стосовно осіб, які є суб'єктами конкурентного права. Як уже наголошувалося, контроль і попередження вчинення неправомірних (заборонених) дій входить до повноважень Антимонопольного комітету України. Вони можуть бути таких видів, як: попередній контроль за узгодженими діями, концентрацією, покликаний попереджати появу на ринку монопольних утворень при злитті чи приєднанні підприємств, створенні нових підприємств, набутті корпоративних прав або контролю одного суб'єкта господарювання над іншим у будь-який спосіб; попередній контроль за прийняттям рішень органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування; надання попередніх висновків; встановлення нормативів; контроль за дотриманням конкурентного законодавства; моніторинг у сфері надання державної допомоги суб'єктам господарювання; адвокатування конкуренції.

Важливим напрямом конкурентної політики, поряд із покаранням і попередженням, визнаються розвиток, стимулювання, захист конкуренції та встановлення її правил.

Передусім вкажемо, що припинення і попередження порушень антимонопольного законодавства, а також розвиток конкуренції на національних ринках в умовах інтернаціоналізації підприємницького середовища значно залежать від діяльності антимонопольного органу по адвокатуванню конкуренції (competition advocacy), яке в найзагальнішому розумінні являє собою комплекс дій антимонопольного органу, спрямованих на розвиток конкурентного середовища шляхом підвищення суспільного розуміння вигод конкуренції, взаємодії з іншими державними структурами. Спираючись на наведене, можемо сміливо стверджувати, що адвокатування конкуренції включає в себе

всі дії антимонопольних органів, не пов'язані з примусом до дотримання правил у сфері антимонопольного законодавства, а спрямовані на формування конкурентної культури в суспільстві [399, с. 85].

Якщо спробувати дати визначення цього явища, то можна сказати, що адвокатування конкуренції – це підтримка конкуренції за допомогою інших, ніж правозастосування, заходів, як-от оцінка впливу на конкуренцію регуляторних актів і проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи.

Підтримка конкуренції передбачає здійснення заохочувальних заходів, замість застосування примусу та заборон. І як наслідок, підтримка конкуренції забезпечує її стимулювання, зміцнення конкурентного середовища та підвищення рівня обізнаності суспільства.

Отже, серед завдань конкурентної політики, які виконуються завдяки діяльності АМКУ, виділяємо ті, вирішення яких стає можливим завдяки забороні певних дій, і ті, виконання яких сприяє превенції вчинення правопорушень.

Як уже відзначалося, в Україні забезпечити ефективність конкурентної політики можливо лише за умов застосування дієвих інструментів її реалізації, визначення чітких цілей і завдань, які будуть виконані антимонопольними органами. У той же час домогтися дієвості механізмів реалізації конкурентної політики держави можна тільки за допомогою диференційованого підходу до регулювання конкуренції на різних ринках.

На сьогодні, на жаль, ефективні інструменти реалізації конкурентної політики, які були б однаково дієві на всіх ринках, чітко не визначені. Наявність такої прогалини вказує на необхідності розробки особливої класифікації та кваліфікації ринків, а поряд із такими категоріями і механізмами, які були б дієвими на будь-якому ринку, вчинення згаданих дій є важливим задля досягнення такої мети, як забезпечення і внутрішньої конкуренції на ринку, і конкурентоспроможності на зовнішніх ринках та наявності внутрішнього інвестиційного ресурсу.

Як зазначає О. С. Верещагіна, «реалізація антимонопольно-конкурентної політики – це стадія провадження антимонопольно-конкурентної політики», яка передбачає здійснення та запровадження спеціально уповноваженими державними органами та органами місцевого самоврядування, органами АМКУ державної політики в сфері захисту та розвитку конкуренції [39, с. 11]. Як бачимо, проведення політики в будь-якому секторі неможливе без сукупності інструментів, засобів і механізмів.

До сказаного додамо, що на переконання К. С. Кантура, інструменти конкурентної політики держави поділяються на **активні і захисні заходи**. Так, науковець серед *захисних* виокремлює підтримання рівня конкурентності на конкурентних ринках і недопущення монополізації, запобігання зловживанням із боку монопольних утворень, антиконкурентних узгоджених дій, контроль за економічною концентрацією, тощо. *Активні* ж заходи, на погляд науковця, спрямовані переважно на розвиток конкуренції у сферах, де її не існує або ринки якої монополізовані, тобто йдеться про ті ринки, де діють суб'єкти природних монополій, та ті, де покупцем і продавцем виступає держава [104], на яких доцільно було б застосувати такі методи, які сприяли б розвитку конкуренції на цих ринках, реформуванню системи регулювання зниження адміністративних бар'єрів, врегулюванню питань виходу на ринки приватних суб'єктів поряд із державними, а на окремих ринках господарські функції держави доцільно передати приватним компаніям.

Крім того, *інструменти, засоби і механізми реалізації* можуть застосовуватися як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Розглядаючи внутрішній ринок як об'єкт дослідження, можемо відзначити такі інструменти, як фінансування державних програм, націлених на розвиток підприємства в Україні; державна підтримка; законодавче врегулювання; адміністративні методи управління; податкові важелі, забезпечення стабільності валютного курсу і зниження інфляції; стабілізаційна політика тощо.

Як уже наголошувалося, державна підтримка, яка врегульована Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» є важливим елементом регулювання внутрішньої політики. Так, відповідно до ч. 2 ст. 12 цього Закону «державна підтримка передбачає формування програм, в яких визначається механізм її надання. Програми державної підтримки розробляються та впроваджуються спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва із залученням інших центральних органів виконавчої влади і громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва» [282].

Не менш значущим та дійсно працюючим інструментом є податкові важелі, оскільки через податкову систему можна впливати на кількість підприємств у країні. На теперішній час податковий тягар у нашій країні дуже значний (тяжкий), через що підприємства або стають неплатоспроможними і ліквідуються, або частину своєї діяльності за-

водять у тінь (тіньова економіка), що негативно впливає на ринок. Конкурентна політика держави повинна зважати на це, так само як і передбачати врегулювання оподаткування національних та іноземних компаній в тих чи інших галузях економіки.

До складових конкурентної політики держави, крім інструментів, слід віднести засоби й форми, тобто формування концепції змісту і напрямів реалізації конкурентної політики держави в сучасній економічній ситуації, прийняття програмних і прогнозних документів, концепцій та державних програм розвитку конкуренції, поряд із законодавчим закріпленням цього шляхом, наприклад, ухвалення окремого Закону України «Про державні програми розвитку конкуренції» і проведення загальної систематизації і кодифікації конкурентного законодавства. Виходячи зі сказаного, нині в Україні необхідною і важливою метою конкурентної політики, є не просто закріплення цілей та формулювання основних напрямів, більш актуальним є реалізація зазначених цілей та застосування дієвих механізмів. Звісно, усе це потребує перегляду діючого законодавства та впровадження державою дієвих методів та механізмів реалізації конкурентної політики.

Ще раз нагадаємо, що проведення конкурентної політики передбачає застосування механізмів та інструментів через діяльність державних органів. У той же час запорукою успішної реалізації конкурентної політики, безумовно, виступає плідна робота Антимонопольного комітету України та його взаємодія з іншими національними та іноземними органами. Щоправда, при цьому варто пам'ятати, що механізми конкурентної політики держави діють завдяки використанню антимонопольними органами, основним завданням яких є захист, контроль, попередження і припинення порушень антимонопольного регулювання, поряд із підтриманням та стимулюванням розвитку економічної конкуренції, правових засобів через.

Водночас реалізація конкурентної політики – це одне з пріоритетних завдань усіх державних органів, до повноважень яких належить регулювання соціально-економічного розвитку країни. Стосовно цього В. Магас наголошує на необхідності співпраці АМКУ з іншими органами державної влади задля подолання причин, що сприяють монополізації [145; с. 58]. Розвиток конкуренції та забезпечення ефективного функціонування ринку має стати одним із основних завдань економічної політики держави, яке, крім АМКУ, мусять виконувати й інші державні органи.

Аналізуючи чинне законодавство у сфері конкурентної політики, можна помітити, що вона реалізується не тільки антимонопольними органами (АМКУ й територіальними відділеннями), а й іншими органами державної влади, які можуть брати участь в регулюванні суспільно-економічних відносин у сфері економічної конкуренції. Як слушно зазначає С. С. Валітов, у межах антимонопольно-конкурентної політики повинен забезпечуватися (тобто його слід налагодити) ефективний зв'язок між органами державної влади з питань конкуренції та органами влади, до повноважень яких входить здійснення регулювання в окремих секторах економіки [34, с. 20]. Кожен уповноважений орган повинен мати суворо регламентований набір: сфера діяльності, завдання, права й обов'язки, якими і визначатиметься сфера його діяльності. Наприклад, відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» Антимонопольний комітет України дає дозвіл на концентрацію та узгоджені дії. Більш того, це визнається його виключною компетенцією. У той же час у ч. 2. ст. 25 вищезгаданого Закону вказано, що Кабінет Міністрів України може дозволити концентрацію, навіть за умови відсутності дозволу від Антимонопольного комітету України [247]. Із цього приводу О. С. Верещагіна зауважує, що КМУ своїми діями ніби підтверджує «неправильність» АМКУ. Хоча, перш ніж надати дозвіл чи відмовити у дозволі на концентрацію, АМКУ мусить проаналізувати її доцільність (недоцільність), позитивні та негативні наслідки, а отже, видається дивним підхід, за якого ніби «перекреслюється» рішення уповноваженого органу і ухвалюється протилежне за змістом. На перший погляд, це виглядає як недовіра до компетентності АМКУ. Раціональніше саме у питанні з концентрацією вести мову про повноваження КМУ щодо контролю, аналізу чи дорадчої діяльності, але аж ніяк не перебирати на себе повноважень АМКУ [39, с. 10].

Стосовно методів конкурентної політики можна додати, що В. Лагутін виокремлює такі методи, як організаційно-контролюючий, адміністративно-імперативний, профілактично-роз'яснювальний. До організаційно-контролюючих належать розробка заходів, основним спрямуванням яких є запобігання порушенням конкурентного законодавства, й організація їх проведення. Адміністративно-імперативні методи передбачають накладення штрафів і застосування інших санкцій до правопорушників. Використання профілактично-роз'яснювальних методів сприяє інформуванню суб'єктів підприємницької діяльності, життю рекомендаційних та інших методологічних заходів [135, с. 25].

Однак не можна забувати про те, що всі наявні законодавчі приписи потрібно привести у відповідність до норм міжнародного права, особливо зважаючи на процеси глобалізації. Не завжди в умовах глобалізації норми національного законодавства й національні антимонопольні органи можуть бути дієвим регулятором, особливо коли мова йде про регулювання конкуренції в глобальних масштабах і в межах світового ринку, суб'єктами якої виступають транснаціональні корпорації, бо *масштабні правопорушення потребують інтернаціонального регулювання і створення уніфікованих правил міжнародної конкуренції, поряд із закріпленням норм та правил конкуренції на національному рівні. Більш того, це має відбуватися у чіткій взаємодії та взаємоузгодженості.*

Підсумовуючи вищенаведене, можна відмітити, що будь-яка конкурентна реформа чи розвиток конкуренції повинні включати щонайменше три складові. Йдеться про те, що, по-перше, політика держави має спрямовуватися на розвиток конкуренції і секторів економіки, на стимулювання і появу нових гравців на ринках. По-друге, мають бути дієві інституційні регулятори, відповідальні за певні сфери розвитку економіки, що використовують правила, дотримання яких сприяє захисту конкуренції і розвитку секторів економіки. По-третє, слід докласти зусиль до розроблення законодавства з питань захисту економічної конкуренції і створення сильного спроможного конкурентного відомства, який має ефективний механізм попередження антиконкурентних дій суб'єктів господарювання й органів державної влади. Додамо, що не менш важливою також має стати й четверта складова, а саме належна судова реформа, проведення якої передбачає те, що права суб'єктів господарювання й органів влади мають бути належним чином захищені у судах.

2.4. Особливі завдання й напрями конкурентної політики

Із точки зору ефективності реалізації та забезпечення дієвості механізмів регулювання ринку серед основних напрямів конкурентної політики необхідно виокремити наступні:

- 1) протидія монополізації ринку;
 - 2) захист економічної конкуренції від спотворень, зловживань, недобросовісних методів конкурентної боротьби;
 - 3) підтримка умов конкурентності ринку;
 - 4) створення і застосування правил економічної конкуренції як специфічної форми регулювання господарської діяльності в різних секторах і галузях економіки (стимулювання, економічні нормативи коцентрації), захист національного товаровиробника);
 - 5) деолігархізація [394]
- До цього переліку можна додати такі напрями:
- 6) узгодження конкурентної, промислової, зовнішньоекономічної, регуляторної політик;
 - 7) налагоджена робота та співпраця органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування як суб'єктів економічних відносин;
 - 8) впровадження дієвих механізмів регулювання суб'єктів природних монополій;
 - 9) зниження або зняття бар'єрів, в тому числі адміністративних, входу і виходу на ринки суб'єктів господарювання на монополізовані ринки;
 - 10) стимулювання появи нових суб'єктів господарювання
 - 11) подолання негативного впливу на конкуренцію «тіньового» сектору економіки;
 - 12) розвиток та підтримка малого і середнього бізнесу.

У контексті сказаного зауважимо, що на особливу увагу заслуговує такий напрям конкурентної політики, як **деолігархізація**, яка є складним об'єктом суспільно-політичного й економічно-правового впливу. Деолігархізація провадиться із метою обмеження «впливу суб'єктів економічної влади – господарських організацій особливого типу на зміст і параметри агрегатного стану національної економіки ринкового типу». Досягнення цієї мети господарсько-правовими засобами стає можливим передусім за рахунок недопущення монополізації ринків, встановлення ефективних параметрів економічної концентрації, вжиття заходів нагляду за суб'єктами природних монополій, урахування особливого характеру процесів приватизації та націоналізації тощо [394]

Усе це стає можливим лише при використанні **антимонополями органами під час діяльності дієвих інструментів**.

Із обранням Україною як незалежною державою курсу на демонополізацію економіки передбачалося реальне формування і розвиток

конкурентного середовища, але досягти бажаного ефекту не вдалося. Причиною цього, як зазначає Д. В. Задихайло, стало те, що в Україні сформувався олігархічно-монополістичний капіталізм, який завдяки своїй близькості до влади створює монополні вертикально інтегровані структури [84; с. 5], адже з розвитком ринкової економік відбулася приватизація цілісних майнових комплексів, які на сьогодні складають домінуючі економічні групи, наявність яких свідчить про олігополістичну модель економіки.

Крім того, майже у всіх галузях економіки можна спостерігати тенденцію до монополізації шляхом вертикального і горизонтального злиття і поглинання, концентрації капіталу і суб'єктів господарювання. У свою чергу, монополізм погіршує стан вільної конкуренції і заважає розвитку конкурентного середовища, обмежуючи права деяких суб'єктів господарювання. Тому дуже важливі в цьому сенсі застосування дієвих механізмів конкурентної політики держави, основним напрямком якої, поряд із функцією контролю і покарання за конкурентні правопорушення, стає саме стимулювання і розвиток економічної конкуренції. У той же час варто пам'ятати й про те, що невід'ємною складовою правового господарського порядку є правоохоронна функція господарського права. Беручи це до уваги, актуальності набуває вдосконалення системи боротьби з монополізованими ринками і механізму притягнення до відповідальності за порушення конкурентного законодавства.

Сьогодні склалася ситуація, коли чинні законодавчі норми не мають ефективного використання, що призводить до олігополізації ринків, антиконкурентній діяльності учасників ринків, в тому числі олігопольних і монопольних утворень, зниження конкурентоспроможності товарів національного виробництва тощо. Нині у більшості секторів економіки домінують олігархічні структури, а в багатьох випадках можна навіть спостерігати на ринках цілі ланцюги олігопольних структур. В Україні можна назвати надвеликі монополії та олігархічні структури, які, безумовно, шкодять нормальному функціонуванню ринку і створюють певні бар'єри. Особливу небезпеку становлять олігополії на суміжних із природними монополіями ринках, що потребують особливого регулювання, оскільки воно повинно мати на меті розмежування й недопущення концентрації, що передбачає закріплення спеціальних норм на законодавчому рівні.

У той же час не варто забувати й те, що вітчизняна економіка успадкувала від колишнього Радянського Союзу невиправдано висо-

кий рівень концентрації виробництва в багатьох галузях господарства, який неминуче вступає в суперечність з умовами використання сучасних технологій, що, у свою чергу, тягне за собою низьку ефективність.

Не можна оминати й того факту, що низькі якість і конкурентоспроможність українських товарів, великі витрати на виробництво через застарілість основних фондів (особливо на державних підприємствах), у сферах, де діють суб'єкти природних монополій і відсутня конкуренція, створюють, на жаль, ситуацію, через яку споживачі змушені отримувати життєво необхідні послуги невисокої якості за завищеними цінами, що не відповідає вимогам світового ринку.

Враховуючи сказане, можемо констатувати. Що потрібно вживати заходів, спрямованих на деолігархізацію економічної та політичної системи України. Зокрема, із метою зменшення рівня концентрації економічної влади необхідно примусово розпустити найбільші вертикально та горизонтально інтегровані компанії, які на сьогодні склалися у паливно-енергетичному комплексі, гірничо-металургійній галузі, агропромисловому комплексі тощо [392].

Ще одним із шляхів подолання рівня штучної олігополізації є контроль за кінцевим бенефіціарним власником. Відзначимо, що наша держава вже зробила перші кроки на шляху до подолання олігополізації, зокрема, юридична особа відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»: зобов'язана зазначати про свого кінцевого бенефіціарного власника (контролера) та про структуру власності засновників – юридичних осіб, яка дає можливість встановити фізичних осіб-власників істотної участі цих юридичних осіб [222]. Із нашої точки зору, встановлення кінцевого бенефіціарного власника є одним із інструментів протидії монополізації на ринку.

Необхідно відзначити, що актуальним питанням є мінімізація негативних дій з боку суб'єктів природних монополій, діяльність яких часто має негативний вплив на економіку. Як зазначає І. Рудяга «окреме місце посідають природні монополії, які функціонують у найважливіших галузях господарювання: ядерна й гідроенергетика, нафтогазова промисловість, залізничний транспорт, поштовий зв'язок, телекомунікації, житлово-комунальне господарство тощо, бо їх розвиток сприяє прискоренню зростання національної економіки України і підвищує привабливість для потенційних інвесторів». [315, с. 92].

Крім того, у сферах, у яких діють суб'єкти природних монополій, регулювання цін і тарифів є вкрай важливим і актуальним завданням для держави, адже суб'єкти природних монополій діють в тих галузях, які є необхідними для суспільства в цілому і споживачів зокрема. Природні монополії в галузі ЖКХ, наприклад, не можуть бути замінені альтернативними послугами, а отже, споживач змушений сплачувати за тими тарифами, які йому нав'язує держава. При цьому якість наданих послуг не завжди відповідає належним стандартам.

Варто підтримати думку Л. Г. Кузьменко і С. В. Кузьменко стосовно того, що на ефективна діяльність суб'єктів природних монополій залежить від вдалих механізмів державного регулювання в цих сферах, як «формування ефективного підґрунтя для оптимального функціонування й розширеного відтворення виробництва суб'єктів природних монополій». Науковці наголошують на необхідності створення сприятливих умов, стимулювання інвестування в розвиток виробництва в цих сферах та забезпечення захисту інтересів споживачів послуг. Наведене дозволяє стверджувати, регулювання має відбуватися з врахуванням балансу публічних і приватних інтересів [128; с. 67].

Аналіз ситуація, що нині склалася на ринку, дозволяє зробити висновок, що існує велика кількість зловживань цінового характеру, як у сфері ЖКХ, електроенергетиці, так і на транспорті, зокрема залізничному. Тому в цьому сенсі зауважимо, що нині потрібно модернізувати систему регулювання цін і тарифів, переглянути умови функціонування і діяльності суб'єктів природних монополій задля забезпечення більш суворого контролю і припинення зловживань з боку суб'єктів природних монополій.

Отже, наступним напрямком конкурентної політики є удосконалення системи контролю й регулювання на ринках, де діють суб'єкти природних монополій, і суміжних ринках. Під час аналізу ситуації, що склалася в Україні, з'ясовано, що система контролю потребує модернізації та удосконалення як з точки зору впровадження нових регуляторів, так і налагодження чіткої взаємодії між національними комісіями та АМКУ. При цьому доведено, що олігополії особливу небезпеку становлять на суміжних із природними монополіями ринках. Безперечно, цього треба уникнути, а це можливе шляхом розроблення і запровадження особливого механізму регулювання та контролю. На жаль, низькі якість і конкурентоспроможність вітчизняних товарів, великі витрати на виробництво через застарілість основних фондів (особливо

на державних підприємствах) у сферах, де діють суб'єкти природних монополій, відсутність конкуренції створюють ситуацію, через яку споживачі змушені отримувати життєво необхідні послуги невисокої якості, але за завищеними цінами. Крім того, небезпечними для економіки є концентрація економічної потужності, зосередження цілих ланцюгів виробництва (від видобування, переробки, транспортування і постачання кінцевому споживачу) в одних руках, а отже, для того, щоб виправити це, треба використовувати дієві механізми регулювання, одним із яких є анбандлінг.

Необхідно зазначити, що важливим у боротьбі із зловживаннями монопольним становищем є *анбандлінг* (з англ. – *anbundling розділення*), що означає процес розподілення ланцюжка (етапів) створення вартості у вертикально інтегрованих нафтових компаніях (ВІНК) між різними підприємствами. Процедура анбандлінгу передбачає три моделі: 1) майновий розділ із наступним продажем мережевого бізнесу третім особам (ownership unbundling). Обравши цю модель, перейти до іншої не можливо; 2) модель незалежного системного оператора (independent system operator – ISO); 3) модель незалежного оператора мережі (independent transport operator – ІТО). У сфері електроенергетики це передбачає поділ генерації потужності, передачі, розподілу і продажу. У Нафтогазі цей поділ має такий вигляд: розвідка, видобуток, транспортування, розподіл, а в нафтопереробці: первинна і вторинна переробка. Цілі поділу – полегшити контроль над монопольними сферами; створення більш ефективної структури.

Принагідно зауважити, що анбандлінг передбачений і Третім енергопакетом ЄС, до якого приєдналася Україна, чим взяла на себе певні зобов'язання, зокрема в нафтогазовій та енергетичній сферах.

Так, у 2009 році спільним рішенням Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу прийнято *Третій енергетичний пакет*, спрямований на розвиток і встановлення дійсного конкурентного середовища на ринку електричної енергії та природного газу.

Для того, щоб виконати взяті на себе зобов'язання по Третьому енергетичному пакету Європейського Енергоспівтовариства, в Україні пропонується провести анбандлінг в енергетичній та нафтогазовій сферах.

Основним завданням анбандлінгу на ринку електроенергетики є відокремлення конкурентних (виробництво і постачання електроенергії) видів діяльності в енергетичній сфері від неконкурентних (переда-

ча і розподіл електричної енергії через електромережі). Мова йде про створення різних, незалежних одна від одної компаній, у яких оператор системи не має права її продавати. Більш того, його діяльність обмежується Постановою НКРЕКП № 1406 від 27.12.2017 р. [243], згідно з приписами якої оператор не в змозі займатися виробництвом і постачанням електроенергії, не має можливості перешкоджати конкуренції на ринку, а також зобов'язаний надавати вільний та недискримінаційний доступ до мережі для всіх постачальників без жодного винятку.

Проте поділ за власністю та розділення із однієї вертикально інтегрованої структури, але за умови обмеженого впливу материнської компанії на енергомонополіста і моніторингу цього впливу з боку регулятора, не передбачено.

До сказаного додамо, що в нашій державі діє профільний нормативно-правовий – Закон України «Про ринок електричної енергії». Цей Закон встановлює, «що оператор системи передачі – юридична особа, яка не є складовою вертикально інтегрованого суб'єкта господарювання та яка здійснює господарську діяльність, що не залежить від діяльності з виробництва, розподілу, постачання електричної енергії та трейдерської діяльності» [281].

Відповідно до пункту 1 частини 4 статті 32 («Відокремлення оператора системи передачі») «із метою забезпечення незалежності оператора системи передачі будь-яка фізична чи юридична особа не має права одночасно здійснювати прямо або опосередковано одноосібний чи спільний контроль як над принаймні одним суб'єктом господарювання (у тому числі іноземним), який провадить діяльність із *виробництва (видобутку)* та/або постачання електричної енергії (природного газу), так і *оператором системи передачі* (у тому числі бути власником останньої) або користуватися будь-яким правом щодо оператора системи передачі (у тому числі будь-якими правами щодо самої цієї системи)» [281].

У свою чергу, анбандлінг у «Нафтогаз України» передбачає відмежування транспортування (тобто виключення його зі сфери діяльності) природного газу. Такий підхід є повністю узгодженим з приписами основного нормативно-правового акта, яким регулюється це питання – Законом України «Про ринок природного газу».

Крім того, 18 вересня 2019 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову «Про відокремлення діяльності з транспортування природного газу та забезпечення діяльності оператора газотран-

спортної системи» № 840 [212], яка саме і забезпечить виконання Україною зобов'язань, взятих на себе перед Енергетичним Співтовариством, трансформувавши ринок природного газу відповідно до вимог директив та вищезгаданого Закон.

Так, Постанова містить план заходів щодо відокремлення і незалежності оператора газотранспортної системи. Анбандлінг буде здійснюватися за моделлю ISO (Independent system operator) із переходом у подальшому до моделі OU (Ownership unbundling), відповідно до останньої оператор газотранспортної системи є складовою вертикально інтегрованою організацією (суб'єкта господарювання, що має контроль над іншими суб'єктами (групою суб'єктів) господарювання, що пов'язані між собою відносинами контролю, що виконує щонайменше одну із функцій транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору) природного газу або надання послуг з поставки зрідженого природного газу і щонайменше одну із функцій постачання або видобутку природного газу) і провадить свою діяльність незалежно від видобутку, розподілу, постачання природного газу, діяльності оптових продавців.

Отже, концентрація економічної потужності, зосередження цілих ланцюгів виробництва (від видобування, переробки, транспортування і постачання кінцевому споживачу) в одних руках, є небезпечною і потребує дієвих механізмів регулювання, бо це стосується передусім питань національної безпеки країни. У контексті сказаного необхідно додати, що ефективна реалізація анбандлінгу дозволить ринки нафтогазу та електроенергетики зробити конкурентними, і тим самим більш конкурентноспроможними. З нашої точки зору, у подальшому доцільно запровадити систему анбандлінгу й в інші сфери, де діють суб'єкти природних монополій.

Наступним важливим напрямком конкурентної політики є **відкриття ринків для закордонних імпортерів аналогічної продукції, якщо національний ринок є монополізований та існують бар'єри з боку монополістів для входу будь-яких суб'єктів на цей ринок**. Вирішення даного питання має стратегічне значення для економіки, оскільки вхід іноземних імпортерів та інвестицій врегулює одночасно два моменти: покращує стан економіки України і змушує вітчизняних виробників покращувати якість своєї продукції та винаходити нову продукцію, що дозволяє повною мірою задовольнити вимоги споживачів.

Стимулювати можна декількома шляхами: розробити, по-перше, оптимальну митну процедуру оформлення, а по-друге, відповідну податкову політику; передбачити надання певних пільг іноземним виробникам при провадженні діяльності на території України або надання певних пільг при введенні нових технологій і техніки тощо; визначити декілька ключових сфер економіки, у яких планується проведення державної політики з покращення й підвищення якості з метою створення привабливих умов для іноземних інвестицій; надавати державну підтримку системи інвестування і фондів спільного інвестування.

Не меншої ваги набуває й ***вихід національних товаровиробників на міжнародні ринки***. У цьому контексті вкажемо, що задля вирішення загальних проблем структурно-галузевої, інноваційної, зовнішньоекономічної політики держави слід домогтися того, щоб відчувався широкий і потужний вплив засобів конкурентної політики, що має бути націлено на:

- досягнення необхідного рівня економічної концентрації провідних господарських організацій певних галузей;
- цільове надання державної допомоги;
- стимулювання запровадження інновацій та приходу іноземних інвестицій в інноваційній формі.

[394, с. 133]

Таким чином, забезпечення нормального функціонування ринку і боротьба з монопольними утвореннями – одна з основних цілей конкурентної політики держави, яка реалізується через застосування антимонопольними органами дієвих механізмів боротьби з конкурентними правопорушеннями. Дане питання набуває особливої актуальності через надвисокий рівень монополізації багатьох ринків як в середині країни, так і на світовому ринку, що, безумовно, потребує віднайдення дієвих механізмів реалізації конкурентної політики. Досягти цього можна лише шляхом реформування законодавства з теоретичної і практичної точок зору.

ОСНОВНІ ОБ'ЄКТИ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

3.1. Основні правила ринкової економіки й засади економічної конкуренції

Основним поняттями, що використовується для відображення природи ринкових відносин, є поняття «конкуренція». Однак, і про це вже йшлося, нині існує значна кількість наукових підходів до його тлумачення. За таких умов особливого значення набуває дослідження еволюції поглядів на суть і зміст цього поняття, оскільки завдяки цьому можна систематизувати і врахувати, у разі потреби, рекомендації щодо підвищення рівня конкурентоспроможності як окремого економічного суб'єкта, так і економіки країни в цілому. Більш того, від розуміння природи конкуренції, форм її прояву, методів конкурентної боротьби і чинників, що впливають на готовність суб'єктів економіки до такої боротьби, значною мірою залежить ефективність господарювання суб'єктів економіки.

Ключовим елементом системи ринкових відносин виступає саме конкуренція – вона сприяє більш повному використанню потенціалу суспільства та узгодженості поведінки суб'єктів господарювання, теорія ринкової конкуренції швидко розвивається і набуває широкого практичного застосування. Перелічені причини дають можливість зрозуміти, що її вивчення має бути однією з найважливіших складових досліджень ринку, ринкових відносин і економіки, за результатами яких має бути створено підґрунтя для вироблення стратегії і тактики діяльності.

Варто додати, що для вітчизняної науки й економіки аналіз основних питань теорії конкуренції набуває особливої актуальності передусім через те, що наша держава проводить економічну політику, маючи при цьому за мету забезпечити розвиток ринкових відносин при збереженні провідної ролі держави в функціонуванні певних галузей

національної економіки, а після підписання Угоди про асоціацію ще й успішна інтеграція України у світовий економічний простір, що потребує детального аналізу сутності конкурентоспроможності в нових умовах господарювання. Сприяти досягненню цілей та прискореному розвитку ринкової економіки і посиленню конкурентних переваг нашої країни може накопичення теоретичних знань і їх практичне застосування.

Питання правового забезпечення добросовісної конкуренції, економічної політики держави в цілому та конкурентної зокрема розглядалися у працях таких науковців, як О. Бакалінська, О. Безух, О. Вінник, С. Валітов, О. Вінник, Д. Задихайло, Н. Саніахметова, Ю. Тобота, К. Тотьєв, В. Щербина та інші. Не можна оминати увагою здобутки представників класичної і неокласичної економічних шкіл. Класики економічної науки розглядали у своїх працях питання сутності економічної конкуренції та конкурентоспроможності. Зокрема автором було проаналізовано праці А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Робінсона, Й. Шумпетера, М. Портера, А. Маршала, та інших.

Незважаючи на те, що окреслене питання ставало предметом вивчення великої кількості фахівців – представників різних галузей знань, а також беручи до уваги особливості сучасної ринкової економіки, існує потреба в уточненні і конкретизації багатьох фундаментальних проблем, зокрема, щодо сутності економічної конкуренції, добросовісності, принципів ринкової економіки та ін.

Приступаючи до висвітлення питання, передусім вкажемо, що з моменту набуття Україною незалежності і по сьогоднішня наша країна стала державою з ринковою економікою саме через те, що, по-перше, реалізує конкурентну політику, а по-друге, розробила і прийняла безліч законодавчих актів про захист економічної конкуренції, що, звісно, є одним із найголовніших механізмів забезпечення економічного зростання, досягнення цілей і виконання завдань сучасної конкурентної політики.

Зокрема, відповідно до ст. 42 Конституції України «державою гарантується захист конкуренції в підприємницькій діяльності, забороняється обмеження конкуренції і зловживання монополією становленням, а також недобросовісна конкуренція». У той же час у ст. 92 Конституції України зазначено, що «правові засади і гарантії підприємництва і правила конкуренції, норми антимонопольного регулювання визначаються виключно законами України» [124]. Вбачається, що задля

законодавчого й управлінського забезпечення реалізації гарантованого ст. 13, 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, а також віднайдення дієвого механізму регулювання конкуренції необхідно мати чітке уявлення про об'єкт владного впливу [124], бо саме особливості цього об'єкта зумовлюють форми, способи і засоби державного впливу.

Звісно, що для вирішення окресленого вище питання спочатку треба розібратися із суттю поняття «конкуренція». У контексті цього вкажемо, що першим сформулював це поняття ще в 1776 р. відомий економіст Адам Сміт, який розглядав конкуренцію як суперництво, завдяки якому ціни підвищуються під час зменшення пропозиції товарів і знижуються тоді, коли пропозиція перевищує попит. Крім того, принцип «невидимої руки» фахівець визнав головним принципом конкуренції. Додамо, що цей принцип полягає в наступному: обставини, незважаючи на прагнення бізнесменів отримати власну вигоду, щоразу складаються так, що вони, переслідуючи власний інтерес, одночасно мають задовольняти й інтереси всього суспільства [521].

Значний внесок у розвиток теорії конкуренції зробив Й. Шумпетер, згідно із вченням якого для суспільства досконала конкуренція є стимулом до зменшення витрат і наближення оплати праці до її граничної продуктивності. На переконання Шумпетера, конкуренція буде ефективною лише за умов економічної динаміки. Такий стан забезпечується якісно новим рівнем виробництва, що базується на: безперервному запроваджуванні нововведень; новаторстві на всіх рівнях технологій, управління й організації виробництва; освоєнні нових ринків збуту, сировини; підвищенні якості продукту [542].

Крім того, конкуренція є основним інструментом регулювання економіки ринкового типу, важливою складовою ринкового середовища, що передбачає підвищення ефективності господарської діяльності та прискорення науково-технічного прогресу. З огляду на це в умовах ринкової економіки конкуренція виступає також невід'ємним елементом ринкового механізму господарювання, економічних зв'язків між виробниками і споживачами, але її характер і форми на окремих ринках і в різних ринкових ситуаціях неоднакові. Із наведеного можна зрозуміти, що поняття «конкуренція» тісно пов'язане з такими, як «ринок» і «товарне виробництво».

До сказаного варто додати, що конкуренція стимулює зниження цін, підвищення якості й розширення асортименту продукції, що ви-

пускається, впровадження науково-технічних досягнень, забезпечує чималий економічний ефект, хоча, безумовно, пов'язана з певними витратами (зокрема, із посиленням соціально-економічної диференціації в суспільстві). У той же час вона належить до неконтрольованих факторів, які впливають на діяльність організацій і якими останні не можуть керувати.

У контексті наведеного варто зауважити наступне: незважаючи на те, що конкурентні відносини виникли одночасно з ринковими, перші теоретичні положення конкурентної боротьби були сформульовані лише в XVIII ст.

Виходячи з усього вищевказаного, постає питання стосовно реального закріплення правил і принципів конкуренції, адже в жодному нормативно-правовому акті вони не наведені, як і немає єдиного підходу до бачення того, що саме є принципами і правилами конкуренції (а отже, їх уніфікованого й загальноприйнятого трактування). Крім того, законодавство побудоване казуїстичним шляхом, тобто існує перелік правопорушень і передбачена відповідальність за них, але склади цих правопорушень не визначені.

Відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції», економічна конкуренція є «змаганням між суб'єктами господарювання, що здійснюється з метою здобуття переваг над іншими суб'єктами господарювання, використовуючи власні переваги, завдяки чому виникає можливість для покупців та інших суб'єктів господарювання обирати» [247]. Вона значно впливає на упорядкування цін, а також одночасно виступає стимулом до розвитку інноваційних процесів й механізмом витіснення неефективних суб'єктів господарювання з господарського обороту. Її основним змістом є максимальне «задоволення потреб населення, свобода доступу до різноманітних ринків, здешевлення продукції та підвищення її якості тощо» [200].

У той же час, С. В. Цюцюпа розглядає явище економічної конкуренції як регулятор пропорцій суспільного виробництва, який підвищує його ефективність, один із засобів успішного функціонування ринкової економіки, який в усіх своїх конкретних проявах спирається на об'єктивні процеси й закономірності, не вступаючи в суперечності з тенденціями прогресу продуктивних сил та як фактор утворення середньої норми прибутку і формування ринкової вартості товару, розрізнення товаровиробників за доходами. Виходячи з цього, конкуренція – це економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між під-

приємствами, що виступають на ринку «з метою забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції, задоволення різноманітних потреб покупців і одержання найбільшого прибутку» [374].

Підсумовуючи наведене, а також беручи до уваги результати досліджень інших науковців, можемо виокремити три основні підходи до визначення поняття «конкуренція». За першого, прихильниками якого виступають представники класичної економічної теорії, конкуренцію розглядається як елемент ринкового механізму, що дозволяє зрівноважити попит і пропозицію. Згідно із другим, що ґрунтується на сучасній теорії морфології ринку, конкуренція – критерій визначення типу галузевого ринку. Відповідно до третього конкуренція трактується як змагальність, суперництво на якій-небудь території між окремими суб'єктами, зацікавленими в досягненні однакових цілей.

У контексті наведеного варто додати, що вивчення наявних дефініцій і думок науковців дозволяє стверджувати, що конкуренції притаманні як негативні, так і позитивні риси. В Україні протягом тривалого часу увага акцентувалася переважно на негативних наслідках конкуренції, до яких відноситься витіснення дрібних виробників великим капіталом, збіднення одних і збагачення інших, різке зростання майнової диференціації населення і посилення соціальної несправедливості та збільшення рівня безробіття, інфляції тощо. Це пояснюється тим, що в нашій державі панувала командно-адміністративна система, за якої у практиці господарювання була відсутня конкуренція, яка виступає рушійною силою ринкової економіки (що було неодноразово доведено), оскільки в умовах, які формує конкуренція, перемагає той, хто створює дійсно високоякісну продукцію, використовуючи науково-технічні досягнення, перевірені методи організації праці, звертаючись до найменших затрат виробництва. Як можемо бачити, користь для суспільства від конкуренції є очевидною, через стимулювання економії ресурсів, необхідність частого оновлення асортименту й моніторингу ринку науково-технічних новинок задля активного їх впровадження їх у виробництво [174].

У контексті сказаного не можна не згадати того, що конкуренція має бути добросовісною, це дуже важливо. Пояснимо. Як відомо, добросовісність визначається саме як морально-етична категорія, яка характеризує інтелектуальні й моральні якості особистості [15], як презумпції суб'єктів конкурентного права, адже при реалізації права на добросовісну конкуренцію мають бути встановлені певні обмежен-

ня, порушення яких визнається зловживання правом. У той же час О. В. Благоразумова переконана, що вихід за межі добросовісної конкуренції відбувається здебільшого через наявність необхідності оцінки конкурентної поведінки як суперечливої перш за все вимогам добрих звичаїв, добросовісності, розумності та справедливості [26, с. 93].

До наведеного додамо, що поняття «добросовісна конкуренція» є оцінним, його визначення, на жаль, на національному рівні не закріплено в жодному нормативно-правовому акті. Щоправда, поширеним є підхід, відповідно до якого добровільна конкуренція являє собою рецепцію римського принципу *bona fides* в конкурентному праві України. Беручи до уваги сказане, можемо констатувати, що в нашій державі для закріплення й забезпечення дієвості принципу добросовісної конкуренції слід передбачити норми, спираючись на приписи яких врегульовувалося б питання формування й розвитку ринкових відносин, організації здорового суперництва суб'єктів господарювання, що означає свободу як доступу до ринку, так і економічної діяльності на ньому [13, с.18].

Тож розглянемо конкурентне законодавство України. Передусім вкажемо, що воно містить норми, категорії та інститути декількох галузей права, спираючись на які регулюють різні за своїм змістом відносини, з використанням норм матеріального та процесуального права. Крім того, завдяки наявності у законодавстві усього комплексу регуляторних, охоронних і спеціалізованих норм воно має комплексний характер, а його особливістю визнається поєднання творчої, стимулюючої та регуляторної функції.

Як зазначає О. Бакалінська, конкурентне законодавство – це «засіб примирення і взаємодії між державою і приватним сектором економіки». З огляду на це в сучасній економіці основою при створенні ефективної системи правового регулювання можуть стати комплексність, баланс між саморегулюванням і державним регулюванням, характерні конкурентному законодавству. Наведене має важливе значення, оскільки сьогодні саме формування єдиної внутрішньо узгодженої системи регулювання добросовісних конкурентних відносин в Україні визнається необхідною умовою ефективного функціонування й розвитку ринкової економіки. Отже, метою удосконалення правового регулювання конкурентних відносин має стати не витіснення ринкових регулюючих механізмів, що вже створені й діють, а навпаки, їх підтримка, доповнення і зміцнення [15, с. 20].

Варто також пам'ятати, що саме принцип добросовісності дає суб'єкту господарювання можливість провадити вільну підприємницьку діяльність на засадах конкурентного змагання, керуючись при цьому тим, що необхідно неухильно дотримуватися прав інших учасників, усвідомлюючи, що в разі порушення цього, його може бути притягнуто до відповідальності, а отже, інша сторона може скористуватися правом на захист. Підтвердженням важливості принципу добросовісності може служити той факт, що його порушення при здійсненні конкурентної боротьби зумовило потребу в розробленні і закріпленні механізмів міжнародно-правового захисту прав суб'єктів господарювання і споживачів від проявів недобросовісної конкуренції.

Так, у 1900 році відбулася Брюсельська дипломатична конференція, на якій були переглянуті положення Паризької конвенції про охорону промислової власності 1883 р., де було наведено трактування, що ж саме визнається актом недобросовісної конкуренції. Зокрема, відповідно до статті 10bis Конвенції під недобросовісною конкуренцією розуміють будь-які дії, що суперечать звичаям, які склалися у промислових і торговельних справах. Крім того, у Конвенції наводяться певні дії, що підпадають під поняття «недобросовісна конкуренція» і мають бути заборонені:

- усі дії суб'єктів господарювання, що можуть незалежно від способу викликати змішування щодо підприємства, продуктів або промислової чи торговельної діяльності конкурента;

- дії, які призведуть до дискредитації підприємства, продуктів і промислової чи торговельної діяльності конкурента, наприклад, поширення неправдивих тверджень при провадженні своєї діяльності;

- введення громадськості в оману при здійсненні своєї комерційної діяльності шляхом зазначення чи твердження неправдивих положень щодо способу виготовлення, властивостей, придатності до застосування чи кількості товарів [13].

Згідно зі ст. 10 Паризької конвенції уряди всіх держав, які її підписали, повинні забезпечити суб'єктів господарювання і громадян адміністративним і судовим захистом від недобросовісної конкуренції, з якою вони можуть стикнутися. Це означає, що громадянин або підприємець можуть звернутися за захистом своїх порушених прав до певних міжнародно-правових інституцій, якщо в межах національної системи їм не було надано належного захисту. Таким чином, визнання недобросовісної конкуренції правопорушенням фактично дає підстави

для сприйняття добросовісної конкуренції загально визнаним благом, що потребує належного та ефективного захисту.

Найбільш ґрунтовно зміст і суть поняття «добросовісна конкуренція» розкриває О. О. Бакалінська. Так, на думку вченої, «добросовісна конкуренція» являє собою форму взаємодії учасників конкурентного змагання, за якої суб'єкти господарювання при здійсненні господарської діяльності дотримуються чесних і добрих звичаїв, вимог добросовісності, розумності та справедливості, завдяки чому отримують переваги в конкурентній боротьбі, а споживачі мають можливість вільно обирати товари (роботи, послуги) належної якості [15, с. 15].

У преамбулі Договору про заснування Європейського Спільноти (1957) як завдання визначено постійно гарантувати розвиток і чесну конкуренцію, до речі, остання проявляється саме в розумінні всіх «правил гри», зокрема, знання і дотримання правил і принципів.

Як уже зазначалося, при врегулюванні відносин на ринках (точніше при закріпленні механізмів) застосовуються певні правові категорії. Багато з них, наприклад, свобода волі у договорі, обов'язковість виконання зобов'язань та обіцянок, непорушність права власності та права вільно ним розпоряджатися, виходить, майже не змінюючись, ще з римських часів.

Крім згаданої Конвенції, існує Типовий Закон про конкуренцію ООН, прийнятий у 2000 році в м. Женева, що належить до серії документів ЮНКДАТ із питань законодавства і політики у сфері конкуренції. Цей документ поділений на дві частини, перша має назву «Проект вірогідних статей», а друга «Коментарі до статей». Перша частина містить основні поняття, сферу дії, завдання та цілі, перелік дій, які визначаються як зловживання становищем на ринку, санкції, елементи захисту [342].

Через те, що в жодному нормативному акті не визначено правил економічної конкуренції, і про це вже йшлося, їх можна встановити і сформулювати шляхом аналізу такого поняття, як недобросовісна конкуренція, а також положень таких законодавчих актів, як Закон України «Про захист економічної конкуренції», Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», Закон України «Про Антимонопольний комітет», Закон України «Про природні монополії» [247; 246; 211; 274]. Вони будуть такими.

1. Використання суб'єктом господарювання своєї індивідуальної назви, власного товару, власного товарного знаку, реклами тощо.

2. Допускається продаж і використання товару власного виробництва, або продаж і використання товару інших суб'єктів господарювання без зміни їх зовнішнього вигляду, назви та інших індивідуальних ознак.

3. Випускати в обіг товар, не схожий за зовнішніми ознаками до товару конкурента, або з певними їх відмінностями, задля того, щоб не вводити споживача в оману.

4. Суб'єкт господарювання використовує порівняльну рекламу з іншими суб'єктами господарювання, якщо вона відповідає фактичним даним.

5. Поважати конкурентів, їх діяльність. Не поширювати неправдиву інформацію, яка може негативно вплинути на суб'єктів господарювання, завдати шкоди їх діловій репутації.

6. Гарантування права укладати договори і дотримуватись їх з будь-якими суб'єктами господарювання. Не схилити до розірвання договірних зв'язків з конкурентами.

7. Суб'єкти господарювання мають право провадити свою діяльність на рівних умовах.

8. Кожен наділений правом збирання необхідної інформації лише законним шляхом.

9. Суб'єкт господарювання має право на захист своєї комерційної інформації. Ніхто не має права її розголошувати, якщо це може призвести до негативних наслідків.

10. Використовувати комерційну інформацію можна лише у передбачених суб'єктом господарювання випадках.

11. Кожен наділений правом поширювати інформацію, яка є повною і точною.

12. Суб'єкт господарювання повинен провадити свою діяльність, керуючись принципами конкуренції. Якщо суб'єкт господарювання має домінуюче становище, від не повинен зловживати їм.

13. Забороняється перешкоджати іншим суб'єктам здійснювати свою діяльність на ринку.

14. Неухильне виконання обов'язку своєчасно надавати інформацію стосовно своєї діяльності антимонопольним органам.

15. Отримання чесного прибутку тощо.

Крім того, ринкові відносини передбачають наявність певних принципів, стандартів, правил, які регулюють такі відносини.

Кожен учасник ринку має право вступати чи не вступати в такі відносини, що складає його особисту свободу. Проте, коли суб'єкт вступає в господарські ринкові відносини, він має право очікувати від інших учасників не створення перешкод для вільного доступу на ринок, свободи економічної діяльності при дотриманні встановлених або визнаних правил проведення господарської діяльності, вимагати припинення неправомірних дій в конкуренції та відшкодування збитків. Тільки за умов дотримання всіма учасниками ринку певних правил і єдиного розуміння сутності таких відносин останні є в дійсності вільними.

Тому держава встановила правила використання державних ресурсів, які забезпечують існування конкуренції незалежно від волі, добросовісності чи недобросовісності державних структур як учасників ринку і ринкових відносин. Ці правила забезпечують економічну конкуренцію між суб'єктами господарювання, які реалізують відповідний товар, і попереджають можливість появи проявів недобросовісності з боку суб'єктів ринку, які придбавають товар за державний кошт.

Також існують й інші сфери конкуренції, які потребують відповідних правил. Наприклад, Постанова КМУ від 15 червня 2006 р. № 833 «Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів» [241] врегульовує господарські відносини у сфері оптової і роздрібної торгівлі, діяльності, пов'язаної з ресторанним бізнесом і обслуговуванням споживачів, які придбавають товари у суб'єктів господарювання.

Таким чином, у процесі господарської діяльності всі суб'єкти господарювання повинні утримуватися від дій, які заборонені, і дотримуватися правил, які встановлені для певного виду господарської діяльності, що забезпечує їх «технічну» рівність між собою при веденні господарської підприємницької діяльності. Отримувати переваги у конкурентній боротьбі суб'єкти господарювання повинні завдяки власним рішенням, прийняття яких сприяє підвищенню ефективності у порівнянні із конкурентами й робить їх більш привабливими для споживачів. Будь-яке відхилення від приписів нормативних документів щодо вимог до здійснення господарської діяльності у певній сфері може призводити до отримання неправомірних переваг такого суб'єкта господарювання стосовно інших, які

дотримуються встановлених приписів, не порушують заборони та спотворюють економічної конкуренції.

Правила конкуренції необхідно розглядати не як просту сукупність правових норм, а як складну систему, що поєднує комплекс компонентів, які перебувають у взаємозв'язку між собою і впливають на весь господарський правовий порядок, який в умовах ринкової економіки передбачає існування, розвиток і захист економічної конкуренції як системоутворюючий принцип формування господарської системи.

До речі, стосовно принципів економічної конкуренції зауважимо, що вони на законодавчому рівні не закріплені, так само як і правила конкуренції. Проаналізувавши нормативно-правові акти й наукові праці, можна зробити висновок, що принципами економічної конкуренції визнаються основоположні напрямки, відповідно до яких провадиться діяльність всіма суб'єктами господарювання. У попередніх розділах нами вже наводилися принципи ринкової економіки, зокрема, й ті, які виокремлює в науковій роботі Т. А. Лавренюк [133]. Поряд із ними важливим принципом конкурентного права вважається й **принцип добросовісності в господарській діяльності**, який полягає в обов'язку суб'єктів господарювання при реалізації своїх прав, задоволенні законних інтересів, виконанні своїх обов'язків проявляти належну дбайливість про дотримання прав і законних інтересів інших учасників господарського обороту. Його визнання зумовило необхідність захисту прав та законних інтересів від проявів недобросовісної конкуренції. Цей принцип належить до принципів конкурентного права, а його дотримання сприяє досягненню урівноваженню інтересів суб'єктів.

Окремо зупинимось ще на деяких із них. Першим згадаємо *принцип прозо-рості*, реалізація якого забезпечується поширенням оголошень про можливість подання заявок, обсяг такої інформації має бути достатнім для того, щоб потенційні учасники торгів могли ухвалювати рішення про участь в оголошеній процедурі закупівель. При цьому до всіх учасників має бути рівне ставлення.

Принцип правомірного ведення бізнесу полягає в тому, що суб'єкт господарювання має провадити свою діяльність відповідно до законодавства, не порушуючи його. Він повинен дотримуватися правил і звичаїв, що склалися у практиці, а також не завдавати своєю господарською діяльністю шкоди іншим суб'єктам.

Принцип законності знаходить своє відображення у належному веденні своєї господарсько діяльності. Суб'єкт враховує вимоги законодавства щодо його виду діяльності та не порушує його.

Принцип конкурентності дозволяє суб'єктам конкурувати між собою, поважаючи та не порушуючи правила економічної конкуренції. Даний принцип є одним із найважливіших, адже він стимулює конкурентів на краще ведення своєї діяльності. Споживач звернеться до того суб'єкта, який зможе запропонувати більш вигідні умови, або до того, хто найкраще зарекомендує і прорекламує себе. Щоправда, є й негативний бік цього принципу, йдеться про те, що існує вірогідність того, що суб'єкт господарювання втратить своє становище на ринку, перестане бути конкуренто спроможним і взагалі припинить свою діяльність.

Наступним є *принцип ефективності захисту економічної конкуренції*, завдяки якому та під дією принципу розумної ефективності виникли певні винятки з переліку загальних заборон, що містить законодавство про захист економічної конкуренції. Наприклад, якщо антиконкурентні узгоджені дії вчинено з метою сприяння вдосконаленню виробництва, економічному розвитку, то вони можуть бути дозволені, не дивлячись на їх заборону Законом України «Про захист економічної конкуренції» [237].

Принцип захисту вітчизняних товаровиробників від недобросовісної іноземної конкуренції полягає в тому, що іноземна конкуренція не повинна завдавати шкоди економіці України. Тому для захисту вітчизняних товаровиробників держава вживає спеціальних захисних заходів (наприклад, антидемпінгових, антисубсидійних). Їх правовою основою є закони України, що регулюють і регламентують зовнішньоекономічну діяльність і захищають зовнішньоекономічні інтереси України.

Так, у 2017 році набув чинності Закон Ураїни «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [221]. У ньому закріплено принцип недопустимості державної допомоги для конкуренції, якщо інше не встановлено Законом. Це обґрунтовується тим, що будь-яка підтримка з боку держави буде розглядатися як втручання в економіку. Однак у той же час є певні сфери господарювання, які потребують державної допомоги і не можуть функціонувати в ринкових умовах. Тому державна підтримка в Україні буде вважатися законною, але форма державної підтримки у вигляді державної допомоги буде підпадати під

обмеження, які передбачені в цьому Законі, адже вона може негативно впливати на конкуренцію.

Підсумовуючи, вкажемо, що на даному етапі Україна потребує вдосконалення свого законодавства, зокрема, стосовно економічної конкуренції, адже правила і принципи наразі не мають свого закріплення в нормативній базі, і сформулювати їх можна лише через аналіз положень, що стосуються порушень у цій сфері.

3.2. Домінування суб'єктів господарювання в господарській діяльності та монополізм

Як уже зазначалося, конкурентна боротьба між суб'єктами господарювання на ринку передбачає дотримання принципів і правил конкуренції. Проте нині дуже поширеним явищем є прагнення до монополізації ринків і олігархізації. Прагнення до домінування на ринку надає можливість диктувати власні «правила гри», встановлювати певні ціни і вирішувати умови функціонування на ринку суб'єктів господарювання. Отже, як підмічає С. С. Валітов, «монополія в особі єдиного суб'єкта господарювання, що виробляє товар, який не має близького замітника, виступає протилежністю вільної конкуренції на ринку» [34, с. 13].

На сьогодні боротьба із зловживаннями з боку монополістичних і олігополістичних структур потребує ретельного перегляду й удосконалення як законодавства, так і з практики його застосування, що передбачає, наприклад, перегляд функцій АМКУ як органу, відповідального за забезпечення конкурентності на ринку й недопущення його монополізації.

Монополізм як явище шкодить нормальному функціонуванню економіки. Він має набагато більше негативних рис, ніж позитивних і, врешті-решт, може завдати шкоди економіці в глобальному масштабі.

Однак вважаємо за доцільне зупинитися ще на одному моменті. Так, С. С. Валітов наполягає на тому, що слід розмежовувати поняття «монопольне» і «домінуюче» становище, які, на його думку, не є синонімами. «Монопольне» означає «виключне право однієї особи на виробництво чи торгівлю, а «домінуюче» передбачає переважне право

на виробництво чи торгівлю, якщо на ринку існують і інші дрібні конкуренти» [34; с. 4]. Такої ж точки зору дотримується й О. М. Стороженок [335; с. 7]. Беручи наведе до уваги, вкажемо, що треба внести відповідні зміни до антимонопольно-конкурентного законодавства.

Як відмічає Г. Филюк, ступінь монополізації ринків в Україні є майже тотальним: монополізовані не тільки окремі ринки, а й цілі галузі і сфери економіки. Науковець зазначає, що основну масу монопольних утворень в Україні складають інституційні, які реалізуються через домінування певних соціально-економічних інтересів завдяки контролю за самими «правилами гри»; ресурсні монополії (переважна більшість вітчизняних монополістів зосереджена у сировинних і енергозатратних галузях економіки), монопольну ренту, яку отримують завдяки експлуатації трудових і матеріальних ресурсів, які були приватизовані за мізерні суми на початку дев'яностих років, та природні монополії [362].

Щодо домінування олігархічних структур відмітимо, що воно спостерігається майже в усіх секторах економіки України, а в багатьох випадках можна побачити цілі ланцюги олігопольних структур на ринках. У нашій країні великі монополії та олігархічні структури, які, безумовно, шкодять нормальному функціонуванню ринку та створюють певні бар'єри, можливо перерахувати. Особливу небезпеку становлять олігополії на суміжних із природними монополіями ринках, що потребують особливого регулювання. А як уже наголошувалося, регулювання конкуренції на суміжних ринках повинно мати на меті розмежування і недопущення концентрації, що передбачає закріплення спеціальних норм на законодавчому рівні.

Найбільш монополізованими вважаються ринки металургії, електроенергетики, хімічних добрив, авіаперевезень тощо. Олігопольна модель і розподіл ринку між трьома-чотирма основними суб'єктами спостерігається на ринку телекомунікацій (мобільного зв'язку, ефірного телебачення), на ринках курятини, курячих яєць, соняшникової олії, солі, кондитерських виробів, нафтопродуктів тощо.

Розглянемо сучасний стан олігополізації вітчизняних ринків. Серед найбільших гравців, які тримають свій напрямок для повної монополізації ринків в Україні, необхідно згадати такі компанії, як Мегаполіс, доля якої складає 98% ринку дистрибуції тютюнових виробів, Авангард (49% ринку яєць), Міронівський хлібопродукт (52% ринку курятини), Приватбанк, Епіцентр, Київстар, Укртелеком, ДТЕК, МАУ, Ostchem та інші, діяльність яких, якщо не буде контрольованою, шко-

дить, навіть загрожує, національній безпеці держави. У той же час притягти до відповідальності за зловживання монопольним становищем більшість із них не вдається.

Як приклад наведемо аналіз діяльності підприємств групи SCM (System Capital Management), що належать Ренату Ахметову. До корпорації SCM входять два великі холдинги, які, безумовно, домінують на ринках металургії (Метінвест) і електроенергетики (ДТЕК). Крім цього, компанії мають ще й повну вертикальну інтеграцію. Зокрема, ДТЕК видобуває вугілля, спалює його на своїх ТЕС для виробництва електроенергії, яку продає через свої компанії-постачальниці – «Київенерго», «Дніпрообленерго» і «Донецькобленерго». Проте за діючою методикою визначення монопольного становища довести факт цього неможливо. До того ж можна стверджувати, що існує можливість диктувати державі правил гри для, встановлюючи завищені тарифи, як наслідок, населення змушене платити завищені тарифи за електроенергію та інші комунальні послуги.

Перейдемо до ринку авіаперевезень, який представлений такими вітчизняними авіакомпаніями, як: «Міжнародні авіалінії України» (далі – МАУ); «Роза вітрів»; «Азур Ейр Україна»; «ЯнЕйр»; «Браво» та «Авіакомпанія Скайап». Безумовним монополістом вважається компанія МАУ. Проте довести, що МАУ – монополіст, неможливо. Взаємозамінність авіаперевезень можлива тільки з точки зору перевезення різними авіакомпаніями. Тож, виникає питання, чи дійсно має місце домінування на ринку послуг авіаперевезень компанії МАУ, яка створює перешкоди та бар'єри для вступу інших авіакомпаній на цей ринок.

Компанія МАУ заперечує і не визнає себе монополістом, аргументуючи це тим, що присутні й інші авіакомпанії, які можуть безперешкодно заходити на ринок. При цьому монопольне становище потрібно визначати не просто на ринку авіаперевезень, а за конкретними маршрутами. Як наслідок, маємо таку ситуацію: незважаючи на те, що компанія контролює близько 60% ринку авіаперевезень, притягти її до відповідальності за зловживання монопольним становищем важко, оскільки довести це вдається вкрай рідко, більш того, притягнення до відповідальності певної компанії за зловживання монопольним становищем – це надто складний процес.

До того ж згідно з українським законодавством займати монопольне становище не є правопорушенням. Поряд із компанією МАУ, співвласником якої є Ігор Коломойський, необхідно згадати і холдинг

«Приват», до структури якого входить «Приватбанк» як лідер на ринку фінансових послуг. У 2016 році «Приватбанк» було націоналізовано і передано у власність держави, проте судові спори з цього питання тривають ще й досі. Холдингу «Приват» належать 40% акцій державного підприємства «Укрнафта» (50% + 1% належить державі), при цьому Коломойський контролює єдиний у країні нафтопереробний завод – Кременчуцький НПЗ, який входить до «Укртатнафти», контрольний пакет акцій якої належить «Приват».

Ведучи мову про олігархічні структури, не можна оминати увагою фігуру Дмитра Фірташа, бізнес якого зосереджений на розподілі газу («Регіональна газова компанія») і виробництві добрив хімічними підприємствами Ostchem Holding. Усі вони об'єднані в керуючий холдинг Group DF Group DF – диверсифікована міжнародна група компаній, активи якої зосереджені в хімічній промисловості, виробництві титану, газовому й банківському секторах. Природний газ, який розподіляють компанії Фірташа, є основною сировиною для виробництва азотних добрив, яким займається його ж компанія Ostchem, до складу якої входять підприємства «Азот» (Черкаси), «Рівнеазот» (Рівне), «Сєвєродонецьке об'єднання «Азот»», «Нітроферт» (Кохтла-Ярве, Естонія) та концерн «Стірол».

Прикладом із практики буде рішення АМКУ від 5 вересня 2019 року № 598-р щодо компаній ПАТ «Азот», ПрАТ «Сєвєродонецьке об'єднання «Азот»», ПрАТ «Рівнеазот», ТОВ «НФ Трейдинг Україна». Було виявлено, що компанії зловживають своїм монопольним становищем на ринку первинної реалізації мінеральних азотних добрив у 2014–2017 роках. Компанії здійснювали продаж мінеральних добрив шляхом штучного завищення вартості газу та перепродавали газ всередині пов'язаних груп, тим самим збільшуючи ціну. Як наслідок, це призвело до суттєвого завищення ціни на азотні добрива. Також АМКУ виявив різницю між цінами на реалізацію продукції на внутрішньому ринку та ціна на експорт. Поряд з цим різниця між оптовими та роздрібними цінами на добрива досягала 58%.

Крім того, компаніями створено штучний дефіцит через зупинку виробництва на підприємствах, які входили до вищепереліченої групи. Отже, Антимонопольним комітетом України було винесено рішення про примусовий поділ компанії «НФ трейдинг Україна» та накладення штрафу в розмірі 107 млн грн. [94].

Для повноти розгляду питання вкажемо, що велика доля монополізованих ринків в Україні належить державним підприємствам. Одна

з найбільших українських монополій – державна група «Нафтогаз», яку очолює Андрій Коболєв. Її компанії займаються видобутком, транспортуванням, зберіганням і торгівлею газом, видобутком і транспортуванням нафти, а також нафтопродуктів. До групи «Нафтогаз України» входить «Укргазвидобування» – найбільша у країні газовидобувна компанія, а також згадана вище «Укрнафта», яка також видобуває газ.

Важливим й актуальним питанням залишається деолігархізація на ринках засобів масової інформації, які часто залежать від олігархів, та близькості власників каналу до влади, політиків [452]. Американські експерти з конкуренції зазначають, що ЗМІ функціонують на ринку ідей, перевірка яких на істинність та їх прийняття має відбуватися саме за рахунок конкуренції, а не цензури. Розглянемо ринок зв'язку і телекомунікацій, на якому теж спостерігається олігополізація й колективне домінування, зокрема, на ринках мобільного зв'язку й кабельного телебачення.

Ринок рухомого (мобільного) зв'язку поділили між собою три компанії «Київстар», «Водафон Україна» і «Лайфселл», сукупна доля яких на ринку складає близько 84%, проте між самими суб'єктами господарювання конкуренція присутня. Незважаючи на це, існують, по-перше, ознаки колективного домінування, по-друге, непоодинокі випадки ідентичних правопорушень у цих суб'єктів господарювання, що свідчить про узгоджену поведінку. Так, усі оператори нараховували/знімали щомісячну плату з абонентів, взявши 4 тижні за період, за який береться «абонентна плата», заявивши при цьому, що розрахунковий період в один місяць законодавством встановлений, проте вони застосовують інший різновид – «плата за пакет послуг», що мають іншу правову природу, ніж «абонентна плата» [93]. Зауважимо, що на цьому ринку періодично відбуваються й інші порушення конкурентного законодавства.

Нині вітчизняний ринок телебачення поділений між чотирма групами, як-от «Медіа Група Україна», «1+1 media», «StarLightMedia», «Inter Media Group», а їх частка становить 75% даного ринку, тобто присутні ознаки колективного домінування. До того ж простежується залежність від олігархів. Проявляється це в тому, що кожна медійна група відстоює інтереси близьких до неї політиків [452], що цілком логічно, бо медіа і телебачення – це інструмент впливу на громадську думку, можливість для захисту власного бізнесу, продажу лояльності будь-якій чинній владі, підтримки власних політичних партій та зни-

щення опонентів. Особливо сильно ця проблема проявляється під час передвибірних кампаній, коли медіа перетворюються на зброю у боротьбі олігархів [82].

У сфері державної влади монополії також присутні. Розглянемо на прикладі банківської сфери. Після націоналізації Приватбанку саме держава стала найбільшим фінансовим гравцем в Україні. Зараз в його власності знаходяться Приватбанк, Ощадбанк, Укресімбанк і Укргазбанк. Крім того, Державне підприємство НАЕК «Енергоатом» є монополістом у сфері виробництва електроенергії в країні. Компанія об'єднує чотири атомні станції: Запорізьку, Південноукраїнську, Хмельницьку і Рівненську. Держпідприємство «Укрспирт» має виключне право на виробництво харчового спирту в країні. До того ж існують сфери, де держава законодавчо встановила монополії. А як відомо, якщо розвиваються олігополії та монополії і якщо відсутній контроль за дотриманням правил і принципів конкуренції, то повноваження щодо розпорядження приватною власністю можуть бути обмежені. Це неприпустимо, оскільки гарантування прав приватної власності є одним із важливіших принципів політики конкурентного порядку і головною умовою свободи.

Проблема боротьби з монополізацією ринків і попередження створення монопольних формувань, як і застосування дієвих механізмів притягнення до відповідальності за конкурентні правопорушення є вкрай актуальною у всьому світі. Водночас для притягнення до будь-якої відповідальності та застосування певних санкцій мають бути чітко встановлені підстави і визначений склад правопорушення. Це стає можливим лише за умови використання чітких механізмів конкурентної політики держави, розроблення і запровадження дієвих методів конкурентної боротьби, їх закріплення на законодавчому рівні.

Як уже наголошувалося, традиційно виокремлюють дві моделі регулювання конкуренції: американську та європейську. Деякі автори вказують на існування ще однієї моделі регулювання конкуренції – азіатської. Так, метою американської моделі є боротьба з монополіями, тоді як європейська модель спрямована на боротьбу із зловживаннями з боку монопольних утворень. Азіатська антимонопольна система поширена в таких державах як Північна Корея, Японія та інших державах Азії. Азіатська модель регулювання конкуренції має на меті створення умов для забезпечення й розвитку добросовісних конкурентних засад на ринку і запобігання виникненню монополій. У той же час антимо-

нопольне законодавство різних країн містить власні правила і спрямування, а також відображає особливості реалізації антимонопольної політики.

Повернемося до нашої країни. Передусім вкажемо, що вітчизняна модель конкурентного права більш тяжіє до європейської. Наприклад, за українським законодавством не заборонено займати монопольне становище на ринку, а правопорушенням визнається лише зловживання монопольним становищем, за що Законом України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закон) передбачено відповідальність у вигляді накладення штрафу [247]. Виходячи з цього важливим завданням АМКУ є не просто боротьба із зловживаннями з боку монополістів і застосування до них санкцій, а регулювання, захист і стимулювання конкурентного середовища.

Крім того, залежно від масштабу монополії поділяються на: регіональні, національні, а також світові. Особливо небезпечним явищем, справжньою загрозою для вільної конкуренції вважається панування світових монополій – величезних транснаціональних корпорацій, які створюються шляхом злиття і поглинань, завдяки цьому потужні ТНК монополізують ринки, отримують ще більші конкурентні переваги.

У США і в Європі антимонопольні органи одночасно з регулюванням і контролем за зловживаннями здійснюють контроль за концентрацією. Ведучи мову про монополії, ми не завжди маємо на увазі присутність на ринку одного суб'єкта господарювання. Більш коректним терміном у нашому випадку є «монопольне» або «домінуюче становище», що визначає наявність на ринку декількох суб'єктів. При цьому поняття «домінуюче становище» передбачає наявність як великої частки на ринку, так певної економічної влади, що дозволяє цим гравцям запобігати ефективній конкуренції.

Принагідно зауважити, що Європейська комісія не вважає небезпечним те, що суб'єкту господарювання на ринку належить 25–40%. Більш того, в європейському законодавстві закріплене поняття «колективне домінуюче становище», що передбачає існування декількох суб'єктів, які мають можливість провадити незалежну діяльність, контролювати виробництво або розподіл значної частини відповідної продукції, що дозволяє їм діяти без урахування поведінки їх конкурентів, покупців і продавців [358, с. 114]. Домінуюче становище має місце, коли частка компанії дорівнює 60–70%.

На сьогодні вищезазначені явища існують як на світовому, так і національному ринку, що явно відображає олігополістичний характер конкуренції у більшості галузей економіки. Так, у будь-якій галузі ми можемо назвати від одного-двох до десятків світових лідерів, які розподілили між собою ринок того чи іншого виробництва. І все ж таки основними суб'єктами глобальної економіки, безумовно, є транснаціональні корпорації, які завдяки тому, що поділили основну частку ринку, мають значні конкурентні переваги в порівнянні з компаніями малого й середнього бізнесу. ТНК ефективно використовують оптимальне поєднання ресурсних, технологічних, інноваційних і глобальних конкурентних переваг [121, с. 20].

Серед найбільших світових монополістів можна згадати компанії Google і Microsoft, Coca-cola company, Pepsico, Procter & Gamble, Nestle, Kraft, Danone та ін. Причому злиття і поглинання відбуваються в різних сегментах ринку, а робиться це для того, що їх становище на ринку було ще більш могутнішим.

Аналіз конкурентної ситуації дозволяє стверджувати, що монополно-олігопольні структури багатьох секторів економіки не дають можливості ні конкурувати з ними малому і середньому бізнесу в середині країни, ні виходити на міжнародні ринки.

Проте необхідно зауважити, що в деяких сферах економіки існування конкуренції є недоцільним, а регулювання в цих сферах потребує особливого механізму. Такі сфери мають назву «природні монополії».

У контексті сказаного зауважимо, що головними причинами виникнення природних монополій виступають технологічні особливості, пов'язані зі значними капітальними вкладеннями; великий ефект масштабу й обсягів виробництва продукції; відсутність товарів-взаємозамінників; не вигідність існування традиційної конкурентної боротьби.

Природні монополії, як правило, функціонують у галузях, які забезпечують життєво необхідні товари. Зокрема мова йде про нафтогазовий комплекс (транспортування продукції трубопровідним транспортом), інфраструктура залізничного транспорту, транспортування електроенергії, житлово-комунальне господарство (система постачання теплоенергією, водою, каналізація) і зв'язку (місцевий телефонний зв'язок). Не викликає сумніву, що ці сфери суспільного виробництва відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку країни й забезпеченні добробуту населення.

Отже, природна монополія є особливим видом монополії, коли суб'єкт господарювання наділений правом займатися підприємницькою діяльністю не на основі конкурентних відносин, а завдяки рішенням держави стосовно недоцільності використання конкуренції в цій галузі.

Розглядаючи законодавство про природні монополії, можна поділити його на чотири частини, розмежувавши нормативні акти на ті, які: регулюють лише природні монополії (Закон України «Про природні монополії»); формують конкурентне законодавство, проте деякі їх частини стосуються природних монополій (закони України «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції»); врегульовують діяльність природних монополій залежно від сфери (закони України «Про нафту і газ», «Про транспорт»); стосуються окремих питань природної монополії чи відповідальності за вчинення протиправних дій в даній сфері (Конституція України, Господарський кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення тощо).

Предметом регулювання у сферах, де діють природні монополії є вартість вироблених чи реалізованих товарів, доступність споживачам зазначених товарів чи послуг та інші умови, передбачені законодавством.

Згідно із приписами актів, принципами проведення діяльності природними монополіями визнаються: прозорість процедури регулювання; конкретизація адресата, тобто зосередженість на конкретному суб'єкті; рентабельність; стимулювання модернізації виробництва; задоволення попиту споживача; забезпечення дотримання законодавства щодо захисту прав споживачів.

Зокрема, принцип задоволення вимог споживача послуг, які є об'єктом ринкових відносин, що функціонують на базі природної монополії, є більш продуктивним з огляду на відсутність конкуренції, зважаючи на певні особливості створення продукції (монополії мають змогу суттєво мінімізувати витрати виробництва на одну позицію товару в бік збільшення обсягу виробленого), товари чи послуги, створені даними учасниками монополії, не підлягають заміні, внаслідок чого зміна цінової політики меншою мірою впливає на попит (порівняно з іншими товарами).

Основною функціонування природної монополії є такі умови:

1) скорочення середніх витрат, що стає можливим через зменшення витрат на вироблення одиниці продукту і збільшення обсягів ви-

робництва. Отже, чим більшими будуть масштаби виробництва, тим пропорційно зменшуватимуться виробничі затрати;

2) суб'єкт господарської діяльності при збільшенні затрат на виробництво однієї позиції товару має можливість зменшити загальні затрати на виробництво порівняно з іншими підприємствами за умови, що функція витрат є субадитивною.

У той же час через відсутність конкуренції як приватні, так і державні монополії на сьогоднішній день не несуть відповідальності перед споживачами їх продукції. Крім того, через це в них зникає необхідність покращувати стандарти діяльності, шукати інноваційні напрями й новітні технології. Беручи все наведене до уваги, більшість іноземних країн намагається урегулювати дане питання завдяки створенню комісій, метою діяльності яких є контролювати цінову політику й якість виробленої продукції.

Розглянемо ситуацію в Україні, яка стала членом Енергетичного співтовариства, заснованого у 2006 р. з метою побудови єдиного європейського енергетичного простору з уніфікованими й прозорими правилами ринку як серед країн-членів, так і між країнами-сусідами. Відповідно до договору Європейського енергетичного товариства країни-члени зобов'язуються сформувані ринкові відносини у видах економічної діяльності, які відповідають природній монополії, і розробити спільні правила внутрішнього ринку електроенергії й газу. У попередньому розділі ми вже торкалися питання анбандлінгу, який означає розмежування, відокремлення від вертикально інтегрованих компаній підприємств із магістрального й розподільного транспортування газу й електроенергії з обов'язковим запровадженням окремого бухгалтерського обліку; поряд із цим обов'язковими умовами є недискримінаційний доступ до мереж, прозора тарифна система, яка покриває обґрунтовані витрати і стимулює інвестування у розвиток виробничих потужностей; створення незалежного регуляторного органу для забезпечення об'єктивних і прозорих правил гри на ринку, проведення обов'язкового моніторингу діяльності природних монополій й оприлюднення його результатів, прогнозування потреб енергетичних ресурсів; заборона перехресного субсидування й державне втручання в межах, що не завдають шкоди іншим учасникам ринку.

Крім цього, державне регулювання господарської діяльності – це напрям державної політики, під час руху в якому переслідуються такі цілі: по-перше, усунення перешкод, які заважають розвитку господар-

ської діяльності, і зменшення регулятивного впливу з боку держави на діяльність суб'єктів господарювання, вдосконалення правового регулювання господарських й адміністративних відносин, що виникають між регуляторними або іншими органами державної влади і суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних і неефективних регуляторних актів [83, с. 162].

Як стверджують О. В. Шраменко та О. М. Полякова, на сьогодні пріоритетними є два напрямки державного регулювання сфер, що законодавчо належать до природних монополій: розробка та підтримка програм, спрямованих на забезпечення можливості здійснення діяльності природних монополій на міжнародному ринку і забезпечення їх інфраструктурної безпеки [443, с. 231].

У контексті сказаного не можна не згадати Закону України «Про природні монополії» [274], ст. 4 якого визначено, що «державне регулювання діяльності суб'єктів природних монополій здійснюється національними комісіями регулювання природних монополій.» Так, можна виділити такі органи регулювання та контролю в сферах, де діють суб'єкти природних монополій, виокремимо наступні:

1) Національну комісію з питань регулювання зв'язку та інформатизації, створену на виконання Закону України «Про телекомунікації» з метою коригування діяльності природних монополій у сфері зв'язку; Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг;

2) Антимонопольний комітет, який в межах своєї компетенції здійснює контроль і спостерігає за дотриманням законів, які стосуються економічної конкуренції, укладає перелік суб'єктів природної монополії [5]. Звісно, враховуючи наведене, важливе місце в роботі органів Антимонопольного комітету відведено розгляду справ про попередження і припинення зловживань суб'єктами природних монополій своїм монопольним (домінуючим) становищем на ринку, особливо у енерго-, водо- і газопостачанні;

3) Об'єднання споживачів, яке у встановленому законодавством порядку і за сприянням вищезазначених органів має право здійснювати громадський контроль в моніторинг діяльності природних монополістів.

Регулювання діяльності суб'єктів природних монополій є вкрай актуальним питанням, адже зазначена сфера потребує особливого контролю з боку держави.

Варто зазначити, що деякі природні монополії, які існують сьогодні в Україні, утворилися у межах радянського економічного напрямку, який полягав у концентрації виробництва. Йдеться, зокрема, про таких природних монополістів, як «Укрзалізниця», «Нафтогаз України», які одночасно поєднують елементи підприємницької діяльності і природної монополії, тому мають можливість працювати на конкурентних засадах.

Також суб'єкти природної монополії мають суттєві переваги на товарному ринку, внаслідок чого вони підпадають під дію як Закону України «Про природні монополії», так і норм антимонопольного законодавства.

Крім того, як показує міжнародна практика, умови конкуренції будуть набагато ефективнішими поміж сфер, де на сьогодні запроваджено природну монополію. Це стосується перш за все електроенергетики, видобування паливних ресурсів, послуг пов'язаних з вантажо-перевезенням та перевезенням пасажирів [38, с. 320].

У реаліях сьогодення ліквідація природного монополізму в принципі неможлива, у зв'язку з чим виникає необхідність у здійсненні державного регулювання, шляхом затвердження правил, які б унормували б їх діяльність на ринку.

Оцінюючи діяльність природної монополії в контексті її покращення і основних напрямів, варто зосередитися на такому:

- 1) частина природних монополій перебуває у державній власності, а частина у приватній;
- 2) для урегулювання діяльності природних монополій державою створені спеціальні комісії;
- 3) застосування засобів штучного стимулювання конкуренції не є поширеним [359, с. 36].

3.3. Антиконтурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання

Поряд із зловживанням монопольним положенням, поширеним видом конкурентних порушень є антиконтурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання.

Так, угоди між суб'єктами господарювання або будь-яка узгоджена поведінка може мати як позитивні, так і негативні риси. Якщо така поведінка спрямована на усунення чи обмеження конкуренції, вона визнається антиконкурентною, а отже, такі дії можуть бути заборонені і передбачати притягнення до відповідальності за їх вчинення.

Проблемам узгоджених дій та концентрації суб'єктів господарювання присвятили свої праці такі науковці: О. І. Шнирков, К. О. Стадник, К. В. Смирнова, Л. О. Птащенко, С. С. Валітов, З. М. Борисенко та інші.

Незважаючи на неоднорідність поглядів науковців щодо доцільності втручання держави у сферу економіки, більшість спеціалістів погоджується з необхідністю впровадження державою механізмів підтримки й контролю конкурентного становища ринку.

Антиконкурентні узгоджені дії мають ще назву картелів, або картельних угод, які заважають нормальному функціонуванню ринку і заборонені у всьому світі та тягнуть відповідальність за вчинення до порушників. Ускладнення виявлення і збору доказів у таких правопорушеннях пояснюється прихованим характером спільної координованої діяльності суб'єктів господарювання і різноманіттям способів вчинення зазначених дій.

Законодавство майже всіх країн світу передбачає відповідальність за картельні змови, навіть існують країни (США, Ізраїль, Канада), де передбачена кримінальна відповідальність за участь у картелі. В США заборонені «будь-які угоди у формі тресту чи в іншій формі, або змова» метою якої є «обмеження торгівлі чи комерційної діяльності серед кількох штатів або з іноземними державами», ця заборона закріплена в Законі Шермана [457].

На відміну від Закону Шермана (США) у законах Німеччини не містяться заборони укладати «будь-які угоди», законодавча база ФРН адаптована та оновлена відповідно до вимог норм і стандартів Європейського Союзу, містить більш детальні обмеження щодо форм провадження суб'єктами господарювання спільної діяльності.

Відповідно до законодавства Німеччини, а саме ст. 298 Кримінального кодексу Німеччини, відповідальність настає за змову двох і більше учасників торгів, якщо така змова призвела до заздалегідь обумовленої змови стосовно переможця [479].

Аналіз Федерального закону Російської Федерації № 135-ФЗ від 26.07.2006 р. свідчить про здійснення РФ спроби реалізувати схему

боротьби з антиконтурентними узгодженими діями, максимально наближену до тієї, що застосовується у практиці Європейського Союзу [339].

В Україні із метою запобігання узгодженим діям прийнято попереджувальні норми, згідно з приписами яких АМКУ може надати дозвіл на узгоджену поведінку, яка не загрожує конкуренції, також норми-заборони щодо узгоджених дій, які містять ознаки антиконтурентних. Так, відповідно до статті 5 Закону України «Про захист економічної конкуренції» узгодженими діями визнається «укладання у будь-якій формі, прийняття спільних рішень, або інша погоджена конкурентна поведінка суб'єктів господарювання; або створення суб'єкта господарювання (об'єднання) з метою координації конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що заснували цей суб'єкт господарювання, або вступ до такого об'єднання». Якщо такі дії «призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції», вони визнаються антиконтурентними узгодженими діями згідно із ст. 6 уже згаданого Закону України «Про захист економічної конкуренції» [237].

Варто згадати статистику і відзначити, що у 2019 році загальна кількість визнаних порушень у виді антиконтурентних узгоджених дій становила 799 одиниць (за умови попередніх 263 одиниць у 2018 році), із яких 795 було припинено в межах розгляду справ. За антиконтурентні узгоджені дії у 2019 році сумарно Антимонопольним комітетом України було накладено штраф на суму 8 126 034 079 грн [93, 94].

До сказаного додамо, що найпопулярнішим видом антиконтурентних узгоджених дій у формі «встановлення цін чи інших умов придбання або реалізації товарів». Друге місце займають антиконтурентні узгоджені дії, що призвели до спотворення результатів тендерів, торгів аукціонів.

Варто зазначити, що АМКУ має недостатньо повноважень щодо розслідування таких правопорушень, а це призводить до фактичної відсутності вагомих важелів впливу на учасників ринку, що, звісно, значно ускладнює попередження, виявлення антиконтурентних правопорушень і притягнення до відповідальності за такі правопорушення.

Узгоджені дії можна класифікувати за різними критеріями.

Наприклад, С. Валітов бере за критерій розмежування *бажаний результат* і виокремлює узгоджені дії, спрямовані: а) на встановлення цін на свої товари; б) проти конкурентів. Крім того, науковець наводить

визначення поняття «рівноцінні узгоджені дії» – це ті, при вчиненні яких переслідуються однакову ціль і використовується однаковий спосіб, при цьому в них беруть участь різні суб'єкти господарювання [34].

У свою чергу, З. Борисенко виокремлює прями і непрямі угоди, оскільки розрізняє їх *залежно від кінцевої мети*. На переконання вченого, при непрямих узгодженнях не ставиться за мету обмеження конкуренції, воно є лише засобом її досягнення [28].

Крім згаданих, також розрізняють *письмові й усні*, так звані «джентльменські» угоди. Зауважимо, що останні («джентльменські») мають таємний характер, а отже, вкрай важко, майже неможливо, довести їх протизаконність. На жаль, саме цей вид угод частіш за все використовується.

Існує ще один критерій – *масштабність*, за яким картелі, або антиконкурентні узгоджені дії, можна поділити на *національні й міжнародні*. Зрозуміло, що більш небезпечним суспільним лихом вважаються міжнародні картелі. Як і у випадку з «джентльменськими угодами», процес доказування їх існування важкий і тривалий. Яскравим прикладом, на нашу думку, є картельна змова виробників вантажівок MAN, Volvo/Renault, Daimler, Iveco, DAF, що до моменту розкриття проіснувала майже 14 років [336]. Штраф, призначений Єврокомісією склав 2,93 млрд євро виробникам вантажних автомобілів. Змова стосувалася маніпулювання виробниками цінами і затягування строків впровадження нових технологій по захисту навколишнього середовища.

Залежно від характеру взаємовідносин учасників ринку традиційно вирізняють горизонтальні і вертикальні узгодження. За українським законодавством, а саме розпорядженням АМКУ «Про затвердження Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання» від 12.02.2002 №27-р. [244], виокремлюють горизонтальні, вертикальні, конгломератні і змішані узгоджені дії. У даному Розпорядженні, крім іншого, наведено визначення горизонтальних, конгломератних і змішаних узгоджених дій, вказані умови отримання дозволу або звільнення від попереднього одержання дозволу.

Підписанням Угоди «Про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» у 2014 році [352, 279] наша держава взяла на себе певні зобов'язання щодо імплементації чинного законодавства ЄС у вітчизняне правове поле. Даною угодою було вдосконалено законодавчу базу

з питань надання дозволу на вертикальні узгоджені дії. Так, стаття 256 Угоди передбачає імплементацію Регламенту № 330/2010 від 20.04.2010 р. [305] у законодавство України. Отже, на виконання умов Угоди про асоціацію і даного Регламенту було затверджено розпорядження АМКУ від 12.10.2017 р. «Про затвердження Типових вимог до вертикальних узгоджених дій суб'єктів господарювання та внесення змін до Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України» [98], в якому наведено визначення понять «вертикальні обмеження» і «вертикальні узгоджені дії», детальніше вписано умови надання дозволу на вертикальні узгоджені дії.

Варто додати, що важливою ознакою вищевказаних дій є те, що учасниками таких дій виступають суб'єкти господарювання (два або більше), які діють на різних рівнях ланцюга виробництва чи постачання, і учасники, які купують, продають або перепродають окремі товари.

У той же час договори доручення або комерційне посередництво (агентська діяльність) «не визнаються вертикальними узгодженими діями в тому разі, якщо у зв'язку з такою діяльністю повірений (комерційний агент) не несе чи несе лише незначні комерційні та/або фінансові ризики» [96]. Крім того, у даному випадку агентська діяльність не вважається антиконтурентними узгодженими діями, а отже, не потребує погодження АМКУ за дотримання наступних умов: частки постачальника й покупця становлять не більше 30%; усі учасники об'єднання – це виключно роздрібні продавці товарів, а до складу об'єднання не входить жодного учасника, обсяг реалізації товарів, послуг якого за останній фінансовий рік перевищує суму 25 млн євро (відносини контролю враховуються); відповідність певним критеріям надання покупцеві чи використання ним прав інтелектуальної власності; договір підряду відповідає певним вимогам, що, у свою чергу, дозволяє дії між сторонами.

Потребують обов'язкового погодження АМКУ вертикальні узгоджені дії, якщо вони: 1) вчиняються між суб'єктами господарювання, які займають конкуруючі позиції (виняток становлять певні види не взаємних вертикальних обмежень); 2) містять чи жорсткі вертикальні обмеження, такі як: (а) обмеження ціни перепродажу товару (винятком є встановлення максимальних або рекомендованих цін), (б) обмежен-

ня території або кола замовників для перепродажу товару, чи зобов'язання не конкурувати за умови, що строк чинності такого зобов'язання не визначений або перевищує 5 років; 3) обмежують ринок більше ніж на 50%; 4) обмежують покупця у придбанні, виробленні, або зобов'язують не придбавати чи не продавати або перепродавати товари після припинення після закінчення дії угоди (договору), за винятком дотримання певних умов, або учасника вибіркової системи постачання не продавати товари, що реалізуються під торговельними марками конкретних суб'єктів господарювання, що займають конкуруючі позиції стосовно постачальника [98].

Слід відмітити, що відповідно до пункту 6 Регламенту Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20.04.2010 року «Про застосування частини 3 статті 101 ДФЄС до окремих категорій вертикальних угод й узгоджених практик» певні типи вертикальних угод можуть підвищити економічну ефективність у межах ланцюга виробництва або дистрибуції шляхом сприяння кращій координації між підприємствами-учасниками [305].

Розглянувши вертикальні, спробуємо з'ясувати, що ж являють собою горизонтальні антиконкурентні узгоджені дії. Передусім вкажемо, що такими, як правило, визнаються будь-які узгоджені дії, що відбуваються між конкурентами на одному товарному ринку. Обов'язковою умовою є те, що суб'єкти є конкурентами та діють на одному товарному ринку.

Виокремлюють також конгломератні й змішані узгоджені дії.

Обов'язковою умовою визнання узгоджених дій конгломератними є відсутність реальної та потенційної конкуренції між суб'єктами господарювання на одному товарному ринку, а також відсутність у відносинах між суб'єктами зв'язків «продавець-покупець», «постачальник-споживач».

У свою чергу, змішаними визнаються узгодження, коли частина суб'єктів господарювання, до складу яких входять учасники узгоджених дій, перебувають або у стані реальної чи потенційної конкуренції, або у відносинах «продавець-покупець», «постачальник-споживач», а інша не перебуває у стані реальної чи потенційної конкуренції чи перебуває у відносинах «продавець-покупець», «постачальник-споживач».

Зауважимо, що згідно з Регламентом Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20.04.2010 р. для визначення вказаних суб'єктів («продавець»,

«покупець», «постачальник», «споживач») слід також враховувати так звані «пов'язані підприємства», якими визнаються такі підприємства:

1) сторона угоди з якими прямо або опосередковано:

1.1. має більше половини прав голосу, або

1.2. має право призначати понад половину членів наглядового органу, управлінського органу або органів, які юридично представляють підприємство, або

1.3. має право управляти справами підприємства;

2) які прямо або опосередковано мають права, наведені у пункті 1, щодо сторони угоди;

3) стосовно яких підприємство, вказане у пункті 2, прямо або опосередковано має права, закріплені у пункті 1;

4) щодо яких сторона угоди, разом з одним або більше підприємств, зазначених у пунктах 1, 2 або 3, або два чи більше останніх підприємств спільно мають права, наведені у пункті 1;

5) стосовно яких права, наведені у пункті 1, спільно утримуються:

5.1. сторонами угоди або їх відповідними пов'язаними підприємствами, зазначеними у пунктах з 1 до 4, або

5.2. однією або більше сторонами угоди чи одним або більше пов'язаними з ними підприємствами, зазначеними у пунктах з 1 до 4, й однією або більше третіми сторонами [305].

Для повноти розгляду питання вважаємо за доцільне додати, що узгоджена поведінка суб'єктів господарювання на ринку може приносити позитивний і негативний ефект. Так, вчинення узгоджених дій без отримання дозволу, якщо вони мають ознаки, передбачені статтею 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції», заборонене, а самі дії визнаються антиконтурентними узгодженими діями.

Отримання дозволу на узгоджені дії можливе лише за дотримання всіх умов, передбачених Типовими вимогами. Так, не можуть бути надані дозволи на горизонтальні або змішані узгоджені дії, якщо їх наслідком є: «фіксація або нав'язування цін (тарифів) реалізації або придбання товарів; обмеження, аж до припинення, виробництва товарів, їх реалізації або придбання; розподіл ринку чи джерел постачання за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи придбання, за колом продавців, покупців або споживачів чи за іншими ознаками; спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів» [98]. Отже, якщо є хоча б одна з цих ознак, і такі

узгодження призводять або можуть призвести до спотворення конкуренції, дозвіл на такі дії не може бути наданий.

Більш того, за антиконкурентні узгоджені дії (далі – АУД) передбачена адміністративна відповідальність у виді штрафу у розмірі 10% від доходу підприємства за рік. Щоправда, Законом визначена лише максимальна межа, а отже штрафи призначаються різного розміру за аналогічні правопорушення. До того ж прикладів накладення та реальної сплати максимального штрафу на учасників картелю вклай мало. Частіш за все штраф накладається у розмірі від 5% до 1%, а враховуючи рівень чорної бухгалтерії та тіньової економіки, для підприємства відсотковий розмір штрафу не є величезною сумою, що, у свою чергу, призводить до зростання кількості антиконкурентних змов між підприємствами [381, с. 122].

Як відомо, для кваліфікації правопорушення важливо встановити його склад, а саме: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону.

У контексті сказаного додамо, що практиці відомі непоодинокі випадки так званих «джентльменських угод» – узгоджених дій, вчинення яких відбувається за відсутності правового зобов'язання або які породжені явним волевиявленням сторін, але які через моральний чи суспільний обов'язок мають дію, подібну до договору.

Ознаками «джентльменських угод» є: по-перше, неформальний характер (такі угоди також мають назву «домовленості за сніданком»); по-друге, відсутність формалізації шляхом укладення письмового документа; по-третє, взаємодовірчий характер.

Крім того, картелі можуть набувати різноманітних форм. Наприклад, виробники у змові створити одну спільну організацію із збуту, яка буде скуповувати продукцію у кожного виробника окремо за договірною ціною, а потім реалізовувати її на основі координації. Ще одним варіантом такої взаємодії може бути те, що виробники діють на основі угоди, відповідно до якої встановлюється єдина ціна на їх продукцію. Також картель може полягати в обмеженні виробництва шляхом встановлення квот обсягу випуску для окремих фірм і координованому регулюванні виробничих потужностей [15, с. 51].

Разом із цим узгоджене встановлення цін може також включати угоди про встановлення мінімальної ціни, скасування акцій, бонусних програм, знижок або використання стандартної формули розрахунку цін тощо. Додамо, що узгоджене встановлення цін може також охо-

плювати будь-які інші умови продажу. Під поняттям «будь-які інші умови продажу» слід розуміти, наприклад: змову про спільну відмову від закупівель або про відмову від поставок. Змова про солідарну відмову від закупівель або поставок іноді може набувати форми групового бойкоту, а останній є нічим іншим, як недобросовісною угодою між конкуруючими фірмами про припинення або обмеження своїх продажів конкретним клієнтам або, навпаки, припинення чи обмеження закупівель у конкретних постачальників. Такі умови можуть потенційно або прямо впливати на ціни для споживачів, наприклад, вартість доставки, гарантії, програми бонусів і знижок або ставки фінансування.

Прикладами АУД можуть слугувати: а) безпідставне підвищення цін на лікарські засоби в період епідемії; б) встановлення цін на продукцію на одному рівні без об'єктивно виправданих на те причин.

Розглянемо приклад картельних змов на ринку нафтопродуктів. Наслідком активної приватизаційної політики 90-х – початку 2000-х років стала поява вертикально-інтегрованих нафтових компаній (ВІНК). Завдяки цьому вони отримали можливість провадити власну діяльність на території всієї України. У той же час автозаправні станції об'єднані під одним брендом, продовжували функціонувати на ринку як незалежні суб'єкти, тобто як конкуренти. За таких умов конкуренція, звісно, не була реальною, вона була лише фіктивною. Ці картельні змови мають ознаки стійкості, проте в певні роки, АМКУ вдавалося притягти суб'єктів до відповідальності, як-от у 2000–2001, у 2010–2011 роках. АМКУ було виявлено одночасне підвищення ціни на бензин А-95 і дизельне пальне майже на 13%. Учасники даного картелю компанії ТНК, Золотий гепард, Лукойл, ОККО, WOG, Shell, Formula були оштрафовані Антимонопольним комітетом за антиконтурентні узгоджені дії. У 2016 році знову було розкрито існування змови на ринку світлих нафтопродуктів і накладено штраф на учасників картелю. [381, с. 120]. Проте подолати існування цього картелю так і не вдалося, бо компанії все одно знаходяться у «джентельменських» домовленостях, що заважає розвитку нормальної конкуренції на цьому ринку. Проте довести як факт змови, так і ознаки колективного домінування не вбачається за реальне, так само як і попередити існування цього картелю в подальшому.

Ще одним прикладом є синхронне підвищення групою компаній цін на скраплений газ у серпні 2017 року. Згідно з рішенням АМКУ суб'єкти змови у схожий спосіб підвищували роздрібні ціни на скра-

плений газ у серпні 2017 року, не маючи на це об'єктивних причин. Так, у 2018 році Комітетом було оштрафовано 5 операторів ринку за змову на роздрібному ринку автогазу. Штраф отримали компанії «WOG», «Надія», «ОККО», «БПСМ_Нафта», «Авантаж 7» на загальну суму 41 млн грн.

Антимонопольним комітетом України було накладено штраф на компанії ОККО, «Паралель», WOG, AMIC, SOCAR, Shell, на загальну суму 204,3 млн гривень за узгоджені дії при формуванні роздрібних цін на паливо у 2013–2016 роках [41]. У травні 2019 року Антимонопольний комітет оштрафував на 77 млн грн мережі АЗС WOG, SOCAR і ОККО за змову в сегменті торгівлі високооктановими бензинами й дизельним паливом [29].

Звісно, саме досвід розвинених країн світу стане у нагоді при подоланні картелів, зокрема, на ринку нафтопродуктів. Насамперед звернемося до досягнень США, де ринок нафтопродуктів позбувся характерних ознак монополізації саме завдяки вдалій антимонопольній політиці. Як відомо, сумарна потужність нафтопереробних заводів у США за період із 1972 по 2000 роки знизилася до 32% світового рівня, при цьому країна залишається найпотужнішим у світі виробником і споживачем нафтопродуктів [448].

Окрім ринку нафтопродуктів, ознаки картелей існують і в інших сферах економіки. Так, розглянемо приклад антиконкурентних узгоджених дій на фармацевтичному ринку. Так, АМКУ винесено рішення №377-р від 02.08.2018 р., яким дії підприємств ТОВ «Рош Україна» (м. Київ) і ТОВ «БадМ» (м. Дніпро) щодо встановлення цін на лікарські засоби, які вироблялися компанією «Ф. Хоффманн-Ля Рош Лтд» і реалізовувалися через процедури державних або публічних закупівель, кваліфіковано як антиконкурентні угоджені дії та призначено штраф, загальною сумою 18,1 млн грн. Проте, не зважаючи на сплату штрафу, згадані компанії продовжують скоювати аналогічні правопорушення, крім того, триває процес оскарження рішень АМКУ. На жаль, така ситуація спостерігається стосовно майже всіх рішень, прийнятих АМКУ [93].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що боротьба із картельними змовами – це важливе завдання антимонопольних органів, що передбачає ефективне застосування санкцій до правопорушників, які, у свою чергу, повинні носити превентивний характер. Антиконкурентні змови можуть спрямовуватися на координацію кон-

курентної поведінки на ринку задля встановлення певних квот, обмежень, нав'язувань умов придбання товарів, застосування різних умов до рівнозначних покупців тощо. Однак, як відомо, усі вони становлять небезпеку функціонуванню ринкової економіки в цілому й існуванню вільної конкуренції зокрема.

Антимонопольний комітет, хоча і наділений досить великими повноваженнями, але йому іноді не вистачає фізичної і технічної можливості, зокрема, при розкритті й виявленні доказової бази картелів. На відміну від нашої держави, у США при розслідуванні картелів до справи залучають також інші органи і відомства, як-от: ФБР, слідчі, прокуратура, військова розвідка (прослуховування, стеження) тощо, а це відкриває більші можливості і дозволяє вдало розкривати картелі.

Проте справжньою проблемою є практичний аспект притягнення до відповідальності правопорушників, корінь якої полягає у недостатній ефективності системи запобіжних заходів, які частіш за все зводяться до простого грошового штрафу. І компанії, сплачуючи мінімальні штрафи продовжують обмежувати вільну конкуренцію на ринку [381 с. 126]

3.4. Антиконтурентні узгоджені дії у сфері публічних закупівель

Нормальне функціонування ринкового середовища передбачає дотримання правил конкурентної боротьби і недопущення усунення й обмеження конкуренції на ринку. У статті 42 Конституція України закріплено, що «державна забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності», це стосується у тому числі й публічних закупівель. Публічні закупівлі – це процедура конкурентного відбору переможця при здійсненні закупівель за державні кошти. Принагідно зауважити, що дотримання принципу змагальності, недискримінації учасників при проведенні публічних закупівель є необхідною умовою, поряд із дотриманням інших принципів, передбачених статтею 3 Закону України «Про публічні закупівлі» [265].

Публічні закупівлі товарів, робіт і послуг є правовим інструментом, який надає державі право обрати на найвигідніших умовах

суб'єктів господарювання – виконавців замовлень за державні кошти. Цей процес передбачає неупереджений відбір переможця, який запропонує вигідні умови. Кінцевим результатом публічних закупівель є ефективне визначення постачальника, котрий повною мірою відповідає кваліфікаційним критеріям конкурсу й установив найнижчу ціну своєї продукції, робіт або послуг [426 с. 160].

Реформування системи публічних закупівель починається у 2013–2014 роках згідно із програмою «Гармонізації системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС». У 2016 році набирає чинності Закон України «Про публічні закупівлі» та вводиться електронна платформа ProZorro. Передумовою прийняття цього закону стала ратифікація (16 вересня 2014 року) Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, де у статті 153 гл. 8 «Державні закупівлі» розділу IV передбачено, що Україна забезпечує поступове приведення існуючого та майбутнього законодавства у сфері державних закупівель у відповідність до законодавства ЄС з цих питань і планує імплементацію Директив 2014/24/ЄС і 2014/25/ЄС [480].

Щодо регулювання процедур публічних закупівель, то необхідно зазначити, що окрім базового Закону України «Про публічні закупівлі», прийняті ще ряд підзаконних нормативно-правових актів Антимонопольним комітетом України, Кабінетом Міністрів України та Міністерством економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України. Зокрема, наказ МЕРТ «Про затвердження Порядку розміщення інформації про публічні закупівлі» [242], «Про затвердження Порядку визначення предмета закупівлі» [239], наказ Державної служби якості і освіти «Про внесення змін до Порядку здійснення допорогових закупівель» [215], наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку здійснення закупівель із застосуванням електронної системи закупівель» [240] та інші, які деталізують положення Закону України «Про публічні закупівлі».

При здійсненні публічних закупівель важливу роль відведено як Антимонопольному комітету України, як органу оскарження, так і Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства (Мінекономіки), як уповноваженому органу, який здійснює регулювання та реалізує державну політику у сфері закупівель

Головними напрямками та цілями Закону «Про публічні закупівлі» є «забезпечення прозорого механізму при здійсненні закупівель, до-

тримання принципів недискримінації учасників закупівель, подолання корупції, сприяння прозорості використання бюджетних коштів тощо» [276]. Згаданий Закон, крім того, визначає і встановлює «правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг».

Принцип змагальності порушується і підриває засади добросовісної конкуренції в тих випадках коли суб'єкти господарювання, що змагаються приймають рішення не самостійно, а узгоджуючи свою поведінку. Узгоджені дії під час публічних закупівель кваліфікуються згідно з п. 4 ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про захист економічної конкуренції» як «антиконтурентні узгоджені дії, що стосуються спотворення результатів торгів (тендерів)», проте в чинному законодавстві відсутнє тлумачення поняття «спотворення результатів торгів (тендерів)», у зв'язку з чим органи Антимонопольного комітету України трактують його на власний розсуд.

В АМКУ як органі оскарження публічних закупівель створена Постійно діюча адміністративна колегія Антимонопольного комітету України з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель (далі – Адмінколегія). Адміністративні колегії територіальних відділень розглядають аналогічні справи за територіальною підсудністю.

З 2018 року в електронній системі закупівель ProZorro було впроваджено онлайн моніторинг закупівель Державною аудиторською службою, у тому числі на основі автоматичних індикаторів ризику, спрямований на «запобігання порушенням законодавства у сфері публічних закупівель».

Основною ціллю проведення тендеру є обрання переможця який запропонує найнижчу ціну та найвигідніші умови, а отже, обов'язковим є досягнення найкращих результатів за найменш мінімальних витрат. Стаття 28 Закону України «Про публічні закупівлі» перелічує критерії оцінки тендерних пропозицій, серед яких перше місце посідає ціна! І лише для закупівлі складного продукту (консультативних послуг, наукових досліджень, експериментів, та інших, для яких не можна чітко окреслити ринок товару), пропонується разом із ціною інші критерії, перелік яких не є вичерпним. Зокрема «іншими критеріями» можуть бути умови оплати, строк виконання, гарантійне обслуговування, експлуатаційні витрати тощо. Доцільною є думка науковця А. Олєфіра, який вказує на необхідності доповнення нецінових критеріїв в оцінці переможця таких, як якість продукції,

умови і строки постачання, наявність додаткових послуг (ремонт та обслуговування) та ін. [168, с. 10].

З цього приводу необхідно звернути увагу на досвід ЄС щодо оцінювання пропозицій учасників. Якщо звернутися до досвіду ЄС, де при обранні переможця керуються принципом щодо найкращого співвідношення ціни і якості, необхідно вказати не нецінові критерії, які беруться до уваги. Це, зокрема, витрати на обслуговування протягом амортизаційного строку, технічна допомога; умови поставок; технічні переваги, соціальні, функціональні, екологічні, інноваційні характеристики, доступність для користувачів.

Згідно із Листом Мінекономіки від 08.10.2018 Щодо застосування нецінових критеріїв оцінки [449], відповідно до ч. 1 ст. 28 Закону «оцінка тендерних пропозицій проводиться автоматично електронною системою закупівель на основі критеріїв і методики оцінки, зазначених замовником у тендерній документації, та шляхом застосування електронного аукціону» [276].

Отже, наявність нецінових критеріїв важлива лише при закупівлі, яка має складний або спеціалізований характер, проте самого визначення «закупівля, яка має складний або спеціалізований характер» законодавством не визначено. Для використання інших критеріїв разом із ціною може мати місце приведена ціна, яка розраховується згідно із спеціальною формулою. Наявність поряд із ціною таких нецінових критеріїв як умови оплати, строк виконання робіт, умови доставки, гарантійного обслуговування тощо, повинно бути обґрунтовано та мати аргументовану потребу у їх врахуванні при обранні переможця. Варто відзначити, що у випадку, коли організація-замовник є бюджетною установою і здійснює закупівлю для потреб конкретного обмеженого в часі періоду (зокрема, літнє оздоровлення дітей, яке за своєю суттю може відбуватися лише протягом трьох місяців) за рахунок коштів, які заздалегідь передбачено в поточному бюджетному році, не відповідає фактичним умовам закупівлі встановлення таких додаткових критеріїв оцінки, як «відстрочення платежу» або «строк надання послуг», у зв'язку з чим вони не можуть розглядатись, як об'єктивно необхідні. Перевага, що надаватиметься учасникам із запропонованою найбільшою відстрочкою платежу й найменш можливим строком надання послуги, може суттєво вплинути на необґрунтоване завищення вартості закупівлі при відсутності об'єктивних й аргументованих обставин у замовника.

В особливих випадках можуть бути передбачені інші критерії, зокрема, для «*послуг, пов'язаних із програмним забезпеченням* (на основі таких критеріїв: ціна – 80%; оперативність технічної підтримки й супроводження програмного забезпечення – 20%.); *послуги з оздоровлення дітей* (ціна – 70%; місцезнаходження дитячого закладу оздоровлення та відпочинку – 30%)» [276].

Отже, використання замовниками нецінових критеріїв оцінки є вагомим чинником для надання об'єктивної аргументованої переваги при здійсненні закупівель товарів, робіт або послуг, які мають складний або спеціалізований характер.

У той же час не завжди запропонований за нижчою ціною товар учасника однозначно повинен бути кращим. Часто зустрічаються й випадки навмисного зазначення заниженої ціни для перемоги у тендерах, натомість після перемоги трапляються ситуації несподіваності для замовника. Обираючи переможця конкурсу (тендеру) не завжди є наявність можливості бути впевненим у діловій репутації учасників. Проте як питання goodwill учасників є вкрай актуальним поряд із питанням потреби наявності загальнодержавного переліку ненадійних контрагентів, а також можливості виключення із майбутніх закупівель не лише самої юридичної особи, але і її акціонерів та субпідрядників по проблемним контрактам.

Повертаючись до повноважень Адмінколегії, вкрати вказати, що вона може зобов'язати замовника вчинити такі дії, як внесення змін до тендерної документації, відміна процедури, скасування рішення про відхилення учасника й визначення переможця або рішення про допущення або ж недопущення учасника до аукціону. Проте при цьому встановити факт підробки документа, антиконтурентних дій чи змови між учасником і замовником, визначити переможця закупівлі, зобов'язати укласти договір, встановити вимоги до тендерної документації, перевірити весь процес закупівлі, встановити вони не в змозі.

Крім того, подача скарги передбачається лише в електронному виді і тільки учасником публічних закупівель, який вважає, що тендер було проведено із порушенням законодавства, або тих учасників, яких не влаштовують умови тендера. Адмінколегія або приймає скаргу до розгляду або залишає без розгляду, або припиняє розгляд. Якщо підстав для відхилення скарги або залишення без розгляду немає, Адмінколегія «розглядає скаргу протягом 15 робочих днів (для потреб оборони –

протягом 10 робочих днів)» [276]. За даними Звіту АМКУ 2018 року, Адмінколегією було розглянуто скарг на загальну суму 143,5 млрд гривень. Кількість скарг постійно зростає [93].

За результатами розгляду скарги Адмінколегія може прийняти рішення, в якому зобов'язати внести зміни до умов тендера, скасувати неправомірне рішення, скасувати тендер. Законом передбачена, поряд із процедурою оскарження, процедура подання безпосередньо замовнику, а не АМКУ, вимоги. Зауважимо, що подача вимоги є безкоштовною і подається у довільній формі, тоді як подача скарги передбачає сплату чималої суми і має регламентований формат. Учасник повинен сплатити 5 000 грн за оскарження товарів (послуг); 15 000 грн – за оскарження робіт. Необхідно наголосити, що оскаржити можна лише надпорогові показники закупівлі товарів, тобто вище 200 тис грн щодо товарів (послуг), 1,5 млн щодо робіт [276]. Наявність допорогових показників дає можливість багатьом учасникам проводити тендери невизначену кількість разів на суму у розмірі 199 тис грн.

Варто зазначити, що вказана проблема певним чином вирішується у проєкті Закону «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель» № 1076 від 29.08.2019 р. [296]. Законопроєкт вводить поняття «спрощені закупівлі» і додаткові правила щодо здійснення допорогових закупівель. Відповідно до Законопроєкту публічні закупівлі в межах 50–200 тисяч гривень відбуватимуться через ProZorro за процедурою спрощеної закупівлі із скороченими строками їх здійснення.

Як зазначено у звіті АМКУ за 2018 рік, серед найпоширеніших помилок і порушень під час закупівель виявлено такі: обрання замовником не тієї процедури закупівлі, встановлення дискримінаційних умов для учасників, або «прихованих вимог», відхилення учасників з причин, які не можуть бути причиною відхилення, при цьому інші учасники перемагають, навіть в тому разі, якщо їх пропозиції теж не відповідають умовам тендерної документації. Також учасники можуть припустити такі помилки як-от ненадання додатків (лцензій, дозволів, реєстраційних посвідчень тощо), коли це було необхідною умовою, порушення строків оскарження або інші помилки, включаючи випадки оскарження вимог тендерної документації під час оскарження результатів процедури закупівлі або під час оформлення банківських гарантій та ін [94].

Однак ключовим моментом при проведенні закупівель є дотримання умов конкуренції, а отже, будь-які змови (формальні чи неформальні) можуть призвести до порушення основних принципів конкуренції. Змови у сфері закупівель можна класифікувати по горизонталі (між учасниками) і вертикалі (між учасником і замовником).

Пропонуємо звернути увагу на типові помилки, яких припускається суб'єкт оскарження, не володіючи інформацією щодо повноважень колегії. Так, Адміністративна колегія як орган оскарження: 1) не формує вимоги до публічних закупівель (торгів), у тому числі не формує її вартість (ціну); 2) не обирає переможця; 3) не уповноважена зобов'язувати замовника укладати договори з конкретним учасником; 4) не є контролюючим органом, а тому не уповноважена здійснювати контроль за виконанням договору закупівлі; 5) не уповноважена здійснювати перевірку всієї процедури публічних закупівель на повну відповідність вимогам законодавства стосовно захисту конкуренції, а здійснює розгляд лише в межах скарги [66, с. 166].

На жаль, суб'єкти оскарження часто недостатньо обізнані з нормами законодавства або недостатньо кваліфіковані з юридичної точки зору, а тому допущення помилок стосовно повноважень органу оскарження є актуальним питанням, яке потребує вирішення. Тому уніфікована стаття, в якій визначався б обсяг повноважень АМКУ, допоможе усунути або мінімізувати допущення типових помилок при подачі скарг до адміністративної колегії [66]. Останнім елементом у структурі адміністративно-правового статусу варто назвати юридичну відповідальність посадових осіб Антимонопольного комітету.

Крім АМКУ, і про це вже йшлося, контроль у сфері публічних закупівель здійснюють й інші державні органи, зокрема, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, Рахункова палата, орган державного фінансового контролю, НАБУ, СБУ тощо. Не можна залишити поза увагою електронну платформу dozorro.org, що здійснює громадський контроль державних закупівель, не допускаючи появи можливості зловживань з боку учасників і унеможливаючи доступ до тендерів недобросовісних учасників. Проте, незважаючи на досить велику увагу як з боку державних органів, так і громадськості щодо контролю у сфері публічних закупівель, кількість правопорушень у цій сфері залишається вкрай велика. На жаль, при-

йняття нового Закону України «Про публічні закупівлі», запровадження електронної системи закупівель, утворення Адмінколегії із розгляду скарг у сфері публічних закупівель, не привело до зниження рівня правопорушень, зокрема, кількості змов, унаслідок яких спотворюються результати тендерів.

Беручи все це до уваги, а також із метою подолання недоліків законодавчого забезпечення публічних закупівель у 2017 році були внесені певні позитивні зміни до Закону України «Про публічні закупівлі». Нововведенням, зокрема, є доповнення пп.1¹ п. 1. ст. 1, згідно з яким передбачається застосування *автоматичних індикаторів ризиків*, що дає можливість автоматично здійснювати відбір процедур закупівель із ознаками порушень законодавства у сфері публічних закупівель. Було також внесено зміни до ст. 7¹ стосовно моніторингу закупівель, який здійснюють органи державного фінансового контролю [276].

Як справедливо наголошує А. О. Сошников, необхідно розширити кваліфікаційні критерії до учасників процедур закупівель, що дозволить гарантувати спроможність учасника цієї процедури належно виконати умови договору закупівлі. Також науковець наполягає на класифікації кваліфікаційних критеріїв на такі групи: економічна і фінансова спроможність, технічна і професійна спроможність [331]

Як випливає з наведеного вище, сфера публічних і державних закупівель є ареною для здійснення конкурентних правопорушень у виді антиконкурентних узгоджених дій, що призводять до спотворення результатів тендерів, торгів, аукціонів, конкурсів. На жаль, рівень змов у цій сфері вкрай високий, що слід визнати наслідком наявних прогалин у конкурентному законодавстві.

За законодавством України за спотворення результатів тендерів, торгів аукціонів передбачена відповідальність у виді штрафу, а підставою притягнення до неї є склад правопорушення. У даному випадку такі дії п. 4 ч. 1 ст. 6 Законом України «Про захист економічної конкуренції» кваліфікуються як антиконкурентні узгоджені дії, за які передбачений штраф у розмірі до 10% доходу суб'єкта господарювання за останній звітний рік [247].

Змови між учасниками є дуже розповсюдженим явищем. Змовою є таємні домовленості між кількома, щонайменше двома особами для досягнення певної мети. На практиці виявлення та доказування наявності змови на торгах є складним завданням навіть для Антимонополь-

ного комітету. Учасники змови зазвичай не укладають угод між собою, а сам факт існування картелю ретельно приховується. Так, протягом 2016 року Антимонопольним комітетом було притягнуто до відповідальності ряд суб'єктів господарювання, які узгоджували свої дії під час участі у державних закупівлях. Але багатьом порушникам вдалось ухилитися від притягнення до відповідальності, через спростування адвокатами припущення Антимонопольного комітету і відсутності прямих доказів. А, отже вважаємо за необхідне допрацювання законодавства стосовно цього питання. Постає питання доказової бази стосовно змов. Як Антимонопольний комітет може стовідсотково знати та довести що факт змови був.

Розглянемо декілька прикладів застосування спекулятивних схем обходу положень Закону.

Першою схемою є *участь у тендері «спарринг-партнерів»*, коли особи, які беруть участь у тендері насправді не є конкурентами, і заздалегідь домовляються про те, хто буде переможцем. При цьому ці особи частіш за все подають схожу документацію, припускають спільні помилки, мають спільні контактні дані – адреси, номери телефонів, e-mail тощо. Проте довести сам факт змови для АМКУ є складним завданням, бо всі докази засновані на припущеннях. По перше, це ідентичні за змістом і формою заявки від учасників тендеру. Трапляються випадки ідентичних нехарактерних помилок, подача схожих документів у складі тендерної пропозиції які однакові за виглядом, стилістикою, структурою та текстовим змістом. Схожість може підтвердити однаковий шрифт, бланк, стилістика, той самий нотаріус або банк, наявність одного власника або керівника в кількох компаніях тощо. аналогічність оформлення вказаних документів, разом з якими надійшли пропозиції учасників, вказує на те, що учасники спільно готували пропозиції конкурсних торгів та обмінювались інформацією під час підготовки до участі у торгах.

Оформлення багатьох довідок, які додаються до тендерної документації передбачається здійснювати у довільній формі, яка непередбачена документацією конкурсних торгів замовника, що зумовлює індивідуальні особливості кожної довідки, підготовленої самостійно кожним окремим учасником. Натомість, вказані однакові особливості оформлення свідчать про те, що ці листи готувалися однією особою та/або про обмін інформацією між цими суб'єктами господарювання при підготовці документів.

Також слід зазначити, що Антимонопольний комітет звертає увагу на подачу документів в один той самий день з невеликою різницею у часі, частіш за все в останній день перед проведенням тендеру. Реєстрація на одному електронному майданчику та використання однакових IP-адресів. Але, усталена практика АМКУ так і суду вказує на те, що одна IP – адреса означає один комп'ютер, з якого подавалися заявки. Проте стверджувати, що це один комп'ютер не можна. Особливо коли мова йде про компанії, які фактично знаходяться за однією адресою в офісній будівлі, в якій може бути одна інтернет мережа. А отже і подані заявки з різних комп'ютерів, які підключені до однієї інтернет мережі можуть дійсно мати місце. А отже, цей аргумент не може стовідсотково свідчити про змову між учасниками.

Не поодинокі випадки коли на обох підприємствах, які брали участь у справі працюють одні й ті самі особи. В багатьох випадках навіть один керівник підприємства, або однакові контактні номери, вказані на сайтах компаній, однакові поштові скриньки тощо. Все це може свідчити про господарські зв'язки між підприємствами і можливість обміну інформацією під час готування тендерної документації тощо. Проте не може бути прямим доказом змови, бо працівникам не заборонено переходити із одного підприємства на інше, нема заборон щодо суміщення певних посад на обох підприємства, зокрема осію, які не мали доступу до тендерної документації. Багато випадків, коли доказова база є, але її можна спростувати, що дає можливість уникнути відповідальності порушникам.

Закон України «Про публічні закупівлі» передбачає наявність випадків за умови яких замовник зобов'язаний відхилити тендерну пропозицію. Це зокрема, наявність у учасника попередніх корупційних діянь, вчинення ним антиконкурентних узгоджених дій; вчинення злочинів з корисних мотивів; та наявність пов'язаних осіб тощо. При цьому процесуальні моменти мають багато недоліків, починаючи з проблеми наявності можливості у замовника виявлення цих фактів, бо реєстру таких осіб чинним законодавством не передбачено. Замовники можуть отримувати цю інформацію тільки безпосередньо від учасників. Довідка подається учасником в довільній формі, а отже напевно факт вчинення виконавцем попередніх злочинів може бути прихований. Тобто особа повинна сама перевірити наявність учасника у «чорному списку» АМКУ, який доступний онлайн.

Зокрема багато процесуальних моментів виникає при виявленні пов'язаності осіб. Пов'язані компанії належать або одній особі, або близьким родичам, членам однієї сім'ї тощо. Перевірити, чи пов'язані компанії між собою, можна в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб. Тендерні пропозиції пов'язаних компаній замовники повинні відхиляти, але чомусь цього не роблять.

Також поширеною є така ситуація: для спотворення реальної конкуренції створюються «псевдофірми» (як правило, це такі компанії, що не мають ані штату працівників, ані матеріально-технічної бази для виконання тих чи інших робіт або надання послуг), які на якомусь з етапів відмовляються і знімають свою кандидатуру, як наслідок, автоматично переможцем визнається інша фірма-учасниця або з'являється потреба у проведенні тендера ще раз. Окреслена схема розроблена для того, щоб начебто дотримуватися принципу конкурентної боротьби, який передбачає, що у тендері беруть участь щонайменше два виконавці.

Ще однією із поширених схем обходу принципу дотримання конкурентності під час проведення закупівель є оголошення конкурсу під конкретного кандидата із зазначенням конкретних характеристик товару (кольору, виробника продукції, форми подальшого обслуговування, досвіду роботи виконавця тощо). Невідповідність інших учасників якимось параметрам буде підставою для відмови. Замовники, оголошуючи тендер і висуваючи вимогу до товару, заздалегідь знають товар, який саме потрібен, і учасника, який має стати переможцем. І хоча Закон (точніше ст. 22) і містить положення щодо неможливості застосування у тендерній документації посилань на «конкуренту торговельну марку чи фірму, патент, конструкцію або тип предмета закупівлі, джерело його походження або виробника та інших, умов, що ставлять у дискримінаційне становище учасників» [276], проте має примітку щодо можливості застосування фрази «або еквівалент», що і дає можливість обходу даної законодавчої норми. Розглянемо приклад.

Так, підприємство оголосило тендер на закупівлю легкового автомобіля, вказавши при цьому предмет тендера – «легковий автомобіль Toyota Highlander (або еквівалент)». Характеристики були настільки детальні, що переможцем передбачалося обрати лише цю марку автомобіля, бо еквівалента з такими характеристиками не знайшлося [396].

Яскравим прикладом також може слугувати проведення тендеру, на ремонт дороги вартістю понад 300 млн грн, який було заздалегідь

проведно під конкретного переможця. Замовник прописав у тендерній документації такі умови: наявність власного, орендованого чи взятого у лізинг асфальтобетонного заводу (АБЗ) потужністю від 100 т/год на відстані до 150 км від місця виконання робіт. Враховуючи це, турецьку компанію «Онур Конструкціон Інтернешнл» через невиконання даної умови не допустили до торгів, хоча її пропозиція була дешевшою. У даному випадку можемо бачити саме наявність дискримінаційних умов у тендерній документації.

Іншим проявом порушень є приховування справжніх тендерних пропозицій і навмисне застосування помилок у назвах тендерної продукції. Такі помилки створюють перепони для участі реальних конкурентів, адже слово із помилкою знайде тільки той, «хто повинен бути переможцем». Яскравим прикладом таких помилок є вживання сполучення «закупівля машин», тому що кваліфікують це не як автомобільний транспорт, а як «електростаткування, інше». Відомий випадок закупівлі Київським міським онкологічним центром швабр Vermor за 2500 гривень за одиницю, які були вказані як «прилад із тримачем та насадкою». Отже, через допущення таких навмисних помилок не знайшлося інших учасників, які запропонували б аналогічний товар за більш вигідною ціною.

Поряд із недоліками самої процедури проведення публічних закупівель, потребує ретельного перегляду і процедура їх оскарження.

Передусім це пов'язано з тим, що з процесуальної точки зору процес оскарження має низку недоліків. Незважаючи на те, що оскаржити результати публічних закупівель може кожен, вартість такого оскарження досить велика. Важливим фактом є те, що повернення плати неможливе. Також Антимонопольний комітет, навіть якщо знайде ознаки правопорушення при проведенні закупівель, не визнає вас автоматично переможцем, а лише дасть можливість взяти участь, якщо тендер буде проведено наново. Цей факт дещо зупиняє суб'єктів, які постраждали від нечесного проведення тендера.

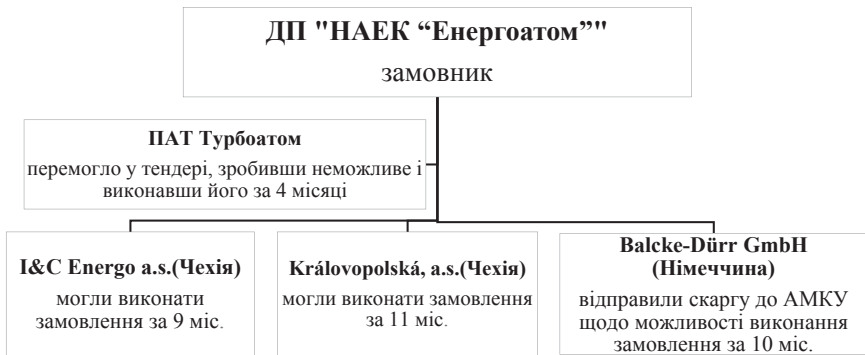
Іншою проблемою оскарження є можливість оскарження лише надпорогових показників закупівлі, що становлять суму щодо товарів і послуг більше 200 тис грн, а щодо робіт – 1,5 млн грн. Нововведенням у Законі України «Про публічні закупівлі» після внесення змін від 09.09.2019 року стало введення так званої спрощеної закупівлі, яку Закон визначає як «придбання замовником товарів, робіт і послуг,

вартість яких дорівнює або перевищує 50 тисяч гривень та є меншою за вартість від допорогових показників». [276].

Саме сфера «допорогів» стала майданчиком для спекуляції й обходу правил чесної конкуренції. Прикладом такої спекуляції є укладання ДП «Селидіввугілля» декілька сотен договорів на загальну суму 1,044 млрд грн через безліч торгів на суму 199,99 грн. Така схема називається дробленням предмету закупівлі.

Також серед прикладів наведемо кейс із проблемою щодо обмеження строків. Замовник може замовити певний товар у спеціально встановлений обмежений строк, упродовж якого вчасно поставити товар може лише конкретне (домовлене) підприємство. Наприклад, коли підрядник почав виконувати замовлення ще до торгів. Розглянемо даний кейс на конкретному прикладі, який мав місце восени 2016 року: ДП «НАЕК «Енергоатом» планувало провести закупівлю допоміжного обладнання турбінних конденсаторів для Запорізької АЕС. У цьому тендері брали участь харківський ПАТ «Турбоатом», а також 3 іноземні компанії, вказані у наведеній нижче таблиці.

Німецька компанія звернулася до АМКУ щодо невідповідності умов реальним можливостям їх виконання, вказуючи на те, що виконати вимоги за 10 місяців можна лише за умов, якщо підприємство почало роботу з поставки й вироблення продукції ще до закінчення процедури тендера.

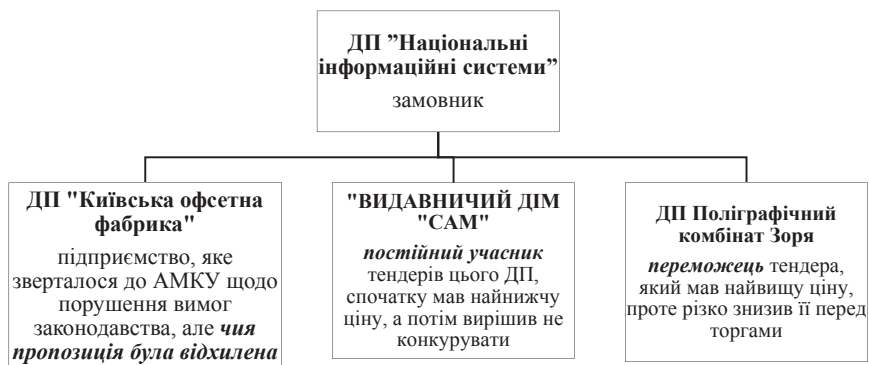
Дві інші (уже чеські) компанії просили подовжити строк виконання даних робіт до 9 та 11 місяців відповідно. Проте строк, встановлений замовником, не був змінений і склав 135 діб, що приблизно 4,5 місяці.

Цікавим є ще один факт, що товар, поставлений Турбоатомом, виявився не дуже якісним і зробленим за застарілою технологією, оскільки європейські конкуренти пропонували більш якісні і надійні безшовні труби.

Інший приклад порушень – оприлюднення лише частини умов тендера. У даному випадку вже Мін'юст намагався провести публічні закупівлі на друк бланків нотаріальних документів. Так, ДП «Київська офсетна фабрика» намагалася оскаржити до Антимонопольного комітету закупівлю ДП «Національні інформаційні системи», яке засноване Міністерством юстиції України у 2015 році. Минулого року це державне підприємство намагалася замовити 14,5 мільйони бланків на загальну суму близько 173 млн грн. Однак в описі закупівлі не містилося уточнень та/або детальних схем необхідного для цих бланків захисту, що є порушенням Закону України «Про публічні закупівлі». Щоправда, у цьому описі містилося посилання на розроблену схему захисту, але вона не була відображена ні у власне тендерних документах, ні в наказах Міністерства.

Як бачимо, жоден учасник торгів не матиме змоги погодитися на виготовлення товару, стосовно якого банально не існує технічного опису, оскільки неможливо з'ясувати спроможність виготовлення такого товару й підрахувати видатки на його виготовлення, собівартість, дохід, податки на кожну одиницю продукції. Маємо ситуацію, коли ДП «Київська офсетна фабрика» було відсторонене від участі у тендері.

Пізніше Мін'юст своїм наказом затверджує технічний опис цих бланків, але він має гриф «Для службового користування» і, звісно, не був оприлюдненим у системі «Прозоро».

Як приклад наведемо ще один кейс – ексклюзивні тендери. Він не такий популярний, як перші два, проте теж доволі релевантний.

Відділ освіти, молоді та спорту селищної ради у Новій Ушиці вирішив об'єднати в одному лоті відразу три різних види вугілля. Якщо 2 з 3 були цілком нормальною і звичною фракцією цієї сировини, то вже третя частину лоту містила таке вугілля, яке використовується доволі рідко. З огляду на це нікого не здивувало, що єдиним підприємством, яке задовольнило вимоги відділу селищної ради, стало ПП «Надра-Ресурс», у якого виявився сертифікат на цей доволі нечастий вид вугілля.

Вищезазначене ПП зареєстроване у місті Хуст Закарпатської області, де вугілля бути не може через відсутність таких корисних копалин у цьому регіоні взагалі. Цей тендер мав суто політичний характер, оскільки власники підприємства пов'язані з народними депутатами.

Іншим прикладом може слугувати – тендер «наосліп». Зокрема, ТОВ «Альгіс-спецбуд» не вдалося оскаржити діяльність КП «Дирекція будівництва шляхово-транспортних споруд м. Київ» до АМКУ щодо визнання незаконними вимог по тендеру щодо реконструкції транспортної розв'язки у місті Київ, яка мала очікувану вартість близько 610 млн грн. Як було з'ясовано, замовник за вимогами відкривав лише частину інформації щодо окремих особливостей, технічних умов предмета закупівлі, а згодом вказав, що повну проектну документацію нададуть лише тому, хто переможе у торгах, і тільки після укладення договору й отримання оформленого належним чином дозволу на виконання робіт, що дисонує зі здоровим глуздом і правилами бізнесу.

На превеликий жаль, виявити такий дискримінаційний підхід КП не вдалося, адже за таких умов скаргу треба було подавати за 4 доби до кінцевого строку подання і відправлення пропозицій, який був на час появи у тендерній документації оскаржуваної позиції, тобто за 4 дні до 27 березня. Цей строк на момент подання скарги 30 березня вже минув.

Вище наведено лише декілька поширених варіантів, як обійти систему публічних закупівель, а також найяскравіші приклади. Проте насправді таких схем набагато більше. Як не прикро, ні запозичення європейського досвіду, ні прийняття нових законодавчих актів, ні перехід на електронну систему закупівель не змінили ситуації, як наслідок, кількість змов у сферах публічних закупівель не зменшується, тобто це не призвело до позитивної тенденції.

Із правової точки зору потребує уваги процес розслідування, доказування й притягнення порушників до відповідальності. Передусім вкажемо, що діяльність АМКУ стосовно притягнення до відповідальності й розслідування правопорушень, які стосуються спотворення результатів тендерів, має багато недоліків і при її проведенні виникає безліч труднощів. По-перше, бракує процесуальних повноважень АМКУ, а по-друге, це питання недостатньо врегульоване на законодавчому рівні. Аналіз антиконкурентних змов при публічних закупівлях, що призводять до спотворення результатів, дозволяє стверджувати, що проблемі притягнення до відповідальності слід приділити набагато більше уваги в законодавчих актах. На сьогоднішній день ми маємо лише одну статтю 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», яка передбачає відповідальність за антиконкурентні узгоджені дії, що призвели до спотворення результатів тендерів, торгів, аукціонів, конкурсів, у виді штрафу в розмірі до 10 відсотків доходу за попередній рік. У той час як аналіз складу такого правопорушення дає можливість виокремити різновиди таких змов, наслідки, мотиви та інші моменти, що призвели до спотворення. Тож, це питання потребує набагато більшої уваги як з точки зору визначення розміру штрафу, так і превентивної функції призначення штрафу. Основним напрямком повинно стати подолання рівня корупції та спекуляції у сфері публічних закупівель.

3.5. Контроль за концентрацією суб'єктів господарювання

Серед норм превентивного характеру, важливе місце займають положення законодавства щодо контролю за економічною концентрацією, які можуть бути дозволені Антимонопольними органами. Основним нормативно-правовим актом, поряд із Законом України «Про захист економічної конкуренції», у якому визначені загальні засади та поняття економічної концентрації, є розпорядження АМКУ від 19.02.2002 р. № 33-р «Про затвердження Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання» (скорочена назва – «Положення про концентрацію») [194].

Передусім вкажемо, що під терміном «концентрація» (економічна) зазвичай розуміють реальну можливість здійснення вагомого впливу одного або декількох пов'язаних суб'єктів господарювання на господарську діяльність інших суб'єктів господарювання або їх частин. Простіше кажучи, концентрація – це процес злиття підприємств, капіталів або компаній, у результаті якого значно зростає їх економічна могутність. Варто зауважити, при концентрації мета може бути різною: починаючи від бажання суб'єктів господарювання отримати вагомі важелі впливу на ринкову економіку і закінчуючи гуртуванням фінансових засобів задля покращення якості товару або запровадження нових технологій.

У той же час згідно з ч. 2 ст. 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції» концентрацією визнається: «злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого; набуття безпосередньо або через інших осіб контролю одним або кількома суб'єктами господарювання над одним або кількома суб'єктами господарювання чи частинами суб'єктів господарювання;

1) створення двома і більше суб'єктами господарювання нового суб'єкта господарювання, який протягом тривалого періоду буде самостійно провадити господарську діяльність, але при цьому таке створення не призводить до координації конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, які створили цей суб'єкт, або між ними й новоствореним суб'єктом господарювання;

2) безпосереднє або опосередковане придбання, набуття у власність іншим способом чи одержання в управління часток (акцій, паїв), що забезпечує досягнення чи перевищення 25 або 50 відсотків голосів у вищому органі управління відповідного суб'єкта господарювання» [247].

Оскільки під час економічної концентрації в суб'єкта господарювання значно зростає його економічна могутність, сама концентрація є обмеженою з боку антимонопольного законодавства. Це, зокрема, зроблено задля унеможливлення зайняття на ринку монопольного становища новим суб'єктом господарювання.

На теоретичному рівні концентрація існує в наступних формах: виробнича (зростання кількості великих підприємств і зосередження в них все більшої частини засобів виробництва, що є в суспільстві, продукції та робочої сили); технічна (показує, як зміни рівня техніки і розвитку технологій впливають на зміни оптимальних розмірів ви-

робничих одиниць за галузями); фінансова (злиття, приєднання фінансових організацій, придбання ними активів або акцій); концентрація капіталу (процес збільшення розмірів індивідуального капіталу за рахунок капіталізації прибутку, тобто використання певної його частини на розширення виробництва).

На доктринальному рівні, концентрацію капіталу можна класифікувати за ознаками механізму й напрямку. Відповідно до першої ознаки виокремлюють дві форми концентрації капіталу – партнерську й інкорпоровану. Так, партнерська концентрація являє собою об'єднання капіталів різних господарських структур на договірній основі, у той час як інкорпорована передбачає їх об'єднання на основі права власності. За напрямом розрізняють три форми концентрації капіталу, як-от: горизонтальна, вертикальна та конгломератна. Кожна з них передбачає об'єднання і подальше зосередження під єдиним контролем капіталів суб'єктів господарювання, що працюють на одному товарному ринку, на суміжних ринках та у непов'язаних між собою жодним чином сферах господарювання відповідно.

Також концентрація, або злиття, може умовно поділитися на певні різновиди: горизонтальна концентрація – злиття суб'єктів господарювання, що виконують однакову роботу, виробляють ту ж саму продукцію або здійснюють однакові стадії виробництва та вертикальне злиття – об'єднання суб'єктів господарювання з різних галузей, але які пов'язані з процесом виробництва одного продукту. Мається на увазі розширення суб'єктом господарювання своєї діяльності або в бік сировини, або в бік кінцевого споживача. Така концентрація зазвичай має місце в масштабних галузях виробництва. Наприклад, машинобудування або металургійний сектор виробництва. Такий вид концентрації може нести досить позитивну місію, оскільки підприємство, отримуючи можливість здійснювати замкнений цикл виробництва (починаючи від сировини і закінчуючи продажем кінцевому споживачу), у змозі значно здешевити продукцію, тобто знизити ціну. Це, у свою чергу, є дуже позитивним для споживачів продукції. У той же час через те, що попит збільшиться, зросте економічна могутність підприємства. Також може бути родове злиття – об'єднання компаній, що здійснюються виробництвом взаємозалежних товарів. Наприклад, об'єднання компанії, яка виробляє автомобілі, із компанією, яка спеціалізується на виробництві гальмівних елементів та конгломератне об'єднання – злиття декількох компаній, що не пов'язані виробництвом однакової про-

дукції та не є прямими конкурентами, поста-чальниками чи споживачами продукції одне одного. Прикладом може слугувати придбання компанією Apple компанії Beats Electronics (виробник аудіопродуктів) у 2014 році. Чисті конгломератні злиття не допускають ніяких спільностей між компаніями, але існують деякі їх різновиди, коли таке злиття може відбуватися з метою розширення лінії виробництва або ж каналів реалізації продукції.

Концентрація можлива із створенням нової юридичної особи або без такого цього (поглинання однією компанією іншої).

Також концентрацію можна умовно поділити на:

– *концентрацію активів* – об'єднання фінансових, виробничих, трудових та інших ресурсів і передання в управління одного або групи підприємств;

– *концентрацію управлінських повноважень* – розширення управлінських повноважень однієї чи кількох осіб над активами іншого або декількох інших підприємств, що значно збільшує їх господарську ефективність.

Контроль за концентрацією є важливим напрямом роботи АМКУ, задля уникнення послаблення розвитку конкуренції на ринку та попередження монополізації ринку. Контроль може бути як попередній, так і наступний.

Зокрема, у своєму дисертаційному дослідженні «Господарсько-правова політика у сфері законодавства про економічну концентрацію» К. О. Стадник пропонує відмовитися від поняття «концентрація суб'єктів господарювання» як базового і замінити його на «економічна концентрація», що має полягати в отриманні певного обсягу корпоративних прав щодо участі у статутному капіталі одного суб'єкта господарювання (підприємства корпоративного типу) або створенні груп суб'єктів господарювання, які провадять діяльність відповідно до спільної економічної стратегії, реалізація якої ґрунтується на відносинах контролю-підпорядкування й економічних зв'язках різної правової природи: праві власності; корпоративних правах (холдингові відносини); зобов'язальних правах особливого типу (комерційна концесія, довготривалі господарсько-виробничі зв'язки, що набувають звичаєвого статусу (договір про спільну діяльність, договір про створення об'єднання підприємств тощо), що потенційно спроможні призводити до дисфункцій механізму економічної конкуренції [332, с. 3;]. Це поняття є ширшим за змістом, а його обсяг поглинає зазна-

чені у чинному законодавстві форми концентрації суб'єктів господарювання.

Заслуговує на увагу визначення, запропоноване Н. М. Карпенко, відповідно до якого економічна концентрація є процесом усупільнення виробництва через збільшення розмірів підприємств, зосередження процесів, засобів виробництва й випуску продукції на дедалі більших підприємствах, який характеризується зростанням питомої ваги великих підприємств у загальному випуску продукції певної галузі або в її сумарній потужності [106; с. 9].

Водночас контроль за концентрацією суб'єктів господарювання можливий лише за наявності двох умов, а саме: а) реалізація прав і виконання обов'язків спеціальними державними органами й посадовими особами; б) чітке визначення переліку й регламентації дій вищезазначених суб'єктів.

Концентрація може бути як досить позитивним явищем, так і становити реальну загрозу для підтримання нормальної конкуренції на ринку, оскільки у змозі сприяти появі нових монополістів, що є надважливим у демократичній державі з ринковою економікою. У той же час для суб'єктів господарювання, що займають монополіне (домінуюче) становище на ринку, концентрація виключається.

Однак, і про це вже йшлося, за певних умов концентрація може бути дозволена. Дозвіл на концентрацію надається АМКУ у разі, якщо можна зробити висновок, що вона не зменшує конкуренцію на ринку й не призводить до монополізації. Законодавство має норму, що у разі, якщо АМКУ не надав свого дозволу на концентрацію підприємству, але Кабінет Міністрів України зробить висновок, що внаслідок такого об'єднання користь для суспільства значно перевищує негативні наслідки такої монополізації, він може надати свій дозвіл на таке об'єднання. У такому випадку, рішення АМКУ не буде дійсним. Крім дозволів і заборон, Антимонопольний комітет також може накладати штрафи та інші негативні санкції на суб'єктів господарювання, які нехтують антимонопольним законодавством і рішеннями АМКУ. Таким чином, діяльність Комітету спрямована не лише на надання дозволів, а й на сприяння нормальному функціонуванню ринкової економіки через створення певних негативних для порушників явищ.

Проаналізувавши вітчизняну нормативну базу, варто порівняти її з правом Європейського Союзу. Так, концентрація, відповідно до Регламенту РЄ № 139 розуміється як злиття, поглинання або створення

спільних підприємств, які на постійній основі виконуватимуть функції одного автономного економічного, що призводить до сталої зміни контролю. Як бачимо, таке трактування за своїм змістовним наповненням є майже ідентичним тлумаченню концентрації в нормах українського законодавства. Отримання контролю може проявлятися в одержанні більшості кількості акцій із правом голосу, придбанні активів, укладенні певних угод тощо. Більш того, цей Регламент у деяких випадках зобов'язує суб'єкта господарювання отримувати дозвіл Комісії ЄС на здійснення концентрації. Зокрема, такий дозвіл та інформування Комісії ЄС про концентрацію необхідні у разі здійснення її у масштабі всього Європейського Союзу.

У разі, якщо суб'єкт господарювання порушив матеріальні норми, тобто не надіслав повідомлення про намір здійснити концентрацію або ж розпочав її до отримання дозволу, не виконував рішення Комісії ЄС, на таке підприємство може бути накладено штраф у розмірі до 10% сукупного обігу цього підприємства.

У разі порушення процесуальних норм, наприклад, надання недостовірної інформації під час повідомлення про концентрацію, надання некоректних фінансових документів, або ж порушенні зобов'язань, на дане підприємство може бути накладено штраф у розмірі до 1% його сукупного обігу.

Також накладення окремих штрафних санкцій можливо за порушення строків надання підприємством інформації на запит Комісії ЄС. Вони вже значно менші, ніж попередні, а саме складають не більше 5% сукупного *денного* обігу підприємства.

У той же час у США державний контроль за концентрацією капіталу здійснюється Міністерством юстиції США і Федеральною торговою комісією (ФТК), спираючись на Закон Шермана (1890), Закон Клейтона (1914), Закон Селлера-Кіфопера (1950) і Закон Гарту-Скотта-Родіно (1976).

У 60-х роках у США відбулася так звана хвиля «конгломеративної» концентрації, особливо в автомобільній та аерокосмічній галузях. Це пов'язано із тим, що згідно із поправкою Селлера-Кіфопера до ст. 7. Закону Клейтона горизонтальні злиття були обмежені. Саме тому розвиток в американській економіці конгломеративних злиттів упродовж 1960–1970 рр. слід пояснювати суворими антитрестовськими обмеженнями, які створювали бар'єр на шляху горизонтальної або «стратегічної» вертикальної інтеграції [150].

Однак в останній чверті ХХ століття підхід до оцінки процесів концентрації капіталу у США зазнав істотних змін. Причинами цього були економічний підйом, і отже, посилення міжнародної конкуренції з боку країн Західної Європи і Японії. Жорстка державна політика щодо злиттів стала загрожувати США послабленням позицій на світовому ринку, що й зумовило могутній політичний тиск, який мав на меті лібералізацію норм антитрестівського законодавства. Тому антитрестівській політиці у США притаманний певний дуалізм: з одного боку, продовжує діяти принцип заборони монополій «Per se», із другого – при прийнятті рішень про санкціонування концентрації широко використовується «правило розумності», тобто ліберальний підхід, який бере до уваги економічну ефективність злиття. США одними з перших використовували попереднє повідомлення (pre-merger notification) державних органів суб'єктами господарської діяльності про підготовку концентрації капіталу. Подати таке повідомлення необхідно у двох випадках:

- 1) коли чистий річний обсяг продажів (доходи) або загальна сума балансу перевищують 10 млн дол. ;
- 2) коли грошова оцінка активів, що будуть придбані, або об'єкта перевищує 15 млн дол.

Також Міністерство юстиції США і Федеральна торгова комісія активно використовують «правило 200», яке наказує забороняти будь-яке злиття, в якому хоча б однією зі сторін виступає компанія, що входить до списку 200 найбільших компаній США.

Незважаючи на наявність у США двох федеральних органів, що займаються контролем за дотриманням антимонопольного законодавства, повідомлення про концентрації розглядається тільки одним із них (за домовленістю). Процедури проведення перевірки в обох організаціях ідентичні. Процес отримання дозволу на концентрацію передбачає, що підприємства, що об'єднуються, повинні довести ефективність злиття. При цьому федеральні антимонопольні органи ставляться з великою недовірою до більшості аргументів, особливо тоді, коли підвищення ефективності може бути досягнуто в інший (відмінний від концентрації) спосіб. Так, попри наведені аргументи, за період 1998–2000 рр. Міністерство юстиції США заблокувало об'єднання великих компаній у ВПК («Lockheed Martin» «Northrop Grumman»), в алюмінієвій промисловості («Reynolds» і «Alcoa»), у сфері телекомунікацій («WorldCom» і «Sprint»), а також численних дилерів стільникового

зв'язку, а також злиття двох авіакомпаній («Continental» і «Northwest Airlines»). У цей же проміжок часу ФТК заборонила об'єднання компаній аптечної мережі («MC Kesson» і «Cardinal Health»), мережі супермаркетів («Kroger» і «Winn Dixie»), компаній відеопрокату («Hollywood Entertainment» і «Blockbuster»), компаній цементної промисловості («Lafarge Blue» і «Circle»). Аналіз приписів антитрестівського законодавства США свідчить про те, що, якщо протягом встановленого строку федеральне агентство не вживає заходів із протидії концентрації капіталу, то дана концентрація дозволяється автоматично («мовчазна згода»). Якщо ж злиття має позитивний ефект і не загрожує конкуренції, то воно може бути дозволене. До речі, розгляду цього питання присвятив цикл статей відомий економіст Р. Пітман [182].

Зупинимось ще на одному документі. Так, у 2010 році було прийняте «Положення про горизонтальні злиття», в якому детально описуються етапи їх (злиттів) аналізу. Положення, яке має свої особливості, передбачає наявність таких етапів: визначення й опис ринку, бар'єри виходу на ринок; виявлення потенційних негативних наслідків злиття для конкуренції й ефективність. Поряд із цим у США також здійснюється контроль за вертикальними злиттями.

Почнемо з визначення й опису ринку. Передусім вкажемо, що при вирішенні питання щодо доцільності злиття головне – правильно окреслити межі ринку. Як приклад наведемо спроби поглинання Dr. Pepper Company корпорацією Coca-Cola у 1980-х роках [183]. Так, при розгляді можливості надання дозволу на злиття Федеральна торгова комісія товарним ринком визначила «ринок газованих напоїв», близько 37% якого на той момент контролювала корпорація Coca-Cola, а Dr. Pepper – приблизно 5%. Сторони намагалися довести, що товарними межами ринку є, крім газованих напоїв, ще соки, молоко, кава, чай і вода. Якби ринок був настільки широким, то ринкові частки обох сторін були б дуже малі і злиття не зашкодило б конкуренції. Проте ФТК виходила саме з трактування як ринку газованих напоїв, і злиття було заборонене. Отже, правильність визначення товарного ринку – це важливий момент. Поряд із цим необхідно чітко окреслити географічний ринок, встановити конкурентів та їх частки на ринку.

На наступному етапі, яким є визначення бар'єрів для виходу на ринок, враховуються такі елементи, як патенти, ліцензії, державні норми, що передбачають отримання певних дозволів тощо. Усе це може слугувати бар'єрами і запобігати виходу на ринок нових гравців.

Незважаючи на важливість вищенаведеного, найголовнішим все ж таки було спрогнозувати ймовірні наслідки, у тому числі й негативні, планованого злиття для конкуренції. З огляду не це на останньому етапі й визначалася ефективність, що передбачає виявлення, чи відбудеться підвищення або зниження добробуту й послаблення конкуренції. Під час розгляду рішення про злиття у США та ЄС сторони можуть наводити аргументи й докази підвищення ефективності, яке у змозі дати злиття.

Результатом розслідування по концентрації капіталу антимонопольних органів США можуть бути наступні рішення: надання згоди або відмова в наданні згоди на концентрацію; або визнання незаконною вже здійсненої концентрації і вже у зв'язку з цим приймається рішення про продаж компанією частини активів або акцій; про розпуск об'єднання; про відділенні фірми від об'єднання.

Методика оцінки ефективності концентрації господарських структур, що розроблена і використовується у США, вважається однією з кращих у світі. Застосування апробованого зарубіжного досвіду, вже наявних критеріїв і процедур дозволить Україні значно скоротити період опрацювання і впровадження ефективного механізму недопущення монополізації та загрозливої конкуренції концентрації промислового капіталу.

Проаналізувавши практику інших держав щодо здійснення нагляду й контролю за концентрацією й антимонопольного контролю в цілому, можемо констатувати, що Україна помітно вирізняється своїм ліберальним підходом у площині законодавства. Порівняно із США, в Україні навіть і близько немає такого жорсткого контролю за дотриманням антимонопольного законодавства. Це непогано, адже навіть розглянувши статистику, можна зрозуміти, яка космічна кількість концентрацій відбувається у США й яка порівняно мала кількість в Україні. Можливо, якби вітчизняне антимонопольне законодавство було б настільки жорстким, то це відлякало б іноземних інвесторів від українського бізнесу.

Крім того, нині дуже помітною є тенденція до уніфікації законодавства України й Європейського Союзу. І це закономірно, виходячи із п'ятого абзацу Конституції України, де зафіксовано європейський та євроатлантичний курс. У законодавстві ЄС також закріплюється дещо жорсткіша модель боротьби із порушниками антимонопольного законодавства (саме під час здійснення концентрації), особливо в питанні

ні санкцій. Проте запозичення норм із законодавства ЄС є, на нашу думку, досить правильним рішенням. Хоча б через те, що процедура концентрації у країнах ЄС набагато популярніша, ніж в Україні, а отже, спираючись на цей факт, можна припустити, що законодавство ЄС уже більш «налагоджене», принаймні з позиції його відповідності реальній практиці і здатності ефективно регулювати подібні відносини. У той же час останні зміни до законодавства стосовно концентрації в Україні знайшли відображення в розпорядженні АМКУ від 18 серпня 2018 року №25-рп «Про затвердження змін до Положення про концентрацію».

Прикладом дозволеної концентрації є рішення АМКУ стосовно придбання компанією «SALIC (UK) LIMITED» акцій компаній «Mriya Holding Cyprus Limited», «Mriya Trading (Cyprus) Limited» у розмірі 100% кожної. Мова йде про задіяні ринки, такі як ринок пшениці, кукурудзи, ячменю, сої, соняшнику, цукрового буряку, картоплі, сіна, цукру, борошна, відходів зернових і ріпакових. Сукупна частка учасників концентрації на цих ринках не перевищує порогових значень [93].

В даному випадку передумовою стала неспроможність вітчизняного агрохолдингу «Мрія» виплатити заборгованість, загальний розмір якої складав 1,3 млрд доларів. Покупка іноземним інвестором, компанією SALIC є сприятливим кроком з боку приваблення іноземних інвестицій та розширення робочих місць. У той же час із правової точки зору виникає питання, чи це бізнес зі стандартною ринковою політикою для іноземного інвестора, чи він буде діяти, реалізуючи публічну функцію із забезпечення продовольчої безпеки. До того ж залишається відкритим питання, чи буде у такому випадку продукція потрапляти на внутрішній ринок. Це особливо актуально у випадках, коли набувачем корпоративних прав стає суверенний фонд іноземної держави чи державний банк Саудівської Аравії. [163].

Як справедливо з цього приводу зазначає Я. Менів, стає очевидною необхідність створити господарсько-правовий механізм державного контролю за переходом корпоративних прав на активи великих підприємств. Це питання національної економічної безпеки, яке має бути вирішено на законодавчому рівні [157, с. 123].

Прикладом концентрації на ринку мінеральних добрив є рішення АМКУ від 18.10.2018 р. № 561-р про надання дозволу на концентрацію компанії «Sumitomo Corporation» (м. Токіо, Японія) на придбання акцій

компанії «Oscar Agro Limited» (м. Лондон, Велика Британія), що забезпечує перевищення 50% голосів у вищому органі управління компанії [93].

Необхідно зауважити про недоцільність використання універсальних критеріїв концентрації й необхідності запровадження диференційованого підходу до визначення нормативів концентрації щодо окремих сфер і ринків. Такої ж точки зору дотримується К. Стадник, яка наголошує на потребі диференціації критеріїв концентрації капіталу залежно від галузі; стану конкурентності відповідних ринків; ступеня інтегрованості визначеного галузевого бізнесу у світову економіку; стану конкурентоспроможності національних товаровиробників на світових ринках [332].

У той же час Д. В. Задихайло зазначає, що особливу проблему для правової політики держави становить і така форма концентрації активів, за якої відбувається їх об'єднання в єдину керовану і контрольовану з одного центру структуру, що утворює замкнений на виробництві кінцевого експортного продукту цілісний і відносно автономний сегмент національної економіки. Певною мірою мова йде про загрозу дезінтеграції національної економіки на окремі сегменти. У разі продажу прав на організовані таким чином активи іноземним ТНК існує загроза перетворення національної економіки на певну сукупність колоніальних за характером економічних анклавів. За такою схемою відбувається монополізація цілих галузей і сфер виробництва товарів і послуг, зокрема, у металургійному й хімічному комплексах, тепловій електроенергетиці, цивільній авіації, нафтопереробці тощо [83].

Принагідно нагадати, що економіка України успадкувала від колишнього Радянського Союзу невиправдано високий рівень концентрації виробництва в багатьох галузях господарства, що неминуче вступає в суперечність з умовами використання сучасних технологій, а це, у свою чергу, тягне за собою низьку ефективність. З огляду на це важливим у системі регулювання й контролю з боку держави є забезпечення балансу приватних і публічних інтересів, а також дотримання приватноправових принципів господарювання.

Отже, більшість країн із метою підтримання конкуренції в різноманітних галузях народного господарства прийняла антимонопольне законодавство і здійснює державний контроль за процесами економічної концентрації, що передбачає зниження бар'єрів входу на товарні ринки; забезпечення «прозорості» процесів і єдності економічного

простору; створення ефективних правових механізмів й умов для розвитку промислової діяльності малих підприємств; упорядкування надання державної допомоги; організацію антимонопольного контролю на фінансовому ринку; активізацію роботи з профілактики й попередження недобросовісної конкуренції на товарних ринках; організацію систематичного нагляду за основними товарними ринками.

Для України, яка йде шляхом розвитку ринкових відносин, використання і запровадження світового досвіду державного контролю за процесами економічної концентрації не лише становить інтерес, а й є нагальним. Цей контроль має бути спрямованим на захист прав споживачів і суб'єктів господарювання, державних і суспільних, а також на створення умов для прогресивного розвитку національного товаровиробника. З огляду на наведене *важливим є ще й визнання на законодавчому рівні АМКУ єдиним державним органом, що здійснює контроль за економічною концентрацією, чітке закріплення його повноважень.*

Виходячи з того, що проведення господарсько-правової політики – функція держави й інструмент забезпечення насамперед стабільності економічного добробуту суспільства, завдання кожної цивілізованої країни полягає у державному регулюванні конкурентних відносин із метою забезпечення економічної конкуренції. Однією з найважливіших складових при цьому є забезпечення державного контролю за процесами економічної концентрації. Отже, державний контроль у сфері господарювання слід розглядати як правову форму державного регулювання економіки [96; с. 115].

До того ж держава мусить здійснювати не лише контроль, а й підтримку необхідного рівня концентрації капіталу в тих чи інших сегментах економіки в умовах глобальної конкуренції. У контексті цього важливим вбачається забезпечення регулятивного впливу держави на розвиток економічних відносин шляхом: забезпечення необхідних умов для економічної конкуренції, запобігання стану невинуватого домінуючого становища на ринках; контролю за нагромадженням капіталу через його концентрацію й виведення за кордон задля розбудови виробничих і збутових ланцюгів, що дозволяють оптимізувати витрати шляхом використання місцевих конкурентних переваг; стимулювання покращення динаміки інвестиційних потоків капіталу в тих видах виробництв, що мають перспективу швидкого конкурентоспроможного розвитку згідно з цілями економічної політики держави в міжгалузевому контексті; обмеження як концентрації капіталу в сек-

торах, що мають тенденцію до утворення монопольного (домінуючого) становища, так і концентрації капіталу в неконкурентоспроможних сегментах національної економіки (глобальної конкуренції).

3.6. Недобросовісна конкуренція

За ринкової економіки дотримання принципів добросовісної конкуренції, обмеження монополізації ринку і здійснення за цим державного контролю – одна з ключових умов нормального функціонування економіки. Світова практика захисту від несумлінної конкуренції розпочинається з прийняття у 1883 р. Паризької конвенції про охорону промислової власності [176]. Здійснивши невеличкий історичний екскурс, хотілося б відмітити, що Україна приєдналася до згаданої Конвенції 25 грудня 1991 року, а уже в 1996 р. було введено і дію Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», який на сьогодні і вважається основою регулювання відносин недобросовісної конкуренції [246]. Проте варто нагадати, що сучасна недобросовісна конкуренція набуває нових форм, для боротьби з якими, наразі, не створено ефективних методів. Крім того, як уже наголошувалося, прояви недобросовісної конкуренції посягають не лише на нормальне ведення господарської діяльності, дуже часто такі дії торкаються сфери інтелектуальної власності суб'єкта господарювання.

Вищесказане набуває особливої ваги з огляду на те, що найважливішим принципом забезпечення свободи підприємницької діяльності, закріпленим в Основному Законі України, є державний захист конкуренції всіма можливими методами й способами, які не заборонені національним законодавством. Цей принцип дозволяє, серед іншого, не допустити зловживання монопольним становищем на ринку, а також попереджати і стримувати неправомірне обмеження конкуренції як такої. Варто відзначити, що механізм, за допомогою якого з'являється можливість боротися із недобросовісною конкуренцією, багатоскладовий, а основним елементом цієї структури виступає законодавство про захист від недобросовісної конкуренції, яке, у свою чергу, є безпосереднім регулятором в контексті впливу держави на будь-які економічні процеси, що відбуваються в країнах із ринковою економікою. Більш того, його можна визнати провідним інструментарієм, завдяки

використанню якого відкривається можливість захищати економічну конкуренцію на будь-якому ринку. Дане твердження є абсолютно правомірним щодо сфери промислової власності, пов'язаної з різними ринками товарів, робіт і послуг.

Розвиток добросовісної конкуренції прямо залежить від ефективності регулювання, застосування організаційно-правових й економічних заходів розвитку і стимулювання конкуренції чесними й добросовісними методами, сформованими в суспільстві завдяки правилам етики, звичаям ділового обороту, а також рівня правової культури і свідомості громадян. Контроль за регулюванням добросовісності залежить від застосування і впровадження у життя дієвих й ефективних механізмів захисту від недобросовісної конкуренції.

Уперше термін «недобросовісна конкуренція» був ужитий у Франції на початку XIX в., хоча як явище вона виникла набагато раніше, безпосередньо в період формування ринкових відносин. Пізніше він був конкретизований і з'явився в інших країнах на позначення тіньової, нелегальної, тотальної конкуренції. Визнаючи перевагу серед інших сфер промислової власності, французький юрист П. Руб'є запропонував наступну класифікацію дій, що становлять недобросовісну конкуренцію: «дії, що ведуть до змішання, плутанини, дискредитації, внутрішньої дезорганізації підприємств, суперників і загальної дезорганізації ринку» [517, с. 24].

Звертаючись до історії формування законодавчого регулювання недобросовісної конкуренції, варто згадати згадану вище *Паризьку конвенцію про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року [176]*, яка є основоположною в регулюванні недобросовісної конкуренції.

Конвенція не містить єдиних правових норм стосовно регулювання промислової власності у країнах-учасницях, а виходить з того, що основні питання охорони об'єктів промислової власності регулюються на рівні внутрішнього законодавства. Згідно з приписами документа держави мають можливість приєднатися до неї, а обов'язковою умовою при цьому є дотримання як універсальних правил, визначених Конвенцією, так і норм внутрішнього законодавства. Універсальність цього акта полягає у створенні пільгових умов для отримання охорони об'єктів промислової власності іноземцями.

Крім того, Конвенція врегульовує питання промислової власності щодо патентів, товарних знаків, промислових зразків, корисних моде-

лей, фірмових найменувань, географічних знаків і всіх проявів недобросовісної конкуренції.

Так, Конвенція встановлює ряд загальних правил, яких повинні дотримуватися всі договірні держави. Вона передбачає обов'язок кожної з них забезпечувати ефективний захист від недобросовісної конкуренції. Виходячи з форми та змісту даного положення, вбачається, що захист від недобросовісної конкуренції є певним принципом, якого має неухильно дотримуватися кожна держава. У даному випадку неможливо застосувати такий підхід до регулювання правовідносин, як «національний режим». У цілому питання добросовісної конкуренції – ключова вимога часу, бо від її дотримання залежить формування ефективної ринкової економіки на міжнародному, наднаціональному рівні. Доцільно відзначити, що саме тому економічна складова критеріїв вступу до Європейського Союзу є ледь не найважливішим елементом, оскільки ЄС націлений на співпрацю із конкурентоспроможним ринком держави. Отже, забезпечення повноцінного захисту від недобросовісної конкуренції наразі є вкрай важливим питанням для України.

Сьогодні у світовій економічній і діловій практиці категорія «недобросовісна конкуренція» має досить широке тлумачення, під нею розуміються будь-які цілеспрямовані дії суб'єкта ринку проти конкурента, вчинені недозволеними методами.

Розібравши дії суб'єктів господарювання, які мають ознаки недобросовісності, можна зробити такі узагальнення і висновки:

по-перше, недобросовісну конкуренцію розглядають як проведення цілеспрямованої політики, направленої на усунення конкурентів із ринку. Ціла група методів недобросовісної конкуренції заснована на психологічному впливі. Для цього існують наступні способи:

- 1) встановлення контрастної ціни;
- 2) формування продавцем іміджу «простака» – малограмотної й недалекої людини;
- 3) обман покупця при покупці, обваження, обмірювання, обрахування;
- 4) ухиляння від сплати податків, що сприяє встановленню більш низької ціни за рахунок зниження витрат;
- 5) продаж низькоякісного товару за цінами високоякісного;
- 6) використання демпінгу при продажі товару за цінами, нижчими за собівартість, для максимізації прибутку;

по-друге, недобросовісну конкуренцію розуміють як дії, поєднані з прямою або непрямую дезінформацією конкурентів або споживачів, введення їх в оману, наприклад, ведення справ під чужим іменем, використання фірмового найменування найбільш відомої фірми, використання чужої торговельної марки, невідповідність реклами дійсним властивостям і якості товару. При цьому може застосовуватися силовий вплив карного характеру на конкурентів, як-от шантаж, кіднепінг, підпал. Відбувається дискредитація конкурентів, поширення, неправдивих відомостей, що ганьблять. Цей метод називається «mud slinging» («обляпати брудом»);

по-третє, недобросовісну конкуренцію можна розглядати як будь-які дії, що полягають у використанні обманних засобів в економічному суперництві.

Відштовхуючись від наведеного, спробуємо дати власне визначення недобросовісній конкуренції. На наш погляд, її можна розглядати як дії, спрямовані на набуття переваг у підприємницькій діяльності, які суперечать вимогам закону, звичаям ділового обороту, ustalеній практиці, правилам етики й добросовісності, завдають або можуть завдати шкоди конкурентам, іншим суб'єктам господарювання або споживачам. Такі дії можуть полягати у створенні перешкод діяльності інших суб'єктів на ринку, забрудненні ділової репутації суб'єктів господарювання, втручанні в діяльність конкурентів шляхом підкупу або шантажу, поширенні брудної, нечесної, хибної інформації про діяльність конкурентів, «переманюванні» покупців тощо. Також ці дії можуть стосуватися використання у своїй діяльності чужого ім'я, товарного знаку, імітування етикеток, брендів, повному або частковому копіюванні моделей тощо, тобто такі дії, коли суб'єкт господарювання займає своє становище на ринку не завдяки власним досягненням і методам чесної конкурентної боротьби. Поширеним видом недобросовісної конкуренції є недобросовісна реклама, яка може містити неправдиві відомості, не відповідати дійсності або мати ознаки порівняння з конкурентами.

Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» передбачає такі групи проявів недобросовісної конкуренції: I – правопорушення, скоєні за допомогою неправомірного використання ділової репутації суб'єктів господарювання; II – правопорушення, вчинені шляхом створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції і досягнення переваг у конкуренції; III – діяння, пов'язані

із неправомірним збиранням, розголошенням і використанням комерційної таємниці. Проте цей Закон був прийнятий ще у 1996 році і, звісно, на сьогодні потребує модернізації та удосконалення як стосовно переліку видів і проявів недобросовісної конкуренції, розширення дефініцій статей, так і стосовно впровадження дієвих механізмів і застосування ефективних методів боротьби із проявами недобросовісних конкурентних дій суб'єктів господарювання на ринку. Закон має бути доповнений як складами правопорушень, так і засобами притягнення до відповідальності з точки зору процедурних моментів. Не можна оминати й необхідність запозичення європейського, американського й азіатського досвіду.

Серед загальних ознак проявів недобросовісної конкуренції можна вказати те, що за її наявності дії:

- суперечать торговим та іншим звичаям у господарській діяльності;
- посягають на ділову репутація суб'єкта господарювання;
- призводять або можуть призвести до змішування.

Звернувшись до норм вищезгаданого Закону, під **неправомірним використанням ділової репутації суб'єкта господарювання** розуміють дії, спрямовані на змішування діяльності недобросовісного конкурента й суб'єкта господарювання, який володіє відповідною діловою репутацією на ринку. Такі дії негативно впливають як на відповідних учасників ринкових відносин, зокрема, споживачів товарів і послуг і виробників таких товарів, так і на ринок в цілому. Наприклад, неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання призводить до введення в оману споживачів товарів і послуг щодо походження останніх, подальшого перетікання попиту до недобросовісного виробника й втрати власником ділової репутації у своїх клієнтів. Крім того, поширеними є випадки, коли товари й послуги, вироблені недобросовісним конкурентом, не відповідають рівню якості товарів і послуг добросовісного виробника, що призводить до зниження рівня довіри споживачів до такого товару, а отже, і до об'єктів права інтелектуальної власності, чи інших об'єктів, які асоціюються з такими товарами й послугами.

Об'єктом, на який посягає дане правопорушення, є не абстрактною категорією, а конкретним нематеріальним благом, тобто діловою репутацією суб'єкта господарювання.

Хоча законодавець і оперує поняттям «ділова репутація», проте його визначення в законодавстві не наведено. Однак діловою репута-

цією прийнято вважати надбану протягом тривалого часу оцінку діяльності суб'єкта господарювання, яка може бути як позитивною, так і негативною. Проте внаслідок певних дій інших суб'єктів господарювання позитивна ділова репутація може перетворитися на негативну.

Ділова репутація дуже важлива для бізнесу, бо це означає більшу довіру, а отже, більше позитивних відгуків, що приводить до зростання кількості клієнтів і, як наслідок, доходу підприємства. Ділова репутація – це суб'єктивна оцінка, переконання особи щодо бренда, компанії, товарів чи послуг. Це формування у свідомості людини уявлення, яке залежить від діяльності того чи іншого суб'єкта на ринку. Фірми й компанії прагнуть мати бездоганну репутацію, яку вони заробляють власним ім'ям, своїми досягненнями, що і є принципами добросовісності. Проте, коли ми оперуємо поняттям «недобросовісна конкуренція», то мова йде про використання чужої ділової репутації, що і вважається порушенням чесних правил конкурентної боротьби.

Однак і на доктринальному рівні існують різні позиції науковців із приводу визначень «ділової репутації». Так, О. В. Ярешко розуміє ділову репутацію як нематеріальне благо, яке уособлює усталену думку суспільства про якість і результати регулярної професійної суспільно значущої діяльності, яку проводить фізична чи юридична особа, незалежно від виду діяльності й отримання прибутку [453]. У свою чергу, О. О. Бакалінська діловою репутацією вважає оцінку професійних якостей, набутих протягом тривалого часу, суспільну оцінку діяльності господарюючого суб'єкта, а також його продукції (товарів, робіт, послуг) [15]. Вбачається, що, незважаючи на певну розбіжність у таких поглядах, вчені погоджуються з існуванням певної грошової оцінки такого нематеріального блага, як ділова репутація. Варто додати, що кожен окремих випадок неправомірного використання ділової репутації суб'єкта господарювання негативно впливає на усі сфери діяльності такого суб'єкта, а найбільшого впливу зазнають об'єкти права інтелектуальної власності, його маркетингова й рекламна діяльність.

Позитивна ділова репутація суб'єкта господарювання, або його goodwill, є необхідною складовою успіху компанії, вона впливає як на місце суб'єкта господарювання на ринку, так і на вартість цієї компанії на ринку у випадку продажу. Крім того, ділова репутація впливає і прямо залежить від ефективності діяльності, привабливості для інвесторів, партнерів, клієнтів і попиту на продукцію, що пропонує компанія. Проте не завжди поняття «ділова репутація» та goodwill

є тотожними, зокрема, у рішенні ЄСПЛ по справі Van Marle and others проти Нідерландів «goodwill» визначено як «накопичені нематеріальні активи підприємства (ім'я, репутація, ділові зв'язки, клієнтуру, товарні знаки тощо) що являє собою власність фірми» [461] У Податковому кодексі України також міститься поняття «goodwill». Воно, зокрема, у пп. 14.1.40 ст. 14 визначається як «нематеріальний актив, який є різницею між ринковою і балансовою вартістю активів підприємства ...» [185], хоча саме поняття «ділова репутація у законодавстві не закріплено. Отже, різниця між «goodwill» і «діловою репутацією» в тому, що перше є нематеріальним активом і може бути виражене у грошовому еквіваленті, в той час як «ділова репутація» вважається морально-етичною категорією і особистим немайновим благом.

Як наголошують А. М. Апаров і В. В. Лобченко, посягання на ділову репутацію може завдати як матеріальної, так і моральної шкоди репутації такого суб'єкта господарювання [9, с.4]. Однак варто зазначити, що визначення розміру кожного з наведених видів шкоди вбачається ускладненим і майже неможливим за сучасних умов правового регулювання, оскільки матеріальна шкода у випадку неправомірного використання ділової репутації прямо не заподіюється. Фактично, такі дії лише потенційно знижують рівень прибутку, який міг би отримати суб'єкт господарювання за нормальних умов. При цьому встановлення такої шкоди, як упущеної вигоди майже неможливо, бо насправді існує безліч факторів, які впливають на діяльність того чи іншого суб'єкта за різних обставин, а отже і вигоду підприємства, яка називається «упущеною» майже неможливо довести.

Ділова ж репутація лише потенційно уможлиблює отримання доходу, а тому виключається перспектива доказування змоги реально одержати такий дохід. Таким чином, можна вказати на неможливість стягнення шкоди за неправомірне використання ділової репутації, що поглиблює рівень незахищеності добросовісного суб'єкта ринку.

Глава 2 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» визначає види її прояви використання ділової репутації суб'єкта господарювання. До них належать *«неправомірне використання чи позначень, чи товару іншого виробника»; «копіювання зовнішнього вигляду виробу» та «порівняльна реклама».*

Вплив на ділову репутацію суб'єкта господарювання може відбуватися через неправомірне використання об'єктів права інтелектуальної власності (комерційного найменування, торгової марки тощо).

Відносини щодо захисту ділової репутації регулюються не тільки положеннями Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», а й положеннями Цивільного кодексу України і Господарського кодексу України, що стосуються комерційних найменувань і торгових марок. Спираючись на позицію, викладену в п. 3 Оглядового листа Вищого господарського суду України «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист права власності на комерційне найменування» від 17.04.2006 р. №01–8/845 «використання комерційного найменування може визнаватися неправомірним одночасно як за законодавством про захист економічної конкуренції, так і за законодавством про право інтелектуальної власності на комерційне найменування» [272].

Цей вид правопорушення призводить до змішування між торговими знаками, марками різних виробників. Недобросовісними конкурентами можуть бути використані співзвучна назва (фонетичне співставлення), схожі букви, символи, знаки, кольорова гамма (візуальна подібність), аналогічна назва (семантична підробка).

Актуальним на даний момент є з'ясування співвідношення понять «підробка» і «фальсифікація», що вважаються схожими явищами. Передусім вкажемо, що в українській мові вони використовуються як синоніми, а крім того, існує ще й французьке слово *contrefaction* (контрафакція), що перекладається також як підробка.

У той же час легального визначення терміна «підробка» національне законодавство не містить, у ньому лише міститься трактування поняття «контрафактна продукція», що закріплено в Постанові КМУ «Про затвердження Національного стандарту №4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» від 03.10.2007 року №1185 [237], згідно з положеннями якої вона тлумачиться як продукцію або примірник, що випускаються, відтворюються, публікуються, розповсюджуються, реалізуються тощо з порушенням майнових прав інтелектуальної власності. Така незаконна діяльність, на думку В. Пірогової, за всіма своїми відмінними ознаками, звісно, може бути віднесена до недобросовісної конкуренції: один учасник обігу, незаконним чином привласнюючи результати діяльності свого конкурента, отримує комерційні вигоди [181].

До сказаного слід додати, що між поняттями «підробка (фальсифікація)» і «контрафакція» існують суттєві відмінності, що знаходять прояв передусім у сфері їх застосування. Так, поняття «фальсифікація»

використовується у декількох сферах діяльності, у той час як «контрафакція» – тільки щодо порушень, що скоюються у сфері інтелектуальної власності. Контрафакція є одним з видів фальсифікації товарів, тому поняття «фальсифікація (підробка)» та «контрафакція» співвідносяться одне з одним як частина і ціле.

Підсумовуючи, зауважимо, що розрізняють декілька видів контрафакції за наступними критеріями:

1) за формою:

А) недобросовісна конкуренція (використання відомої торговельної марки із зміною деяких її елементів до ступеня змішування);

Б) фальсифікація товарів (розміщення відомої торговельної марки на упаковці й товарі без будь-яких видових змін на підроблених товарах);

2) за способом скоєння:

А) введення споживачів в оману;

Б) паралельний (сірий імпорт), який прирівнюється до контрабанди.

Відповідно до відомостей управління інтелектуальної власності ЄС (EUIPO) й Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) торгівля контрафактною й піратською продукцією становить щорічно близько 460 млрд євро у всьому світі, а до Європейського Союзу такої продукції імпортується на 120 млрд євро, що складає близько 7% імпорту ЄС.

Принагідно зауважити, що найпоширенішим способом реалізації контрафактних товарів є їх збут у мережі Інтернет. Інтернет-магазини забезпечують цілодобовий доступ до товарів і можливість їх придбати на відстані. При цьому ціни на контрафактну продукцію значно нижчі, аніж ціни на оригінальні товари. Названі фактори позитивно впливають на попит на такі товари з боку споживачів. У той же час веб-сайти, розроблені для реалізації контрафактних продуктів, можуть бути не менш якісними, аніж веб-сайти правовласників. Інтернет-торгівля контрафактними товарами може здійснюватися в декількох країнах, що зменшує ризик притягнення правопорушників до відповідальності. Веб-сайт, за допомогою якого здійснювалася торгівля, може бути замінено на новий протягом короткого періоду часу.

Досліджуючи сучасний стан ринку, можна констатувати, що спостерігається зростання обсягів підробок, виготовлених у Європейському Союзі, 2/3 з яких потрапляє до Євросоюзу з Китаю. Відомо, що китайські організовані злочинні угруповання, які функціонують в Іта-

лії, співпрацюють з Каморрою з метою імпорту контрафактних товарів. До того ж китайські діаспори, які існують у країнах Європи, доволі часто залучаються до діяльності із виготовлення контрафактної продукції. Зокрема, у провінціях Італії, що асоціюються з текстильною промисловістю й модельним бізнесом, функціонують китайські підприємства, на яких виготовляються контрафактні товари. Такі угруповання діють по всій Європі і використовують легальний бізнес для введення в обіг контрафактних товарів.

Не менш проблемними країнами після Китаю є Індія, Туреччина, Індонезія і Філіппіни.

Наголосимо, що кожен із нас здатен обмежити поширення такої продукції, обираючи оригінальні товари й уникаючи покупок у місцях, де зосереджується контрафакт. Щоправда, і ситуація, яка нині склалася в Україні, потребує системних кроків. Європейська Комісія заохочує відповідальні правоохоронні органи вжити всіх необхідних заходів, аби контрафактна й піратська продукція, виготовлення якої є порушенням права інтелектуальної власності, зникла з України.

Представники Європейського Союзу висловили думку, що Україні слід прискорити виконання своїх зобов'язань у межах Угоди про асоціацію, особливо у сфері інтелектуальної власності. Нашій державі треба вжити усіх необхідних заходів для приведення законодавства у відповідність до норм Європейського Союзу і створення компетентних органів, до повноважень яких входить вирішення проблем у галузі інтелектуальної власності, а також забезпечити ведення боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності. Відповідно до угод, укладених з Європейським Союзом, Україна зобов'язалася привести своє законодавство у відповідність до законодавства ЄС.

Так, згідно з умовами «Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом» від 01.01.2016 року, яка є частиною Угоди про асоціацію, передбачено проведення позитивних змін у сфері інтелектуальної власності і забезпечення дотримання законодавства, зокрема, під час перетинання митного кордону.

Сьогодні необхідною умовою ефективного функціонування і розвитку ринкової економіки в Україні є узгодження системи регулювання та захисту і стимулювання добросовісної конкуренції.

У контексті сказаного варто нагадати, що захистом від недобросовісної конкуренції вважається врегульована законом діяльність

держави, її компетентних органів і посадових осіб, які наділені відповідними повноваженнями. Проте процедура реєстрації промислових знаків, встановлена українським законодавством, вбачається формальною, хоча й передбачає проведення експертизи. У той же час патент на промисловий зразок не обов'язково є документом, що підтверджує право інтелектуальної власності на промисловий зразок. Таким чином, виникнення права власності на промисловий зразок зводиться до отримання формального документа й залежить від вміння особи скласти заяву на отримання останнього.

Отже, правове регулювання наведених питань, на наше переконання, слід визнати недосконалим і таким, що містить прогалини. Однак за сучасних умов можливість існування права на інтелектуальну власність, що поширюється на винаходи з огляду на поширення в найближчому майбутньому кіборгізації, діджиталізації і як наслідок, поглибленням проблем недоторканності особистого життя й спілкування через комп'ютерні мережі, – одне з актуальних питань, що постає перед суспільством.

Крім того, на окрему увагу заслуговує такий вид неправомірного використання ділової репутації суб'єкта господарювання, як **«неправомірне використання товару іншого виробника»**, що полягає у використанні у своїй господарській діяльності товарів, вироблених іншими виробниками, шляхом приховування цього факту (зняття, приховування та заміна позначень). Метою таких дій недобросовісного конкурента є привернення підвищеної уваги до свого товару за рахунок добре відомих на ринку зовнішніх характеристик товару добросовісного виробника. За своєю суттю таке порушення вважається протилежним неправомірному використанню позначень, оскільки, за умови його вчинення, позначення суб'єкта господарювання, які мають індивідуалізувати товар такого виробника, змінюються, або не використовуються взагалі.

Проте розслідування таких правопорушень і притягнення до відповідальності правопорушників неї завжди має позитивний ефект. Зокрема, це пов'язано зі складністю виявлення таких порушень, що пов'язано із завуальованістю таких дій та подальших перепонах у визначенні початкової приналежності товарів певному виробнику. Більш того, вищезгадана стаття 5 Закону законодавцем викладена не належним чином, отже, її можна визнати недосконалою, оскільки обмежує об'єктивну сторону такого порушення, використовуючи словосполу-

чення «введенням товару в обіг під своїм позначенням». При цьому поза увагою залишається можливість введення в обіг товару іншого виробника без використання будь-яких позначень у випадку, коли такі товари мали б містити позначення конкретного суб'єкта господарювання.

Керуючись зарубіжним досвідом боротьби із недобросовісною конкуренцією, І. Ф. Коваль наполягає на внесенні змін до закону таким чином, щоб «неправомірним використанням...» було як використання товару іншого виробника як під власним позначенням, так і без нього. [111]. Крім того, важливим є доповнення цієї статті різними проявами об'єктивної сторони, що можуть слугувати обставинами, що обтяжують відповідальність. Як-от, використання або введення в обіг товарів іншого виробника, якщо ці дії супроводжувалися зняттям чи зміною упаковки, якщо це загрожує товару; порушенням первинного стану товару; використання його не за призначенням; якщо товар випущено під новою упаковкою без зазначення особи, яка переупакувала товар; нова упаковка завдає шкоди діловій репутації виробника товару; виробник не повідомлений про факт переупакування, йому не наданий зразок нової упаковки.

Якщо суб'єкт господарювання створює продукцію шляхом повного відтворення зовнішнього вигляду виробу іншого суб'єкта господарювання, не зазначаючи при цьому, що це копія, такий вид діяння, буде кваліфікуватися як **«копіювання зовнішнього вигляду виробу»**, відповідно до статті 6 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Така діяльність суперечить змісту добросовісної ринкової конкуренції.

Виробник, порушуючи законодавство, може у своїй діяльності використовувати однакову упаковку або застосовувати певні знаки, притаманні лише одному суб'єкту господарювання, для того, щоб ввести споживачів в оману, але якість продукції, яку він буде надавати, може суттєво відрізнитися. Відомо, що споживач часто надає перевагу перевіреному бренду, який він уже використовує, розраховуючи при цьому на певний звичний рівень якості даного товару, який, зрозуміло, скопійований надати неспроможний. Отже, купуючи підробку, покупець може назавжди розчаруватися в чесності виробника.

Одним із найгучніших спорів стосовно копіювання зовнішнього вигляду виробу є суперечка, яка розгорілася після того, як у 2013 році українська компанія Roshen спробувала зареєструвати в Євросоюзі

торгову марку і права інтелектуальної власності на цукерки Crabs. У травні 2014 року заперечення подала фабрика «Червоний Жовтень», яка вирішила, що оформлення Crabs копіює приналежний їй бренд «Ракові шийки». Roshen наполягала, що етикетки цукерок виконані в різних кольорах, а раки і краби є різними тваринами, незважаючи на те, що належать до одного виду – ракоподібні.

Наприкінці 2017 року аналогічний позов, а саме з вимогою заборонити випускати «Київський торт», Roshen подала проти компанії «Київський БКК», одного зі своїх конкурентів. У компанії Roshen вважають, що упаковку торта, яку випускає БКК, легко сплутати з упаковкою торгової марки Roshen, а її використання фактично призводить до змішування продукції і вводить в оману споживачів [93].

Зауважимо, що використання зовнішнього вигляду виробу без укладання відповідних угод заборонене, а таке діяння карається за конкурентним законодавством. У той же час воно може здійснюватися на цілком правомірних засадах, якими може бути, наприклад, колаборація, тобто спільна діяльність кількох компаній для досягнення певних цілей.

Експерти зазначають, що для успішного об'єднання брендів необхідно дотримуватися таких правил:

- бренди, що об'єднуються, мусять мати однакову цільову аудиторію, а умови співпраці мають бути чітко врегульовані між партнерами вже на стадії об'єднання;

- колаборація має носити доповнюючий для партнерів характер, покриваючи слабкі сторони кожного з них та забезпечуючи незалежне функціонування на ринку обох суб'єктів господарювання;

- колаборація має бути доступною для споживачів. Сприйняття бренду одного учасника колаборації не мусить негативно відображатися на сприйнятті іншого партнера.

Окремим підвидом конкурентних правопорушень є **«порівняльна реклама»**, що має містити порівняння з продукцією іншого суб'єкта господарювання. Закон України «Про рекламу» [280] також містить визначення «порівняльної реклами», проте не будь-яке порівняння у рекламі буде визнане неправомірним. Зокрема не буде визнаватися неправомірними діями, якщо відомості, які зазначаються у рекламі є «достовірними, об'єктивними, корисними для інформування споживачів» та «підтвержені фактичними даними». Питання визначення реклами неправомірною покладено окрім Антимонопольного комітету

України на Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Державну службу з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів, а також інші органи, наділені такими компетенціями згідно зі ст. 26 Закону України «Про рекламу». Крім того, порівняльна реклама може бути визнана неправомірною за рішенням суду.

Більш того, законом надано вичерпний перелік вимог до реклами. Так, забороняється: рекламувати заборонений до обігу товар або той, щодо якого вимагається наявність дозволу у випадку його відсутності; використовувати дискримінаційні твердження, зображення або ім'я фізичної особи без її згоди; матеріали, що застосовуються в іншій рекламі з порушенням законодавства щодо інтелектуальної власності; закликати до дій, які становлять небезпеку для суспільства й держави; маніпулювати свідомістю споживачів; використовувати або імітувати державну символіку; рекламувати послуги ворожіння й гадання.

Як вказує О. О. Бакалінська, порівняльна реклама існує у двох видах, у першому випадку вона є позитивною, тобто позитивне посилення на товар іншого суб'єкта ринку і застосування репутації конкурента, здобутої завдяки високій якості товарів та іншим чинникам, на власну продукцію. Іншим видом є негативна порівняльна реклама, що полягає у приверненні уваги до своєї продукції за допомогою введення споживачів в оману шляхом поширення відомостей про уявні недоліки продукції іншого суб'єкта господарювання. Варто додати, що будь-який із наведених видів порівняльної реклами вважається незаконним, а винятки щодо законності порівняльної реклами передбачені законом [15].

Важливо, що на доктринальному рівні визначено низку критеріїв визнання неправомірною порівняльної реклами. Так, Н. Саніахметова переконана, що неправомірною є порівняльна реклама, якщо «наведені в ній відомості про товари, роботи, послуги не підтверджені фактичними даними, є недостовірними, необ'єктивними й некорисними для інформування споживачів» [319, с. 52–54].

Слід наголосити, що деякі науковці розширюють коло підстав визнання порівняльної реклами правомірною. Зокрема, на думку Ю. В. Слободчикової, може вважатися порівняння, пов'язане з досягненням науково-технічного прогресу, зроблене на вимогу споживачів, громадських спілок і організацій [326].

У контексті наведеного можна додати, що Верховною Радою України 12 листопада 2019 року прийняла законопроект [213], яким передбачається внесення змін до низки нормативно-правових актів (зокрема, до Закону України «Про рекламу») задля гармонізації з правом Європейського Союзу українського законодавства у галузі порівняльної реклами. Принагідно зауважити, що відповідно до права ЄС порівняльною вважається «реклама, що містить порівняння з іншими особами та/або товарами (діяльністю) іншої особи, прямо чи опосередковано ідентифікує конкурента або товари чи послуги, що пропонуються конкурентом». Одночасно із цим передбачається заборона на: зазначення інформації, що містить ознаки нечесної підприємницької практики, вказані у ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів»; введення споживачів в оману; недобросовісну конкуренцію, згадані у ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції».

Крім цього, за законопроектом дозволяється використовувати порівняння у випадках: а) якщо відсутні ознаки нечесної підприємницької практики; б) реклами порівняно однорідних (подібних) товарів, тобто однакових за призначенням; в) коли реклама об'єктивно порівнює суттєві і співставні характеристики подібного товару або діяльності, включаючи ціну; г) у рекламі відсутня неправдива інформація, дискредитування становища інших виробників, їх репутації й якості товарів; д) порівняння товарів з аналогічними зазначеннями походження; ж) якщо реклама не створює змішування між рекламодавцем і конкурентом; з) коли товар конкурента не було зображено за допомогою способу імітації.

Даний законопроект можна вважати позитивним кроком у модернізації законодавства про рекламу, оскільки остання виступає рушійною силою комерційної діяльності і засобом привернення уваги до окремої продукції. Відсутність чіткого законодавчого врегулювання негативно відображалася на цій діяльності, порушувалися права споживачів і принципи конкуренції. Крім того, з урахуванням політичних змін у країні зазначена сфера потребувала гармонізації з правом ЄС, в якому детально регламентуються такі відносини численними директивами.

До того ж порівняльна реклама сприяє зміцненню конкурентного середовища, тому надання суб'єктам господарювання права її використовувати має позитивно відобразитися на господарській діяльності і припинити таке використання порівняльної реклами «в обхід закону».

Поряд із поняттям «порівняльна реклама», є ще такий вид правопорушення, як «недобросовісна реклама», визначення якого наводиться у Законі України «Про рекламу» [269]. Недобросовісна реклама за об'єктивною стороною дуже схожа на «поширення інформації, що вводить в оману», що також є видом правопорушення, проте «недобросовісна реклама» є більш вузьким поняттям. Отже, недобросовісна реклама – це «реклама, яка вводить або може ввести в оману споживачів шляхом поширення неточних, недостовірних даних, перебільшення, двозначності, замовчування або інших дій, що завдають шкоди споживачам, державі або суспільству в цілому». Це може відбуватися шляхом нанесення на упаковку дрібним шрифтом певної інформації, яка має значення (наприклад, про склад продукту, властивості або умови акції тощо). Часто в рекламі зустрічаються такі фрази, як «перший», «унікальний», «найкращий», «немає рівних», «№ 1» та інші, які заборонені в рекламі, якщо це не відповідає дійсності, або це може мати місце наведення таких відомостей, як «асоціація стоматологів рекомендує», «лікує кашель», «ментально усуває біль» тощо. Усе це – прояви недобросовісної реклами, що, на наш погляд, є теж формою недобросовісної конкуренції.

Наступною групою проявів недобросовісної конкуренції, згідно із поділом, який нам пропонується у Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» є **«створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції»**. На відміну від розглянутого вище блоку правопорушень у галузі конкурентного законодавства, наведений перелік часто характеризується вищим ступенем суспільної небезпеки, оскільки у багатьох випадках результат отримується шляхом вчинення адміністративних правопорушень і кримінальних злочинів. Причому в більшості випадків такі дії спрямовані на вчинення неправомірних дій щодо конкурента з боку третіх осіб.

Такими перешкодами, зокрема, визнається **«дискредитація суб'єкта господарювання»**, що визначається у Законі як «поширення в будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей» про суб'єкта господарювання або особу, або щодо її продукції, які завдають шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання. Причому фактичне настання наслідків у вигляді «завдання шкоди» не є обов'язковою ознакою.

У той же час згідно із законодавством більшості країн для визнання дій конкурента дискредитацією необхідна наявність чотирьох умов:

1) відомості про конкурентів повинні поширюватися в торгових або промислових колах; 2) поширені відомості є помилковими; 3) метою поширення відомостей виступає заподіяння шкоди торговій або промисловій діяльності конкурента; 4) відомості поширюються в усній або письмовій формі.

Для встановлення факту порушення у формі дискредитації суб'єкта господарювання має бути встановлено, що: *юридичний факт* поширення відомостей (спосіб поширення, регіон і час тощо); поширення відомостей (прямо або опосередковано) *здійснювала особа, яка знаходиться із заявником у конкурентних відносинах; за змістом* поширених відомостей і за результатами дослідження товарного ринку можна виявити конкретну особу; *за своєю сутністю* відомості *неправдиві або неточні* (або у різних варіантах); поширення відомостей вже завдало шкоди або може завдати шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання; існує причинно-наслідковий зв'язку між поширенням такої інформації і завданням шкоди діловій репутації або можливим завданням шкоди діловій репутації.

Склад правопорушення не потребує обов'язково негативного характеру поширюваної інформації; така інформація може бути подана в неповному вигляді, що дозволить тому, хто її поширює, маніпулювати сприйняттям цієї інформації адресатами (клієнтами, споживачами, іншими учасниками конкурентного ринку), або відомості вирвані з контексту без зазначення важливих уточнень, винятків, які, безперечно, спотворюють інформаційне тло і можуть кваліфікуватися як дискредитуючі.

Варто зауважити, що не будь-яке поширення негативної інформації щодо суб'єкта господарювання можна кваліфікувати як дискредитацію суб'єкта господарювання. Так, прикладом поширення інформації, яка не є дискредитуючою, виступає поширена конкурентом інформація про судовий спір за участю суб'єкта господарювання (в якому встановлено негативні факти щодо останнього) з оцінками правових позицій.

Наступним видом створення перешкод Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» визначає «**досягнення неправомірних переваг у конкуренції**», тобто отримання переваг щодо інших суб'єктів шляхом неправомірних дій «що підтверджено рішенням органу державної влади, органу місцевого самоврядування, наділеного відповідною компетенцією» [236].

Розглядаючи практичні аспекти притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності за «досягнення неправомірних переваг

у конкуренції», можна вказати, що підставою для таких рішень контролюючих органів може бути порушення будь-яких вимог чинного законодавства щодо проведення господарської діяльності.

Прикладом даного правопорушення може слугувати рішення Запорізького обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України від 19.10.2017 року № 32-рш, в якому Адміністративна колегія визнала неправомірним досягненням у конкуренції здійснення ТОВ «Запорожбастранс» нерегулярних перевезень пасажирів без належних правових підстав, внаслідок чого суб'єкт господарювання отримав такі переваги:

- початок, закінчення й розклад його руху є нерегламентованими, що дає можливість ТОВ «Запорожбастранс» здійснювати перевезення пасажирів у години інтенсивного пасажиропотоку і знімати автобуси з маршруту у години і дні, коли інтенсивність пасажиропотоку низька, у той час як інші перевізники (зокрема, Заявник) згідно з укладеними договорами були зобов'язані здійснювати перевезення пасажирів тільки на затверджених маршрутах і відповідно до затверджених графіків руху;

- ТОВ «Запорожбастранс» не несе додаткових зобов'язань, пов'язаних із виконанням договору із замовником транспортних послуг; не несе ніякої відповідальності перед замовником перевезень щодо якості обслуговування пасажирів;

- ТОВ «Запорожбастранс» не несе додаткових витрат у зв'язку з відсутністю договору особистого страхування пасажирів від нещасного випадку на транспорті, що дозволяє економити фінансові ресурси для подальшого спрямування їх на інші цілі.

Окремої уваги заслуговує такий вид конкурентних правопорушень, як **«поширення інформації, що вводить в оману»**, що передбачає повідомлення, доведення до відома інших суб'єктів зокрема шляхом їх розповсюдження через рекламу «неповних, неточних, неправдивих відомостей, зокрема, унаслідок обраного способу їх викладення, замовчування окремих фактів чи нечіткості формулювань». Наслідком таких дій може бути вплив на свідомість особи або кола осіб щодо придбання чи реалізації товарів або ймовірність такого впливу.

За даними статистики АМКУ із звіту 2019 року, найбільша доля проявів недобросовісної конкуренції, зокрема інформації, що вводить в оману припадає на сферу охорони здоров'я, лікарських та медичних засобів. Багато продукції містить на упаковці позначення «еко», «есо», «органічний», «органік» та ін., проте документального підтвердження

того, що ці продукти дійсно екологічно чисті, органічні, без консервантів, без глютену, без ГМО тощо, немає. [94]. Непоодинокі випадки замовчування справжнього складу продукту, дотримання стандартів та справжності вмісту натуральних речовин. Прикладом може слугувати зазначення на етикетці соків «Сік гранатовий», при цьому в його вміст входить разом із гранатовим, сік яблучний та чорноплідної горобини, або «Сік персиковий», а у складі персикове та яблучне пюре, та інші приклади, коли назва продукту дає хибне уявлення про дійсні властивості або склад даного продукту харчування [94].

При доказуванні наявності порушення у формі поширення інформації, що вводить в оману, органами АМКУ мають застосовуватися спеціальні засоби доказування, які допоможуть визначити вплив на окремі категорії споживачів (опитування споживачів, соціологічні дослідження, маркетингові дослідження, правила професійної етики, процесуальні засади їх застосування чинним законодавством не визначені.

Найнебезпечнішу групу проявів недобросовісної конкуренції становлять правопорушення, **пов'язані із «неправомірним збиранням, розголошенням і використанням комерційної таємниці»**, за які навіть може бути передбачена кримінальна відповідальність.

Характерною ознакою ведення господарської діяльності в умовах ринкової економіки постіндустріального суспільства є визнання інформації одним із найбільш цінних ресурсів сучасності. Очевидно й те, що такий ресурс потребує належного захисту інформації. З огляду на це володіння комерційно цінною інформацією в умовах ринку – один із найістотніших факторів конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності. Наведене слід визнати ключовим при встановленні права суб'єктів підприємництва на комерційну таємницю. У той же час неможливо переоцінити користь від заволодіння й подальшого використання комерційної таємниці іншого суб'єкта господарювання, оскільки особа, яка одержала таку інформацію, отримує доступ до контрагентів відповідного суб'єкта, його технічних розробок, особливостей виробництва, а також можливості незаконно впливати на такого суб'єкта шляхом погроз доведення або навіть доведення такої інформації до його конкурентів, контролюючих органів та ін. Не дивно, що володіння інформацією, яка становить комерційну таємницю, створює значні переваги у здійсненні господарської діяльності.

Як зазначав Оскар Уайлд «таємна інформація – це майже завжди джерело великої долі». Комерційна таємниця є інформацією з обме-

женим доступом, яка має ознаки конфіденційності. Нормативно-правове регулювання комерційної таємниці у вітчизняному законодавстві, крім Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», міститься у Цивільному кодексі України [246], законах України «Про інформацію» [255], «Про доступ до публічної інформації» [231] й у Постанові КМУ «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» [268]. Комерційна таємниця має певні ознаки: вона є інформацією, тобто, по-перше, інформаційність, по-друге, таємність, конфіденційність; по-третє, вона становить комерційну цінність та, по-четверте, має захищеність, а отже, питання її захисту вкрай актуальне, бо розголошення комерційної таємниці може нанести великих збитків функціонування компанії або навіть державі чи економіці країни. Інформація, яка визнається комерційною, може включати в себе формули, схеми, шаблони, програми, пристрої, методи або процеси. Іноді це можуть бути навіть списки клієнтів або бази даних. Комерційна таємниця захищена законом не тільки в Україні. Розголошення комерційної таємниці тягне за собою великі штрафи аж до кримінального покарання. Зокрема, за Законом США «Про економічне шпигунство» 1996 року передбачені штрафи для фізичної особи у розмірі від 500 тис. доларів до 5 мільйонів доларів, навіть може мати місце позбавлення волі строком до 10 років з конфіскацією майна.

У вітчизняному законодавстві також передбачені високі штрафи за неправомірне збирання, розголошення, схилення до розголошення та використання комерційної таємниці.

Варто додати, що більшість із наведених порушень стає проявом недобросовісної конкуренції виключно за умови, коли вони спричиняють настання негативних наслідків для суб'єкта господарювання. Як зазначає Г. О. Сляднева, саме встановлення факту завдання підприємству шкоди або потенційна можливість її завдання – це обов'язкова умова таких порушень [327]. Причому, як справедливо вказала Н. О. Саниахметова, неодержані доходи (збитки від зниження реалізації продукції чи зниження попиту на послуги) і позитивний збиток (витрати на зниження шкідливих наслідків такого правопорушення) також розуміються шкодою [319]. У той же час необхідно зауважити, що винятком із наведеного правила вважається неправомірне використання комерційної таємниці. Обов'язковим наслідком вчинення такого порушення є притягнення особи до відповідальності.

Розглядаючи об'єкт посягання у даному правопорушенні, перш за все, слід вказати, що комерційна таємниця виступає об'єктом права інтелектуальної власності відповідно до Цивільного кодексу України. Вирішуючи питання обсягу відомостей, що належать до комерційної таємниці, необхідно вказати, що згідно з ч. 1 ст. 36 Господарського кодексу України склад і обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, спосіб їх захисту визначаються суб'єктом господарювання відповідно до закону. На думку Г. О. Слядєєвою, законодавство містить певну правову колізію, адже окремий суб'єкт має право на власний розсуд вирішувати, які відомості становлять комерційну таємницю. Чинне законодавство встановлює лише обмеження щодо відомостей, які не можуть бути віднесені до «комерційної таємниці» [327].

Враховуючи, що комерційна таємниця вважається об'єктом права інтелектуальної власності, необхідно вказати на наявність у власника прав на такий об'єкт правомочностей щодо здійснення його захисту. Зокрема, ст. 506 Цивільного кодексу України серед майнових прав на комерційну таємницю визначає виключне право дозволяти її використання й виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці. Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що правовий захист комерційної таємниці, як і захист прав на торгові марки і комерційні найменування, може здійснюватися і в порядку антимонопольного законодавства, і в порядку захисту права інтелектуальної власності за Цивільним кодексом України і Господарським кодексом України.

Отже, підсумовуючи цей розділ, необхідно узагальнити, що правопорушення у сфері захисту від недобросовісної конкуренції складають окрему групу конкурентних правопорушень із специфічним складом. Питання захисту добросовісної конкуренції та регулювання та контроль за недобросовісними методами конкурентної боротьби є вкрай актуальним і стоїть на тлі уваги багатьох країн світу. На сьогодні вітчизняне законодавство у сфері захисту від недобросовісної конкуренції є досить застарілим та не відповідає сучасним умовам. Також необхідно відмітити, що проявів недобросовісних практик в сфері конкуренції існує набагато більше, ніж передбачено законодавством. По-друге, діючий на сьогодні Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» не визначає складів правопорушень та не передбачає умови пом'якшення або обтяження відповідальності, що теж є нагальною проблемою.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВТЦВА

4.1. Законодавче закріплення механізму конкурентної політики держави й засобів її реалізації

У попередніх розділах розглянуто питання визначення конкурентної політики держави, її функціональне призначення, зміст, напрями і завдання, а також механізми її реалізації. Проте нагальною залишається потреба інституалізації конкурентної політики на законодавчому рівні.

Пристаючи до висвітлення питання, передусім вкажемо, що Господарський кодекс України визначає спрямування антимонопольно-конкурентної політики держави як напрям економічної політики держави. Проте, на наш погляд, дане питання слід більше деталізувати, а конкурентна політика держави має отримати не просто визначення у Господарському кодексі України, а й мати закріплення на рівні документів програмного і прогностного характеру. У цих документах повинні бути чітко вказані функції, сформовані цілі й завдання (найближчі і на подальшу перспективу), врахована сегментація ринку й завдання по кожному сегменту. Важливо також акцентувати на засобах виконання цих завдань. Програма повинна передбачати показники інтенсивності конкуренції по сегментах, брати до уваги динамічність появи нових ринків, передбачати забезпечення конкурентності й недопущення монополізації цих ринків. У цій ситуації варто також враховувати процеси глобалізації, діяльність СОТ, відкритих ринків, дотримання принципів конкуренції.

Як уже наголошувалося, реалізація економічної політики держави відбувається завдяки правовим механізмам. Важливо при цьому зва-

жати на процеси глобалізації, публічні інтереси й суспільні пріоритети у сферах господарювання, як уже існуючих, так і тих, що розвиваються. Мова йде як про функціонування ринку в цілому, так і його окремих сфер, секторів, сегментів, галузей, видів виробництв тощо [394]. У той же час варто пам'ятати, що в кожній сфері виробництва чи галузі економіки необхідно, зокрема, дотримуватися і принципів господарювання, визначених у статті 6 Господарського кодексу України [54] і тісно пов'язаних із принципами конкуренції та конкурентної політики, яку не можна розглядати ізольовано від інших напрямів економічної політики держави.

Нагадаємо, що згідно з ч. 4. ст. 9 ГК України «правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України й окремих її регіонів, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах» [54]. Програми і прогнози можуть мати довгострокові (стратегічні) та поточні (тактичні) цілі.

У Законі України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 року № 1621-IV державну цільову програму визначає як комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, спрямованих на вирішення найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць [220].

1) Отже, по-перше, слід наголосити на необхідності прийняття спеціального Закону України «Про Державну програму розвитку конкуренції та конкурентної політики», оскільки в законодавстві жодним чином не інституціалізується поняття «**державна програма у сфері конкурентної політики**». Як уже відмічалось, Господарський кодекс України лише закріплює її спрямування. Виходячи з наведеного, вбачається, що поряд головними завданнями й цілями даної програми, що передбачають стимулювання і розвиток конкуренції та боротьбу зі зловживаннями з боку монополістів, *кінцевою метою має стати підвищення конкурентоспроможності національної економіки* [415 с. 407]

Зауважимо, що метою розробки державних програм розвитку галузей економіки є стимулювання розвитку відповідних галузей економіки, підвищення конкурентоздатності національних товаровиробників, підвищення виробничого й науково-технічного потенціалу країни та координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої

влади й органів місцевого самоврядування для вирішення найважливіших проблем галузі.

Як зазначає Д. В. Задихайло, об'єктивна необхідність державного програмування економіки зумовлена потребою глибоких і швидких структурних змін у національній економіці й недостатньою ефективністю ринкових механізмів, а його основним завданням як форми державного регулювання економіки є підтримка економічної рівноваги, вплив на якісні зміни економіки й стимулювання її розвитку [83; с. 82]. Програмування виступає особливим способом втручання держави в економіку товаровиробника, який коригує її в потрібному на даний час напрямі і неадміністративним методом організації економіки.

Слід також звернути увагу на те, що Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» [218] у ст. 8 і 14 серед вимог до змісту відповідних державних програм, у тому числі й галузевих, відсутні вказівки на обов'язковість програмної складової саме щодо правової та законодавчої політики. Однак будь-яка ґрунтовна актуалізація державою необхідності здійснення керуючого впливу на ту чи іншу сферу економічного життя закономірно має забезпечуватися шляхом внесення таких змін до законодавства, що мають модернізувати відповідні існуючі правові режими господарювання, адже право було і залишається основним інструментом впливу держави на суспільні відносини.

Наведене змушує замислитись, а де ж саме закріплена економічна політика держави, в яких документах прописаний чіткий алгоритм виконання завдань, що вона ставить перед собою, яку ж відповідальність несе уряд за невиконання цих завдань? Вкрай актуальним є питання правонаступництва, виконання цілей програм попереднього уряду прийдешинім. Частіш за все ми маємо таку ситуацію: уряд приймає ту чи іншу програму на 5 років, вказуючи стратегічно важливі цілі та шляхи їх досягнення, але наведене залишається лише закріпленими на папері гаслами. Цілі так і залишаються просто проголошеними, а реалізація їх не має нічого спільного з реальним їх виконанням. Інший уряд приймає нову програму, наполягаючи на реальності досягнення цілей, поставлених у ній. Однак усе повторюється. Постає логічне питання, чи передбачена за це якась відповідальність уряду? [415]

На законодавчому рівні перші спроби закріплення конкурентної політики і шляхів вирішення проблем були зроблені в Указі Президен-

та України «**Про Основні напрями конкурентної політики на 1999–2000 роки та заходи щодо їх реалізації**» від 26 лютого 1999 року №219/99. Згідно з головними напрямами передбачалися «сприяння зростанню національної економіки і створенню ефективної соціально орієнтованої економіки, розвиток і вдосконалення конкурентного середовища». При цьому планувалося виконати такі завдання, як «узгодження промислової і конкурентної політики; вдосконалення анти-монопольного законодавства; зниження бар'єрів вступу нових гравців на ринки; захист підприємців і споживачів; подолання тіньового сектору економіки і його негативний вплив на конкуренцію; вдосконалення системи державного регулювання та контролю за діяльністю суб'єктів природних монополій; підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на світових товарних ринках в умовах посилення конкуренції» [266]

Надалі після прийняття Закону України «Про захист економічної конкуренції» був затверджений новий Указ Президента України «**Про Основні напрями конкурентної політики на 2002–2004 роки**» від 19 листопада 2001 року № 1097/2001, в якому основні напрями конкурентної політики вказані такі ж самі, як і в попередньому Указі Президента України. Крім того, визначалися засоби досягнення цілей за цими напрямами і шляхи вирішення головних проблем у сфері конкуренції. [267]

Надалі Указом Президента України від 27 вересня 2007 року №921/20 схвалено «Концепцію вдосконалення державного регулювання природних монополій». Передумовами для цього стало неефективні механізми державного регулювання природних монополій, що, звісно, ускладнювало створення конкурентного середовища в економіці. Варто додати, що Законом України «Про основи національної безпеки України» [265] визнано, що серед «основних напрямів державної політики з питань національної безпеки є вдосконалення анти-монопольної політики й механізму державного регулювання природних монополій». [256]

Згодом, а саме у 2012 році, розроблено «Концепцію Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014–2024 роки»: метою якої визначався *«розвиток конкуренції на товарних ринках як засобу забезпечення сталого економічного зростання, покращення умов для їх ефективного функціонування, удосконалення механізму державного регулювання таких ринків»* [285]. Крім того, Концепція визначає варі-

анти вирішення проблеми низького рівня розвитку конкуренції завдяки удосконаленню й узгодженню антимонопольно-конкурентної політики. Варто наголосити, що в межах реалізації положень даної Концепції Антимонопольним комітетом України розроблено низку нормативно-правових актів, зокрема: Роз'яснення стосовно оцінки горизонтальних концентрацій, Роз'яснення стосовно визначення штрафних санкцій. Із вересня 2015 р. роз'яснення декілька разів оновлювалися, а АМКУ продовжує працювати над їх удосконаленням. Однак й досі не було прийнято системного, якісно нового правового акта, який би регулював конкурентні відносини у всіх галузях господарювання. Необхідно зупинитися на «результативності й ефективності» втілення в життя цілей, окреслених у Концепції, порівнявши очікувані щодо розвитку конкуренції на ринку результати з реальними. У цьому контексті відзначимо, що поставлених цілей в повному обсязі досягнуто не було.

Зважаючи на те, що проблеми, які визначала Концепція 2014–2024, нікуди не зникли, було *представлено Проект «Концепції державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні», схвалений 28 грудня 2018 року Антимонопольним комітетом України, яка «визначає засади формування та реалізації єдиної та цілісної державної політики у сфері розвитку та захисту конкуренції та обмеження монополізму в Україні»* [298]. Розробники проекту даної Концепції системно й детально підійшли до питання визначення проблеми неефективності конкуренції в Україні. Однією з таких проблем, що «перекочувала» з Концепції 2014–2024 до нової, є низька динамічна ефективність ринків. Передусім це пов'язано з низьким рівнем інвестицій, що, у свою чергу, призводить до повільного розвитку інновацій. А якщо у виробництво не впроваджено новітніх технологій, то конкурентоспроможність значно знижується. Наступною слід визнати відсутність статистичних показників структури економічних (ринкових) рівнів, що, звісно, не дозволяє провести аналіз і з'ясувати вплив різноманітних факторів на вітчизняну економічну систему, а також спрогнозувати конкуренцію на окремих її ринках і в цілому. Крім того, Концепцією, схваленою 28 грудня 2018 року, називається така проблема, як «недостатньо сприятливе регуляторне середовище для конкуренції в Україні». Однак Україна працює в цьому напрямі і, як зазначалося вище, поступово імплементує норми європейського законодавства в національне. Важливою проблемою є надання державної

допомоги суб'єкту господарювання, встановлення податкових пільг окремим учасникам господарського обороту, що призводить до обмеження чи спотворення конкуренції. Видами дозволеної державної допомоги вважатимуться, зокрема, допомога соціального характеру для споживачів, допомога у випадку природних катастроф або надзвичайних ситуацій, допомога регіонам із низьким рівнем життя або суттєвим рівнем безробіття. Принагідно додати, що згаданою Концепцією закріплено основні принципи державної політики у сфері розвитку й захисту конкуренції, що є новелою, в порівнянні з попередньою Концепцією. Нововведенням також є таке поняття, як «адвокатування конкуренції». Його сутність полягає у підтримці конкуренції за допомогою інших, ніж правозастосування, заходів, серед яких, зокрема, оцінка впливу на конкуренцію регуляторних актів і проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи. Завершуючи аналіз цих двох Концепцій, можна зробити висновок, що спільними рисами буде їх спрямованість й очікувані результати реалізації. Вони дещо різняться у визначенні проблеми низького розвитку конкуренції. Більш сучасна концепція приділяє цьому питанню належну увагу, а отже, і питанню визначення підходів до вирішення цих проблем. Насамперед йдеться про узгодження національного законодавства й державної політики між собою, а також приведення національного законодавства у відповідність до права Європейського Союзу.

На сьогодні, зробивши аналіз прийнятих програм діяльності КМУ, зокрема, за А. К. Кінаха (проект) «Відкритість, дієвість, результативність»; «Послідовність. Ефективність. Відповідальність»; «Назустріч людям»; «Український прорив: для людей, а не політиків»; Закону України «Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2010 рік» від 20 травня 2010 року № 2278-VI тощо [294; 295; 95] можемо стверджувати наступне.

Як показує аналіз програм діяльності урядів, у них завжди гучно проголошувалися цілі, зокрема, забезпечення верховенства права і протидія корупції; створення сприятливих умов для розвитку бізнесу; підвищення якості державного управління й державних послуг; відновлення безпеки держави і громадян; макроекономічна стабілізація. Проте вони не були досягнуті в повному обсязі через те, що не враховували умови сьогодення і реальність виконання певних завдань. [415]

Окремо зупинимося на Програмі діяльності КМУ «Відкритість, дієвість, результативність» (2003). Слід наголосити, що в ній декілька

положень присвячено питанню конкуренції у господарській діяльності. Перш за все, Програма визначала сучасні на той час стан економіки і проблеми соціально-економічного розвитку, а також у ній зафіксовані фактори, які стримують економічний розвиток. Зокрема, це – несприятливий інвестиційний клімат; неефективна амортизаційна політика; прояви недобросовісної конкуренції, що породжуються неефективністю економічних, правових та організаційних заходів; недостатня роль малого бізнесу.

Урядом для вирішення окреслених проблем запропоновано вжити ряд заходів, як-от моніторинг і контроль за цінами на ринках соціально важливих товарів і послуг; конкурсні засади закупівлі суб'єктами природних монополій сировини, матеріалів, обладнання з метою здешевлення надання цих товарів у житлово-комунальній сфері, енергетиці, транспорті тощо; розширення участі України в міжнародному співробітництві у сфері конкурентної політики; створення конкурентних умов й оптимізація державної допомоги суб'єктам господарювання і галузям економіки [294].

Однак, на превеликий жаль, Програма носила здебільшого декларативний характер. Нею не було визначено основного – органів, відповідальних за реалізацію положень Програми у окремих сферах, механізму реалізації цих положень, граничних строків виконання завдань.

У свою чергу, Програму діяльності Кабінету Міністрів України «Послідовність. Ефективність. Відповідальність» було скасовано на підставі прийняття Постанови ВРУ «Про стабілізацію політичної та соціально-економічної ситуації в Україні та запобігання антиконституційним діям і сепаратистським проявам, що загрожують суверенітету і територіальній цілісності України», хоча цією Програмою було передбачено широкий спектр заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності у різних сферах господарювання, таких як фінансовий та аграрний сектор, паливно-енергетичний комплекс, легка промисловість, високотехнологічні галузі господарства, транспортне обслуговування й дорожнє господарство [295]. Іронічним є те, що, попри таку гучну назву, у ній немає положень про відповідальність за невиконання поставлених завдань.

Програма діяльності Кабінету Міністрів «Назустріч людям» також носить максимально декларативний характер. У ній зустрічаються такі словосполучення, як «створити умови», «безоплатно забезпечити»,

«підвищити конкурентоспроможність», однак не вказано механізму вчинення цих дій. Знову ж таки в ній не було визначено органів, відповідальних за виконання завдань, проголошених цією програмою; не було вказано строків виконання. За статистичними даними, були позитивні зрушення в економіці, однак світова криза 2008 року нівелювала всі досягнення. Це призвело до того, що показники рівня доходів населення, рівня інфляції, рівня безробіття у 2013 році стали такими ж, що і у 2005 році, коли було схвалено цю Програму.

Проаналізувавши згадані Програми, можна зробити висновок, що приймаючи їх із року в рік Уряд, одним із напрямів проголошував досягнення нової якості життя громадян, запровадження соціальних, економічних і демократичних європейських стандартів життєдіяльності людини, суспільства й держави, щорічне зростання реальної заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат, забезпечення громадян якісними медичними, освітніми й культурними послугами. Однак вони виявилися недосконалими, бо в них невизначені відповідальні за їх виконання органи, не встановлені строки виконання й сама відповідальність у разі невиконання завдань, покладених на відповідальний орган.

Тим не менш, були і позитивні зрушення у сфері схвалення державних програм. Так, у 2015 році схвалено Концепцію «Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року» [284]. Нею передбачено ряд заходів, основним призначенням яких було досягнення підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України. Вперше було вказано орган, відповідальний за розробку й реалізацію концепції. Ним стало Міністерство аграрної політики та продовольства. Також на сайті Міністерства є План виконання заходів, передбачених Державною цільовою програмою розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року.

Також було проаналізовано звіт про хід виконання програми діяльності КМУ у 2016 році, в якому встановлено п'ять стратегічних пріоритетів – цілей високого рівня, без досягнення прогресу в яких неможливо забезпечити створення гідних умов життя для громадян України, а саме: «забезпечення верховенства права та протидія корупції; підвищення якості державного управління й державних послуг; макроекономічна стабілізація; створення сприятливих умов для розвитку бізнесу; відновлення безпеки держави і громадян». На досягнення цих стратегічних цілей були спрямовані основні заходи з реформування й послідовні шляхи їх реалізації [95].

Можна зробити висновок, що цілі, зазначені в програмах досягнуто не в повному обсязі, не враховуючи умов сьогодення і реальність виконання цих завдань.

Звернемо увагу на Середньостроковий план, яким визначено основні цілі і напрями діяльності Уряду протягом 2017–2020 років і який виступає основою бюджетного планування, щорічних операційних планів дій уряду, фокусування донорської допомоги. Планувалося, що діяльність має бути спрямована на покращення всіх аспектів життя громадян шляхом досягнення економічного зростання, ефективного врядування, розвитку людського капіталу, верховенства права і боротьби з корупцією тощо. Кінцевою метою виконання середньострокового плану є «забезпечення зростання рівня життя громадян і підвищення його якості в результаті сталого економічного розвитку».

Поряд із програмами уряду важливими документами і, так би мовити, елементом національної політики визнаються *послання Президента України*, які покликані організовувати поточні й перспективні дії органів державної влади для того, щоб досягти найкращих результатів, виконати довго- й середньострокові пріоритетні завдання розвитку країни. Наведена теза цілком логічна і обґрунтована, бо послання Президента України – це «передбачений Конституцією й регламентований законодавством політико-правовий акт, орієнтований на постановку завдань на середньо- та довгострокову перспективу». У цьому документі здебільшого зачіпаються актуальні для всіх громадян найгостріші державні й суспільні проблеми, пропонуються рішення, окреслюється політичний курс і надаються конкретні вказівки, що передусім відбивають політичну позицію президентської влади і політичних сил, які підтримують владу [202].

*Проте ні послання президента, ні програми діяльності уряду не зачіпають питань економічної конкуренції в глобальному сенсі. Оскільки напрям програм є загальноекономічним, а економіка виступає сферою державного управління, то забезпечення конкуренції – це функція держави. З огляду на те, що конкурентна політика є невід'ємною частиною економічної політики держави, то закріплення її на законодавчому рівні, розроблення **концепції, державної програми розвитку конкуренції та державної конкурентної політики**, так само як і основних складових формування й реалізації конкурентної політики держави повинно стояти на порядку денному.*

Підсумовуючи, можемо додати, що всі програми, проаналізовані вище, є періодичними, мають реактивний характер, частіш за все зачіпають проблеми, які вже існують і потребують негайного вирішення, в той час як важливим є саме вирішення їх на перспективу, враховуючи реалії сьогодення і зміни в майбутньому. Крім того, у цих програмних документах відсутній системний характер, хоча в них мають передбачатися стратегічні й динамічні напрями, необхідним є врахування як загальнодержавних, так і регіональних інтересів, та диференційований підхід регулювання на різних ринках. [399 С. 85]

Виходячи з цього, на законодавчому рівні треба закріпити необхідність ухвалення програм розвитку конкуренції та механізм внесення змін до них. Отже, слід прийняти спеціальний Закон України «Про національну програму розвитку конкуренції», який має містити положення стосовно ухвалення й реалізації концепції та Державної програми розвитку конкуренції та конкурентної політики держави. До речі, в останній варто визначити матрицю конкурентної політики, що включає в себе мету, завдання (першочергові, перспективні), врахувати не тільки загальнодержавний аспект, а й регіональні особливості, етапність, інструменти забезпечення, контрольні показники конкурентності тощо.

Крім того, необхідно окреслити загальну політику, яка повинна носити всеохоплюючий характер і мати взаємозв'язок із різними напрямками економічної політики.

Повернемося до конкурентної політики, яка, на наше переконання, нині має впроваджуватися з урахуванням глобалізації. Важливим напрямом є забезпечення захисту та стимулювання економічної конкуренції, забезпечення рівня конкурентності всередині країни та вихід національного товаровиробника на зовнішні ринки із конкурентоспроможною продукцією. Напрямами захисту конкуренції є врегулювання діяльності суб'єктів природних монополій, боротьба із олігархізацією, а також зловживаннями з боку олігархічних утворень, контроль за концентрацією, боротьба із недобросовісними методами конкурентної боротьби як з боку національних так і іноземних суб'єктів господарювання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки в цілому, вдосконалення системи моніторингу у сфері надання державної допомоги суб'єктам господарювання; налагодження механізму і дотримання принципів конкурентності при здійсненні публічних закупівель.

Вважаємо за доцільне додати, що важливим є впровадження превентивних механізмів поряд із каральними функціями, виконання яких сприяє попередженню вчинення правопорушень в конкурентній сфері. Обов'язковим елементом при цьому виступає врахування динаміки появи нових ринків і передбачуваність регулювання на них. Крім того, у тих сферах виробництва, яких нема в Україні, необхідно провадити політику допомоги зростанню конкурентоспроможності національних товаровиробників, їх захисту, або забезпечити вхід на ринок іноземних суб'єктів, створення сприятливого інвестиційного клімату тощо. Слід також брати до уваги/зважати на процеси глобалізації, відкритість ринків, умови функціонування сучасних національних економік в межах СОТ і за прискорення процесів євроінтеграції.

З огляду на вищевказане першочерговими завданнями мають стати підтримка малого і середнього бізнесу, сприяння зниженню бар'єрів на ринку, зменшення рівня олігополізації ринків, боротьба з тіньовою економікою.

Проте головні зусилля мають бути спрямовані на захист національного товаровиробника і зростання конкурентоспроможності національних товарів, національної економіки в цілому.

Задля цього слід диференціювати підходи до засобів забезпечення й захисту економічної конкуренції залежно від таких факторів, як внутрішня конкурентна структура національних ринків, відсутність чи наявність внутрішньодержавного фінансування, тиск з боку конкурентів, перешкоди для виходу на ринок. Розробляючи програми розвитку конкуренції, необхідно враховувати сегментацію ринків за різними критеріями, прогнози і варіанти розвитку на різних ринках, у різних сферах економіки. Спираючись на це, можемо додати, що така програма повинна носити перманентний характер, мати як постійну складову, так і оновлюватися згідно із змінами в економіці, оскільки неможливо передбачити чіткий алгоритм розвитку економіки і стан конкуренції на всіх ринках.

При опрацюванні законодавчих актів щодо різних секторів і сегментів економіки треба мати чітке уявлення стосовно ступеня олігархізації ринків чи сфер виробництва, а також передбачати засоби захисту і від економічної конкуренції в тій чи іншій сфері, і від недобросовісних механізмів конкуренції. У тих галузях, де монополізація ринків є виправданою, має позитивний ефект і, як наслідок, підвищення їх конку-

рентоспроможності, варто визначати механізми компенсації «неспроможності» забезпечення конкурентності, а в тих галузях, де необхідно забезпечити конкурентність й економічну багатоманітність, важливо передбачити механізми реального захисту конкуренції та вільного входу і виходу на ринок суб'єктів господарювання.

Поряд із **загальнодержавними програмами розвитку** мають розроблятися **регіональні та міжрегіональні** програмні документи. Крім того, пам'ятаючи про те, що ринкова економіка характеризується динамічністю розвитку ринкових відносин, появою нових сфер економіки, гнучкістю до умов сучасності та швидкістю змін, усі документи мають відрізнятись за стоками задля охоплення усіх цілей – як довгострокових, так і короткострокових. Звісно, усе це зайвий раз підтверджує, що потрібні особливі методи регулювання, спеціальні процедури і механізми. Таким чином, при виробленні економічної політики важливо враховувати **динамічні й статичні аспекти**.

У контексті сказаного додамо, що, зважаючи на процеси глобалізації, рівень тіньової економіки, рівень корупції та стан олігополізованості ринків, не меншої ваги на буває питання періодичної оцінки й переоцінки ефективності прийнятих попередніх і поточних програм. У цьому сенсі стане в нагоді вивчення і використання досвіду вирішення цих проблем в іноземних країнах.

У той же час, і про це вже йшлося, важливим елементом реалізаційного етапу конкурентної політики покладено на державні антимонопольні органи. Проте вадливим є забезпечення взаємодії Антимонопольного комітету з іншими органами державної влади, міжурядовими організаціями національного й міжнародного рівнів. Отже, проблема забезпечення функціонування ринкового механізму як такого на основі чесних правил конкурентної боротьби може бути швидко вирішена тільки за умов правильного визначення функціональної забезпеченості реалізації антимонопольно-конкурентної політики держави як антимонопольними органами, так і іншими органами законодавчої й виконавчої влади. До цього мають бути долучені вчені, представники асоціацій підприємців, Національної академії наук України і провідних економічних та юридичних закладів вищої освіти, що є основою формування професійного осередку реалізації конкурентної політики і формування інфраструктури як окремого механізму.

Усе вищенаведене дає підстави стверджувати, що нині існує необхідність у внесенні змін до Конституції України щодо порядку і меха-

нізму формування складу АМКУ. Як зазначає С. Сиволап, треба «встановити таку процедуру, щоб ані президент, ані парламент, ані окрема політична група не могли монополізувати вплив на склад комітету» [322]. Формування АМКУ повинно передбачати можливість висловлення і врахування позицій громадськості, участь незалежних експертів, зокрема міжнародних, тощо. Не менш важливим є й вирішення питання відновлення механізму взаємодії АМКУ з Урядом та їх взаємовідповідальності. З огляду на це необхідно створити незалежну експертну групу, яка буде формувати об'єктивні положення державної політики у сфері економічної конкуренції.

Отже, підсумовуючи вищевказане, необхідно наголосити, що для успішного проведення антимонопольно-конкурентної політики необхідно мати нормативно-правове забезпечення діяльності певних органів із її формування й реалізації, що полягає в розробленні й прийнятті Концепції та Державної програми розвитку конкуренції та конкурентної політики. Дані документи повинні містити: основні поняття, завдання; алгоритм, засоби і механізми їх виконання; перелік органів контролю і порядок їх формування за співпраці з експертним і науковим середовищем, бізнес-середовищем у цій сфері. Зміст, формат і юридичну силу цих документів варто закріпити в законодавстві.

Проте справжнім питанням є не розробка й прийняття цих документів, а реалізація їх приписів і забезпечення виконання поставлених завдань. Для цього повинні бути створені механізми й обрані засоби, а також чітко сформульовані зобов'язання перед органами контролю й суб'єктами господарювання. Крім того, необхідно чітко відмежувати правила, заборони, контрольні механізми, превентивні норми тощо. Все це неможливе без адвокатування конкуренції на всіх ринках.

Поставлені в програмних документах цілі мають досягатися, а не бути просто формальним закріпленням найближчих планів, які із року в рік, від однієї концепції до наступної не дають ніякого результату. Слід передбачити відповідальність контролюючих органів у цій сфері за невиконання поставлених завдань, а не зводити її, як це робиться частіш за все, до банального реалізаційного плану у сумі штрафів. У своєму звіті АМКУ зазначає суми штрафів, які за його рішенням були призначені, проте про реальну їх сплату не вказано, бо багато з них оскаржується до господарського суду, що триває роками. Натомість олігархи продовжують зловживати своїм становищем на ринку.

4.2. Удосконалення законодавчого забезпечення правового статусу антимонопольних органів

У попередніх розділах було розглянуто історію формування і становлення конкурентного законодавства іноземних країн і України, його сучасний стан, розвиток і формування системи антимонопольних органів, стан конкуренції або монополізації ринків тощо. Проте варто зазначити, що на сьогодні існує маса проблем із забезпечення конкурентного середовища на ринку, подолання рівня олігархізації, боротьби з антиконкурентними змовами тощо, для вирішення яких потрібні дієві механізми і законодавче забезпечення.

Як уже наголошувалося, вітчизняне конкурентне законодавство не має дієвих механізмів розвитку і стимулювання конкуренції, його норми застарілі і не враховують умови глобалізації, появу нових ринків тощо. Отже, нагальною потребою є реформування структури антимонопольних органів, конкурентної політики і, як наслідок, закріплення на законодавчому рівні.

Нагадаємо, що розвиток економіки ринкового типу потребує активних і дієвих механізмів забезпечення захисту економічної конкуренції. За роки формування і вдосконалення конкурентного законодавства, впровадження механізмів конкурентної політики наша країна так і змогла досягти створення цивілізованого конкурентного середовища. Нами вже неодноразово відмічалось, що у спадок від планової економіки нам залишилася економіка з високим рівнем монополізованих ринків. І хоча проголошені гучні гасла щодо подолання монополізму і забезпечення конкурентного середовища мали місце, згодом ставки були зроблені на розвиток великого бізнесу, який опинився в руках олігархів. При цьому олігархи домагалися певних позицій на ринку завдяки лобюванню власних інтересів в Уряді, тобто шляхом використання політичних зв'язків, тиску на антимонопольні органи та органи виконавчої влади тощо. Результатом цього стало те, що найважливіші галузі економіки та життєдіяльності суспільства були монополізовані, наслідком чого стало зменшення конкуренції, що, у свою чергу, зумовило зникнення стимулів і мінімізувало впровадження надбань науково-технічного прогресу, інновацій і, урешті-решт, призвело до руйнування виробничого потенціалу країни. Все це зумовило зростання цін

на продукцію монополістів, збільшення заборгованості по виплаті заробітної плати працівникам, соціальним виплатам тощо.

На сьогодні панування олігархічного монополізму є очевидним, але через це виникає багато проблем. Отже, стає нагальною що потреба реформування антимонопольно-конкурентного законодавства. Прийняття у 2001 році Закону України «Про захист економічної конкуренції» було стрімким і рішучим кроком вперед, бо підтверджувало прагнення наблизитися до європейського законодавства і ознаменувало початок нового етапу розвитку конкуренції. Проте бажаних результатів не було досягнуто. Реформування Антимонопольного комітету України у 2001 році, так само як і його створення на початку 90-х років як унікального органу зі спеціальним статусом, мало за мету формування незалежного органу, покликаного захищати конкуренцію, чесних підприємців, стимулювати розвиток малого і середнього бізнесу, недопущення монополізації економіки. Однак нині ні в кого не викликає сумнівів той факт, що дієвість АМКУ іноді піддається сумнівам.

Нині дуже важливим питанням є реформування конкурентної політики, чого, до речі, не просто вимагає економіка, а й міжнародні партнери. Отже, мають відбутися кардинальні зміни в конкурентному законодавстві. Важливою умовою при цьому виступає дотримання статусу незалежності посадовців АМКУ й недопущення будь-якого впливу на членів АМКУ з боку олігархів при прийнятті рішень, пов'язаних із боротьбою з олігархічними структурами на ринку. Крім того, нагальним є й закріплення на законодавчому рівні вимог до фаховості претендентів на зайняття високих посад в АМКУ й встановлення конкурсних засад їх призначення й незалежного визначення кваліфікації працівників.

До того ж реформування передбачає проведення дієвих державних заходів, як-от:

- створення спеціального органу для оскарження публічних закупівель задля розвантаження роботи АМКУ;
- модернізація й налагодження співпраці антикорупційних, правоохоронних органів і системи правосуддя для ефективного захисту підприємців і можливості вести чесний бізнес на основі правил добросовісності та чесної конкуренції;
- підтримка малого й середнього бізнесу, послаблення влади олігархічних структур;

- залучення саморегульвних організацій та бізнес-середовища до регулювання конкурентних відносин, а в подальшому створення Громадської ради з питань конкуренції при Президентові України;
- підтримка регіональних програм розвитку конкуренції поряд із загальнодержавними.

Звичайно, Комітетом зроблено певні кроки на шляху до реформування, зокрема, 28 листопада 2019 року проведено публічне обговорення конкурентійно-антимонопольної реформи, на якому запропоновано внести зміни на конституційному рівні щодо передбачення: заборони антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання (картелей) (ст.42 Конституції України); механізму призначення й звільнення голови та державних уповноважених Верховною Радою України за поданням Президента України (ст. 85 Конституції України). Конституційна реформа необхідна передусім задля усунення можливостей тиску на АМКУ з боку уряду.

Автор погоджується з тим, що необхідно внести зміни і до Закону України «Про Антимонопольний комітет України» щодо призначення голови та членів АМКУ, запровадженням прозорого механізму конкурсного відбору на посади Голови і державних уповноважених АМКУ.

Вбачається, що за невиконання планів, передбачених програмним документами у сфері захисту економічної конкуренції, антимонопольні органи повинні відповідати перед урядом, а для цього варто запровадити спеціальний механізму.

Не менш важливим є питання судової реформи у сфері захисту конкуренції аж до створення спеціалізованого суду, до компетенції якого будуть входити розгляд спорів в сфері економічної конкуренції та державної допомоги суб'єктам господарювання.

Особливої уваги потребує посилення боротьби із картельними змовами та механізмами їх розкриття, поряд із зловживанням монополюним становищем та боротьбою з олігархізацією на ринках. Стимулами припинення картелей є удосконалення системи Leniency та Settlement та впровадження їх у життя.

Звісно, варто погодитися із тим, що існує необхідність у реформуванні системи антимонопольно-конкурентного законодавства. У той же час уся проблематика захисту економічної конкуренції значною мірою підпадає під сферу організаційно-господарських відносин, в яких, як відомо, ключовим елементом визнається суб'єкт організаційно-господарських повноважень, а у сфері захисту економічної

конкуренції ним є АМКУ. Усі правила, засоби організаційно-господарського впливу, процедури, у межах яких застосовуються різні види відповідальності за порушення конкурентного законодавства, та інші аспекти реалізуються через господарську компетенцію суб'єкта організаційно-господарських повноважень.

З огляду на наведене наявні правові положення і господарська компетенція АМКУ – це центральна ланка всього законодавства про захист економічної конкуренції. Як уже відмічалось, проблеми реформування конкурентного законодавства логічно пов'язані між собою, але без визначення відповідних функціональних завдань, процедур, пов'язаних із діяльністю АМКУ, оновлення системи законодавства не можна досягти. Тому логічним стає питання перегляду з метою змінення структури і складу АМКУ.

Продовжуючи висвітлення питання, зауважимо, що реформування антимонопольних органів – це процес модернізації та удосконалення системи АМКУ, його взаємозв'язку з іншими структурними відомствами, державними органами, антимонопольними органами інших держав тощо. Отже, воно не тільки повинно відбуватися на законодавчому рівні, а й зачіпати структуру органів. Виходячи з цього АМКУ як орган контролю й регулювання в конкурентній сфері має, по-перше, нести певну відповідальність за невиконання покладених на нього зобов'язань; по-друге, бути незалежним; по-третє, враховуючи, стати ключовою структурою для проведення антиолігархічної політики держави. Таким чином, на порядок денний слід поставити питання змінення підходів до формування складу АМКУ, щоб, як уже наголошувалося, уникнути впливу з боку олігархічних структур.

У той же час гарантія незалежності АМКУ, його посадових осіб, підтримання економічної конкуренції – це постійний системоутворюючий чинник економіки ринкового типу, а отже, цей економічний параметр має бути забезпечений безвідносно до змісту і завдань політики уряду (разом із тим слід зробити застереження, що в практичній площині засоби забезпечення економічної конкуренції і притягнення до відповідальності за скоєні правопорушення, нормативи, інтенсивність характеру запобігання порушенням правопорядку – всі ці чинники можуть слугувати частковому виконанню функцій, інструментом економічної політики держави як такої, зберігаючи свій автономний характер). У цьому контексті цілком логічною буде теза про те, що правове становище АМКУ передбачає його незалежність від виконав-

чої гілки влади. Отже, можливо, чинний механізм не вирішує це завдання.

Спираючись на наведене, можемо констатувати, що основним напрямом реформування АМКУ є створення умов для реальної незалежності АМКУ від тиску з боку як органів державної влади, так і суспільно-економічної влади, яку уособлюють олігархи.

Щодо суб'єктів організаційно-господарських повноважень, необхідно також розглянути сфери, де діють суб'єкти природних монополій і згідно із Законом України «Про природні монополії» [274] передбачене специфічне регулювання. Нагадаємо, що регуляторами у сфері природних монополій є НКРЕКП, і НКРЗІ [261; 262]. Проте в окремих передбачених законом ситуаціях контроль за діяльністю покладається на уповноважені органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування. У випадках, коли сфера функціонування сприяє задоволенню потреб локальної території, регулюючу функцію, якщо це встановлено законодавством, можуть виконувати міські державні адміністрації в межах повноважень, закріплених у ст. 14 Закону України «Про природні монополії» [274].

Однак, незважаючи на необхідність, національних комісій, що здійснюють державне регулювання у сфері транспорту, створено, на жаль, не було. З огляду на це І. Рудяга наголошує на потребі заснування такої спеціальної комісії [315, с. 100].

Враховуючи, що національні комісії регулювання природних монополій як суб'єкти адміністративно-господарського впливу мають спектр повноважень та завдань в цій сфері, проте закріплення на законодавчому рівні їх правового статусу визначено надзвичайно непослідовно і неповно. Подібна ситуація, як справедливо наголошується у фаховій літературі, негативно впливає як на рівень захисту прав споживачів товарів і послуг, а також прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, так і на ефективне функціонування самих комісій. З огляду на це у найкоротші строки має бути проведено кропітку роботу задля доповнення (а іноді і прийняття нових) правових актів, які визначають правовий статус національних комісій регулювання природних монополій. Зауважимо, що конче необхідно упорядкувати питання узгодження та координації дій АМКУ та вищезазначених національних комісій.

Зарadi справедливості варто згадати, що Антимонопольний комітет України активно вживає заходів із регулювання природних монополій.

У випадку, якщо при перевірці діяльності суб'єктів природних монополій органи АМКУ виявлять порушення, вони повідомляють про них відповідному регулятору діяльності суб'єктів природних монополій. Однак доцільно, щоб останній також інформував органи Антимонопольного комітету про відомі йому порушення суб'єктами природних монополій законодавства про захист економічної конкуренції, припинення яких входить до компетенції цих органів.

Наведене набуває ваги з огляду на те, що діяльність суб'єктів природних монополій часто має такі негативні риси, як підвищення цін, погіршення якості продукції. Проте, як зазначає В. Лагутін, наслідком регулювання на державному рівні функціонування природних монополій передусім повинен бути захист не лише прав споживачів даної продукції, а й самих суб'єктів господарської діяльності, адже остання в ситуації недостатнього урегулювання природної монополії може призвести до виникнення низки проблем для даних підприємств [134, с. 47].

Для пошуку шляхів вирішення цієї проблеми доцільно було б звернутися до міжнародного досвіду. У світі найефективнішим у цьому випадку вважається процес запровадження концесії, тобто розподілення функцій регулятора і виконавця в обраній сфері. У цій ситуації проблема полягає в тому, що державне регулювання не є настільки ефективним, наприклад, щодо питань ціноутворення. Зазвичай рішення, які приймаються, мають більше суб'єктивний, ніж об'єктивний характер і не спрямовані на одночасне досягнення як соціальної ефективності, так і ефективності функціонування підприємств в цілому [38, с.325].

На підтвердження наведемо витяг із матеріалів Державної контрольно-ревізійної служби Головного контрольно-ревізійного управління, де вказано, що майже на кожному другому підприємстві у галузі житлово-комунального господарства допускаються дії, внаслідок яких відбувається збільшення собівартості наданих послуг, що призводить до збитків, і не використовуються можливі шляхи для отримання прибутку. Це пояснюється ще й тим, що в Україні при визначенні рентабельності враховують повну собівартість продукту. Така ціноутворююча політика, як «витрати +» не стимулює суб'єктів господарської діяльності до економії ресурсів, унаслідок чого енергетичний складник у тарифах займає суттєве місце, разом з цим такий метод провокує перевищення рівня фінансових витрат (залучення додаткових коштів) [362]. Крім того, виробник за власною ініціативою встановлюватиме

завищену ціну на товар з метою отримати більший прибуток при меншому попиті, тобто йому буде вигідно виробляти менше, але реалізувати якомога дорожче.

Отже, можливість природних монополій змінювати ціну на свої послуги в бік збільшення не стимулює їх до зменшення своїх витрат шляхом введення інноваційних технологій і дозволяє вносити неефективні витрати до собівартості. Це робить господарську діяльність неефективною, що, у свою чергу, призводитиме до збільшення рівня зношеності устаткування і сприятиме аварійним ситуаціям на виробництві, зростанню ціни і зниженню якості послуг. Як результат, через зношеність і застарілість техніки, використання неефективних технологій тощо підприємства – природні монополісти часто надають комунальні послуги незадовільної якості. Це виступає однією з ключових причин пошуку шляхів вирішення цієї проблеми, зокрема, через запровадження концесії, що дозволило б суттєво перекинути фінансові витрати, призначені для вдосконалення технічної та технологічної бази підприємств, на приватного інвестора. Ефективність даного методу підтверджено світовою практикою. Зокрема, у Франції така система існує з середини XIX століття аж до сьогоднішніх днів.

Щоправда, концесія, крім позитивних рис, має також і негативні, серед яких варто вказати корупційні схеми, нелегальну приватизацію, збільшення прибутків коштом споживачів тощо. Проте передача природних монополій з державної власності в концесію може стимулювати підвищення їх ефективності, але для цього необхідно удосконалювати законодавчу базу. На державному рівні важливим є модернізувати механізм ціноутворення, продовжити процес створення відповідних комісій і структурних органів, які регулювали б таку діяльність. У той же час правильне впровадження концесії зі створенням відповідної законодавчої бази і належним державним контролем може стимулювати інноваційні процеси й залучення інвестицій у природні монополії.

Ще однією проблемою природних монополій у деяких сферах є те, що їх діяльності регулюється не спеціальними органами державного регулювання, а органами виконавчої влади (органами місцевого самоврядування). Виходячи з цього нині гостро постає потреба в державному регулюванні функціонування природних монополій, ефективність якого є вкрай низькою. Як уже зауважувалося, законодавство не дає остаточного переліку повноважень органів, які частково регулюють

такий вид монопольної діяльності, як наслідок, існує певна нечіткість щодо повноважень виконавчої влади.

Для повноти розгляду питання варто додати, що рівень регулювання природних монополій залежить від налагодження й системності державного регулювання, яке на сьогодні слід визнати неефективним. Так, до основних проявів безсистемності можна віднести:

- неузгодженість напрямів діяльності органів державної влади під час регулювання функціонування природних монополій;
- потребу присутності під час оцінки розвитку природних монополій таких об'єктів, які висвітлювали б ефективність і доцільність виконання покладених на них обов'язків і функцій;
- відсутність інформаційної системи спільної для суб'єктів державного регулювання, мета якої полягала б у створенні єдиної бази для формування й реалізації рішень, спрямованих на регулювання діяльності монополій.

Звісно, так не має бути. У той же час оцінка міжнародної практики у цій сфері не може дати остаточної відповіді щодо актуальності шляхів державного урегулювання функціонування природних монополій. Залежно від ступеня розвитку держава у змозі обирати найбільш доцільний для неї шлях, який видозмінюється з огляду на менталітет, традиції економічного й соціально розвитку країни.

Говорячи про регулювання таких суб'єктів господарської діяльності, варто звернути увагу ще й на такий критерій, як регулювання ринку цін на їх товари чи послуги. Дане питання не втратило своєї актуальності. Нині відбувається пошук методу, який допоміг би вирішити поставлене завдання.

Під час встановлення і регулювання цін на продукти діяльності українських природних монополістів враховуються:

- видатки, які стосуються валових витрат виробництва та обігу;
- податки і збори до відповідних бюджетів і цільових фондів держави;
- амортизаційні розрахунки, потреби в інвестиціях, які сприяли б відтворенню базових виробничих фондів;
- вартість виробничих структур
- прогнозований прибуток від майбутньої реалізації товарів залежно від цін;
- моніторинг ринку споживачів, на який орієнтований товар;
- відповідність попиту споживачів і якості пропонованого монополістом товару;

– різноманітні форми державного стимулювання (рішення приймають відповідні органи, беручи до уваги надану їм інформацію про діяльність даного природного монополіста. Таку інформацію мають право повідомляти об'єднання споживачів, самі суб'єкти монополій та інші особи, які мають інтерес щодо результатів).

Підхід, який застосовується протягом тривалого часу, у даній сфері полягає в компенсації витрат й отриманні невеликого прибутку для монополіста. У літературі ці методи відомі під назвою «витрати + справедливий прибуток» або «граничний рівень рентабельності». Оцінка цього методу дозволяє зробити висновок, що така побудова цінової політики, вочевидь, не буде сприяти раціоналізації функціонування природного монополіста. Цей факт був стимулом для пошуку інноваційних шляхів, щоб запобігти зловживанням підприємців під час підрахунку витрат [175, с. 5].

Зауважимо, що провідною метою державного регулювання є не дозволити самовільно підвищувати ціну або зменшувати обсяг вироблення продукції, зловживаючи статусом природного монополіста, тобто за допомогою регулювання повинна бути досягнута мета – одночасно знизити вартість при потрібному обсязі виробництва та скоротити економічні прибутки природної монополії. Тому, завдяки запровадженню злагодженого державного регулювання, можна буде розраховувати на створення державної політики у сфері функціонування природної монополії.

Так, на ринках, де діють суб'єкти природних монополій, зокрема на ринку електроенергії відчутні такі проблеми: 1) необхідність оновлення об'єктів енергетичної інфраструктури, 2) необхідність модернізації й переоснащення виробничих потужностей, енергозбереження, 3) відсутність конкуренції на ринках природного газу й вугілля; 4) нерозвиненість експортного потенціалу електроенергетики 5) дебіторсько-кредиторська заборгованість на енергоринку; 6) перехресне субсидування одних категорій споживачів за рахунок інших; 7) залежність регуляторів на цьому ринку від впливу політичних чинників.

Майже аналогічні проблеми існують і в інших галузях. Отже, модернізації та вдосконалення функціонування потребують усі сфери, де діють суб'єкти природних монополій. На сьогодні регулятори природних монополій, якими вважаються національні комісії, створені лише у сфері електроенергетики, комунальних послуг, зв'язку та ін-

форматизації. З огляду на це слід як найшвидше їх створити на ринку транспорту (залізничного транспорту), нафтогазового комплексу тощо.

До сказаного додамо, що для гарантування рівноваги між інтересами природного монополіста і споживача товару державне регулювання має поєднувати контролюючу (захист прав споживачів, недопущення необґрунтованого підвищення цін тощо) і регулюючу (стимулювання розвитку, залучення інвестицій, заохочення до впровадження інноваційних технологій) функції.

Отже, державне регулювання діяльності природних монополій – це поєднання контролюючої та регулюючої функції щодо діяльності на цих ринках задля охорони суспільних інтересів. Сфери, де діють принципи природної монополії, повинні бути відкритими й доступними для органів, до компетенції яких належить регулювання їх діяльності. Звісно, з огляду на специфіку нашої країни (про це вже неодноразово йшлося) на сьогодні природні монополії досі у процесі реформування. Як показав аналіз, природна монополія має законодавчо визначений предмет і свої особливі напрями діяльності. Однак важливо є те, що для отримання статусу природної монополії суб'єкт господарювання має обов'язково отримати державне визнання його таким.

Як зазначено у Законі України «Про природні монополії», головним органом, на який покладені функції регулювання, є незалежні національні комісії. Контрольну функцію здійснює Антимонопольний комітет України, який контролює рівень встановлених цін (у тій частині, де ціни формуються вільно), проте не має права застосовувати санкцій.

Як підсумок вкажемо, що *Антимонопольний комітет України повинен мати компетенції як ревізійного, так і регулюючого органу в сферах, де діють суб'єкти природних монополій. Проте, виходячи з національної та міжнародної практики, зосередження в одних руках двох таких функцій приречене на провал, що пояснюється різним змістом даних понять. Одночасне виконання цих функцій зробить його учасником відносин, що погіршить об'єктивність здійснюваного ним контролю, який ґрунтується на неупередженості оцінювання. Отже, цілком очевидно є необхідність на законодавчому рівні розмежувати сферу діяльності національних комісій та Антимонопольного комітету.*

На наше переконання, у цій ситуації стане у нагоді механізм застосування **анбандлінгу (поділу)** (який розглядався в попередньому розділі), що повинен набрати реального дієвого застосування як метод боротьби з олігархами, а також з огляду на зобов'язання у зв'язку із

Євроінтеграцією. Нагадаємо, що сутність анбандлінгу полягає в забезпеченні недопущення монополізації енергетичних ринків і зосередження в одних руках вертикально інтегрованої структури бізнеса, збільшення конкурентності і, урешті-решт, захисту споживачів від безладу в життєво необхідних сферах. Як уже відмічалось, застосування анбандлінгу передбачається і в нафтовому секторі як механізм відокремлення діяльності операторів ГТС із транспортування газу від постачання природного газу та електричної енергії.

Отже, спроби реалізації анбандлінгу – це крок до досягнення відповідності між вітчизняним і європейським законодавством і виконання міжнародних зобов'язань, а також шлях до залучення інвестицій в українську ГТС і посилення стійкості на міжнародній арені.

Із нашої точки зору, процедуру анбандлінгу треба застосувати не тільки в нафтогазовій та електроенергетичних сферах, а й у тих, які не перебувають у стані природної монополії, але знаходяться в руках олігархів. Наведене видається цілком логічним, бо багато сфер у нашій країні олігополізовані, і весь ланцюг виробництва – від видобування, транспортування до реалізації – зосереджено в одних руках. Як вже вказувалося, у таких сферах повинні бути спеціальні методи регулювання і контролю.

Наступною гострою проблемою у сфері конкурентного законодавства, яка потребує реформування, вважається розслідування й доказування, а також притягнення до відповідальності за змови при здійсненні публічних закупівель, що, як уже відзначалося, є дуже поширеним явищем.

Нагадаємо, що змовою визнаються таємні домовленості між кількома, що найменше двома, особами для досягнення певної мети. На практиці виявлення та доказування наявності змови на торгах – складне завдання навіть для Антимонопольного комітету. Учасники змови зазвичай не укладають угод між собою, а сам факт існування картелю ретельно приховується. Так, протягом 2016 року АМКУ було притягнуто до відповідальності ряд суб'єктів господарювання, які під час участі у державних закупівлях узгоджували свої дії. Проте багатьом порушникам вдалося ухилитися від притягнення до відповідальності через спростування адвокатами припущень Антимонопольного комітету і відсутності прямих доказів. Отже, вважаємо за необхідне доопрацювати законодавство, тобто приписи, спираючись на які вирішується

це питання. Не менш проблематичним є збирання доказової бази стосовно змов. Передусім відсутнє розуміння, зважаючи на що Анти-монопольний комітет може стовідсотково стверджувати й довести факт існування змови, на що спираються частіш за все органи АМКУ при доведенні цього факту. На наше переконання, підтверджувати факт змови можуть: ідентичні за змістом і формою заявки учасників тендеру (зокрема, наявність ідентичних нехарактерних помилок, подача схожих документів у складі тендерної пропозиції, які однакові за виглядом, стилістикою, структурою і текстовим змістом. Крім того, схожість можуть підтверджувати однакові шрифт, бланк, стилістика, той самий нотаріус або банк, наявність одного власника або керівника в кількох компаніях. На те, що учасники спільно готували пропозиції конкурсних торгів та обмінювалися інформацією під час підготовки до участі у них, може вказувати аналогічність оформлення даних документів, разом з якими надійшли пропозиції учасників.

Як відомо, оформлення багатьох довідок, що додаються до тендерної документації, можна здійснювати у довільній формі, яка непередбачена документацією конкурсних торгів замовника, що зумовлює індивідуальні особливості кожної довідки, підготовленої самостійно кожним окремим учасником. Натомість, вказані однакові особливості оформлення свідчать про те, що ці листи готувалися однією особою та/або про обмін інформацією між цими суб'єктами господарювання при підготовці документів.

Як не парадоксально, згідно із постановами від 24.04.2017 року у справі №917/1357/17 [204], від 24.04.2018 року у справі №914/1195/17 [205], від 29.05.2018 у справі №917/1424/17 [206] **певна схожість** в оформленні учасниками торгів їх конкурсних пропозицій, за відсутності беззаперечних доказів неправомірного або узгодженого формування цими учасниками спільно конкурсних пропозицій або цін на товар, спрямованого на усунення, недопущення чи обмеження конкуренції на торгах, тобто за відсутності доказів антиконкурентної узгодженої поведінки учасників торгів у ході їх проведення, **не свідчить про наявність попередньої змови** (антиконкурентних узгоджених дій).

Поряд із змовами між учасниками, трапляються випадки, коли переможець завідомо відомий, тобто тендер проводиться під конкретного учасника. Це змови по вертикалі – за схемою «замовник-учасник».

Виходячи з наведеного, варто проаналізувати повноваження АМКУ як суб'єкта розгляду скарг у сфері публічних закупівель. Перш за все

необхідно звернути увагу на те, що на законодавчому рівні відсутній чітко визначений перелік повноважень, якими наділений АМКУ при розгляді скарг. Дійсно, закони України «Про Антимонопольний комітет України» та «Про публічні закупівлі» не містять окремої статті або пункту статті, де визначалися б повноваження АМКУ як органу оскарження у сфері публічних закупівель. Щоправда, вони розкидані по різних статтях цих законів, у зв'язку з чим учасникам публічних закупівель часто незрозуміло, що ж саме здійснює АМКУ та його Колегія.

Не можна не погодитися з думкою А. М. Довбенка, який наголошує на актуальності прийняття спеціального нормативно-правового акта, де були б закріплені «Правила процедури розгляду справ про порушення законодавства у сфері публічних закупівель». Так, науковець пропонує закріпити загальні положення проведення процедури розгляду скарг, детально вписати повноваження органу оскарження, врегулювавши питання підвідомчості, і порядок оскарження допорогових і над порогових процедур закупівлі [66, с. 23].

Із процесуальної точки зору розслідування і доказування антиконкурентних дій, що призвели до спотворення результатів тендерів, торгів, аукціонів, конкурсів, потребує фіксації повноважень у спеціальному процесуальному акті – конкурентному процедурному кодексі, що має передбачати розширення процесуальних повноважень щодо вилучення доказів, огляду приміщень, огляду документації, експертної оцінки подання заявок на участь у тендері. Заслужують на увагу питання доцільності й належності доказів, механізмів вилучення тощо. Усе це повинно бути закріплено на законодавчому рівні.

4.3. Моделювання процесів кодифікації конкурентного законодавства України

Розглянувши в попередніх розділах історію становлення і сучасний стан національного конкурентного законодавства і зарубіжних країн, очевидно стає проблема розгалуженості конкурентного законодавства, застарілості багатьох норм щодо регулювання конкурентних відносин. Враховуючи процеси глобалізації, можна стверджувати про необхідність уніфікації конкурентних норм, прийняття міжнародних правил конкуренції, дотримання яких є обов'язковим для всіх країн,

а також прийняття міжнародно-правових механізмів регулювання конкуренції на глобальному світовому ринку. Крім того, вкрай актуальним є й питання введення національного законодавства в русло світового масштабу, що, звісно, підтверджує нагальність модернізації чинних норм конкурентного законодавства.

Таким чином, беручи до уваги розгалужений характер конкурентного законодавства, очевидною стає необхідність проведення систематизації як процесу впорядкування чинних юридичних актів у сфері конкуренції та приведення їх до певної внутрішньо узгодженої системи відповідно до об'єктивних потреб розвитку конкурентних відносин. Основною метою систематизації має стати не лише упорядкування всіх нормативно-правових актів конкурентного права в одному документі, а й прийняття низки кодифікованих актів на основі узгодженості всіх норм конкурентного права, уніфікації категоріального апарату й термінології конкурентного законодавства з обов'язковою гармонізацією із нормами міжнародного права.

Нагадаємо, що спеціальними актами конкурентного законодавства вважаються закони України «Про захист економічної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України», «Про природні монополії», «Про захист від недобросовісної конкуренції» та «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», а також інші законодавчі акти, які прямо чи опосередковано зачіпають питання економічної конкуренції, до них можна віднести наступні закони України: «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», «Про публічні закупівлі». Закон України «Про природні монополії» та спеціальні акти законодавства в цій сфері, зокрема Повітряний кодекс, Кодекс торговельного мореплавства України, закони України «Про транспорт», «Про трубопровідний транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про ринок електричної енергії» та інші закони України, в приписах яких знаходять відображення характерні риси ведення господарської діяльності у галузях, що охоплені природними монополіями.

Поряд із законами, необхідно назвати й низку підзаконних нормативно-правових актів, які деталізують процесуальні моменти діяльності АМКУ, зокрема, щодо розгляду заяв про надання дозволу на концентрацію й узгоджені дії, щодо розгляду справ про захист економічної конкуренції, щодо надання попередніх висновків та дозволів на

узгоджені дії та концентрацію тощо. У той же час слід наголосити ще раз, у цих нормативно-правових актах відсутня системність, вони мають доволі розгалужений характер, а отже, їх варто систематизувати. До того ж в чинних нормативно-правових і законодавчих актах не вряховані умови глобалізації, відкритість ринків тощо.

У контексті наведеного додамо, що систематизація – це діяльність щодо приведення нормативно-правових актів в цілісну, узгоджену систему, вона необхідна для забезпечення нормального функціонування всього механізму правового регулювання, тобто всіх його елементів, які можуть успішно діяти тільки в єдності, іншими словами в єдиному процесі. Результати систематизації виступають певним загальнокультурним досягненням. Як відмічав Ремі Кабріяк, це – «продукт історичного і культурного розвитку суспільства», який володіє значним політичним і соціальним потенціалом [102, с. 26.].

У свою чергу, *кодифікація законодавства* є видом систематизації, що полягає в переробленні і зведенні норм права з різних нормативно-правових актів в процесі нормотворчості, у логічно побудований, узгоджений на наукових принципах системний новий єдиний нормативно-правовий акт. У теорії права розрізняють три види систематизації законодавства – інкорпорація, консолідація, кодифікація.

Конкурентне законодавство, як і будь-яке інше явище, має свої особливості. Як зазначає Є. А. Гетьман у своїй дисертації, особливості кодифікації бувають двох груп, а отже, вона може розглядатися: як різновид нормотворчості і як систематизація. До першої групи особливостей належить те, що: приписи нормативно-правових актів змінюються, скасовуються, доповнюються у результаті кодифікації. Варто зауважити, що зміні підлягають лише такі норми, що з плином часу втратили свою актуальність або регульована ними група відносин припинила своє існування, тобто такі, що не відповідають потребам сьогодення; кодифікація вирішує питання усунення прогалин, розбіжностей та суперечностей між нормативно-правовими актами і їх нормам; саме кодифікація вносить помітну новизну у врегулюванні суспільних відносин, має значення реформи законодавства невеликого масштабу; лише кодифікація (порівняно з іншими формами систематизації) має офіційний характер, адже здійснюється уповноваженими на те органами державної влади – Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів, міністерствами, відомствами, органами місцевого самоврядування, а також народом України за умови винесення кодифікаційного документа на Всеукраїнський референдум.

До другої групи можна віднести розуміння кодифікації як такої, що є формою систематизації нормативно-правових актів, яка спрямована на надання законодавству досконалості, системності, узгодженості; створює новий правовий документ, що в результаті її проведення є доступним і зручним для розуміння кожному пересічному громадянину, юристу й науковцю, а також основним правовим документом у певній сфері суспільних відносин; систематизує й узгоджує нормативно-правовий матеріал, що передбачає високий рівень наукового обґрунтування. Крім того, науковцем було запропоновано авторське визначення поняття «кодифікація», відповідно до якого його було визначено формою систематизації, що здійснюється уповноваженими органами державної влади у процесі законотворчості й підзаконної нормотворчості, результатом чого стає ухвалення нового і за формою, і за змістом кодифікаційного нормативно-правового акта (кодекс, основи законодавства, регламент, статут, правила та ін.) [48; с. 8–9].

Безперечно, слід погодитися із твердженням, що поєднання в кодифікації упорядкування й оновлення законодавства дозволяє визначати її як найбільш досконали, вищу форму правотворчості.

У теоретичній літературі виокремлюють характерні риси кодифікації, до яких слід віднести те, що кодифікаційний акт зазвичай регулює найважливіші питання суспільного життя – ті, що визначають нормативні засади певної галузі (інституту) законодавства; він врегульовує значну й достатньо широку сферу суспільних відносин; результатом удосконалення законодавства є упорядкована сукупність взаємозалежних приписів. У цьому контексті він є єдиним, внутрішньо узгодженим документом; ним закріплюються найбільш сталі, стабільні норми, розраховані на тривалий строк їх дії; має предмет, який визначається переважно залежно від поділу системи законодавства на галузі й інститути, з огляду на це кодифікаційний акт очолює систему взаємопов'язаних нормативних актів, що утворюють окрему галузь, підгалузь або інститут законодавства; завжди є значним за обсягом і має складну структуру, тобто являє собою значний блок законодавства, що забезпечує більш чітку розбудову системи нормативних приписів, а також зручність користування ними.

Дуже важливим питанням є розподіл кодифікації на окремі види. У контексті цього зауважимо, що передусім виокремлюють загальну, галузеву і спеціальну (комплексну) кодифікацію.

Загальною кодифікацією можна вважати узгодження цілої серії кодифікаційних актів з усіх основних галузей законодавства і створен-

ня у подальшому об'єднаної, внутрішньо узгодженої системи таких актів (тобто на кшталт «кодексу кодексів»).

Галузевою кодифікацією визнається створення галузевих кодексів, що відповідають тій чи іншій галузі права та законодавства.

Спеціальна (комплексна) кодифікація – це процес видання актів, які регулюють певний правовий інститут.

Враховуючи, що господарське право – галузь права, а конкурентне право є підгалуззю господарського, то можна вести мову про спеціальну кодифікацію, або інституційну (як, наприклад, інвестиційне законодавство, інститут банкрутства, законодавство щодо захисту авторських прав, конкурентне законодавство, фінансове законодавство, законодавство про вибори).

У той же час варто пам'ятати, що саме кодифіковані акти виступають певним фундаментом, на якому будується нове законодавство, оскільки саме вони впорядковують нормативно-правовий масив, вирішують наявні суперечності, узгоджують правовий категоріальний апарат, забезпечують термінологічно-мовну єдність нормативно-правових актів. Крім того, результати кодифікації, на відміну від інших видів систематизації, не лише впорядковують діюче законодавство, а й сприяють його удосконаленню. Виходячи з цього, факт прийняття кодексів – це свідчення високого рівня розвитку юридичної науки і законодавчої техніки, а також стає поштовхом до проведення наукових досліджень відповідної галузі, та як наслідок розробки й видання нових нормативно-правових актів [315].

Аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що *кодекс* є єдиним, зведеним, юридично і логічно цілісним, внутрішньо узгодженим нормативно-правовим актом, завдяки прийняттю якого забезпечується повне, узагальнене й системне регулювання відповідної галузі або підгалузі права на науковій основі. Наявність кодексів є важливим показником стабільності системи законодавства, національної правової системи в цілому, оскільки вони, як правило, діють протягом багатьох років. Норми інших нормативно-правових актів, навіть законів, не повинні суперечити відповідним кодексам.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що кодифікація конкурентного законодавства допоможе вдосконалити і впорядкувати існуюче законодавство. Не випадково Д. В. Задихайло підкреслює, що в будь-якому випадку універсальним інструментом формування нормативно-правового середовища є арсенал його зако-

нодавчої техніки, за допомогою якого і конструюються ті засоби й механізми, що мають бути адекватними завданням і масштабу господарсько-правового регулювання. За рахунок кваліфікованого комбінування таких засобів і механізмів встановлюються відповідні правові режими господарювання, що набувають галузевої, територіальної або іншої, якісно-предметної, локалізації в загальній сфері правового господарського порядку. У свою чергу, за рахунок застосування різних специфічних комбінацій засобів і механізмів господарсько-правового регулювання і відбувається процес подальшої предметної спеціалізації в господарському законодавстві [83].

Підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Договору про заснування Енергетичного Співтовариства Україна взяла на себе чітко визначені зобов'язання. Зокрема, шляхом імплементації їх у національне законодавство у серпні 2017 року було введено в дію Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», розроблений у 2014 році. Закон визнається рамковим і був розроблений на основі нормативно-правових актів, що регулюють надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Європейському Союзі. Уповноваженим на це органом виступає Антимонопольний комітет України [221]. Закон містить перелік повноважень стосовно контролю АМКУ за наданням державної допомоги. Проте для реального застосування і підвищення дієвості даного Закону потрібно удосконалити ряд процедурних моментів стосовно повноважень АМКУ в цій сфері та інших органів, а також їх взаємодії. Необхідною є і галузева визначеність спрямування державної допомоги з огляду на розвиток певних галузей в нашій державі, які передусім мають потенціал. Важливо також зважати й на потребу захисту національних товаровиробників в тих чи інших сферах, враховуючи заборони субсидування згідно з умовами СОТ.

Отже, необхідно додати, що механізми формування й реалізації конкурентної політики варто застосовувати, виходячи з галузевої спрямованості і стану конкурентності на окремих ринках і в галузях економіки. При цьому досягнення економічної стабілізації через механізм життя тих чи інших макроекономічних заходів само по собі не може бути головним завданням органів державної влади. Кінцевою метою реформ має стати розбудова сильної, соціально орієнтованої держави, спроможної забезпечити як конкурентоспроможність національного господарського комплексу на світовому ринку товарів і послуг, так і стале зростання добробуту громадян України.

Зупинимося ще на одному моменті – відповідальності. На наш погляд, недотримання основних правил і принципів конкуренції повинно тягти за собою застосування суворіших за існуючі санкцій, крім того, їх застосування до правопорушників має бути реальним, що передбачає застосування дієвих механізмів, через визначення складу правопорушень та законодавчого закріплення процесуальних моментів розслідування і притягнення до відповідальності. У цьому сенсі зауважимо, що існує потреба в розробці і впровадженні норм процедурного конкурентного законодавства, а також внесенні відповідних змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, що певною мірою зумовлює активізацію наукової діяльності правників та розширення судової практики.

Обов'язковими завданнями конкурентної політики, закріпленими на законодавчому рівні, повинні стати деолігархізація, підтримка малого й середнього бізнесу, сприяння зниженню бар'єрів на ринку, боротьба із корупцією й тіньовою економікою, забезпечення прозорого механізму публічних закупівель і дотримання принципу змагальності. Важливо також враховувати динамічність розвитку конкурентних відносин, появу нових ринків, нових сфер, регулювання конкуренції на яких має бути передбачене наперед.

Поряд із систематизацією конкурентного законодавства у формі кодифікації, необхідно віднайти чіткі і дієві механізми реалізації конкурентної політики держави, закріпити її напрями не лише у Господарському кодексі України, бо в ньому це зроблено фрагментарно, а й у спеціальних нормативно-правових актах, чого можна досягти шляхом її детального аналізу, а також закріплення інструментального визначення, функціонального призначення. Підвищення ефективності конкурентного законодавства можливо досягти лише завдяки створенню оптимальної системи засобів і способів правового регулювання економічних відносин поряд із застосуванням організаційно-господарських механізмів.

Додамо, що наукові дослідження в цій сфері були проведені Ю. В. Журиком, який пропонує прийняття Конкурентного кодексу, який міститиме загальну й особливу частини [80]. Проте запропонована Ю. В. Журиком кодифікація носить дещо механічний характер, об'єднує нормативний матеріал у сфері відносин конкуренції, різноспрямований за призначенням.

У той же час слід виправляти ситуацію, що склалася. Нині антимонопольні й конкурентні норми наявні в 59 законах України

і близько 600 нормативно-правових актах, що підкреслює важливість проведення саме кодифікації конкурентного законодавства задля більш повного й чіткого врегулювання питань економічної конкуренції, що відіграють визначну роль у суспільстві з ринковими відносинами.

Крім галузевої кодифікації, актуальним є проведення підгалузевої.

Аналіз сучасного стану конкурентного законодавства дає можливість стверджувати про застарілість чинних норм та їх розгалужений характер. Все це вимагає від уряду плідної роботи щодо систематизації та кодифікації норм конкурентного права. Проте важливо не просто визначити на законодавчому рівні перелік конкурентних правопорушень, а й запровадити правила конкуренції, поряд із впорядкуванням процесуальних моментів діяльності антимонопольних органів. Кодифікація не може відбуватися в один етап, тому першим кроком, на наш погляд, повинно бути саме прийняття Конкурентного кодексу України, Конкурентного процесуального кодексу України і Кодексу України про конкурентні правопорушення, у якому буде приділена увагу складу кожного правопорушення, із зазначенням обтяжуючих і пом'якшуючих обставин. Крім того, кожен кодекс має містити Загальну та Особливу частини.

Для більш детального висвітлення даного питання розглянемо концепцію, запропоновану нами, створення кодифікованих нормативно-правових актів, які об'єднали б у собі всі норми конкурентного законодавства.

Конкурентний кодекс України слід розробляти як систематизований нормативно-правовий акт, в якому знайшли б відображення: конституційні основи правопорядку у сфері конкурентних праввідносин в Україні, загальні принципи, предмет регулювання і сфери застосування, головні засади функціонування АМКУ, його завдання, повноваження, порядок обрання голови, членів та інші норми, які на сьогодні закріплені Законом України «Про АМКУ», унормований процес дотримання конкурентності при публічних закупівлях, у тому числі оскарження порушень при публічних закупівлях і дотримання принципів державної допомоги.

Даний Кодекс повинен мати на меті правове забезпечення захисту економічної конкуренції, визначення основних органів у сфері конкурентних праввідносин й узагальнення праввідносин, які саме повинні регулюватися цим нормативно-правовим актом.

Як і Кримінальний, Цивільний кодекси України Конкурентний має складатися із Загальної та Особливої частин.

Загальна частина Конкурентного кодексу України має включати основні положення і терміни; норми, що стосуються учасників відносин конкуренції, предмета регулювання, підстави розмежування добросовісної й недобросовісної конкуренції. Обов'язково має бути визначена державна політика у сфері захисту економічної конкуренції. Крім того, вона має включати поняття та структуру АМКУ, його повноваження, завдання, статус, виключну компетенцію та ін., що на сьогодні регламентується Законом України «Про АМКУ».

Особлива частина може містити окремі розділи, присвячені: монопольному (домінуючому) становищу суб'єктів господарювання, який включатиме в себе форми домінування, механізми визначення монопольного (домінуючого) становища, механізми й заходи обмеження монополізму; регулюванню сфер, де діють суб'єкти природних монополій(у ньому мають знайти відображення державне регулювання, механізм формування і повноваження національних комісій природних монополій, відповідальність за порушення у цих сферах тощо; визначенню умов дотримання конкуренції при наданні державної допомоги суб'єктам господарювання, в частині повноважень АМКУ як уповноваженого органу щодо контролю за наданням державної допомоги, формами і допустимістю державної допомоги; державному регулюванню й контролю у сфері публічних закупівель (статті цього розділу мають стосуватися питань порядку здійснення моніторингу публічних закупівель; оскарження порушень у сфері публічних закупівель; громадського контролю у сфері публічних закупівель; принципів здійснення закупівель; недискримінації учасників тощо; контролю за концентрацією та узгодженими діями. Всі ці норми Конкурентного кодексу України мають розкривати теоретичну сутність окреслених питань, визначати зміст й основні теоретичні аспекти.

Отже, завдяки прийняттю Конкурентного кодексу України можна (сподіваємося, вдасться) згрупувати й систематизувати норми, які на сьогоднішній день містяться у законах України «Про публічні закупівлі», «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист економічної конкуренції» та інших нормативно-правових актах, пов'язаних із правовідносинами у сфері економічної конкуренції.

Автором розроблено варіант (макет) кодифікованого акта конкурентного законодавства, із визначенням головних структурних і зміс-

товних аспектів, який може лягти в основу подальшої законотворчої діяльності. Це може бути поштовхом до цілеспрямованих законотворчих дій, які підтвердять докладання державою зусиль для вирішення окресленого питання.

КОНКУРЕНТНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ I. ОСНОВНІ ЗАСАДИ У СФЕРІ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН

Глава 1. Загальні положення

Стаття 1. Основні терміни, які вживають в цьому Кодексі

Стаття 2. Предмет регулювання

Стаття 3. Сфера застосування Кодексу

Стаття 4. Учасники відносин у сфері конкуренції

Стаття 5. Загальні принципи у сфері конкуренції

Стаття 6. Конституційні засади у сфері економічної конкуренції

Стаття 7. Державна політика у сфері розвитку та захисту конкуренції

Стаття 8. Законодавство України у сфері економічної конкуренції

Розділ II. СИСТЕМА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО ЗАХИСТУ КОНКУРЕНЦІЇ ТА У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Глава 2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО АНТИМОНОПОЛЬНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ

Стаття 9. Антимонопольний комітет України

Стаття 10. Підконтрольність, підзвітність і відкритість діяльності Антимонопольного комітету України

Стаття 11. Завдання Антимонопольного комітету України

Стаття 12. Порядок обрання голови Антимонопольного комітету України

Стаття 13. Порядок утворення Антимонопольних органів України

Глава 3. СТРУКТУРА, КОМПЕТЕНЦІЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ

Стаття 14. Система органів Антимонопольного комітету України

Стаття 15. Повноваження Антимонопольного комітету України

Стаття 16. Голова Антимонопольного комітету України

Стаття 17. Заступники Голови Антимонопольного комітету України

Стаття 18. Державні уповноважені Антимонопольного комітету України

Стаття 19. Територіальні відділення Антимонопольного комітету України

Стаття 20. Порядок утворення і діяльності колегіальних органів Антимонопольного комітету України

Стаття 21. Виключна компетенція Антимонопольного комітету України як вищого колегіального органу

Стаття 22. Компетенція адміністративних колегій Антимонопольного комітету України та адміністративних колегій територіального відділення Антимонопольного комітету України

Стаття 23. Апарат Антимонопольного комітету України, його територіальних відділень

Глава 4. СТАТУС ДЕРЖАВНОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ТА ГОЛОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ВІДДІЛЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ

Стаття 24. Компетенція державного уповноваженого Антимонопольного комітету України

Стаття 25. Компетенція голови територіального відділення Антимонопольного комітету України

Стаття 26. Дисциплінарна відповідальність та звільнення з посад першого заступника, заступника Голови Антимонопольного комітету України, державного уповноваженого

Глава 5. ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ АНТИМОНОПОЛЬНИМ КОМІТЕТОМ УКРАЇНИ

Стаття 27. Гарантії здійснення повноважень Антимонопольним комітетом України

Стаття 28. Відносини Антимонопольного комітету України з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю, засобами масової інформації та громадськими організаціями

Стаття 29. Відносини Антимонопольного комітету України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України

Стаття 30. Повідомлення про порушення законодавства про захист економічної конкуренції

Стаття 31. Обов'язковість виконання розпоряджень, рішень і вимог органу Антимонопольного комітету України, голови територіального відділення Антимонопольного комітету України

Стаття 32. Обов'язок надання інформації

Стаття 33. Співробітництво Антимонопольного комітету України з компетентними органами інших держав

Стаття 34. Процесуальні засади діяльності Антимонопольного комітету України

Стаття 35. Слухання у справах про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію, про порушення законодавства про захист економічної конкуренції

Стаття 36. Надання рішень та розпоряджень органів Антимонопольного комітету України і голів його територіальних відділень

Стаття 37. Звернення до суду

Глава 6.ІНШІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ

Стаття 38. Науково-методичне й інформаційне забезпечення діяльності Антимонопольного комітету України

Стаття 39. Структура, гранична чисельність, штатний розпис, умови оплати праці, матеріально-побутового та іншого забезпечення

Стаття 40. Фінансування й матеріально-технічне забезпечення Антимонопольного комітету України

Стаття 41. Охорона особистих і майнових прав працівників Антимонопольного комітету України

Стаття 42. Соціальні гарантії для Голови, його заступників та державних уповноважених Антимонопольного комітету України

Стаття 43.Посвідчення працівника Антимонопольного комітету України

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Розділ III.МОНОПОЛЬНЕ (ДОМІНУЮЧЕ) СТАНОВИЩЕ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ. ЗАКОНОДАВЧІ ОБМЕЖЕННЯ

Стаття 44. Форми домінування суб'єктів господарювання на ринку.

Стаття 45. Методика визначення ринку

Стаття 46. Визначення монопольного становища

Стаття 47. Обмеження монополізму

Розділ IV. ПРИРОДНІ МОНОПОЛІЇ

Глава 7. Державне регулювання природних монополій

Стаття 48. Органи, які здійснюють державне регулювання діяльності суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання, що діють на суміжних ринках

Стаття 49. Сфери діяльності суб'єктів природних монополій

Стаття 50. Суміжні ринки

Стаття 51. Ліцензування діяльності у сферах природних монополій та на суміжних ринках

Стаття 52. Предмет державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій

Стаття 53. Принципи державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій

Стаття 54. Обов'язки суб'єктів природних монополій

Глава 8. НАЦІОНАЛЬНІ КОМІСІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ

Стаття 55. Утворення й ліквідація національних комісій регулювання природних монополій

Стаття 56. Вимоги до Голови, членів комісій

Стаття 57. Завдання комісій

Стаття 58. Функції комісій

Стаття 59. Повноваження комісій

Стаття 60. Рішення комісій

Стаття 61. Відкритість діяльності комісій

Стаття 62. Фінансування діяльності комісій

Стаття 63. Науково-методичне й інформаційне забезпечення діяльності комісій

Глава 9. Відповідальність суб'єктів природних монополій, їх посадових осіб та органів, які регулюють їх діяльність

Стаття 64. Накладання штрафів на суб'єктів природних монополій

Стаття 65. Відповідальність посадових осіб суб'єктів природних монополій

Стаття 66. Вилучення незаконно одержаних прибутку, виручки та відшкодування збитків

Стаття 67. Відповідальність органів, які регулюють діяльність суб'єктів природних монополій та їх посадових осіб

Розділ IV. ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДА-РЮВАННЯ

Стаття 68. Державна допомога суб'єктам господарювання

Стаття 69. Форми державної допомоги

Стаття 70. Допустима державна допомога

Стаття 71. Державна допомога, що має бути визнана допустимою

Стаття 72. Моніторинг за наданням нової державної допомоги

Розділ V. ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ

Глава 10. Державне регулювання та контроль у сфері публічних закупівель

Стаття 73. Державне регулювання та контроль у сфері публічних закупівель

Стаття 74. Порядок здійснення моніторингу публічних закупівель

Стаття 75. Уповноважений орган і орган оскарження

Стаття 76. Громадський контроль у сфері публічних закупівель

Стаття 77. Принципи здійснення закупівель

Стаття 78. Недискримінація учасників

Розділ VI. УЗГОДЖЕНІ ДІЇ ТА КОНЦЕНТРАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Глава 11. Контроль за концентрацією суб'єктів господарювання

Стаття 79. Концентрація суб'єктів господарювання

Стаття 80. Учасники концентрації суб'єктів господарювання

Стаття 81. Випадки, в яких необхідне отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання

Стаття 82. Підстави надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання

Глава 12. Узгоджені дії суб'єктів господарювання

Стаття 83. Види узгоджених дій

Стаття 84. Випадки, в яких необхідне отримання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання

Стаття 85. Випадки, в яких не потрібне отримання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання

Стаття 86. Надання попередніх висновків суб'єктам господарювання

Прикінцеві положення Кодексу повинні передбачати механізм вступу в дію та втрати чинності Закону України «Про захист економічної конкуренції», Закону України «Про природні монополії», Закону України «Про Антимонопольний комітет України» та внесення змін в інші нормативно-правові акти, які регулюють питання захсту економічної конкуренції.

Виходячи з практики кримінального й цивільного законодавства, важливим кодифікованим нормативно-правовим актом у сфері конкурентних прав має бути Конкурентний процедурний кодекс України.

Як вже зазначалося в попередніх розділах, в Україні у 2002 році Кабінет Міністрів України схвалено Концепцію Конкурентного процесуального кодексу України, проте до сьогодні цей нормативно-правовий акт не було остаточно розроблено й прийнято, а більшість процедурних питань зосереджена в підзаконних нормативно-правових актах.

У той же час саме в умовах розвитку ринкових відносин та інтеграції українського законодавства, приведення у відповідність до стандартів Європейського Союзу важливо розробити й прийняти Конкурентний процедурний кодекс України, в якому буде чітко виписана прозора процедура провадження справ, що забезпечить ефективний розгляд вказаних правопорушень у судовому порядку.

Такий підхід, наприклад, уже використовується у кримінальному та цивільному провадженнях, що дає змогу ефективно розглядати справи про правопорушення, вчинені у цих сферах. Конкурентний процедурний кодекс України також доцільно поділити на Загальну й Особливу частини.

Загальна частина Конкурентного процедурного кодексу України має охоплювати такі питання: учасники судового процесу, оформлення процесуальних документів (протоколів, рішень, розпоряджень тощо), відводи, докази, процесуальні форми, строки розгляду заяв та розслідування у справі, відводи, випадки проведення експертизи тощо.

Особлива частина має включати норми, які врегульовують порядок розгляду і вирішення справ у різних провадженнях у сфері захисту економічної конкуренції. Наприклад, окремі розділи слід присвятити механізмам провадження за заявами і справами про узгоджені дії, кон-

центрацію – процедурні механізми стосовно подання заяв; розгляду заяв про надання попередніх висновків стосовно узгоджених дій, концентрації; розгляду заяв про надання дозволу на узгоджені дії та концентрацію; прийняттю рішення за заявою про надання дозволу на узгоджені дії та концентрацію; розгляду справ про узгоджені дії та концентрацію та прийняття рішення у справі; питанням провадження за заявами у справах про порушення конкурентного законодавства, всім процедурні моменти щодо підвідомчості справ, строків провадження за різними видами правопорушень, забезпечення конфіденційності особи, яка повідомила про порушення; розслідування у справі; витребуванню інформації, перевірки тощо; перегляду й оскарженню рішень, прийнятих АМКУ або Адміністративною колегією. Можливо, окремий розділ має містити перелік повноважень АМКУ у сфері оскарження результатів публічних закупівель і як уповноваженого органу у сфері державної допомоги.

Запропоновано макет змісту Конкурентного процедурного кодексу:

КОНКУРЕНТНИЙ ПРОЦЕДУРНИЙ КОДЕКС

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Глава 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Законодавство про конкурентне провадження

Стаття 2. Право на звернення до органу

Стаття 3. Рівність перед законом

Стаття 4. Гласність процедур

Стаття 5. Відкритість інформації щодо справи

Стаття 6. Мова розгляду справи

Стаття 7. Верховенство права і джерела права, що застосовуються під час розгляду справи

Стаття 8. Пропорційність при розгляді справи

Глава 2. УЧАСНИКИ ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття 9. Учасники провадження

Стаття 10. Права й обов'язки учасників справи

Стаття 11. Неприпустимість зловживання процесуальними правами

Глава 3. ВІДВОДИ

Стаття 12. Підстави для відводу (самовідводу) посадової особи органу

Стаття 13. Підстави для відводу (самовідводу) секретаря засідання, експерта, спеціаліста, перекладача

Стаття 14. Заяви про самовідводи й відводи

Стаття 15. Наслідки задоволення заяви про відвід

Глава 4. ДОКАЗИ

Стаття 16. Докази

Стаття 17. Письмові докази

Стаття 18. Речові докази

Стаття 19. Належність і допустимість доказів

Стаття 20. Обов'язок надання доказів

Стаття 21. Витребування доказів

Стаття 22. Забезпечення доказів

Глава 5. ЕКСПЕРТИЗА

Стаття 23. Призначення експертизи

Стаття 24. Розпорядження про призначення експертизи

Стаття 25. Процесуальні права, обов'язки і відповідальність експерта

Стаття 26. Висновок експерта

Стаття 27. Додаткова і повторна експертиза

Стаття 28. Права сторін, інших осіб при призначенні і проведенні експертизи

Глава 6. ПРОЦЕДУРНІ ФОРМИ

Стаття 29. Процедурні форми

Стаття 30. Розпорядження і рішення

Стаття 31. Оформлення розпоряджень і рішень

Стаття 32. Подання з попередніми висновками

Стаття 33. Протоколи

Глава 7. СЛУХАННЯ

Стаття 34. Слухання проваджень

Стаття 35. Права й обов'язки учасників слухань

Стаття 36. Протокол слухань у справі

Глава 8. СТРОКИ

Стаття 37. Строк давності притягнення до відповідальності за порушення конкурентного законодавства

Стаття 38. Процедурні строки

Стаття 39. Поновлення й продовження процедурних строків

Стаття 40. Обчислення процедурного строку

Глава 9. ВИТРАТИ

Стаття 41. Види витрат

Стаття 42. Витрати, пов'язані з розглядом заяв і справ про узгоджені дії, концентрацію

Стаття 43. Витрати, пов'язані з розглядом справ про порушення конкурентного законодавства

Стаття 44. Канцелярські витрати

Стаття 45. Порядок внесення коштів на оплату витрат

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Розділ II. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ЗАЯВАМИ І СПРАВАМИ ПРО УЗГОДЖЕНІ ДІЇ, КОНЦЕНТРАЦІЮ

Глава 10. ПІДВІДОМЧІСТЬ ЗАЯВ І СПРАВ СТОСОВНО УЗГОДЖЕНИХ ДІЙ, КОНЦЕНТРАЦІЇ

Стаття 46. Органи Антимонопольного комітету України, уповноважені розглядати заяви і справи щодо концентрації

Стаття 47. Заяви і справи про концентрацію, підвідомчі Антимонопольному комітету України

Стаття 48. Заяви і справи про концентрацію, підвідомчі адміністративній колегії територіального відділення Антимонопольного комітету

Стаття 49. Органи Антимонопольного комітету України, уповноважені розглядати заяви і справи про узгоджені дії

Стаття 50. Заяви і справи про узгоджені дії, підвідомчі Антимонопольному комітету України

Стаття 51. Заяви і справи про узгоджені дії, підвідомчі адміністративній колегії територіального відділення Антимонопольного комітету

Стаття 52. Заяви і справи про узгоджені дії, підвідомчі державному уповноваженому Антимонопольного комітету України.

Стаття 53. Заяви і справи про узгоджені дії, підвідомчі адміністративній колегії територіального відділення Антимонопольного комітету України

Стаття 54. Зміна підвідомчості

Глава 11. ПОДАННЯ ЗАЯВ ПРО УЗГОДЖЕНІ ДІЇ, КОНЦЕНТРАЦІЮ

Стаття 55. Суб'єкти звернення із заявою про концентрацію

Стаття 56. Суб'єкти звернення із заявою щодо узгоджених дій

Стаття 57. Подання заяви

Стаття 58. Подання заяви про надання дозволу на рівнозначні узгоджені дії і на продовження дії дозволу

Стаття 59. Подання заяви про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію, якщо вони здійснюються із застосуванням конкурсних процедур

Стаття 60. Підвідомчість при поданні заяв щодо узгоджених дій, концентрації (подання заяви стосовно узгодженням дій, концентрації за належністю)

Стаття 61. Наслідки порушення порядку подання заяви

Стаття 62. Форма і зміст заяви про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію

Стаття 63. Документи, що додаються до заяви

Стаття 64. Подання конфіденційної інформації

Стаття 65. Подання заяви при концентрації

Стаття 66. Подання заяви про надання попередніх висновків стосовно узгоджених дій, концентрації

Глава 12. РОЗГЛЯД ЗАЯВИ ПРО НАДАННЯ ПОПЕРЕДНІХ ВИСНОВКІВ СТОСОВНО УЗГОДЖЕНИХ ДІЙ, КОНЦЕНТРАЦІЇ

Стаття 67. Строк розгляду заяви про надання попередніх висновків стосовно узгоджених дій, концентрації

Стаття 68. Прийняття заяви до розгляду за відсутності документів, які підтверджують сплату збору

Стаття 69. Залишення заяви про надання попередніх висновків без розгляду

Стаття 70. Розгляд заяви про надання попередніх висновків стосовно узгоджених дій, концентрації

Стаття 71. Види і форма попередніх висновків

Стаття 72. Правові наслідки отримання попередніх висновків

Глава 13. РОЗГЛЯД ЗАЯВИ ПРО НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА УЗГОДЖЕНІ ДІЇ, КОНЦЕНТРАЦІЮ

Стаття 73. Прийняття заяви до розгляду

Стаття 74. Прийняття заяви до розгляду за відсутності документів, які підтверджують сплату збору

Стаття 75. Прийняття заяви до розгляду при недружній концентрації

Стаття 76. Повернення заяви

Стаття 77. Залишення заяви без розгляду

Стаття 78. Подання повторної заяви

Стаття 79. Строк розгляду заяви про надання дозволу на узгоджені дії

Стаття 80. Строк розгляду заяви про надання дозволу на концентрацію

Стаття 81. Правові наслідки перевищення строку розгляду заяви

Стаття 82. Зупинка перебігу строку розгляду заяви

Стаття 83. Зупинка розгляду заяви

Стаття 84. Витребування додаткової інформації та консультації

Стаття 85. Фіксування усних свідчень

Стаття 86. Зобов'язання учасників узгоджених дій, концентрації

Стаття 87. Участь зацікавлених осіб

Стаття 88. Оприлюднення інформації стосовно заявлених узгоджених дій, концентрації

Глава 14. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ЗА ЗАЯВОЮ ПРО НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА УЗГОДЖЕНІ ДІЇ, КОНЦЕНТРАЦІЮ

Стаття 89. Рішення про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію

Стаття 90. Зміст рішення

Стаття 91. Дія рішення

Стаття 92. Додаткове рішення

Стаття 93. Роз'яснення і виправлення рішення

Стаття 94. Оприлюднення рішення

Глава 15. РОЗГЛЯД СПРАВИ ПРО УЗГОДЖЕНІ ДІЇ, КОНЦЕНТРАЦІЮ

Стаття 95. Початок розгляду справи

Стаття 96. Строк розгляду справи

Стаття 97. Правові наслідки перевищення строку розгляду справи

Стаття 98. Участь третіх осіб

Стаття 99. Зупинка перебігу строку розгляду справи

Стаття 100. Зупинка розгляду справи

Стаття 101. Витребування додаткової інформації та консультації

Стаття 102. Обов'язок надання інформації

Стаття 103. Зобов'язання учасників узгоджених дій, концентрації

Стаття 104. Попередні висновки у справі

Стаття 105. Закриття розгляду справи

Глава 16. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ У СПРАВІ

Стаття 106. Рішення у справі

Стаття 107. Зміст рішення

Стаття 108. Дія рішення

Стаття 109. Додаткове рішення, роз'яснення і виправлення рішення, оприлюднення рішення

Розділ III. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ЗАЯВАМИ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Глава 17. ПІДВІДОМЧІСТЬ СПРАВ ПРО ПОРУШЕННЯ КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття 110. Органи Антимонопольного комітету України, уповноважені розглядати справи про порушення конкурентного законодавства

Стаття 111. Справи, підвідомчі Антимонопольному комітету України

Стаття 112. Справи, підвідомчі державному уповноваженому Антимонопольного комітету України

Стаття 113. Справи, підвідомчі адміністративній колегії Антимонопольного комітету України

Стаття 114. Справи, підвідомчі адміністративній колегії територіального відділення Антимонопольного комітету України

Стаття 115. Підвідомчість інших справ

Стаття 116. Рішення спорів із питань підвідомчості і зміна підвідомчості

Стаття 117. Особи, які мають право подати заяву

Стаття 118. Підвідомчість подання заяв

Стаття 119. Строки подання заяви

Стаття 120. Форма і зміст заяви

Глава 18. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ЗАЯВОЮ

Стаття 121. Строк розгляду заяви

Стаття 122. Оцінка обставин, викладених у заяві

Стаття 123. Відмова у прийнятті заяви

Стаття 124. Об'єднання заяв

Стаття 125. Залишення заяви без руху

Стаття 126. Залишення заяви без розгляду

Стаття 127. Зупинення розгляду заяви

Стаття 128. Відмова в розгляді справи

Стаття 129. Розслідування за власною ініціативою

Стаття 130. Рекомендації органів Антимонопольного комітету України

Глава 19. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ОСОБИ, ЯКА ПОВІДОМИЛА ПРО ПОРУШЕННЯ

Стаття 131. Забезпечення конфіденційності заявника

Стаття 132. Забезпечення конфіденційності особи, яка повідомила про антиконкурентні узгоджені дії

Глава 20. ПОРУШЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ

Стаття 133. Підстави для порушення провадження у справі

Стаття 134. Попереднє рішення у справі

Стаття 135. Заміна неналежного відповідача, залучення співвідповідачів

Стаття 136. Об'єднання і виділення справ

Стаття 137. Зупинення розгляду справи

Глава 21. РОЗСЛІДУВАННЯ У СПРАВІ

Стаття 138. Уповноважені особи Антимонопольного комітету України, які проводять розслідування

Стаття 139. Проведення розслідування

Стаття 140. Збір доказів у справі

Глава 22. ВИТРЕБУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття 141. Процедура витребування інформації

Стаття 142. Вручення письмового запиту інформації

Глава 23. ПЕРЕВІРКА

Стаття 143. Види перевірок

Стаття 144. Основні завдання перевірок

Стаття 145. Строки проведення перевірок

Стаття 146. Комісія з перевірки. Порядок її утворення, компетенція. Повноваження членів Комісії з проведення перевірки

Стаття 147. Організація проведення перевірки

Стаття 148. Права й обов'язки працівників об'єкта перевірки

Стаття 149. Порядок оформлення результатів перевірки

Стаття 150. Порядок розгляду результатів перевірки

Стаття 151. Обов'язки і відповідальність службових осіб, які здійснюють перевірки. Оскарження їх дій

Стаття 152. Відповідальність об'єднань, суб'єктів господарювання, посадових осіб та інших працівників суб'єктів господарювання, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління й контролю

Глава 24. ЗАКІНЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ СПРАВИ

Стаття 153. Подання з попередніми висновками у справі

Стаття 154. Відповідь на подання з попередніми висновками у справі

Стаття 155. Ознайомлення з матеріалами справи

Стаття 156. Право бути заслуханим

Глава 25. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ У СПРАВІ

Стаття 157. Розгляд органом Антимонопольного комітету України справи з метою прийняття рішення по справі

Стаття 158. Рішення за результатами розгляду справи

Стаття 159. Підстави закриття провадження у справі

Стаття 160. Зміст рішення по справі

Розділ IV. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ЗАЯВАМИ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Глава 25. ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІД НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Стаття 161. Процесуальні засади діяльності органів Антимонопольного комітету України щодо захисту від недобросовісної конкуренції

Стаття 162. Строк давності притягнення до відповідальності за недобросовісну конкуренцію

Стаття 163. Попереднє рішення у справах про захист від недобросовісної конкуренції

Стаття 164. Рішення органів Антимонопольного комітету України

Розділ V. ПЕРЕГЛЯД РІШЕНЬ

Глава 26. ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПЕРЕГЛЯДУ РІШЕНЬ. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ЗА НАСЛІДКАМИ ПЕРЕГЛЯДУ

Стаття 165. Перегляд рішень органів Антимонопольного комітету України

Стаття 166. Підстави перегляду рішень

Стаття 167. Форма і зміст заяви про перегляд рішення

Стаття 168. Строк, протягом якого допускається перегляд рішення

Стаття 169. Строк розгляду заяви про перегляд рішення

Стаття 170. Розпорядження про перегляд рішення

Стаття 171. Порядок провадження при перегляді рішень

Стаття 172. Попередні висновки щодо перегляду рішення

Стаття 173. Рішення за результатами перегляду

Глава 27. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ОРГАНІВ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ В СУДІ

Стаття 174. Право оскарження рішень органів Антимонопольного комітету України в суді

Стаття 175. Строк оскарження рішень органів Антимонопольного комітету України в суді

Стаття 176. Порядок оскарження рішень органів Антимонопольного комітету України в суді

Стаття 177. Підстави зміни або скасування судом рішень органів Антимонопольного комітету України

Стаття 178. Правові наслідки скасування судом рішення органів Антимонопольного комітету України

Стаття 179. Затвердження мирової угоди

Глава 28. НАДАННЯ РІШЕННЯ ЗА ЗАЯВОЮ, У СПРАВІ І ПОРЯДОК ЙОГО ВИКОНАННЯ

Стаття 180. Порядок надання рішення

Стаття 181. Порядок виконання рішення

Стаття 182. Порядок сплати штрафу

Стаття 183. Порядок виконання зобов'язань

Розділ VII. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стосовно визначення конкурентних правопорушень і розмежування різних їх видів зауважимо, що доцільно прийняти окремий Кодекс про конкурентні правопорушення, нормами якого будуть урегульовуватися суспільні правовідносини у разі виникнення протиправних діянь у сфері захисту економічної конкуренції та захисту від недобросовісної конкуренції.

Завданням Кодексу України про конкурентні правопорушення має стати охорона прав у сфері економічної конкуренції, прав та інтересів підприємств, установ, організацій, встановлення правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, відповідальності перед суспільством.

Яскравим прикладом для створення такого кодексу є Кодекс про адміністративні правопорушення, що регламентує суспільні відносини щодо притягнення до адміністративної відповідальності. Даний нормативно-правовий акт вміщує всі наявні діяння, що вважаються правопорушеннями у сфері адміністративних правовідносин. Такий підхід є дуже зручним і ефективним.

Кодекс про конкурентні правопорушення буде описувати повністю кожне правопорушення у сфері конкурентних правовідносин, його склад (подібно до складу злочину у кримінальному праві – суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона й об'єктивна сторона) та відповідальність, передбачену за вчинення такого діяння.

Загальна частина Кодексу про конкурентні правопорушення має включати: трактування поняття конкурентного правопорушення; суб'єкт та об'єкт правопорушення; відповідальність, передбачену за різного роду діяння, та її види, умови пом'якшення або звільнення від відповідальності, а також перелік обставин, які обтяжують відповідальність. Це дуже актуально, оскільки нині відсутні визначення складів конкурентних правопорушень стосовно захисту як від економічної, такі від недобросовісної конкуренції.

Зауважимо, що з нашої точки зору, *Загальна частина* має містити також визначення поняття «відповідальність» та умови її застосування. Щодо її видів наголосимо, що поряд із відповідальністю у виді штрафу, мають бути передбачені такі види, як «вилучення товарів із неправомірно використаним позначенням і копій виробів іншого суб'єкта господарювання»; «офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей»; «відшкодування шкоди»; «адміністративна відповідальність посадових

осіб та інших працівників суб'єктів господарювання, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління й контролю».

Тема відповідальності на сьогодні є актуальною не тільки з точки зору теоретичного аспекту розрахунку штрафів, а й з точки зору практичного застосування і притягнення порушників до відповідальності, співрозмірної зі шкодою. А також актуальним є питання розмежування відповідальності, яка передбачена спеціальними законами, у сфері конкуренції, та відповідальності, яка передбачена КУпАП. Тобто господарсько-правової відповідальності, яка передбачена для суб'єктів господарювання, та для посадових осіб, а також щодо органів державної влади, місцевого самоврядування тощо.

Проблемними залишаються питання попередження вчинення правопорушень і фактичної сплати штрафів. Часто трапляються випадки, коли порушники сплачують якісь мінімальні штрафи і продовжують зловживати монополієм становищем, або перебувати у змові, або продовжувати інші порушення у сфері захисту економічної конкуренції й захисту від недобросовісної конкуренції. При цьому порушникам вдається уникнути навіть мінімальних штрафів, через недосконалість процедурних питань в чинному конкурентному законодавстві.

До сказаного варто додати, що нині конкурентне законодавство передбачає лише максимальний штраф у відсотковому відношенні, проте методика розрахунку штрафу відсутня. Розміри штрафів сьогодні перераховані лише у статті 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», але, на наш погляд, за кожен вид конкурентного правопорушення залежно від його масштабу, наслідків, обставин має встановлюватися конкретний розмір штрафу.

Крім того, що до обставин, які обтяжують відповідальність, слід віднести сукупність правопорушень. Враховуючи масштабність правопорушення, згідно із Методикою визначення територіальних меж, якими можуть бути як територія країни, регіону, району, міста, або глобальна територія всесвіту, необхідно і передбачати розмір штрафу або іншого виду відповідальності. Коли мова йде про прояви недобросовісної конкуренції, наприклад, про недобросовісну рекламу, треба виходити з того, що одна справа, якщо поширення цієї реклами не має великої популярності або масштабності, і зовсім інша, якщо вона стосується великої міжнародної або національної компанії, через дії якої було завдано шкоди іншим суб'єктам або споживачам. Такі ж випадки

можуть бути і щодо дискримінації суб'єктів господарювання, введення споживачів в оману тощо. Особливо небезпечними можуть стати масштабні правопорушення щодо розголошення або використання комерційної таємниці тощо. З огляду на це, на нашу думку, статті Кодексу України про конкурентні правопорушення мають закріплювати склад кожного правопорушення й види відповідальності, передбачаючи обставини пом'якшення, обтяження або умови звільнення від відповідальності.

Для правильної кваліфікації правопорушення й визначення підстави для притягнення до відповідальності необхідно встановити його склад, що являє собою об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Варто нагадати, що будь-яке правопорушення характеризується посяганням на певний об'єкт і передбачає завдання йому шкоди. Відповідно, конкурентні правопорушення характеризуються родовим об'єктом – суспільні відносини у сфері господарювання. Так, Т. Г. Удалов визначає об'єкт конкурентних правопорушень як суспільно-економічні відносини, що виникають при функціонуванні осіб на ринку [354]. Звісно, усе перераховане має знайти закріплення у відповідному акті. Наведене підтверджує те, що нині набуває особливої актуальності питання реформування конкурентного законодавства, у тому числі і його систематизації і кодифікації.

Продовжуючи висвітлення питання, розглянемо склад конкурентних правопорушень на прикладі зловживання монопольним становищем, антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, об'єктом яких є суспільно-економічні відносини у сфері захисту економічної конкуренції, захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання і споживачів.

Об'єктивна сторона правопорушення – це діяльність (дія або бездіяльність), що проявляється у зовнішньому акті суб'єкта даного правопорушення та завдає шкоди, або створює загрозу заподіяння шкоди. До складу об'єктивної сторони, окрім діяння, входить ще наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між ними. Проте, слід зазначити, що для кваліфікації конкурентних правопорушень, наслідки не мають значення. Правопорушення вважається скоєним з моменту його вчинення.

При цьому у Кодексі про конкурентні правопорушення важливо закріпити перелік не тільки діянь (дії чи бездіяльності), а й наслідків, як і обов'язковість встановлення причинно-наслідкового зв'язку. Зро-

зуміло, що перелік дій не завжди може бути вичерпним, враховуючи динамічність розвитку економічних відносин, появу нових ринків, змінення умов діяльності на них, а отже, їх потрібно розглядати в динаміці, тобто зважаючи на постійні зміни в кон'юктурі ринку і функціонуванні ринкового середовища. Зауважимо, що на практиці довести факт настання або не настання наслідків при зловживанні монопольним саме становищем дуже важко, так само як і складно встановити точний предмет і об'єкт, якому було завдано збитків. Необхідно відзначити, що незаконні дії чинять руйнівний вплив на одну з важливих сфер суспільного життя – господарську і порушують суб'єктивні права суб'єктів господарювання і споживачів.

Суб'єкт кожного правопорушення має свої особливості. Коли мова йде про зловживання монопольним становищем, то обов'язковою умовою те, що суб'єкт повинен займати долю ринку, визначену Законом як домінуюче (монопольне) становище. При цьому суб'єкт може бути як одиничний, так і множинний, коли декілька суб'єктів розподіляють між собою 50% або 70% (сьогодні) згідно із законодавством. Проте в будь-якому разі, навіть якщо відсоткові частки мають і менші показники, суб'єкт повинен довести, що він не зазнає значної конкуренції. Поняття «значна конкуренція» законом не визначено, що дозволяє трактувати його на свій розсуд.

Процес визначення монопольного становища передбачає здійснення поетапної спеціальної процедури, після проведення якої робиться висновок про наявність чи відсутність монопольного (домінуючого) підприємства на ринку. Даний процес встановлений у спеціальному нормативно-правовому акті – «Методиці визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» [158]. Наразі, на засіданні Антимонопольного комітету України 14 березня 2019 року було схвалено проекти «Методики визначення ринків», «Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» від 29.12.2017 року [299, 300].

Як зазначає З. М. Борисенко, довести факт зловживання монопольним становищем на ринках, які не перебувають у стані природної монополії, практично неможливо через багатоетапність дослідження і необхідність урахування при цьому великої кількості різнопланових факторів [30, с. 25,].

Визначення товарних меж ринку відбувається шляхом оцінки заміненості товару з боку попиту або пропозиції. Товарами заміниками

є альтернативні товари, до споживання яких споживач може легко перейти за звичайних умов. Критеріями, які визначають товарні межі ринку, є характеристики й функціональне призначення товару, його ціна, група покупців тощо.

Іноді товари можуть виступати непрямими заміниками, хоча й включені до одного ринку. Такі товари пов'язані між собою «ланцюгами заміності», коли коливання ціни на один товар впливає на ціну іншого товару чи ще одного товару в цьому ланцюгу. Додамо, що в ланцюгу заміності діє таке правило: чим ближче товари розташовані один до одного, тим більше вони є заміними з точки зору покупця.

Необхідно зауважити, що у споживачі вимоги до товару, особливостей його використання тощо можуть бути різні. Законодавством закріплений уніфікований підхід до визначення й окреслення товарних меж ринку. Проте, на жаль, для правильного їх встановлення необхідно передбачати сегментацію споживача й диференційовано підходити до визначення взаємозамінних товарів, особливо коли йдеться про малозабезпечені верстви населення або людей, котрі мають потребу, скажімо, у певних ліках чи продуктах з відповідними інгредієнтами або ж без них з огляду на їх непереносимість (зокрема, лактози, глютену, цукру та ін.). Наприклад, хворі на цукровий діабет мають щоденно споживати інсулін, а держава, у свою чергу, повинна забезпечити їх цими ліками. На практиці така ситуація не завжди має місце, тому люди змушені купувати ліки самостійно. Наведемо приклад. Інсулін, який життєво необхідний хворим на цукровий діабет, на ринку представлений як вітчизняного виробництва, так імпортного. У першому випадку препарат має нижчу ціну, а у другому значно дорожчий. За таких умов з точки зору цінового критерію вітчизняний виробник є абсолютним монополістом, а отже, вести мову про взаємозамінність немає сенсу.

Поряд з описом товарного ринку, важливо правильно й раціонально визначити територіальні межі ринку, які можуть визначатися від місцевого до загальнодержавного ринку. У кожному конкретному випадку територіальний ринок визначається індивідуально, з урахуванням певних особливостей. Суб'єкти господарювання можуть займати незначну частку на світовому або національному ринку, тим не менш бути абсолютними монополістами на локальному ринку.

Цікавим прикладом з точки зору визначення меж ринку і взаємозамінності є ситуація на ринку авіаперевезень. При розгляді питань

монополізації в авіації важко визначити «ринок надання послуг», як складно вести мову і про взаємозамінність авіаперевезень, бо, якщо порівнювати, наприклад, із залізничним або автомобільним транспортом, то вони програють з точки зору швидкісного чинника, який у даному випадку є перевагою, у той час за ціновим критерієм, вони відрізняються тим, що мають значну вищу ціну. Отже, альтернативою авіаперевезення є тільки авіаперевезення. Взаємозамінність можлива тільки з точки зору перевезення різними авіакомпаніями. Як уже йшлося, на вітчизняному ринку послуг з авіаперевезень домінує компанія МАУ, яка заперечує проти визнання її монополістом і запевняє, що визначати становище на ринку доцільно за конкретним маршрутом, як це відбувається в міжнародній практиці. Виходить, що, хоча компанія займає близько 60% ринку авіаперевезень, притягти до відповідальності за зловживання монополістичним становищем вкрай складно і це вдасться рідко.

На нашу думку, так залишатися не повинно. З огляду на це пропонуємо при кваліфікації даного правопорушення і встановленні відповідальності *обов'язково враховувати наслідки дій, а також диференціювати розмір санкцій залежно від напрямку даного правопорушення: щодо економіки України, споживачів, щодо суб'єктів господарювання. Необхідно також брати до уваги суб'єктивну сторону діяння, а саме наявність корисливого мотиву щодо власного збагачення і власної вигоди, або мотиву у формі обмеження конкуренції чи усунення певних конкурентів на певному ринку.*

Додамо, що в окремих сферах, де рівень олігархізації ринків надто високий, дієвими можуть стати методи лібералізації входу іноземних інвесторів на ринки. При цьому важливим моментом має стати залучення декількох конкуруючих іноземних господарських організацій одного виробничого профілю для уникнення ситуації концентрації одного іноземного гравця на ринку. На тих ринках, де є всі можливості для розвитку вітчизняних товаровиробників, необхідно застосовувати активні методи стимулювання підвищення конкурентоспроможності національних суб'єктів і виходу на ринок з конкурентоспроможною продукцією. Цього можна досягти лише за умови існування конкуренції, яка виступає стимулом для підвищення якості, зниження ціни тощо.

Зупинимось ще й на такому правопорушенні, як антиконкурентні узгоджені дії. Передусім вкажемо, що його склад дуже схожий із зло-

вживанням монопольним становищем, проте суб'єкт завжди буде множинним. Об'єктивна сторона антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, завжди буде виражатися у погодженій поведінці або змові. Стаття 5 Закону України «Про захист економічної конкуренції» визначає поняття «Узгоджених дій суб'єктів господарювання». Проте факт вчинення узгоджених дій, може бути підтверджений як прямими, так і непрямими доказами. Право довести, відсутність змови між суб'єктами лежить на самих суб'єктах господарювання. Отже серед основних ознак антиконкурентних узгоджених дій є змова (погоджена повдінка) та факт того, що ці дії «призвели, чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції» [247]. Стаття 6 вищезгаданого Закону має перелік форм, у яких можуть проявлятися антиконкурентні узгоджені дії, зокрема узгоджені дії, що стосуються впливу на ціноутворення та інші умови продажу товарів і послуг на ринку; спрямовані на обмеження виробництва товарів і послуг, а також розвитку виробництва й інвестування; спрямовані на розподіл ринків чи джерел постачання; дії, що спотворюють результати торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів; інші форми, передбачені у цій статті [247].

Важливо відмітити схожість складів таких правопорушень, як «зловживання монопольним становищем» і «антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання». Однак вони можуть існувати як окремо, так і доповнювати один одного. Щоправда, за сукупність правопорушень, коли антиконкурентні змови відбуваються між суб'єктами, які займають монопольне становище або мають владу на ринку, слід передбачати більш суворі санкції.

Розглядаючи суб'єктивну сторону, яка складається з мети, мотиву і вини, необхідно відзначити, що поряд із загальною метою «недопущення, усунення чи обмеження конкуренції» може переслідуватися й спеціальна мета – незаконне збагачення через координацію поведінки тощо.

Додамо, що при визначенні суми штрафу слід враховувати обставини як суб'єктивної сторони, корисливі мотиви, прямий умисел та ін., так і об'єктивної – масштабність змови і масштабність наслідків. За правопорушення з матеріальним складом має бути передбачена більш сувора відповідальність.

Як бачимо, антиконкурентні узгоджені дії – складний для розслідування вид порушень конкурентного законодавства, їх важко виявити,

а ще складніше довести. Виявлення антиконкурентних узгоджених дій (картелю) вимагає від АМКУ пошуку доказів існування змови між окремими суб'єктами. З цією метою органами АМКУ здійснюється низка передбачених законодавством основних повноважень, серед яких дослідження ринків, проведення перевірок суб'єктів господарювання тощо. Тим не менш, застосування конкурентного законодавства і використання основних повноважень на практиці є недостатнім інструментом для отримання доказів порушення, оскільки угоди, які є антиконкурентними, як правило, не фіксуються, тобто не мають певної письмової форми (наприклад, у вигляді договору, рішення або іншого письмового документа), а здійснюється усно. Таких способів їх укладання призводить до виникнення у конкурентних відомств труднощів під час викриття картелів. Отже, як бачимо, довести факт вчинення картельної змови надзвичайно складно через відсутність письмової фіксації, оскільки домовленості досягаються переважно в усній формі.

Зауважимо, що картельні змови, це одне і найнебезпечніших конкурентних правопорушень, не тільки в Україні. Особливо небезпечними є картелі, які мають міжнародних характер. Слід додати, що у США при розслідуванні картелів до справи залучають також інші органи і відомства, а саме слідчих, прокуратуру, ФБР, військову розвідку (прослуховування, стеження) тощо, що дає набагато більше можливостей і дозволяє вдало розкрити картелі. Однак, необхідно наголосити й на тому, що важливою функцією відповідальності за картелі є не тільки каральна, але й попереджувальна. Не зважаючи на те, що за участь у картелі передбачені суворі санкції у всьому світі, навіть кримінальна відповідальність (США, Канада, Ізраїль), або високі штрафи в інших країнах світу, картельні змови характеризуються стійкістю і небезпечністю. Проте реальне притягнення порушників до відповідальності та доведення факту існування картелю не завжди має місце.

Відзначимо, що важливим завданням антимонопольних органів є вдала їх співпраця з правоохоронними та іншими державними органами. Звісно, що задля її покращення треба дослідити досвід розвинених країн у боротьбі із правопорушеннями у конкурентній сфері, зокрема, вивчити механізми розслідування картелів, що, сподіваємося, принесе користь. Наприклад, в ЄС для підвищення ефективності застосування відповідальності і розкриття картельних змов впроваджена система «Leniency», що передбачає поблагливе ставлення до порушника, який зізнався в участі у картелі. Цікавим є те, що за статистикою,

80% картелів були доказані на підставі програми «Leniency». Дана система передбачає пом'якшення покарання за співпрацю в розслідуванні та наданні важливої інформації. Пом'якшення може проявлятися у зменшенні штрафу, меншого строку чи обмежувального примусу або навіть повного імунітету [385, с. 172].

Принагідно зауважити, що в багатьох країнах світу існують комплексні програми звільнення від відповідальності з певними особливостями, зокрема, у США, Канаді й більшості країн Європи, які приносять вагомі результати. Прикладом може слугувати виявлена у 2007 році змова авіаперевізників щодо завищення цін на перевезення вантажів між компаніями Lufthansa, British Airways та Korean Air Lines. Так, Компанія Lufthans отримала повний імунітет від сплати штрафу за співпрацю із антимонопольними органами, у той час як інші компанії сплатили чималий штраф (по 300 млн дол. США) і змушені були компенсувати збитки потерпілим особам.

Також можна навести приклад звільнення від сплати штрафу та часткову знижку на сплату штрафів у розмірі 30% і 50% у 2007 році за змову між компаніями-виробниками ліфтів і ескалаторів Kone, Otis, ThyssenKrupp і Schindler щодо ринків Бельгії, Німеччини, Люксембургу й Нідерландів[94].

У той же час українське законодавство передбачає лише звільнення від відповідальності за ч. 5 ст. 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [247]. Щоправда, Верховна Рада України ухвалила зміни до Закону України «Про захист економічної конкуренції», зокрема, щодо ст. 52¹, яка визначає підстави і порядок звільнення від відповідальності, зменшення розміру штрафів за вчинення антиконкурентних узгоджених дій, які набирають чинності з 1 січня 2020 року.

Так, особа звільняється від відповідальності за умови, якщо вона повідомляє про такі дії органам АМКУ першою і звертається із заявою про звільнення від відповідальності. Наразі дана норма залишилася незмінною і сподіваємось, що передбачення такої можливості зменшить кількість покарань. Крім того, у Законі, за аналогією з європейським законодавством, зафіксовано положення щодо можливості надання першій, другій та іншим особам знижок на штраф у розмірі 50%, 30% та 20% відповідно. У цьому випадку відштовхуються від розрахованого розміру штрафу, який мав би бути накладений за оприлюдненими Антимонопольним комітетом України підходами. Поряд із згаданою нормою, міститься й інша, згідно якою, якщо АМКУ на

момент подання заяви вже було розпочато розгляд справи за цими обставинами, а також якщо особа сама була ініціатором антиконкурентних узгоджених дій або примушувала інших учасників до їх вчинення; не припинила антиконкурентні узгоджені дії, про які повідомила; не дотримувалася встановлених вимог, то така особа не може бути звільнена від відповідальності.

У Законі закріплені обов'язки особи, яка подала заяву про звільнення від відповідальності або про зменшення розміру штрафу. Так, вона повинна співпрацювати з органами АМКУ, що означає, зокрема, припинення участі в антиконкурентних узгоджених діях після подання заяви; надання всієї необхідної для розслідування інформації та інших доказів вчинення антиконкурентних узгоджених дій, а також наявної в неї інформації, що може сприяти з'ясуванню обставин, які мають значення для розгляду справи; забезпечення органам АМКУ можливості отримання пояснень службових і посадових осіб; крім того, вона не має знищувати, фальсифікувати й приховувати інформацію або докази, що стосуються заявлених антиконкурентних узгоджених дій; не мусить розголошувати третім особам інформацію про підготовку і подання заяви до Антимонопольного комітету України та її зміст.

Слід також звернути увагу на систему штрафів «Increases and Decreases», яка передбачає можливість збільшення (у випадку, якщо компанія повторює правопорушення протягом якогось строку) або зменшення (у разі, коли вплив однієї із компаній, яка брала участь у змові, був обмежений).

Щоправда, більш поширеною в застосуванні є процедура «Settlement», як дозволяє вдатися до певного, наперед визначеного зменшення розміру штрафу. Звісно, з огляду на те, що (як неодноразово наголошувалося) картелі дуже складно, довго і доволі дорого доводити через брак певних критичних доказів, доводиться або продовжувати розслідування, шукаючи інші непрямі способи доведення картелю, або запропонувати відповідачам визнати й підтвердити наявними у них доказами відповідні обставини в обмін зменшення розміру штрафу, що, до речі, подібно до інституту мирової угоди з обвинуваченням. Це може бути вигідним як конкурентному відомству, так і відповідачам, якщо зменшення штрафу досить відчутне. Inability to pay за виняткових обставин, Комісія може зменшити штраф, якщо компанія надає достатньо чіткі й об'єктивні докази того, що штраф може значно вплинути на економічну життєздатність не тільки даної компанії, а й на економіку

країни в цілому. Тому така змова та компанії детально аналізуються і розглядаються на різних рівнях.

Наступними розглянемо найпоширеніший вид антиконкурентних узгоджених дій, яким є змови при публічних закупівлях. Нагадаємо, що вони призводять до спотворення результатів конкурсів, торгів, аукціонів, тендерів. Дане правопорушення кваліфікується за п. 4 ч. 2 ст. 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції». У той же час кількість даних правопорушень, спекулятивних схем обходу закону, навіть обходу електронної системи закупівель, невизначеність процесуальних моментів при розкритті таких змов, з нашої точки зору, дає підстави стверджувати, що в законодавстві необхідно передбачити не просто окрему статтю, присвячену змовам при публічних закупівлях, а цілий розділ. Це цілком виправдано, бо даний вид правопорушення має свої склад, об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єктний склад, різні форми й види, особливості виявлення і притягнення до відповідальності.

Так, об'єктом правопорушення виступають відносини під час торгів, які складаються між суб'єктами господарювання, з однієї сторони, і органом державної влади, місцевого самоврядування, наділеного господарською компетенцією, – з іншої. Отже, ці відносини мають господарсько-договірний характер. Результатом торгів є укладення договору між замовником і переможцем. Невід'ємним елементом публічних закупівель вважається зв'язок господарських відносин з адміністративними органами щодо контролю й оскарження закупівель, а також притягнення до адміністративної відповідальності. Отже, ці відносини тісно пов'язані з адміністративними правовідносинами.

Об'єктивною стороною є дія суб'єктів даного правопорушення, яка полягає у змові, яка може бути як між учасниками закупівель (торгів), так і між учасником і замовником закупівлі, також можуть мати місце підкуп тендерного комітету, застосування спекулятивних схем обходу законодавства чи використання спекулятивних схем обходу електронної системи закупівель тощо. Варіантів дій може бути безліч, а отже, вичерпного їх переліку навести неможливо. Проте необхідно передбачати наслідки даного правопорушення при призначенні відповідальності.

Не менш важливо й те, що метою правопорушень у формі антиконкурентних узгоджених дій, що призвели до спотворення результатів торгів, може бути усунення, обмеження конкуренції, але частіш за

все головною метою виступає отримання переваги над іншими учасниками, задоволення власних потреб завдяки використанню методів недобросовісної конкуренції, перешкоджання участі інших учасників, що має наслідком спотворення результатів торгів або тендерів. Додамо, що такі правопорушення можуть мати як корисливий, так і не корисливий мотив.

У контексті сказаного додамо, що на законодавчому рівні обов'язково треба врегулювати практичні аспекти притягнення, тобто детально вписати процедурні норми з розслідування, доведення, доказування і притягнення до відповідальності.

Процес притягнення до відповідальності за порушення у сфері публічних закупівель стосується як діяльності фірм, так і посадових осіб, відповідальних за проведення закупівель. Відповідальність за такі правопорушення передбачена як Законом України «Про захист економічної конкуренції», так і Кодексом України про адміністративні правопорушення. Зокрема, стаття 164¹⁴ КУпАП передбачає відповідальність посадових осіб, уповноважених осіб замовника за «порушення законодавства про закупівлі» [115]. Йдеться, зокрема, про порушення: процедур проведення закупівель, при складанні тендерної документації, процедури оприлюднення тендерної документації. Закон також містить норму, згідно з якою настає відповідальність за «невідхилення тендерних пропозицій» за умов, передбачених законодавством, або за безпідставне відхилення тендерних пропозицій, проте на законодавчому рівні не закріплена процедура перевірки з боку замовника необхідності відхилення тендерної пропозиції, бо інформація про пов'язаність осіб або притягнення у минулому до відповідальності є такою, яку не завжди можна об'єктивно отримати.

У той же час існує необхідність навести детальне визначення самого поняття «спотворення результатів тендерів, торгів, аукціонів, конкурсів». Наведене зайвий раз підтверджує доцільність передбачення окремого розділу, присвяченого правопорушенням у сфері публічних закупівель та більш детальному визначенню складів правопорушень у сфері публічних закупівель. Поряд з каральною функцією важливу увагу необхідно приділити забезпеченню превентивного механізму та боротьби із такого рода правопорушеннями, бо мова йде про витрачання бюджетних коштів, що шкодить економіці країни в цілому.

Окремо необхідно розглянути такий вид правопорушень, вказаний в Кодексі, як «Антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого

самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю» [247], що є досить поширеним і таким, що створює адміністративні бар'єри для суб'єктів господарювання й підриває умови конкурентності на ринку. Проте проблема криється не в реформуванні суті закріплення на законодавчому рівні цього виду правопорушення, а в нігілістичному ставленні та впевненості державних та муніципальних службовців у можливості уникнути відповідальності. Питання удосконалення механізму притягнення до відповідальності й боротьби із проявами антиконкурентних дій органів влади, органів місцевого самоврядування органів адміністративно-господарського управління та контролю є вкрай актуальною. Об'єктивною стороною даного правопорушення виступає дія чи бездіяльність органів влади, органів місцевого самоврядування органів адміністративно-господарського управління, що полягають у прийнятті ними «актів, наданні вказівок, укладанні угод та інших діянь», які призводять або можуть призвести до обмеження, усунення чи недопущення конкуренції. На сьогодні форми прояву антиконкурентних дій зазначених осіб закріплені у статті 15 Закону України «Про захист економічної конкуренції». Поширеним проявом даного виду правопорушень є дії, пов'язані з пріоритетним укладанням договорів, угод про постачання товарів і надання послуг, податкові обмеження чи надання пільг певним категоріям, що порушують умови конкурентності, ставлять одних суб'єктів господарювання у привілейоване становища на противагу іншим. Такі дії часто створюють адміністративні бар'єри входу й виходу певних суб'єктів господарювання на ринку. Часто така діяльність проявляється у формі бездіяльності посадових осіб, як-от залишення документів, які надійшли, без руху, не направлення відповідей заявникам, затримання або відмова без поважних причин у наданні дозвільних документів тощо.

Поширеною формою створення адміністративних бар'єрів антиконкурентною поведінкою щодо суб'єктів господарювання є обмеження можливостей входу на ринок нових суб'єктів господарювання або перешкоджання здійсненню ними господарської діяльності. Такі бар'єри стримують розвиток конкуренції, підвищують невиробничі витрати, створюють умови для корупції й заважають нормальному функціонуванню ринку. Адміністративними бар'єрами також є заборони на створення нових підприємств, здійснення нових видів діяльності; введення додаткових дозвільних документів, ліцензій, сертифі-

катів, експертиз, різних довідок; необґрунтовані перевірки суб'єктів господарювання

У випадку боротьби із такими правопорушеннями доцільно внести зміни й до КУпАП стосовно процедурної складової притягнення до відповідальності органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, забезпечення недопущення ними перевищення своїх владних повноважень, що може призвести до спотворення конкуренції.

З огляду на це пропонуємо макет Кодексу України про конкурентні правопорушення.

КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО КОНКУРЕНТНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

I. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Глава 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Завдання Кодексу про конкурентні правопорушення

Стаття 2. Основні поняття

Стаття 3. Законодавство України про конкурентні правопорушення

Стаття 4. Державна політика у сфері конкурентного законодавства

Стаття 5. Запобігання конкурентним правопорушенням

Стаття 6. Чинність Кодексу про відповідальність за конкурентні правопорушення

Глава 2. КОНКУРЕНТНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Стаття 7. Конкурентне правопорушення

Стаття 8. Склад конкурентного правопорушення

Стаття 9. Суб'єкти конкурентного правопорушення

Глава 3. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ВИДИ

Стаття 10. Штраф

Стаття 11. Вилучення товарів з неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта господарювання

Стаття 12. Офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей

Стаття 13. Відшкодування шкоди

Стаття 14. Адміністративна відповідальність посадових осіб та інших працівників суб'єктів господарювання, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю

Глава 4. ОБСТАВИНИ, ЯКІ ОБТЯЖУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИ ВЧИНЕННІ КОНКУРЕНТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Стаття 15. Поняття співучасті

Стаття 16. Види співучасників

Стаття 17. Повторність конкурентних правопорушень

Стаття 18. Сукупність конкурентних правопорушень

Стаття 19. Рецидив конкурентних правопорушень

Стаття 20. Правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву конкурентних правопорушень

Глава 5. ОБСТАВИНИ, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ІЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття 21. Правові підстави пом'якшення відповідальності

Стаття 22. Правові підстави звільнення від відповідальності

Стаття 23. Звільнення від відповідальності за антиконкурентні узгоджені дії

II. ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Глава 6. ЗЛОВЖИВАННЯ МОНОПОЛЬНИМ (ДОМІНУЮЧИМ) СТАНОВИЩЕМ НА РИНКУ

Стаття 24. Зловживання монопольним(домінуючим) становищем на ринку

Стаття 25. Встановлення монопольних цін

Стаття 26. Нав'язування цін або умов договору, які ставлять контрагентів в нерівне становище

Стаття 27. Нав'язування додаткових зобов'язань, що не стосуються предмета договору

Стаття 28. Обмеження або припинення виробництва

Стаття 29. Часткова або повна відмова від придбання або реалізації товару

Стаття 30. Суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин

Стаття 31. Створення перешкод на ринку

Стаття 32. Вилучення товару з обороту

Стаття 33. Створення дискримінаційних умов суб'єктами господарювання

Стаття 34. Отримання прибутку нечесним шляхом

Глава 7. АНТИКОНКУРЕНТНІ УЗГОДЖЕНІ ДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Стаття 35. Встановлення цін або інших умов придбання й реалізації товарів

Стаття 36. Обмеження виробництва, ринків товарів, техніко-технологічного розвитку, інвестицій або встановлення контролю над ними

Стаття 37. Розподіл ринків або джерел постачання за територіальним принципом, асортиментом, обсягом їх реалізації або придбання, за колом продавців, покупців чи споживачів або за іншими ознаками

Стаття 38. Примушування до антиконкурентних узгоджених дій

Стаття 39. Невиконання учасниками узгоджених дій зобов'язань, якими було обумовлене рішення про надання дозволу на узгоджені дії

Стаття 40. Усунення з ринку або обмеження доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців

Стаття 41. Застосування різних умов до рівнозначних угод з іншими суб'єктами господарювання, що ставить останніх у невігідне становище в конкуренції

Стаття 42. Укладення угод за умови прийняття іншими суб'єктами господарювання додаткових зобов'язань, які за своїм змістом або згідно з торговими та іншими чесними традиціями в підприємницькій діяльності не стосується предмета цих угод

Стаття 43. Суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин

Глава 8. ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Стаття 44. Антиконкурентні узгоджені дії учасників публічних закупівель

Стаття 45. Антиконкурентні узгоджені дії між учасниками та замовником

Стаття 46. Підкуп членів тендерного комітету

Стаття 47. Застосування схем обходу Закону України «Про публічні закупівлі»

Стаття 48. Спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів

Глава 9. НЕПОДАННЯ І НЕСВОЄЧАСНЕ ПОДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ АНТИМОНОПОЛЬНИМ ОРГАНАМ

Стаття 49. Ухилення від виконання або несвоєчасне виконання рішень Антимонопольного комітету України чи його територіальних відділень

Стаття 50. Неподання чи несвоєчасне подання інформації або завідомо недостовірної інформації Антимонопольному комітету України

Глава 10. АНТИКОНКУРЕНТНІ ДІЇ ОРГАНІВ ВЛАДИ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ОРГАНІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКОГО УПРАВЛІННЯ ТА КОНТРОЛЮ

Стаття 51. Антиконтурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю

Стаття 52. Заборона делегування повноважень органів влади й органів місцевого самоврядування

Стаття 53. Заборона схилення до порушень законодавства про захист економічної конкуренції та їх легітимації

Стаття 54. Створення дискримінаційних умов суб'єктами владних повноважень

Глава 11. ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРАХ, ДЕ ДІЮТЬ СУБ'ЄКТИ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ

Стаття 55. Порушення цін і тарифів на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій

Стаття 56. Створення перешкод доступу споживачів до товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій

Стаття 57. Нав'язування додаткових зобов'язань споживачам

Стаття 58. Недотримання умов анбандлінгу

Глава 12. СТВОРЕННЯ ПЕРЕШКОД СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРИУВАННЯ У ПРОЦЕСІ КОНКУРЕНЦІЇ ТА ДОСЯГНЕННЯ НЕПРАВОМІРНИХ ПЕРЕВАГ У КОНКУРЕНЦІЇ

Стаття 59. Дискредитація суб'єкта господарювання

Стаття 60. Схилення постачальника до дискримінації покупця (замовника)

Стаття 61. Підкуп працівника, посадової особи постачальника

Стаття 62. Підкуп працівника, посадової особи покупця (замовника)

Стаття 63. Досягнення неправомірних переваг у конкуренції

Стаття 64. Поширення інформації, що вводить в оману

Глава 13. НЕПРАВОМІРНЕ ЗБИРАННЯ, РОЗГОЛОШЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ

Стаття 65. Неправомірне збирання комерційної таємниці

Стаття 66. Розголошення комерційної таємниці

Стаття 67. Схилення до розголошення комерційної таємниці

Стаття 68. Неправомірне використання комерційної таємниці

Глава 14. ОБМЕЖУВАЛЬНА ТА ДИСКРИМІНАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРИУВАННЯ, ЇХ ОБ'ЄДНАНЬ

Стаття 69. Схилення суб'єктами господарювання, їх об'єднаннями інших суб'єктів господарювання до вчинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції чи сприяння вчиненню таких порушень

Стаття 70. Неправомірне використання суб'єктом господарювання ринкового становища

Стаття 71. Дискримінація конкурентів суб'єктами господарювання

Стаття 72. Обмежувальна діяльність об'єднань

Глава 15. НЕПРАВОМІРНЕ ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРИУВАННЯ

Стаття 73. Неправомірне використання позначень суб'єкта господарювання

Стаття 74. Неправомірне використання товару іншого виробника

Стаття 75. Копіювання зовнішнього вигляду виробу

Глава 16. НЕДОБРОСОВІСНА РЕКЛАМА

Стаття 75. Порівняльна реклама

Стаття 76. Реклама, яка має ознаки недобросовісності

Прикінцеві положення

Підсумовуючи вищезазначене, слід зробити висновок, що на сьогодні законодавство у сфері конкурентних правовідносин не має чіткої структури, не систематизоване, а велика кількість нормативно-правових актів, що врегульовують відносини у цій сфері, не дає змоги у повному обсязі й ефективно їх розвивати.

З огляду на це слід вивчити питання інституціалізації конкурентної політики, закріпити шляхи вирішення проблемних питань у прогнозованих і програмних документах. Для цього не достатньо просто розробити й прийняти **Концепцію та Державну програму розвитку конкуренції та конкурентної політики**, більш важливим у цьому аспекті є використання впливових механізмів і різноманітних підходів до врегулювання ринків, сфер виробництва, сегментації ринку тощо. Крім того, цілі, які визначено в програмних документах розвитку конкуренції цілі мають досягатися та реалізовуватися. [415 с. 408]

Натомість в Україні склалася така ситуація: відсутні детально описані механізми реалізації конкурентної політики, у тому числі на процедурному рівні. Виходячи з цього, необхідно передусім вивчити і вирішити питання функціонування ринкової економіки на глобальному рівні, а вже на підставі цього обрати дієві методи захисту національних товаровиробників в умовах глобалізації, в умовах СОТ. З цього приводу Д. В. Задихайло слушно зауважує, що будь-які «конституційно-правові конструкції, що стосуються економічної або соціальної політики суверенної держави, мають враховувати наявний або потенційний вплив транснаціональних суб'єктів, а в окремих випадках і вплив контрольованих ними міжнародних організацій. Такий вплив практично завжди прямо або опосередковано спрямований на ерозію суверенних прав держави, її економічного суверенітету, вихолощення її політичних суверенних прав, що без економічного підґрунтя набувають декларативного значення і не можуть реально використовуватися для протипоставлення можливостей власної економічної влади цим суб'єктам» [83, с. 11]. Саме тому, як стверджують дослідники економічної теорії, розвиток економіки нашої країни відбувається під впли-

вом дії об'єктивних економічних законів, причому не тільки макроекономічних, і лише їх усвідомлення і врахування робить можливим розуміння процесів, що відбуваються в економіці, на ринках товарів і послуг, їх регулювання.

Важливим і логічним рішенням у даному випадку є **систематизація законодавства** – діяльність, спрямована на впорядкування діючих юридичних актів у конкурентній сфері, що має на меті їх системне узгодження із об'єктивними потребами, що виникають у процесі розвитку конкурентних відносин, враховуючи процеси глобалізації. Її основною метою повинно стати не просто упорядкування всіх нормативно-правових актів конкурентного права в одному документі, мова йде про прийняття низки **кодифікованих актів** на основі узгодженості всіх норм конкурентного права, уніфікації категоріального апарату й термінології конкурентного законодавства з обов'язковою гармонізацією із нормами міжнародного права.

Важливим також є запровадження в систему конкурентного законодавства принципів конкуренції й конкурентного права. Головним принципом при цьому має стати свобода конкуренції, яка передбачає свободу пропозиції, свободу ціноутворення, свободу реалізації продукції, свободу споживчого вибору тощо. Не менш важливими є принципи свободи реінвестування прибутків, державного захисту свободи конкуренції, добросовісності (добросовісної конкуренції), недискримінації, рівності та інших принципи господарювання й господарського права.

Виходячи з того, що конкурентне право – це підгалузь господарського права, яка, в свою чергу, структурується у вигляді цілої низки відносно автономних інститутів, якими є інститут економічної конкуренції, інститут природних монополій, інститут недобросовісної конкуренції, інститут обмеження монополізму й економічної концентрації, інститут відповідальності за конкурентні правопорушення, інститут суб'єктів організаційно-господарських повноважень в конкурентній сфері тощо, кодифікація вбачається проблематичною. Такий висновок підтверджується й тим, що у правовій природі і правовій спрямованості цих інститутів (регулююча, правоохоронна, процедурна) існує суттєва різниця. Таким чином, у цій ситуації оптимальним уявляється кодифікація конкурентного законодавства України у вигляді низки кодексів, кожен з яких врегульовуватиме гомогенні за своєю природою відносини.

Висновки

Під час дослідження встановлено, що на методологічному рівні слід виокремлювати низку системно і змістовно пов'язаних, але самостійних понять наукового апарату правового регулювання конкурентних правовідносин, а саме інститут економічної конкуренції, конкурентне право і конкурентна політика держави, які, з одного боку, є генетично пов'язаними, а з другого – мають власну суспільно-економічну й суспільно-правову природу. Складність такого диференціювання полягає в тому, що кожне з цих інститутів має своє призначення, вирізняється специфікою цілей і завдань, інструментарієм реалізації та механізмами функціонування.

У той час у полі зору держави одночасно мають бути і питання ефективності інституту економічної конкуренції як практичного режиму економіки ринкового типу, і механізми формування й реалізації державної, у тому числі господарсько-правової, конкурентної політики, і ефективність конкурентного права й законодавства як регуляторів конкурентних відносин у системі національної економіки ринкового типу.

Традиційно в економічній літературі виокремлюють економічні функції конкуренції, для виконання яких повинні бути віднайдені правові засоби. Із цього приводу запропоновано вирізняти юридично значимі економічні функції конкуренції, а саме: забезпечення функціонування економіки ринкового типу як такої; регулювання ринку на засадах свободи підприємницької діяльності і свободи договору; вироблення механізму досягнення рівноваги між попитом і пропозицією на суто ринковій економічній основі; визначення найбільш ефективних власників-підприємців у процесі економічної конкуренції між ними (селективний аспект); запобігання й протидія монополізації ринків; запобігання надмірній концентрації економічної влади як такої, зокрема, її трансформацій у політичну й інформаційну влади в суспільстві; забезпечення свободи споживчого вибору; забезпечення динаміки перетікання капіталу в структурі національної економіки; заохочення найбільш ефективних товаровиробників за рахунок прогресивного розподілу прибутків; стимулювання створення та запровадження інновацій; стимулювання ресурсо- й енергозбереження, підтримання виробничих витрат на оптимально можливому рівні; вплив на ефективність заходів державного регулювання господарської діяльності.

Звісно, усе наведене потребує глибокого вивчення й аналізу, що і ставилося за мету під час написання монографії. Так, спираючись на думки науковців, доведено, що конкурентне право можна визначити як підсистему норм господарського права, що утворює наскрізний господарсько-правовий інститут, або підгалузь, предметом якого виступає забезпечення реалізації відносин змагальності й обмеження монополізму у сфері господарювання шляхом встановлення правил економічної конкуренції як складової правового господарського порядку; запровадження правових засобів попередження і протидії порушенням вказаних правил; обмеження монополізму та закріплення підстав господарсько-правової відповідальності за правопорушення законодавства у сфері економічної конкуренції шляхом застосування спеціальних правових засобів регулювання й охорони.

Доведено, що функції конкурентного права умовно можна поділити на універсальні та спеціальні. Серед **універсальних (базових)** необхідно передусім вказати такі, як: *унормування суспільних відносин* економічної конкуренції, тобто фіксація правових засад добросовісної конкуренції – форм правової конкурентної поведінки суб'єктів господарювання; *правоохоронна* – охорона конкурентних засад функціонування ринку; *попередження*, яка виконується завдяки встановленню системи складів правопорушень; *контроль* за додержанням законності у сфері господарювання задля запобігання вчиненню конкурентних правопорушень; визначення сфери правового режиму функціонування суб'єктів природних монополій; *стимулювання конкурентоспроможності* національних товаровиробників і національної економіки в цілому в умовах конкурентного середовища; *захист прав споживачів*, зокрема, шляхом забезпечення максимального споживчого вибору; *контроль за структурою власності* на основні виробничих активів в масштабі окремих ринків та національної економіки в цілому.

До **спеціальних** можна віднести: *державне регулювання ринку* з метою стимулювання інноваційних процесів; *захист національного товаровиробника від економічної експансії* зарубіжних господарських організацій; *забезпечення цінової політики держави* на споживчому ринку; *забезпечення національної безпеки* (дискримінація підприємців країн-агресорів); *державне регулювання ринку* з метою досягнення інших публічних інтересів.

Констатовано, що *конкурентна політика держави* є складовою (напрямом) економічної політики держави, яка формується і реалізу-

ється органами держави за допомогою прийняття нормативно-правових актів спеціального призначення і з метою забезпечення ефективного функціонування національної ринкової економіки, спрямована на: забезпечення змагального режиму у сфері господарювання щодо оптимізації рівноваги між попитом і пропозицією, а також обмеження монополізму у сферах, де його існування суспільно обґрунтоване; виконання завдань інших напрямів економічної політики держави шляхом використання засобів нормативно-правового впливу на господарські відносини, зокрема, шляхом встановлення нормативів економічної конкуренції, механізму державного контролю, передбачення адміністративно-господарських санкцій за конкретні правопорушення і заходів обмеження монополізму.

Обґрунтовано, що конкурентна політика держави може розглядатися не лише з правової, а і з економічної точки зору, тобто як економічна конкурентна політика, і як правова конкурентна політика, які поєднанні та існують у єдиному форматі в межах спільного політико-правового документа держави. Об'єктом економічної конкурентної політики вважається функціонування інституту економічної конкуренції в системі відносин економіки ринкового типу, у той час як об'єктом конкурентної правової політики виступає ефективність засобів і механізмів конкурентного права й законодавства, а також правозастосовної практики з огляду на завдання конкурентної економічної політики. Правова конкурентна політика може розглядатися і як інструментальна частина реалізації економічної конкурентної політики, зокрема, шляхом застосування господарсько-правових доктринальних позицій щодо ефективності чинного конкурентного законодавства і напрямів і форм його удосконалення або реформування.

Спираючись на наведене, констатовано, що функції конкурентної політики держави можна визначити як алгоритм й акцентуацію в застосуванні системи відповідних правових засобів, використання яких має забезпечити як дотримання економічних параметрів функціонування економіки ринкового типу, зв'язок між ефективним використанням механізму і режиму економічної конкуренції й цілеспрямованим впливом на відносини у сфері економічної конкуренції з боку господарського законодавства України, визначаючи при цьому характер і спрямування законодавчої діяльності в цій сфері.

Серед основних функцій запропоновано визначити наступні: інституціалізація конкурентної політики; спрямування нормотворчої

діяльності; систематизація законодавства; реорганізація й удосконалення повноважень АМКУ; придання конкурентному праву ролі державного регулювання; деолігархізація; стимулювання розвитку малого й середнього бізнесу; боротьба з корупцією; стимулювання залучення інвестицій і покращення інвестиційного клімату; стимулювання запровадження інновацій у виробництво; боротьба з дискримінацією суб'єктів господарювання усіх форм; забезпечення юридичної рівності й свободи підприємництва в господарській сфері (учасників господарського обороту); регулювання відносин націоналізації та приватизації; диференціація засобів та їх параметрів залежно від умов окремих ринків

Крім того, умовно функції запропоновано поділити на ті, що реалізуються за допомогою правових механізмів, які сприяють відтворенню режиму економічної конкуренції, і ті, виконання яких слугує вирішенню суміжних завдань економічного розвитку. До перших віднесено: інституціоналізацію конкурентної політики як напряму діяльності держави; спрямування нормотворчої діяльності у сфері конкурентного законодавства й його систематизація; визначення правових засобів впливу держави на відносини конкуренції; реорганізацію та удосконалення господарської компетенції АМКУ; диференціацію засобів забезпечення економічної конкуренції та їх параметрів залежно від умов функціонування окремих ринків. *До суміжних функцій у сфері економічного розвитку* віднесено стимулювання виконання конкурентним правом ролі підсистеми державного регулювання господарської діяльності; боротьбу із дискримінацією суб'єктів господарювання усіх форм; вирішення окремих завдань забезпечення національної економічної безпеки; деолігархізацію й боротьбу із корупцією; стимулювання залучення інвестицій і покращення інвестиційного клімату; стимулювання запровадження інновацій у виробництво; створення умов для протікання процесів націоналізації та приватизації у сфері реструктуризації відносин власності на економічні активи тощо.

Додамо, що на відміну від функції захисту конкуренції, підтримка і розвиток конкуренції забезпечується не примусовими, а узгоджувальними, заохочувальними засобами, залученням центральних і місцевих органів влади, державних і громадських інституцій, підприємців, їх професійних організацій до утвердження зрозумілих і прозорих «правил гри» на ринку, закріплення чесних ділових звичаїв, а також пропаганди позитивних наслідків конкуренції для суспільства в цілому.

У той час держава одночасно має намагатися вирішувати питання підвищення ефективності інституту економічної конкуренції як базового чинника режиму реального функціонування економіки ринкового типу і елементу механізму формування й реалізації державної, у тому числі господарсько-правової, конкурентної політики, а також конкурентного права й законодавства як регуляторів конкурентних відносин у системі національної економіки ринкового типу.

Інституційна інфраструктура формування конкурентної політики як окремих механізм, що передбачає використання комплексного підходу до виконання завдань розвитку конкурентного права і законодавства, а саме завдяки участі законодавчого та інших органів державної влади одночасно із, наприклад, залученням організацій фахівців-науковців й об'єднань підприємців для вирішення питань формування й реалізації правової та законодавчої політики у сфері економічної конкуренції. У той же час розроблення і проведення політики як особливий вид діяльності держави і громадянського суспільства потребує інструментально-інституційного підходу держави до її функціонування як окремої постійної складової діяльності державного апарату, доповненого широкою мережею наукових закладів і представниками експертного середовища тощо. Першочерговим завданням такої інституційної інфраструктури має стати визначення матриці конкурентної політики, тобто структури, обов'язкових елементів та механізмів реалізації, а процедур взаємодії держави, бізнес-середовища, саморегульованих організацій та науково-експертних структур.

Крім того, інституціалізації конкурентної політики має бути законодавчо закріплена й легалізована. Виходячи з цього, держава зобов'язана забезпечити функціональність конкурентної сфери, провадити нормотворчу і правозастосовну діяльність відповідно до приписів Концепції забезпечення конкуренції, стратегії розвитку, Державної програми розвитку конкуренції та інших політико-програмних документів, які мають бути обов'язково прийняті. Слід наголосити на необхідності прийняття і спеціального Закону України «Про національну програму розвитку конкуренції».

Важливим, вважаємо віднайдення і впровадження найоптимальніших форм реалізації конкурентної політики завдяки прийняттю концепцій і програм розвитку, враховуючи диференційований підхід до засобів забезпечення й захисту економічної конкуренції залежно від конкурентної внутрішньої структури ринків, тиску зовнішніх конку-

рентів, бар'єрів виходу на ринку і наявності внутрішнього інвестиційного ресурсу. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що першочерговими завданнями мають стати підтримка малого і середнього бізнесу, сприяння зниженню бар'єрів на ринку, зменшення рівня їх олігополізації, боротьба із тіньовою економікою. Для цього на законодавчому рівні слід закріпити необхідність прийняття програм розвитку конкуренції і механізм внесення змін до них.

Крім того, залежно від напрямів конкурентну політику можна розглядати як політику захисту і розвитку конкуренції. *Політика захисту конкуренції* являє собою комплекс правових засобів АМКУ, спрямованих на виявлення, розслідування і попередження правопорушень, поряд із відновленням порушених прав суб'єктів господарювання, захист прав споживачів і притягнення до відповідальності порушників конкурентного законодавства. *Політика розвитку конкуренції* має більш стратегічний вектор, а саме покращення економічних показників, які характеризують динаміку конкурентного середовища на вітчизняних товарних ринках, при цьому переслідується стратегічна мета – підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників.

За результатами аналізу думок науковців – представників різних галузей знань доведено, що серед **основних напрямів конкурентної політики** необхідно виокремити такі: протидія монополізації ринку та боротьба із подоланням домінування олігархічних структур; захист економічної конкуренції від спотворень, зловживань, від недобросовісних методів конкурентної боротьби; деолігархіяція; підтримка умов конкурентності ринку; створення і застосування правил економічної конкуренції, оскільки саме вона є специфічною формою регулювання господарської діяльності в різних секторах і галузях економіки (стимулювання, економічні нормативи концентрації, захист національного товаровиробника); узгодження промислової, зовнішньоекономічної, регуляторної політики й політики у сфері приватизації з конкурентною політикою; оптимізація діяльності органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування як суб'єктів економічних відносин; удосконалення регулювання та контролю у сферах, де діють суб'єкти природних монополій; захист інтересів суб'єктів підприємницької діяльності і споживачів від неправомірних обмежень конкуренції, подолання негативного впливу «тіньового» сектору економіки на конкуренцію; виконання інших економічних завдань засобами конкурентного права.

Обґрунтовано, що особливій уваги потребує такий напрям конкурентної політики, як деолігархізація. Доведено, що, враховуючи ступінь олігархізації національної економіки, саме питання деолігархізації набуває актуальності з точки зору виконання завдань конкурентного права господарсько-правовими засобами, зокрема, із метою досягнення обмеженого впливу суб'єктів економічної влади – господарських організацій певного типу на зміст і параметри агрегатного стану національної економіки ринкового типу. З'ясовано, що досягнення вказаної мети засобами, наприклад, конкурентного права, передбачається шляхом впровадженням механізмів недопущення монополізації ринків, встановлення ефективних і диференційованих по окремих ринках параметрів економічної концентрації, нагляду за суб'єктами природних монополій, інституціалізації анбандлінгу серед механізмів конкурентного права тощо. Підтверджено, що **деолігархізація** – складний об'єкт суспільно-політичного й економіко-правового впливу.

Встановлено, що в певних сферах, де рівень олігархізації ринків надто високий, дієвими можуть стати методи певної лібералізації входу іноземних інвесторів й іноземних товаровиробників на відповідні ринки. При цьому важливим моментом має стати залучення декількох конкуруючих іноземних господарських організацій одного виробничого профілю для уникнення ситуації концентрації одного іноземного гравця на ринку. На тих ринках, де є всі можливості розвитку вітчизняних товаровиробників, необхідно активно застосовувати методи стимулювання підвищення конкурентоспроможності національних суб'єктів і їх виходу на ринок із конкурентоспроможною продукцією. Це можливо лише за умови існування конкуренції, яка є стимулом для підвищення якості, зниження ціни тощо.

Неабияка роль у цьому відводиться АМКУ, який до ринків повинен застосовувати диференційовані підходи або засоби стимулювання конкуренції, наприклад, за рахунок ініціювання спрощеного виходу іноземних суб'єктів на національний ринок, або шляхом врегулювання нормативів концентрації, паралельно впроваджуючи активні компенсаційні механізми, застосовуючи засоби державної допомоги тощо. У цьому сенсі варто наголосити на необхідності прозорості механізму обмеження проявів олігархізації господарських організацій, які часто мають власні важелі впливу на органи державної влади. Для цього потрібно обрати юридично значущі кваліфікаційні ознаки віднесення суб'єктів господарювання до категорій

господарських організацій великого бізнесу, а також організацій олігархічного характеру.

Звісно, щоб отримати бажані результати, законодавець, крім наведеного вище, також повинен перейти від уніфікованого до диференційованого підходу до визначення критеріїв зловживання монополією становитиме, залежно від сегмента ринку, від стану міжнародної конкуренції і відкритості національного ринку щодо імпорту відповідних товарів і послуг. Із цими критеріями мають бути пов'язані також і критерії визначення концентрації суб'єктів господарювання або економічної концентрації, які, у свою чергу, вимагають диференціації залежно від галузевого або регіонального критерію.

Акцентовано, що на сьогодні, на жаль, чітко не вказані ефективні інструменти реалізації конкурентної політики, які були б дієвими на всіх ринках, а отже, доцільно розробити особливу класифікацію з огляду на специфічні конфігурації вимог конкурентності на окремих ринках, а також віднайти механізми, використання яких було б результативним саме на цих ринках, із метою забезпечення конкурентності на внутрішньому ринку і конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, наявності внутрішнього інвестиційного ресурсу, а також запровадити адресний підхід до цілої низки ринків задля підвищення ефективного впливу. Проте важливо не просто забезпечити й підтримувати конкуренцію в середині країни, а й виходити на світовий ринок із власною конкурентоздатною продукцією, йдеться про підвищення рівня конкурентності у країні в тих сферах, де це необхідно, і підтримання національного товаровиробника на світовому ринку, чого можливо досягти методом заохочення, підвищення нормативів концентрації.

Спираючись на результати дослідження, констатовано, що при розробленні програми розвитку конкуренції необхідно враховувати *сегментацію розвитку ринків за різними критеріями, надання прогнозів і варіантів їх еволюціонування* в різних сферах економіки. Така програма повинна носити перманентний характер і мати як постійну складову, так і оновлюватися згідно із змінами в економіці. Законодавчі акти щодо різних секторів і сегментів економіки мають брати за увагу ступінь олігархізації ринків чи сфер виробництва і передбачати засоби захисту економічної конкуренції в тій чи іншій сфері, а також захист від недобросовісних конкурентних практик. У випадках, коли монополізація ринків є виправданою й має позитивний ефект, сприяє підвищенню конкурентоспроможності цієї галузі, необхідно віднайти

механізми компенсації «неспроможності» забезпечення конкурентності, а в тих галузях, де забезпечення конкурентності й економічної багатоманітності є необхідним, важливо виробити механізми реального захисту конкуренції і вільного входу і виходу на ринок суб'єктів господарювання.

На сьогодні більшість програм розвитку є періодичними і швидкоплинними, зачіпають частіш за все проблеми, які вже існують і потребують негайного вирішення, у той час як вони повинні враховувати розвиток і прогресивні зміни, умови глобалізації чи, навпаки, передбачати протекціоністські методи.

Звернуто увагу на відносну розрізненість у змісті програмних документів, які мусять передбачати стратегічні й динамічні напрями, мати як загальнодержавну, так і регіональну спрямованість, бути адаптованими до нинішніх реалій і презюмувати характер майбутніх змін.

Констатовано, що не менш важливо проводити періодичну оцінку й переоцінку ефективності прийнятих (попередніх) і поточних програм, враховуючи процеси глобалізації, рівень тінізації економіки, рівень корупції і стан олігополізованості ринків, а також досвід іноземних країн у вирішенні цих проблем.

Доведено доцільність розроблення одночасно з державними програмами розвитку регіональних і міжрегіональних програмних документів. Поряд із цим програмні і прогностичні документи мають бути як тривалими і переслідувати глобальні цілі, так і короткостроковими, що враховують динамічність розвитку ринкових відносин, появу нових сфер економіки, гнучкість до умов сьогодення і стану ринкової економіки.

Аналіз сучасного стану конкурентного законодавства дає можливість стверджувати, що чинні норми застарілі і розгалужені за характером. Отже, вкрай актуальним є **проведення систематизації** – впорядкування чинних юридичних актів у сфері конкуренції та приведення їх до певної внутрішньо узгодженої системи відповідно до об'єктивних потреб розвитку конкурентних відносин, враховуючи процеси глобалізації. Основною метою систематизації повинно стати не просто упорядкування всіх нормативно-правових актів конкурентного права в одному документі, а прийняття низки кодифікованих актів на основі узгодженості всіх норм конкурентного права, уніфікації категоріального апарату й термінології з обов'язковою гармонізацією із нормами міжнародного права.

Важливо також запровадити в систему конкурентного законодавства принципи конкуренції й конкурентного права. Доведено, що основним принципом має стати свобода конкуренції, яка передбачає свободу пропозиції, свободу ціноутворення, свободу реалізації продукції, свободу споживчого вибору тощо. Не менше значення мають принципи свободи реінвестування прибутків, державного захисту свободи конкуренції, добросовісності (добросовісної конкуренції), недискримінації, рівності та інших принципів господарювання й господарського права.

Виходячи з того, що конкурентне право – це підгалузь господарського права, яка, вона структурується, об'єднуючи цілу низку відносно автономних інститутів, серед них такі, як інститут: економічної конкуренції, природних монополій, недобросовісної конкуренції, обмеження монополізму та економічної концентрації, відповідальності за конкурентні правопорушення, суб'єктів організаційно-господарських повноважень у конкурентній сфері тощо. Кодифікація конкурентного права шляхом прийняття уніфікованого для всієї підгалузі кодексу вбачається проблематичною з огляду на суттєву різницю у правовій природі і правовій спрямованості цих інститутів (регулююча, правоохоронна, процедурна), тому оптимальним уявляється кодифікація конкурентного законодавства України у вигляді низки кодексів, кожен з яких унормувуватиме гомогенні за своєю природою відносини.

Крім того, висловлено думку, що кодифікація не може відбуватися в один етап. Запропоновано розробити три кодифікованих акта: **Конкурентний кодекс України, Конкурентний процедурний кодекс України і Кодекс України про конкурентні правопорушення**, в якому буде приділена увагу й деталізовано склад кожного правопорушення, із зазначенням обтяжуючих і пом'якшуючих обставин. Кожен кодекс має містити Загальну й Особливу частини.

Конкурентний кодекс України має включати: узагальнюючі норми конкурентного права щодо недопущення монополізації ринків, захисту від недобросовісної конкуренції, контролю за діяльністю суб'єктів природних монополій, контролю за концентрацією й узгодженими діями; визначення основних засад функціонування Антимонопольного комітету України, його завдання, повноваження, порядок обрання голови, членів, та інші норми, які на сьогодні закріплені в Законі України «Про Антимонопольний комітет України», а також ті, спираючись

на які відбувається унормування процесу дотримання конкурентності при публічних закупівлях, у тому числі оскарження порушень при публічних закупівлях, дотримання принципів державної допомоги.

Кодекс України про конкурентні правопорушення має закріплювати не просто перелік конкурентних правопорушень, а визначати склад кожного правопорушення й відповідальність, яка буде співрозмірна із збитками, завданими антиконкурентними правопорушеннями, тобто зі шкодою, заподіяною суб'єктам господарювання або економіці країни, враховуючи пом'якшуючі й обтяжуючі обставини, сукупність правопорушень тощо. Особлива частина повинна складатися з окремих статей, присвячених кожному виду правопорушень із зазначенням кваліфікаційних вимог і складу, які враховують сегментацію ринків і порушень на цих ринках. При цьому мають братися до уваги не тільки правопорушення, передбачені Законом України «Про захист економічної конкуренції», а й Законом «Про захист від недобросовісної конкуренції», а також правопорушення у сферах, де діють суб'єкти природних монополій, правопорушення у сфері публічних закупівель тощо.

Конкурентний процедурний кодекс – це акт, що узагальнює всі процедурні повноважень, визначені підзаконними нормативно-правовими актами, які існують на сьогодні. Він має охоплювати такі питання: учасники судового процесу, докази, процесуальні форми, строки, розгляд заяв, розслідування у справі, процедура проведення досудового розслідування, процедури надання дозволів на концентрацію й узгоджені дії, порядок оскарження рішень у справах до господарського суду. Загальна частина Конкурентного процедурного кодексу має об'єднувати норми й інститути процедури розгляду конкурентних правопорушень, які мають значення для галузі в цілому, всіх видів проваджень і стадій. Особлива частина має містити норми й інститути, які врегульовують порядок розгляду і вирішення справ у різних провадженнях у сфері економічної конкуренції.

Встановлено, що важливим кроком у боротьбі із зловживаннями монопольним становищем є впровадження **анбандлінг (розділення anbundling)**, який є ефективним механізмом боротьби з монополізацією ринків, зосередженням в одних руках (від видобування, переробки, транспортування та постачання кінцевому споживачу) цілої галузі і сфери виробництва. Доведено нагальність запровадження процедури анбандлінгу не тільки в нафтогазовій та електроенергетич-

них сферах, а й у тих, які не перебувають у стані природної монополії, але знаходяться в руках олігархів.

Доведено, що економіку України не можна розглядати ізольовано від світової. З огляду на це для ефективного регулювання конкурентних відносин, стимулювання конкуренції у загальносвітовому масштабі і створення власних конкурентоспроможних підприємств, що були б гідними конкурентами світовим лідерам, необхідно переглянути і реформувати національне законодавство з точки зору глобального виміру (йдеться про процеси глобалізації та відкритості ринків), а також запровадити співпрацю Антимонопольного комітету України з антимонопольними органами інших країн.

Крім того, зважаючи на прискорення процесів глобалізації та інтернаціоналізації слід також переглянути правила конкурентної боротьби і створити єдину законодавчу базу, що сприятиме врегулюванню конкурентних відносин і визначенню конкурентної політики держав, враховуючи як інтереси великих транснаціональних корпорацій, так і суб'єктів малого і середнього бізнесу в межах національного ринку. Для дієвого регулювання діяльності ТНК на світовому ринку необхідно розробити уніфіковані правила їх поведінки в рамках міжнародного права.

Набуває особливої ваги й те, що регулювання конкуренції та антимонополне законодавство існують як на рівні окремих держав, так і на рівні міждержавних організацій (СОТ, ООН, МКМ, ОЕСР, Європейського Союзу), які мають спільні напрями діяльності в боротьбі із зловживаннями, картелями, недобросовісною конкуренцією, а також при контролі за концентрацією й державною допомогою суб'єктам господарювання. Не менше значення має й те, що в умовах глобалізації інтенсифікується укладання угод щодо міжнародних злиттів і поглинань. З огляду на це необхідно, щоб такі угоди узгоджувалися конкурентними відомствами усіх країн, на території яких функціонують компанії. Тим часом, відмінності в національному конкурентному законодавстві призводять до певних труднощів при розгляді подібних питань. Отже, існує потреба в прийнятті «єдиного конкурентного кодексу». Це питання неодноразово піднімалося на рівні міжурядових організацій.

Окремого регулювання потребує сфера інформаційних послуг, що має певні особливості регулювання й контролю, пов'язані, окрема, з відмінним від звичних для даної сфери правовідносин, оскільки ін-

формацію, так само як і інформаційні послуги, не можна розглядати як класичний ринок товарів чи послуг. Крім того, на даний момент питання монополізації ринку інформаційних продуктів і послуг недостатньо врегульоване з правової точки зору. Класичні правові методи впливу й контролю (контроль за реорганізацією підприємств і імпорто-експортними операціями, ліцензування окремих видів діяльності, антидемпінгові заходи) виявляються майже нежиттєздатними, коли мова йде про регулювання ринку інформаційних послуг, бо в більшості своїй мають на меті регулювання «класичних» ринків, галузей виробництва й реалізації товарів і послуг. Для втілення в життя всього сказаного вище важливо виробити чітку загальну політику, яка має всеосяжний характер і одночасно передбачає конкретні напрями економічної політики. У той же час всі існуючі напрями економічної політики держави й ті, що в перспективі можуть отримати закріплення, мають бути взаємопов'язані, бо реалізація конкурентної політики не може бути ефективною, якщо не враховуються механізми проведення промислової, структурно-галузевої, інвестиційної, інноваційної та інших як складових економічної політики держави.

Важливим в цьому аспекті є забезпечення виконання функціональних завдань АМКУ, який має бути активним регулятором на ринку і застосовувати дієві методи задля обмеження впливу олігархічних об'єднань на ринку. Стануть у нагоді також вжиття контрольних й охоронних заходів, моніторинг, впровадження компенсаційних заходів, регулювання нормативів концентрації, запровадження контролю за діяльністю іноземних структур на ринку. До сказаного додамо, що доцільно скасувати такий вид відповідальності за зловживання монополюючим становищем як примусовий поділ. Такий висновок зроблено з огляду на те, що його процедура недосконала, а реальне застосування вбачається неможливим, про що свідчить відсутність практики його використання.

Звісно, певні інструменти антимонопольно-конкурентної політики є і на внутрішньому ринку. Серед них можемо вказати такі, як фінансування державних програм розвитку підприємств в Україні; державна підтримка; законодавче врегулювання; адміністративні методи управління; податкові важелі, забезпечення стабільності валютного курсу і зниження рівня інфляції; стабілізаційна політика тощо. Інструменти також можуть набувати характеру заборон і попереджень, але при цьому не менш важливими є розвиток, стимулювання і захист конкуренції, її адвокатування тощо.

З'ясовано, що актуальною на сьогодні є проблема притягнення до відповідальності порушників у сфері конкурентних відносин. Законодавством передбачена як господарсько-правова відповідальність суб'єктів господарювання, так і адміністративна для посадових осіб. Проте існують певні колізії, які потребують чіткого врегулювання і внесення змін на законодавчому рівні стосовно урегулювання процедурних моментів притягнення юридичних осіб і фізичних-осіб підприємців, а також відповідальності, передбаченої КУпАП. На окрему увагу заслуговує вдосконалення процедури притягнення до відповідальності органів влади, органів місцевого самоврядування й органів адміністративно-господарського регулювання й контролю. Механізм розрахунку штрафу також має бути переглянутий, враховуючи наслідки, обтяжуючі й пом'якшуючі обставини.

Під час дослідження констатовано, що початок формування власного конкурентного законодавства України логічно збігається з моментом розпаду СРСР, коли з'являються перші закони незалежної держави. Умовно становлення власного конкурентного права і законодавства України можна поділити на два етапи. Так, *перший* вважається періодом подолання монополії та створення регуляторних органів в цій сфері. Це був так званий антимонопольний період провадження політики держави, який передбачав вжиття державою комплексу примусових заходів для подолання державної монополії і запровадження елементів ринкової економіки. Реалізація антимонопольної політики перших десяти років існування незалежної держави не дала бажаних результатів. Необхідно наголосити на тому, що наслідки, які мала політика приватизації, є закономірними, враховуючи умови, в яких вона проходила. Це також підтверджується прикладами інших республік, які входили до складу СРСР і в яких склалися подібні ситуації. Помилково було б вважати, що наша держава й особи або соціальні групи, які мали відношення до формування антимонопольно-правової політики, не намагалися подолати монополію, але їх діяльність була вибірковою і спрямовувалася лише на подолання державної монополії, але аж ніяк не приватної.

Великою прогалиною антимонопольної політики України було запозичення положень конкурентних законодавчих актів розвинених зарубіжних країн без урахування національних історичних особливостей розвитку країни. А отже, замість державної монополії створюється олігопольно-монопольний тип економіки з елементами приватної

власності. Все це супроводжувалося застосуванням недобросовісних і нечесних методів конкурентної боротьби за допомогою лобювання свої інтересів в уряді, та замість створення конкурентного середовища завдало значних збитків економіці держави.

Початком *другого* етапу можна умовно вважати 2001 рік, бо саме в цей час були прийняті новий, більш адаптований до норм Європейського Союзу Закон України «Про захист економічної конкуренції» і низка нормативно-правових актів процедурного характеру, а також внесені зміни і до Закону України «Про Антимонопольний комітет», завдяки чому розширено його повноваження як у сфері публічних закупівель, так і у сфері моніторингу за державною допомогою.

Підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Договору про заснування Енергетичного Співтовариства Україна взяла на себе певні зобов'язання. Зокрема, завдяки імплементації їх у національне законодавство у серпні 2017 року було введено в дію Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», внесені зміни до нормативів концентрації, вертикальних узгоджених дій та ін.

Доведено, що в вітчизняне конкурентне законодавства має досить застарілі норми та потребує реформування за напрямками та реформування структури антимонопольних органів, конкурентної політики і, як наслідок, закріплення на законодавчому рівні.

Особливої ваги набуває боротьба із картельними змовами, що має стати важливим завданням антимонопольних органів і передбачати ефективне застосування санкцій до правопорушників, які, у свою чергу, повинні носити превентивний характер. Удосконалення та дієве впровадження потребує системи Leniency та Settlement.

Потребує реформування контроль за дотриманням принципів конкуренції у сфері публічних закупівель, більш того, навіть постає питання стосовно створення спеціального органу для оскарження публічних закупівель задля розвантаження роботи АМКУ.

На підставі вивчення наведених науковцями трактувань публічних закупівель, запропоновано визначити їх як правовий механізм держави в межах загального напрямку регуляторної політики, визначений в законодавстві як «процес отримання уповноваженими суб'єктами з боку держави, тобто замовниками, матеріальних ресурсів (товарів, робіт і послуг) для економічного приросту й забезпечення їх реалізації з найбільшою ефективністю й мінімальними витратами за заздалегідь

проголошеними правилами й умовами на основі конкурсу, враховуючи засадничі принципи добросовісної конкуренції».

Встановлено, що важливо брати до уваги нецінові критерії при обранні переможців у сфері публічних закупівель, що забезпечить дотримання принципу співвідношення вартості й якості предмета закупівлі. Не меншу вагу Серед цих критеріїв неабияке значення мають експлуатаційні властивості, технічне обслуговування предмета закупівлі впродовж амортизаційного строку, умови поставки та інші соціальні, технічні, екологічні характеристики товару.

Правопорушенням у сфері публічних закупівель слід приділити більше уваги на законодавчому рівні, з огляду на це запропоновано виокремити в кодифікованому акті розділ, присвячений питанням спотворення результатів тендерів, торгів, аукціонів, конкурсів та інших видів правопорушень у сфері публічних торгів. У той же час і реалізація превентивного механізму можлива лише після удосконалення процедури притягнення до відповідальності правопорушників і посилення санкцій за такі правопорушення.

Зважаючи на відсутність нормативного закріплення поняття «добросовісна конкуренція» і наявність у законодавстві не повністю розкритої добросовісної конкуренції, необхідно удосконалити національну нормативну правову базу, що стосується цього питання.

Правила конкуренції необхідно розглядати не як просту сукупність правових норм, а як складну систему, яку утворює комплекс компонентів, що знаходяться у взаємозв'язку між собою та здійснюють вплив на весь господарський правовий порядок, який в умовах ринкової економіки передбачає існування, розвиток і захист економічної конкуренції як системоутворюючого принципу формування системи ринкового господарювання.

Не менш важливим є врегулювання питання захисту від недобросовісної конкуренції та контролю в цій сфері. Правопорушення у сфері захисту від недобросовісної конкуренції складають окрему групу конкурентних правопорушень із специфічним складом. На сьогодні вітчизняне законодавство у сфері захисту від недобросовісної конкуренції є досить застарілим та не відповідає сучасним умовам. Також необхідно відмітити, що проявів недобросовісних практик в сфері конкуренції існує набагато більше, ніж передбачено законодавством. По-друге, діючий на сьогодні Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» не визначає складів правопорушень та не перед-

бачає умови пом'якшення або обтяження відповідальності, що теж є нагальною проблемою.

Доведено необхідність реформування системи антимонопольних органів, забезпечення їх взаємозв'язку і налагодження співпраці з іншими структурними відомствами, державними органами, антимонопольними органами інших держав тощо. Виходячи з цього, АМКУ як орган контролю й регулювання в конкурентній сфері має, по-перше, нести певну відповідальність за невиконання покладених на нього зобов'язань; по-друге, бути незалежним; по-третє, стати ключовою структурою для проведення антиолігархічної політики держави. Таким чином, на порядок денний слід поставити питання змінення підходів до формування складу АМКУ, щоб, як уже наголошувалося, уникнути впливу з боку олігархічних структур. Також важливим є запровадження механізму відповідальності антимонопольних органів перед урядом за невиконання планів, передбачених програмним документами у сфері захисту економічної конкуренції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамик В. А. Оцінка конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2012. № 1. С. 69–78.
2. Адміністративне судочинство України : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ : Істина, 2008. 219 с.
3. Аналіз регуляторного впливу проекту Закону України «Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» щодо пом'якшення відповідальності». *Офіційний веб-сайт АМКУ*. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/printable_article/99505.jsessionid=47335F9C707F559CF9067D6E21B5C97C.vapp23:1.
4. Анохіна І. О. Правове регулювання діяльності суб'єктів природних монополій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2004. 210 с.
5. Антимонопольная политика и развитие конкуренции на финансовом рынке / Л. Барон, Р. Кокорев, А. Данилова, Г. Панова. Москва : ТЭИС, 2003. 168 с.
6. Антимонопольний Закон Китайської Народної Республіки : Указ Президента № 68, прийнятий на двадцять дев'ятому засід. Постійн. ком. десятого Нац. нар. з'їзду Китайської Нар. Респ. 30 серп. 2007 р. : введено в дію 1 серп. 2008 р. = 中华人民共和国反垄断法 (主席令第六十八号) 中央政府 户网站. URL: <https://asia-business.ru/law/law2/trade/antimonopoly/>.
7. Антонюк Л. Л. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.05.01. Київ, 2004.
8. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність і регіональний аспект. *Міжнародна економічна політика*. 2005. № 2. С. 44–68.
9. Апаров А. М., Лобченко В. В. Актуальні проблеми захисту ділової репутації суб'єктів господарювання в Україні. *Право та державне управління*. 2016. № 1 (22). С. 3–9. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ptdu_2016_1_3.pdf.
10. Базилевич Б. Д., Филюк Г. М. Природні монополії : монографія. Київ : Знання, 2006. 367 с.
11. Бакалінська О. О. Адаптація конкурентного законодавства України відповідно до Угоди про асоціацію Україна – ЄС. *Публічне право. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 5. С. 96–106. URL: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2017/05\(94\)/10.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2017/05(94)/10.pdf).

12. Бакалінська О. О. Захист економічної конкуренції: організаційно-правові засади державного управління : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2003. 210 с.
13. Бакалінська О. О. Конкурентне право : навч. посіб. Київ : КНТЕУ, 2009. 380 с.
14. Бакалінська О. О. Особливості впровадження «програми пом'якшення відповідальності» у національному та зарубіжному законодавстві: порівняльний аналіз. *Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України*. 2008. № 3 (30). С. 18–24.
15. Бакалінська О. О. Правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2015. 32 с.
16. Бакалінська О. О. Проблеми і перспективи розвитку конкурентного законодавства України. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 17–21.
17. Бакалінська О. О. Сучасні тенденції вдосконалення конкурентного законодавства (щодо угод про обмін інформацією між конкурентами). *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 73–78.
18. Безух О. В. Захист від недобросовісної конкуренції у сфері промислової власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2001, 18 с.
19. Безух О. В. Проблеми правового регулювання економічної конкуренції в Україні. Тернопіль : Підруч. і посіб., 2008. 192 с.
20. Безух О. В. Теоретичні проблеми правового регулювання відносин економічної конкуренції : монографія. Київ : НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2013. 270 с.
21. Безух О. В. Теоретичні проблеми правового регулювання відносин економічної конкуренції в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2015. 32 с.
22. Бережняк Б., Кормич Б. Антимонопольное законодательство Канады. *Юридический вестник*. 1998. № 1. С. 113–115.
23. Биконя С. Ф. Поведінка монополій в умовах перехідної економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 5. С. 4–14.
24. Биндельс А. Основы германского и европейского антимонопольного права. Москва, 1995. 234 с.
25. Бізнес і права людини: національне оцінювання базових показників. *Офіційний сайт Мінекономіки*. URL: <http://www.me.gov.ua/>

- Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b4e8b008-18b0-486e-b8a4-9c70b60e0648&title=Politika.
26. Благоразумова О. В. Прояв недобросовісної конкуренції в сфері торгівлі. *Ефективна економіка*. 2016. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_6_19.
 27. Бондаренко К. В. Адміністративна відповідальність за порушення антимонопольного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2010, 19 с.
 28. Борисенко З. Конкурентна боротьба. 26 груд. 2019 р. *Інтернет-портал ZN.UA*. URL: https://dt.ua/zepovit/konkurentna-borotba-334082_.html.
 29. Борисенко З. М. Розслідування картельних змов в Україні. *Правознавець* : електрон. б-ка юрид. літ. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/3287/%C7>.
 30. Борисенко З. Основи конкурентної політики : підручник. Київ : Таксон, 2004. 706 с.
 31. Бореук Н. Я. Антиконтурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання як один із видів порушення законодавства про захист економічної конкуренції. *Наше право*. 2010. № 2, ч. 2. С. 102–107.
 32. Бореук Н. Я. Проблемні питання кваліфікації дій замовників конкурсних процедур закупівлі. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 90–94.
 33. В Україні розроблено проект Конкурентний процесуального кодексу. *Урядовий портал*. 03.11.2004. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=10250581.
 34. Валітов С. С. Заходи захисту конкуренції на ринку природного газу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 159–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2015_4_20.
 35. Валітов С. С. Конкурентне право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 432 с.
 36. Валітов С. С. Становлення та розвиток антимонопольно-конкурентного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2003. 31 с.
 37. Варламова А. Н. Правовое содействие конкуренции на товарных рынках : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2008, 47 с.
 38. Вергун Л. Природні монополії як об'єкт державного регулювання (на прикладі країн Європейського Союзу). *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 4. С. 318–328.
 39. Верещагіна О. С. Господарсько-правове забезпечення антимонопольно-конкурентної політики в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 20 с.

40. Вертузаєва І. М. Конкуренція: стан ринку чи процес змагальності? *Наука і молодь* : зб. наук. пр. Гуманітарна серія. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. С. 19–23.
41. Вимоги до порядку подання та оформлення заяви та документів, що до неї додаються, на надання Кабінетом Міністрів України дозволу суб'єктам господарювання на узгоджені дії, концентрацію, на які Антимонопольний комітет України не надав дозволу : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 11 лют. 2003 р. №40 – р. *Офіційний вісник України*. 2003. №21. Ст. 974.
42. Вінник О. М. Господарське право : навч. посіб. 2-ге вид., змін. та допов. Київ : Прав. єдність, 2008. 766 с.
43. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія. Ч. 1. 2008. 389 с. URL: <https://textbooks.studio/natsionalnaya-ekonomika-uchebnik/zakonodavchiy-zahist-ekonomichnoji.html>.
44. Гейнрих В. Е., Шмидт С. Г. Общие положения законодательства против недобросовестной конкуренции в Германии. *Закон*. 2008. №2. С. 158–159.
45. Герасименко А. Г. Концентрація капіталу в трансформаційній економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2006. 20 с.
46. Герасименко А. Г. Ринкова влада: джерела, масштаби, наслідки : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 600 с.
47. Герасименко А. Г. Удосконалення державної політики у сфері концентрації капіталу як фактор підвищення економічної безпеки України. *Вісник Академії митної служби України*. Дніпропетровськ, 2006. №1. С. 14–19.
48. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: поняття, особливості, види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. 20 с.
49. Глосарій основних термінів законодавства про захист економічної конкуренції України. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/85002;jsessionid=3DA9755CD132E11401E7B0C705664986>).
50. Голота А. С. Особливості конкурентних відносин в Україні в умовах глобалізації. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/2030/1/ОСОБЛИВОСТИ%20КОНКУРЕНТНИХ%20ВІДНОСИН%20УКРАЇНИ%20В%20УМОВАХ%20ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.pdf>.
51. Горян Є. В., Карасик О. О. Антимонопольне регулювання холдингових компаній в США, Англії, ФРН та Україні: порівняльно-правовий аналіз. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. №1 (22). С. 25–32.
52. Господарське право : підручник / за заг. ред. Д. В. Задахайла, В. М. Пашкова. Харків : Право, 2012. 696 с.

53. Господарське право України : навч. посіб. / за заг. ред. Н. О. Саніахметова. Харків : Одиссей, 2005. 608 с.
54. Господарський кодекс України : від 16 січ. 2003 р. №436 – IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18–22. Ст. 144.
55. Гражданское, торговое и семейное право капиталистических стран. *Законодательство о компаниях, монополиях и конкуренции* : сб. нормат. актов. Москва, 1987. URL: http://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/uf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/ipgzio24/.
56. Грущинська Н. М. Формування конгломератів – ознака сучасних міжнародних економічних відносин. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4601/1/ФОРМУВАННЯ%20КОНГЛОМЕРАТИВ%20-%20ОЗНАКА%20СУЧАСНИХ%20МІЖНАРОДНИХ.pdf>.
57. Декларація ЮНКТАД. Сан-Паульський консенсус : прийнято на XI сесії ЮНКТАД, Сан-Паулу, Бразилія, 13–18 черв. 2004 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/sao_paulo_consensus.shtml.
58. Державна програма демонополізації економіки і розвитку конкуренції : схвал. Постановою Верхов. Ради України від 21 груд. 1993 р. №3757 – XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. №9. Ст. 42.
59. Дерінгер А., Ріттер П. Програма допомоги Антимонопольному комітету України у розвитку конкурентної політики. *Матеріали семінару Антимонопольного комітету України* (8–11 лют. 1994 р.). Київ, 1994. С. 3–4.
60. Джуринський О. О. Поняття та основні ознаки недобросовісної конкуренції. *Університетські наукові записки*. 2009. №3 (31). С. 155–161.
61. Дибач І. Л. Економічна інтеграція як засіб посилення конкурентоспроможності підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Хмельницький, 2009, 20 с..
62. Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку». Міжнар. док. від 08.06.2000 №2000/31/ЄС. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224.
63. Директива №2005/29/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС про недобросовісну комерційну практику по відношенню до споживачів на внутрішньому ринку (Директива про недобросовісну комерційну практику) : міжнар. док. від 11.05.2005. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b43.
64. Директива 2009/72/ЄС щодо загальних правил для внутрішнього ринку електроенергії / Європ. рада ; Європ. парламент. 2009. URL: <http://reform.energy/energopack>.

65. Директива 2009/73/ЄС щодо загальних правил для внутрішнього ринку природного газу / Європ. рада ; Європ. парламент. 2009. URL: <http://reform.energy/energopack>.
66. Довбенко А. М. Адміністративно-правові засади розгляду Антимонопольним комітетом скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. 2017. 256 с.
67. Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі. ЄСВС, Міжнар. док. від 18.04.1951 : втрача чинності від 23.07.2002. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_026.
68. Договір про заснування Європейської Спільноти. ЄЕС, Договір, Міжнар. док. від 25.03.1957. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
69. Домовленість про правила та процедури вирішення спорів : прийнята 15.04.1994. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_019.
70. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред.: Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського. Вид. 4-те, перероб. та допов. Київ : Центр учб. літ., 2013. 292 с.
71. Економіка та організація виробництва : курс лекцій. URL: <https://studfile.net/preview/5734338/page:7>.
72. Економічна теорія. Політекономія : підручник / за ред. В. Базилевича. Київ : Знання, 2006. 631 с.
73. Електронна платформа для публічних закупівель ProZorro. URL: <https://prozorro.gov.ua>.
74. Електронна платформа Дозоро. URL: <https://dozorro.org>.
75. Є питання: Картельна відмова. *Український юрист*. 2012. №3. URL: <http://jurist.ua/?article/73>.
76. Європейських виробників вантажівок оштрафували за картельну змову. *Інформаційно-аналітична група Auto-consulting*. Вип. від 27.09.2017. URL: <http://www.autoconsulting.com.ua/article.php?sid=39770>.
77. Єдина служба правової допомоги 3222. URL: https://3222.ua/article/pravove_regulyuvannya_dyalnost_tnk.ht.
78. Жилинский С. Э. Правовая основа предпринимательской деятельности (предпринимательское право) : курс лекцій. Москва : НОРМА – ИНФРА, 1998. 583 с.
79. Жупанин А. Сравнение подходов к антиконкурентным согласованным действиям в украинском законодательстве и в законодательных актах ЕС. URL: <http://pravotoday.in.ua/ru/presscentre/publications/pub397/>.
80. Журик Ю. В. Джерела антимонопольно-конкурентного права України. *Приватне право і підприємництво*. 2014. № 13. С. 160–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2014_13_50.

81. Журик Ю. В. Розгляд антимонопольними органами України справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції : монографія. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2006. 148 с.
82. Загребельська А. Як деолігархізувати телебачення України. Електронний ресурс «Бізнес цензор». URL: https://biz.censor.net.ua/columns/3137767/yak_deolgarhzuvati_telebachennya_ukrani
83. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія. Харків : Юрайт, 2012. 456 с.
84. Задихайло Д. В. Державна економічна політика та завдання правового регулювання. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. Харків, 2014. № 1. С. 138–147.
85. Задихайло Д. В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 38 с.
86. Задихайло Д. Д. Функції уряду України в економічній сфері: модернізація конституційно-правового забезпечення. Харків : Юрайт, 2019. 112 с.
87. Задихайло Д. В., Швидка Т. І. Правове регулювання господарської діяльності в окремих секторах економіки (у схемах і таблицях) : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 96 с.
88. Заєць А. П. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС як пріоритет реалізації державної політики інтеграції України до Європейського Союзу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 93–100.
89. Звіт Антимонопольного комітету України за 2013 рік : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 14.03.2014 № 131-р. *Антимонопольний комітет України* : офіц. веб-портал. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=103172&schema=main>.
90. Звіт Антимонопольного комітету України за 2014 рік : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 12.03.2015 № 6-рп. *Антимонопольний комітет України* : офіц. веб-портал. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=110270&schema=main>.
91. Звіт Антимонопольного комітету України за 2016 рік : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 14.03.2017 № 2-рп. *Антимонопольний комітет України* : офіц. веб-портал. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&>.
92. Звіт Антимонопольного комітету України за 2017 рік : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 28.02.2018 № 5-рп. *Антимонопольний комітет України* : офіц. веб-портал. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Zp-gojNksXXfkf9rTtGmM4fQxf50jb27/view>.

93. Звіт Антимонопольного комітету України за 2018 рік : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 12.03.2019. *Антимонопольний комітет України* : офіц. веб-портал. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=148160&schema=main>.
94. Звіт Антимонопольного комітету України за 2019 рік : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 12.03.2020 № 175 – р. *Антимонопольний комітет України* : офіц. веб-портал. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5e7/b2b/61d/5e7b2b61dcf08200345915.pdf>.
95. Звіт про хід та виконання Програми діяльності Уряду у 2016 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/zvit-pro-hid-ta-vikonannya-programi-diyalnosti-uryadu-u-2016-roci>.
96. Зелінська О. М. Державне регулювання розвитку конкурентного середовища на основі вивчення зарубіжного досвіду. *Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»* : зб. наук. пр. Луцьк, 2011. Вип. 8. С. 108–115.
97. Зібрання актів європейського права. Київ : Ред. журн. «Право України», 2013. Вип. 1 : Європейський Союз / упоряд. К. В. Смирнова ; за заг. ред. В. І. Муравйова. 2013. 1052 с.
98. Зміни до Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 12.10.2017 № 10-рп. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-17>.
99. Іваницька Н., Ларіонов М. Мірові угоди з Антимонопольним комітетом: перспективи України в контексті світового досвіду. *Юридична газета online*. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/mirovi-ugodi-z-antimonopolnim-komitetom-perspektivi-ukrayini-v-konteksti-svitovogo-dosvidu.html>.
100. Льющенко Г. В. Господарсько-правове регулювання економічної концентрації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2011, 20 с.
101. Інтернет-газета: Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2019/06/13/648755/>.
102. Кабрияк Реми. Кодификации. Москва, 2007. 475 с.
103. Кавун О. О. Конкурентні переваги корпоративних торговельних мереж: зарубіжний досвід і вітчизняна практика формування. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. НДЕІ М-ва економіки України. 2010. № 1. С. 70–75.
104. Кантур К. С. Роль Антимонопольного комітету України в розвитку конкуренції. *Державне регулювання процесів економічного і соціального*

- розвитку*. 2014. Вип 2 (45). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-2/doc/2/06.pdf>.
105. Карибаева А. Е. Сравнительно-правовой анализ законодательства о конкуренции стран Северной Америки и Европейского Союза. *Вестник КарГУ*. Караганда, 2011. URL: <https://articlekz.com/article/6148>.
106. Карпенко Н. М. Державний антимонопольний контроль процесів економічної діяльності : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2010, 20 с.
107. Керівні принципи для багатонаціональних підприємств ОЕСР: Рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті. 2011. URL: <https://golos.kyivcity.gov.ua/news/8138.html>.
108. Кинев А. Ю. Административно-правовая защита конкуренции: проблемы и пути совершенствования : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2014, 28 с.
109. Киржнер Л. А., Киенко Л. П. Менеджмент организаций : учеб. пособие. Москва : КНТ, 2009. 688 с. URL: https://pidruchniki.com/10690806/menedzhment/politika_oblasti_konkurentsii.
110. Клименко О., Настенко Г. Питання виявлення антиконкурентних узгоджених дій та корупційних злочинів у сфері державних закупівель. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. №3. С. 43–50.
111. Коваль И. Ф. Неправомерное использование знаков для товаров, услуг и недобросовестная конкуренция. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. №4. С. 7–11.
112. Ковальчук Н. О., Ліщинський Р. М. Развитие конкуренции в условиях глобализации. URL: http://www.rusnauka.com/8_NIT_2008/Tethis/Economics/28188.doc.htm.
113. Ковтун М. С. Американська модель антимонопольного регулювання: особливості становлення та розвитку. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №4. С. 164–166.
114. Кодекс торговельного мореплавства України : від 23. трав. 1995 р. №176/95 – В. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №47–52. Ст. 349.
115. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 7 груд. 1984 р. №8073 – Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Дод. до №51. Ст. 1122. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
116. Кожушко Г. М., Семенов А. О., Сахно Т. В. Міжнародне технічне регулювання : навч.-метод. посіб. Полтава, 2013. URL: <https://studfiles.net/preview/3374794/>.
117. Колтик О. Т. Актуальні проблеми сфери публічних закупівель у світі. *Public procurement: global revolution VIII* : матеріали Міжнар. конф. Хот-

- тінгем, 12 черв. 2017 р. URL: [https://kyivaudit.gov.ua/vr/ka/index.nsf/\(documents\)/71268A8731BEF02EC2258148003FB176?OpenDocument&year=2017&month=06&](https://kyivaudit.gov.ua/vr/ka/index.nsf/(documents)/71268A8731BEF02EC2258148003FB176?OpenDocument&year=2017&month=06&).
118. Комітет з питань економічного розвитку провів публічне обговорення конкурентно-антимонопольної реформи (відео). *Офіційний веб-портал ВРУ*. 28 листоп. 2019 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/fsview/184990.html>.
119. Комплексне порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України законодавству ЄС щодо протидії картельним змовам. URL: <https://voxukraine.org/uk/competition-law-and-policy-in-the-united>.
120. Кондратовская С. Н. Правовые проблемы пресечения недобросовестной конкуренции: Дис. ... канд. юрид. наук. СПб., 2005, 20 с.
121. Кони́на Н. Ю. Конкурентоспособность ТНК в условиях глобализации : автореф. дис. ... д-ра экон. наук. Москва, 2009. 57 с.
122. Конкурентний процесуальний кодекс, що це? *Юридичний журнал Юстиніан*. 2002. № 1. С. 1–3. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=352>.
123. Константинов Г. Н. Стратегический менеджмент : учеб. пособие. Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1998. 75 с.
124. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96 – ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
125. Короткий курс лекцій з дисципліни «Право Європейського Союзу». Лекція 8 : Антимонопольна політика Європейського Союзу і регулювання конкуренції. URL: https://studme.com.ua/126311139396/pravo/antimonopolnaya_politika_evropeyskogo_soyuza_regulirovanie_konkurentsii.htm.
126. Корчак Н. М. Державне регулювання відносин конкуренції в Україні (господарсько-правовий аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 36 с.
127. Кохан Д. О. Недобросовісна конкуренція та методи захисту від неї національного ринку : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.01.01. Київ, 2006, 17 с.
128. Кузьменко Л. Г., Кузьменко С. В. Основні напрямки вдосконалення системи регулювання тарифів суб'єктів природних монополій. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2006. Т. 56. С. 67–70.
129. Кузьмина С. А. Защита интересов субъектов хозяйствования от недобросовестной конкуренции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / НАН Украины, Ин-т экон.-прав. исслед. Донецк, 2000. 181 с.
130. Куле́ха І. Бізнесменам, готовим «здати» партнерів в картельній змові, доведеться торгуватися із АМКУ. *Українські національні новини, інформаційне агентство*. 5 жовт. 2012 р. 19:48. URL: <http://www.unn.com.ua/>

- uk/exclusive/952808-biznesmenam-gotovim-zdati-partneriv-v-kartelnyizmovi-dovedetsya-torguvatis-iz-amku--yurist.
131. Куліш Л. П. Конкурентна політика у системі інструментів державного регулювання економіки. *Економіка та держава*. 2019. №1. С. 126–131. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2019/23.pdf.
 132. Куліщенко В. С. Недобросовісна конкуренція як зловживання правом на конкуренцію. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. №22. С. 650–655.
 133. Лавренюк Т. А. Принципи ринкової економіки і принципи господарювання як засадничі положення господарського законодавства. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143. С. 99–107. URL: https://www.researchgate.net/publication/329636446_Principles_of_a_market_economy_and_principles_of_management_as_the_basic_provisions_of_economic_legislation.
 134. Лагутін В. Д. Природні монополії і суміжні ринки в Україні: особливості формування та ймовірні сценарії реформування. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. №9. С. 45–56.
 135. Лагутін В. Конкурентна політика держави: механізми реалізації. *Вісник КНТЕ*. 2016. №4. С. 22–37.
 136. Лазур П. Особливості політики формування конкурентного середовища у підприємницькій діяльності. URL: http://www.rusnauka.com/2._SND_2007/Economics/19232.doc.htm
 137. Лайкова М. С. Досвід організації та правового забезпечення антимонопольної діяльності в США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2012. Вип. 19, т. 2. URL: <http://library.nulau.edu.ua/jspui/handle/123456789/1737>.
 138. Лайкова М. С. Правове регулювання антимонопольної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2013, 20 с.
 139. Лебьодкін К. С. Державна підтримка суб'єктів господарювання малого бізнесу. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. 2016. №2 (25). С. 183–194.
 140. Лисенко Д. Л. Проблема правового статусу транснаціональних корпорацій: міжнародно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2003. URL: <http://pravolib.pp.ua/ponyatie-priznaki-transnatsionalnoy-15557.html>.
 141. Литовченко Е. В. Основы механизма осуществления контроля концентрации субъектов хозяйствования в условиях экономической конкуренции. *Вісник СевНТУ* : зб. наук. пр. Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2009. Вип. 98 : Економіка та фінанси. С. 72–79.
 142. Лічак Д. В. Проблеми визначення поняття «державна підтримка суб'єктів господарювання». *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 403–411.

143. Логвиненко В. Д., Корчагин А. Г. Конкурентное право Республики Корея: антимонопольное законодательство и его основные положения (сравнительный анализ). *Право. Политика*. Москва, 2016. №4. С. 470–478.
144. Лук'янець В. С. Правове регулювання відносин конкуренції в Євросоюзі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2008.
145. Магас В. Конкуренція – головна мета економічної політики. *Стратегія реалізації конкурентної політики України в контексті євроінтеграційних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 квіт. 2017 р.). Київ : КНУБА, 2017. С. 57–60.
146. Магас В. Основи політики формування конкурентного порядку в Україні. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2018. Вип. 40, ч. 2. С. 20–26.
147. Македон В. В. Аналіз циклічного характеру процесів злиттів і поглинань міжнародних компаній на ринках США та Європи. URL: http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2012/1_47_2012/9.pdf.
148. Мальський О. Як боротися з картелями? Міжнародний досвід та українські перспективи. *Дзеркало тижня*. 2008. 19–26 верес. (№ 35). URL: http://gazeta.dt.ua/LAW/yak_borotitsya_z_kartelyami_mizhnarodniy_dosvid_ta_ukrayinski_perspektivi.html.
149. Манько А. Антимонопольна політика Європейського Союзу і регулювання конкуренції. *Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 7–8 трав. 2015 р. Тернопіль : Крок, 2015. 181 с.
150. Марков Б. М. Антимонопольне регулювання: зарубіжний досвід та межі його адаптації до реалій України. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2834>.
151. Маслак О., Квятковська Л., Кулінічев П. Конкуренція: її сутність та особливості в умовах глобалізації. *Технологический аудит и резервы производства*. 2014. №3/3 (17). С. 57–61.
152. Мельник О. І. Підходи до дослідження конкуренції в аграрному секторі економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. №6. С. 295–208.
153. Мельник Р. С., Петров Є. В. До питання про правовий статус Національних комісій регулювання природних монополій. *Адміністративне право і процес* : наук.-практ. журн. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-2-2012/item/42-do-pytannya-pro-pravovyy-status-natsionalnykh-komisiy-rehulyuvannya-prirodnykh-monopoliy-melnyk-r-s-petrov-ye-v>.
154. Мельник Т. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2 ч. Ч. 1 / за ред. В. М. Гейця. Київ : Нац. торг.-екон. ун-т, 2008, 272 с.

155. Мельников О. С. Особливості публічних закупівель як об'єкта державного регулювання економіки. *Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку*. 2016. № 1 (52). С. 1–7.
156. Мельниченко О. Конкурентне (антимонопольне) законодавство – ефективний засіб припинення економічних криз на стратегічних ринках України. *Юридична газета online*. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/konkurencyne-antimonopolne-zakonodavstvo--efektivniy-zasib-privinennya-ekonomichnih-kriz-na-strateg.html>.
157. Менів Я. Публічні інтереси в правовому забезпеченні функціонування великого бізнесу. *Проблеми законності*. 2018. № 133. С. 118–126. URL: https://www.researchgate.net/publication/329633777_Public_interest_in_the_legal_regulation_of_large_business_functioning.
158. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 5 берез. 2002 р. № 49 – р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 14. Ст. 778.
159. Мислицька Н. С. Формування і розвиток законодавчо-нормативного забезпечення державного антимонопольного регулювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 4. С. 55–61.
160. Мідляр К. Правові основи реалізації конкурентної політики. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3512>.
161. Мороз В. М. Конкурентна політика держави та механізми її впровадження у трансформаційну економіку : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2007, 21 с.
162. Муравйов В. І. Право Європейського Союзу : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
163. Найбільший контракт в агросекторі України: Саудівська компанія купила «Мрію». URL: <https://tsn.ua/groshi/naybilshiy-kontrakt-v-agrosetori-ukrayini-saudivska-kompaniya-kupila-mriyu-1215792.html>.
164. Нараєвська І. С. Формування механізмів антимонопольної політики держави : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Акад. муніцип. упр. Київ, 2010. 20 с.
165. Нужна О. А. Економічні механізми забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02. Луцький держ. технічний ун-т. Луцьк, 2005. 226 с.
166. О запрете частной монополии и поддержке добросовестной торговли : Антимонопол. закон (Закон № 54 от 14.04.1947 с изм., внес. Законом № 160 от 22.12.1999) = 私的独占の禁止及び公正取引の確保に関する法律 (昭和22年4月14日法律第54号。最終改正平成11年12月22日法律第160号。 URL: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=2633>.

167. Оврамець Ю. М. Поняття та сутність «публічних закупівель» в адміністративному праві України. *Вісник Вищого адміністративного суду України* : офіц. наук.-практ. вид. 2017. № 1/2. С. 41–49.
168. Олефір А. Проблеми публічних закупівель крізь призму європейського досвіду. *Теорія і практика правознавства*. 2017. № 1 (11). С. 1–16.
169. Олефір А. Угода про державні закупівлі СОТ: правові наслідки для України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 79–84.
170. Онищенко С. С. Контроль за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції при наданні та використанні державної допомоги суб'єктам господарювання (організаційно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011, 20 с.
171. Основи економічної теорії : підручник / О. О. Мамалуй, О. А. Гриценко, Л. В. Гриценко та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
172. Офіційний веб-сайт Антимонопольного комітету України. URL: <http://www.amc.gov.ua>.
173. Офіційний сайт Європейської комісії. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1784_en.htm.
174. Павлюк Т. І. Сутність та роль конкуренції в ринковій економіці. *Економіка і суспільство*. 2016. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/6_ukr/2.pdf.
175. Паламарчук В. Практика господарювання та необхідність державного регулювання природних монополій в українській економіці. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 8. С. 3–5.
176. Паризька конвенція про охорону промислової власності : від 20 берез. 1883 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_123.
177. Пекін А. Економічна безпека підприємств як економіко-правова категорія. *Науковий вісник «Економіст»*. 2007. № 8. С. 23–26.
178. Пелипенко О. Примусовий поділ суб'єктів господарювання внаслідок порушення законодавства про захист економічної конкуренції. *Юридичний радник*. 2007. № 6. С. 74–77.
179. Перший діалог медійних громадських організацій із командою Зеленого: безпека журналістів, деолігархізація. URL: <https://detector.media/infospace/article/167951/2019-06-09-pershii-dialog-mediniikh-gromadskikh-organizatsii-iz-komandoyu-zelenskogo-bezpeka-zhurnalistiv-deoligarkhizatsiya-suspilne/>.
180. Петруненко Я. Поняття державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 110–115.

181. Пирогова В. Контрафакт и пиратство: вопросы теории и практики. *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*. 2010. № 12 с. 12–20.
182. Пітман Рассел. Антимонопольна політика США. Ч. 3 : Горизонтальні злиття. 2016. URL: <https://voxukraine.org/uk/horizontal-mergers-ua/>.
183. Плетньова О. О. Адміністративно-правові засади формування системи та правового статусу антимонопольних органів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010, 20 с.
184. Повітряний кодекс України : від 19 трав. 2011 р. № 3393 – VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48/49. Ст. 536.
185. Податковий кодекс України : від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, 15–16, 17. Ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
186. Позова Д. Д. Контрафакція та недобросовісна конкуренція. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 3. С. 87–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2013_3_17.
187. Показники (індекси) ринкової влади. Мікроекономіка в питаннях і відповідях : корот. курс лекцій. URL: http://studme.com.ua/1483020613532/ekonomika/pokazateli_indeksy_gynochnoy_vlasti.htm.
188. Положення про державне регулювання цін (тарифів) на продукцію виробничо-технічного призначення, товари народного споживання, роботи і послуги монопольних утворень : затв. Постановою Каб. Міністрів України від 22 лют. 1995 р. № 135. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/135-95-%D0%BF>.
189. Положення про порядок одержання згоди Антимонопольного комітету України на поглинання суб'єктів господарювання у процесі приватизації : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 21 черв. 1994 р. № 8 – р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0148-94>.
190. Положення про порядок одержання згоди Антимонопольного комітету України на створення холдингових компаній в процесі корпоратизації та приватизації : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 21 черв. 1994 р. № 6 – р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0150-94>.
191. Положення про порядок підтвердження Антимонопольним комітетом України наявності контрольного пакета акцій : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 21 черв. 1994 р. № 9 – р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0147-94>.
192. Положення про порядок погодження з Антимонопольним комітетом України проектів установчих документів та планів розміщення акцій

- холдингових компаній, що створюються в процесі корпоратизації і приватизації : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 21 черв. 1994 р. № 7 – р. *Державний інформаційний бюлетень про приватизацію*. 1994. № 10. С. 47–48.
193. Положення про порядок погодження з органами Антимонопольного комітету України рішень органів влади, органів адміністративно-господарського управління та контролю, органів місцевого самоврядування щодо демонополізації економіки, розвитку конкуренції та антимонопольного регулювання : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 1 квіт. 1994 р. № 4 – р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0078-94>.
194. Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (Положення про концентрацію) : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 19 лют. 2002 р. № 33 – р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 13. Ст. 679.
195. Положення про порядок подання заяв до органів Антимонопольного комітету України про надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання (Положення про узгоджені дії) : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 12 лют. 2002 р. № 26 – р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 11. Ст. 542.
196. Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 25 груд. 2001 р. № 182 – р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 323.
197. Положення про територіальне відділення Антимонопольного комітету України : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 23 лют. 2001 р. № 32 – р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 14. Ст. 622.
198. Пономарьов О. В. Адміністративно-правовий статус Антимонопольного комітету України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010, 20 с.
199. Попов Р. А. Державна політика України у сфері антимонопольної діяльності : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Запоріжжя, 2010, 20 с.
200. Портер М. Конкуренция : пер. с англ. Москва : Изд. дом «Вильям», 2005. 608 с.
201. Порядок надання Кабінетом Міністрів України дозволу на узгоджені дії, концентрацію суб'єктів господарювання : затв. Постановою Каб. Міністрів України від 28 лют. 2002 р. № 219. *Офіційний вісник України*. 2002. № 9. Ст. 405.

202. Послання Президента України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.
203. Постанова Верховного Суду від 20 серпня 2019 року у справі №910/18801/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83783460>.
204. Постанова Верховного Суду від 24.04.2017 у справі №917/1357/17. URL: <http://document.ua/pro-skasuvannja-rishennja-administrativnoyi-kolegiyi-teritor-doc370869.html>.
205. Постанова Верховного Суду від 24.04.2018 у справі №914/1195/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78450568>.
206. Постанова Верховного Суду від 29.05.2018 (справа №917/1424/17). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/V5182659.html или <http://document.ua/pro-viznannja-nediisnim-rishennja-u-spravi-proporushennja-z-doc377794.html>.
207. Постанова ВСГУ у справі №922/2144/15 від 26.10.2016. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vgsu_vid_26_10_2016_roku_u_spravi_922_2144_15/.
208. Постанова ПВГС від 26.12.2011 №15. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/ppVGSU_26122011_015.pdf.
209. Правила розгляду заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції (Правила розгляду справ) : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 19 квіт. 1994 р. №5. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0090-94>.
210. Правила розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства України : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 29 черв. 1998 р. №169 – р. *Офіційний вісник України*. 1998. №30. Ст. 1144.
211. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листоп. 1993 р. №3659 – XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №50. Ст. 472.
212. Про відокремлення діяльності з транспортування природного газу та забезпечення діяльності оператора газотранспортної системи : Постанова Каб. Міністрів України від 18 верес. 2019 р. №84. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/840-2019-p#n2>.
213. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гармонізації законодавства у сфері порівняльної реклами із правом Європейського Союзу : законопроект від 12 листоп. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-20>.

214. Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законів України щодо здійснення моніторингу закупівель : Закон України від 21.12.2017 № 2265-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 6–7. Ст. 45. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-19#n7>.
215. Про внесення змін до Порядку здійснення допорогових закупівель : наказ Держ. служби якості освіти України від 28 лют. 2019 р. № 01–11/7. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/fn050697?an=1&ed=2019_02_28.
216. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів) : Постанова Каб. Міністрів України від 25 груд. 1996 р. № 1548. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ru/1548-96-%D0%BF>.
217. Про встановлення розміру плати за подання скарги відповідно до статті 18 Закону України «Про здійснення державних закупівель» : Постанова Каб. Міністрів України від 28 лип. 2010 р. № 773. *Офіційний вісник України*. 2010. № 65. Ст. 2286.
218. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 берез. 2000 р. № 1602-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 25. Ст. 195. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.
219. Про державне регулювання у сфері комунальних послуг : Закон України від 9 лип. 2010 р. № 2479 – VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 49. Ст. 571.
220. Про державні цільові програми : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1621-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
221. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 02.08.2018 № 2481-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34. Ст. 1173.
222. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : Закон України від 15.05.2003 : зі змін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-19>.
223. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України) : огляд. лист Вищ. госп. суду України від 3 груд. 2004 р. № 04–5/3180. *Вісник господарського судочинства*. 2005. № 2. С. 41.
224. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом

- України) : огляд. лист Вищ. госп. суду України від 11 лип. 2005 р. №01–8/1222. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1222600–05>.
225. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням конкурентного законодавства (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України) : огляд. лист Вищ. госп. суду України від 24 жовт. 2006 р. №01–8/2361. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2361600–06>.
226. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням конкурентного законодавства (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України) : огляд. лист Вищ. госп. суду України від 21 серп. 2007 р. №01–8/741. *Податки та бухгалтерський облік*. 2007. №81. С. 15.
227. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням конкурентного законодавства : огляд. лист Вищ. госп. суду України від 22 жовт. 2008 р. №01–8/634. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_634600–08.
228. Про деякі питання практики застосування конкурентного законодавства : інформ. лист Вищ. госп. суду України від 13 квіт. 2007 р. №01–8/229. *Вісник господарського судочинства*. 2007. №4. С. 47.
229. Про деякі питання практики застосування конкурентного законодавства : Постанова Пленуму Вищ. госп. суду від 26.12.2011 №15. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0015600–11>.
230. Про деякі питання практики застосування конкурентного законодавства : рек. Вищ. госп. суду України від 29 жовт. 2008 р. №04–5/247. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0247600–08>.
231. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 №2939-VI. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T112939.html.
232. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 24 черв. 2004 р. №1875 – IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №47. Ст. 514.
233. Про залізничний транспорт : Закон України від 4 лип. 1996 р. №273/96 – ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №40. Ст. 183.
234. Про засади функціонування ринку електричної енергії України : Закон України від 24 жовт. 2013 р. №663 – VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №22. Ст. 781.
235. Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну : Закон України від 22 груд. 1998 р. №332 – XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №11. Ст. 78.

236. Про затвердження змін до Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (Положення про концентрацію) та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Антимонопольного комітету України : розпорядж. Антимонопол. ком. України від 10 серп. 2006 р. № 316 – р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 35. Ст. 2491.
237. Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» : Постанова Каб. Міністрів України від 03.10.2007 № 1185. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP071185.html.
238. Про затвердження плану заходів щодо проведення інституційної реформи у сфері моніторингу та контролю державної допомоги суб'єктам господарювання та реалізації положень Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» : розпорядж. Каб. Міністрів України від 4 берез. 2013 р. № 102-р. *Урядовий кур'єр*. 2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/102-2013-p>.
239. Про затвердження Порядку визначення предмета закупівлі : наказ М-ва екон. розвитку і торгівлі України від 17.03.2016 № 454. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/RE28578?from=industry>.
240. Про затвердження Порядку здійснення закупівель із застосуванням електронної системи закупівель : наказ М-ва юстиції України від 30 трав. 2017 р. № 146. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS28530?an=1>.
241. Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів : Постанова Каб. Міністрів України від 15 черв. 2006 р. № 833. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2006-%D0%BF>.
242. Про затвердження Порядку розміщення інформації про публічні закупівлі : наказ МЕРТ від 18.03.2016 № 477. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/FN050694?an=39>.
243. Про затвердження Порядку складання, подання, погодження, оприлюднення програми відповідності оператора системи розподілу, звіту про її виконання та погодження уповноваженої особи з питань відповідності : Постанова НКРЕКП від 27.12.2017 № 1406. URL: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=29918>.
244. Про затвердження Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 12.02.2002 № 27-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0239-02>.

245. Про затвердження Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання про спеціалізацію виробництва, дотримання яких дозволяє здійснювати ці узгоджені дії без дозволу органів Антимонопольного комітету України : розпорядж. Антимонопол. ком. України від 11 груд. 2008 р. №880 – р. *Офіційний вісник України*. 2009. №7. Ст. 223.
246. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 7 черв. 1996 р. №236/96 – ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №36. Ст. 164.
247. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січ. 2001 р. №2210 – III. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №12. Ст. 64.
248. Про захист національного виробника від субсидованого імпорту : Закон України від 22 груд. 1998 р. №331 – XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №12/13. Ст. 80.
249. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту : Закон України від 22 груд. 1998 р. №330 – XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №9/10. Ст. 65.
250. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 трав. 1991 р. №1023 – XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. №30. Ст. 379.
251. Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій : Указ Президента України від 19 серп. 1997 р. №853/97. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/853/97>.
252. Про зв'язок : Закон України від 16 трав. 1995 р. №160/95 – ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №20. Ст. 143.
253. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 10 квіт. 2014 р. №1197-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №24. Ст. 883.
254. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квіт. 1991 р. №959 – XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. №29. Ст. 377.
255. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 №2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №48. Ст. 650. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/uk/ua/ua055uk.pdf>.
256. Про Концепцію вдосконалення державного регулювання природних монополій : Указ Президента України від 27 верес. 2007 р. №921/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. №74. Ст. 2753.
257. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 28.09.2017 №2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №23. Ст. 158.
258. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. №280/97 – ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. №24. Ст. 170.

259. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квіт. 1999 р. №586 – XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №20/21. Ст. 190.
260. Про нафту і газ : Закон України від 12 лип. 2001 р. №2665 – III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №50. Ст. 262.
261. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22.09.2016 №1540-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №51. Ст. 833.
262. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації : Указ Президента України від 23.11.2011 №1067/2011. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067/2011/stru2#Stru>.
263. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності : Закон України від 18 лют. 1992 р. №2132 – XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №12. Ст. 64.
264. Про організацію взаємодії між Антимонопольним комітетом і Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України у сфері контролю за цінами : наказ Антимонопол. ком. України, М-ва економіки та з питань європ. інтеграції України від 8 квіт. 2002 р. №2/103. *LawUA. Правовий портал України*. URL: <http://lawua.info/jurdata/dir244/dk244957.htm>.
265. Про основи національної безпеки України : Закон України 19 черв. 2003 р. №964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
266. Про Основні напрями конкурентної політики на 1999–2000 роки та заходи щодо їх реалізації : Указ Президента України від 26 лютого 1999 р №219/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219/99?lang=en>.
267. Про Основні напрями конкурентної політики на 2002–2004 роки : Указ Президента України від 19 листоп. 2001 р. №1097/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. №47. Ст. 2056.
268. Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці : Постанова Каб. Міністрів України від 9 серп. 1993 р. №611. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-p>.
269. Про погодження перетворення державного підприємства «Національна енергетична компанія «Укренерго»» у приватне акціонерне товариство : розпорядж. Каб. Міністрів України від 22.11.2017 №829-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/829-2017-p/stru/sp:max20>.
270. Про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та накладання штрафу : Рішення АМКУ від 26 жовт. 2016 р. №480-р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=131325&schema=main>.
271. Про поштовий зв'язок : Закон України від 4 жовт. 2001 р. №2759 – III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. №6. Ст. 39.

272. Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист права власності на комерційне найменування : огляд. лист Вищ. госп. суду України від 17.04.2006 №01–8/845. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/news/400/>.
273. Про приєднання України до Угоди про державні закупівлі : Закон України від 16.03.2016 №1020-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №16. Ст. 166.
274. Про природні монополії : Закон України від 20 квіт. 2000 р. №1682 – III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. №30. Ст. 238.
275. Про промислово-фінансові групи в Україні : Закон України від 21 листоп. 1995 р. №437/95 – ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №23. Ст. 88.
276. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 груд. 2015 р. №922-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №9. Ст. 89.
277. Про ратифікацію Договору про проведення узгодженої антимонопольної політики : Закон України від 16 січ. 2003 р. №449 – IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №14. Ст. 100.
278. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі : Закон України від 10 квіт. 2008 р. №250 – VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. №23. Ст. 213.
279. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 р. №1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №40. Ст. 20–21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>
280. Про рекламу : Закон України від 3 лип. 1996 р. №270/96 – ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №39. Ст. 181.
281. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13 квіт. 2017 р. №2019-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. №27–28. Ст. 312. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19>.
282. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 №4618-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №3. Ст. 23. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
283. Про скорочення граничної чисельності працівників Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації : Указ Президента України від 7 листоп. 2014 р. №862/2014. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U862_14.html.
284. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року : розпорядж. Каб. Мі-

ністрів України від 30 груд. 2015 р. № 1437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-pA>.

285. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014–2024 роки : розпорядж. Каб. Міністрів України від 19 верес. 2012 р. № 690-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/690-2012-p>.
286. Про схвалення Концепції Конкуренційного процесуального кодексу України : розпорядж. Каб. Міністрів України від 18 берез. 2002 р. № 145-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2002-p>.
287. Про телекомунікації : Закон України від 18 листоп. 2003 р. № 1280 – IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 12. Ст. 155.
288. Про теплопостачання : Закон України від 2 черв. 2005 р. № 2633 – IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 28. Ст. 373.
289. Про транспорт : Закон України від 10 листоп. 1994 р. № 232/94 – ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 51. Ст. 446.
290. Про трубопровідний транспорт : Закон України від 15 трав. 1996 р. № 192/96 – ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 29. Ст. 139.
291. Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21 верес. 2006 р. № 185 – V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 46. Ст. 456.
292. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів господарювання, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження : Закон України від 17 лют. 2000 р. № 1457-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 12. Ст. 97. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-14>.
293. Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21 черв. 2012 р. № 5007 – VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 19/20. Ст. 190.
294. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Відкритість, дієвість, результативність» : від 17.03.2003 / Каб. Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-03/sp:java-max100>.
295. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Послідовність. Ефективність. Відповідальність» : від 01.12.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=%0Bn0002120-04>.
296. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель» : від 29.08.2019 № 1076. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66307.
297. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку конкурентного середовища та залучення інвестицій у сфері теплопостачання». URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/Proekt-Zakonu-Ukrayini3.pdf>.

298. Проект Концепції державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=146848&schema=main>.
299. Проект Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку : схвал. на засід. Антимонопол. ком. України 14 берез. 2019 р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=148112&schema=main>.
300. Проект Методики визначення ринків : схвал. на засід. Антимонопол. ком. України 14 берез. 2019 р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/138813>.
301. Птащенко Л. О. Державне регулювання антиконкурентних узгоджених дій на соціально важливих товарних ринках. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2012/3.pdf.
302. Регламент ЄС № 713/2009, що засновує Агентство з питань співробітництва регуляторів у сфері енергетики (Agency for the Cooperation of Energy Regulators). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009R0713>.
303. Регламент ЄС № 714/2009 про умови доступу до мереж трансграничних обмінів електроенергією, який скасовує Регламент ЄС № 1228/2003. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009R0714>.
304. Регламент ЄС № 715/2009 про умови доступу до мереж транспортування природного газу, який скасовує Регламент ЄС № 1775/2005. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245023161&cat_id=162176.
305. Регламент Комісії ЄС № 330/2010 від 20 квітня 2010 р. «Про застосування пункту 3 статті 101 Договору про функціонування Європейського Союзу до категорії вертикальних угод та узгоджених дій». URL: <https://www.buh24.com.ua/reglament-komisiyi-yes-330-2010-vid-20-kvitnya-2010-g/>.
306. Регулювання конкуренції в ЄС і обмежувальна ділова практика. *Інфоґелія*. URL: <https://infopedia.su/18x6fba.html>.
307. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів», прийнята 09.04.1985 р. на 106-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН. URL: <https://www.unian.ua/consumers/356993-rezolyutsiya-generalnoji-asambleji-oon-kerivni-printsipi-dlya-zahistu-interesiv-spojivachiv.html>.
308. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 35/63, прийнята на 35-й сесії ГА ООН 1980–1981 pp. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/35/63>.

309. Рекомендаційні роз'яснення Антимонопольного комітету України від 16.02.2016 № 6-pp щодо застосування положень частин другої, п'ятої та шостої статті 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», частин першої та другої статті 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». *Антимонопольний комітет України* : офіц. веб-портал. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/121390>.
310. Рішення АМКУ від 05.09.2019 № 598-р. URL: <https://www.documentcloud.org/documents/6403707-Amku.html#document/p1>.
311. Рішення ВГСУ від 25.11.2009 № 01–08/627. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_627600–09.
312. Рішення Європейського суду з прав людини від 27 вересня 2011 року у справі А. Menarini Diagnostics S. R. L. v Italy (Application No 43509/08), paras 57–67. URL: <http://www.echr.europa.org/doc/70059618/70059618.htm>
313. Рогатюк О. В., Кравчук І. П. Природні монополії в Україні та проблеми їх врегулювання. URL: <http://intkonf.org/rogatyuk-ov-kravchuk-ip-prirodni-monopoliiyi-v-ukrayini-ta-problemi-yih-regulyuvannya/>.
314. Рудницька М. О. Мікроекономіка : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2008. 360 с.
315. Рудяга І. М. Господарсько-правове забезпечення функціонування залізничного транспорту України в умовах реформування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 196 с.
316. Рябцев Г. Л. Моделювання ринку нафтопродуктів України для формування державної політики його розвитку. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 1. С. 115–121.
317. Савченко І. А. Сучасні підходи до економічної сутності конкурентних відносин. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1785>.
318. Сагір В. Г. Державне регулювання природних монополій : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Донецьк, 2005^ 20 с.
319. Саніахметова Н. О. Конкурентне законодавство у питаннях та відповідях : посібник. Київ : Центр комерц. права, 2002. 74 с. URL: <http://radnuk.info/rosibnuk/komer/576-saniahmetova/14907---q-q-----.html>.
320. Саніахметова Н. О. Правовий захист підприємництва в Україні : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 333 с.
321. Сарган І. М. Здійснення контролю за узгодженими діями в конкурентному законодавстві Європейського Союзу та України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 13 (4). С. 1–7.
322. Сиволап С. Завада Олександр: Україні потрібен Закон про національну програму розвитку конкуренції. *Інтернет-ресурс «Ukraine international*

- chamber of commerce*». 26.07.2019. URL: <http://iccua.org/oleksandr-zavada-ukrayini-potriben-zakon-pro-natsionalnu-programu-rozvitku-konkurenciyi/>.
323. Система електронних публічних закупівель Прозоро. URL: <https://prozorro.gov.ua/news/cherez-prozorro-ya-obrabatyvayu-v-6-raz-bolshe-tenderov-chem-po-staroj-protsedure>.
324. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків. 2001. 656 с.
325. Скільки в Україні монополій. *Журнал Бізнес цензор*. URL: <https://biz.censor.net.ua/r3038352>.
326. Слободчикова Ю. В. Форми недобросовісної конкуренції і методи її регулювання. *Економіка та держава*. 2010. № 2. С. 92–94.
327. Сляднєва Г. О. Неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці суб'єкта господарювання як вид недобросовісної конкуренції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. С. 673–677.
328. Смирнова К. В. Джерела права Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2005. 14 с.
329. Смирнова К. В. Сучасні тенденції правового регулювання конкуренції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 121, ч. I. С. 157–166. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/download/2386/2119>.
330. Смирнова К. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика : монографія. 2-ге вид. Одеса : Фенікс, 2017. 490 с.
331. Сошников А. О. Господарсько-правове забезпечення публічних закупівель : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2019. 20 с.
332. Стадник К. О. Господарсько-правова політика в сфері законодавства про економічну концентрацію : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 22 с.
333. Стадник К. О. Сучасний стан концентрації суб'єктів господарювання в економіці України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція* : зб. наук. пр. Одеса, 2013. Вип. 6–1, т. 2. С. 96–98.
334. Старцев О. В. Підприємницьке право. Київ, 2005. Ст. 140–145.
335. Стороженко О. М. Адміністративно-правова кваліфікація зловживань монопольним (домінуючим) становищем на ринку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. аграр. ун-т. Київ, 2007. 23 с.
336. Стрельцова М. Єврокомісія оштрафувала на 3 млрд за картельну змову найбільші компанії-виробників вантажівок. *Українські національні новини, інформаційне агентство*. 19 лип. 2016 р. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1588086-yevrokomisiya-oshtrafuvala-na-3-mlrd-za-kartelnu-zmovu-naybilshi-kompaniyi-virobnikiv-vantazhivok>.

337. Суха І. В. Вибір стратегій для забезпечення конкурентоспроможності підприємств молочної промисловості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Київ, 2008.
338. Тарасенко Л. О. Теоретичні аспекти конкуренції та монополії: сутність, особливості, наслідки. *Фінанси, облік, бланки*. 2017. № 1 (22). С. 260–268. URL: <http://jfub.donnu.edu.ua/article/view/5035>.
339. Татарінова С. С. Правове регулювання захисту конкуренції в підприємницькій діяльності у Російській Федерації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Самара, 2016. URL: http://www.igpran.ru/prepare/a.persons/Tatarinova/Tatarinova_dissertatsya.pdf.
340. Тейлор Д., Арчер Д. С. В тени Wal-Mart : учебник по конкурентной борьбе независимого розничного предприятия с сетевым гигантом. Москва : Изд-во Жигульского, 2002. 216 с.
341. Тимчасові методичні рекомендації щодо визначення основних типів товарних ринків : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 27.01.2004 № 24 – р. *Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики*. URL: http://centre-amp.kiev.ua/old/index.php?option=com_content&view=article&id=45:2010-03-04-07-32-09&catid=19:2010-01-13-08-48-27&Itemid=29.
342. Типовий закон про конкуренцію ООН. *Серія документів ЮНКТАД з проблематики законодавства та політики в галузі конкуренції*. Женева, 2000. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/law_competition.pdf.
343. Типові вимоги до створення господарської асоціації для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на її створення : затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 30 листоп. 2006 р. № 511 – р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 7. Ст. 254.
344. Ткаченко Н. Б. Моделювання та аналіз процесу здійснення державних закупівель. *Статистика України*. 2015. № 1. С. 31–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2015_1_7.
345. Ткаченко Н. Б., Уманців Ю. М. Макроекономічні аспекти державних закупівель. *Фінанси України*. 2009. № 8. С. 82–88.
346. Толоконников А. Правовая защита конкуренции в Европейском Союзе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2007. URL: <https://lawbook.online/evropeyskoe-pravo-uchebnik/ponyatie-antimonopolnogo-pravovogo-15420.html>.
347. Тот Тіхамер. Антимонопольное право Европейского Союза. Будапешт : Complex, 2007. 798 с.

348. Тотьев К. Ю. Конкурентное право (правовое регулирование конкуренции) : учебник. Москва : Изд-во РДЛ, 2000. 352 с.
349. Трегубець Н. О. Механізм здійснення державного контролю Антимонопольними органами в сфері захисту економічної конкуренції : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Донецьк, 2009.
350. Трегубець Н. О. Щодо правового регулювання організації перевірок антимонопольними органами. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 1. С. 228–234.
351. Туйск І. І. Антимонопольні правоохоронні засоби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2003, 20 с.
352. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : текст Угоди. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
353. Угода про субсидії і компенсаційні заходи. *Відомості Верховної Ради України*. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_015.
354. Удалов Т. Г. Конкурентне право : навч. посіб. Київ : Школа, 2004. 496 с.
355. Уманців Ю. М. Економічна конкуренція в умовах фінансової глобалізації. *Фінанси України*. 2009. № 10. Ст. 95–106.
356. Умови функціонування та рівноваги товарного ринку. *Аналіз національної економіки*. 2003. URL: <http://library.if.ua/book/93/6422.html>.
357. УНІАН : Інформаційне агентство. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/10548519-antimonopolniy-komitet-oshtrafuvav-merezhi-azs-zazmovu-na-rinku-naftoproduktiv.html>.
358. Федеральный закон № 135-ФЗ от 26 июля 2006 г. URL: <https://rosmintrud.ru/docs/laws/127>.
359. Федчишин А. Розділяй і володарюй: Про монополізацію економіки України та шляхи розв'язання цієї проблеми. URL: https://dt.ua/macrolevel/rozdilyay-i-volodaryuy-pro-monopolizaciyu-ekonomiki-ukrayini-ta-shlyahi-rozv-yazannya-ciyeuy-problemi-_html.
360. Фефелов О. Проект «Представництво інтересів авіаперевізника великих і нестандартних вантажів з питань законодавства про захист конкуренції у США, Великобританії та Німеччині». URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/rol-amku-yak-organu-oskarzhennya-publichnih-zakupivel.html>.
361. Фефелов О. Роль АМКУ як органу оскарження публічних закупівель. *Юридична газета online*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/rol-amku-yak-organu-oskarzhennya-publichnih-zakupivel.html>.

362. Филюк Г. Високий рівень монополізації української економіки – бар’єр на шляху підвищення її конкурентоспроможності. *Сучасний економічний розвиток* : наук. журн. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjU0bDZuuLiAhUBIYsKHZtYDpQQFjAAeqQIBRAC&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbv.gov.ua%2Fcgibin%2Ffirbis_nbv%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fvfkpnuen_2015_10_19.pdf&usq=AOvVaw2PNmh08gMQiLJsl-VLhzbL.
363. Филюк Г. Конкурентна політика держави в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. №109. С. 46–53.
364. Филюк Г. М. Трансформація ринкових структур в умовах глобалізації : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01. Київ, 2010.
365. Филюк Г. Соціально-економічні наслідки монополії: теоретичний і практичний аспект. *Економіка України*. 2010. №1. С. 30–41.
366. Харченко П. Г. Адміністративно-правові заходи забезпечення захисту від недобросовісної конкуренції в діяльності органів Антимонопольного комітету України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2005. 19 с.
367. Хасбулатов Р. И. Международные экономические отношения : учеб. для бакалавров. Москва : Юрайт, 2014.
368. Хаустова В. Є., Колодяжна Т. В. Аналіз основних хвилей злиттів і поглинань у світовій економіці. URL: http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2011-1_0-pages-7_16.pdf.
369. Хоменко І. Б. Вплив транснаціональних корпорацій на конкурентне середовище національної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Київ, 2004.
370. Хоменко Л. М., Борисенко О. М. Соціально-економічні наслідки монополій. *Вісник КДПУ ім. М. Остроградського*. 2008. Вип. 2. (49). URL: <http://www.kdu.edu.ua/statti/2008-2-1/127.pdf>.
371. Хохлов Д. В. Антимонопольное (антитрестовское) законодательство США. *Законодательство и экономика*. 1998. №5. С. 57–66.
372. Цивільний кодекс України : ред. від 28.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top>.
373. Ціленко В. А. Господарсько-правове забезпечення державної будівельної політики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2018. 220 с.
374. Цюцюпа С. В. Вплив конкуренції на інноваційну діяльність підприємства. *Вчені записки університету «КРОК»*. Серія: Економіка. 2019. Вип. 1. С. 221–229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2019_1_29.

375. Чернелевська О. Л. Демонізація економіки України, єдиний шлях до відновлення конкурентоздатності економіки. *Ефективна економіка* : електрон. наук. фах вид. 2014. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2901>.
376. Чернелевська О. Л. Конкурентне законодавство України: формування, зміст та розвиток : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Дніпропетров. держ. аграр.-екон. ун-т. Дніпропетровськ, 2014. 20 с.
377. Чернелевська О. Л. Роль держави як гаранта захисту добросовісної конкуренції. *Економіка та управління*. 2013. №4. С. 50–58. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1693/1/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%9B.pdf>.
378. Чечель О. М. Зміст і функції економічної політики держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток* : електрон. журн. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=28>.
379. Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них. URL: http://www.ier.com.ua/files/Books/16_Chlenstvo_v_SOT/16_book_2008_Guidebook_TIBA_ua.pdf.
380. Шальман О. Антимонопольное законодательство в системе законодательства и системы права. *Законодательство и экономика*. 2000. №2. С. 18–22.
381. Швидка Т. І. Антиконтурентні узгоджені дії або картельні змови (небезпечні наслідки та проблеми притягнення до відповідальності). *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. Харків, 2018. №3 (34). С. 119–131.
382. Швидка Т. І. Антиконтурентні узгоджені дії як система окремих складів господарських правопорушень. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. Харків, 2015. №1 (24). С. 113–123.
383. Швидка Т. І. Вдосконалення антимонопольного регулювання на законодавчому рівні в умовах глобалізації. *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 24–25 серп. 2018 р. Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2018. С. 53–56.
384. Швидка Т. І. Визначення складу антиконкурентних узгоджених дій у формі спотворення результатів тендерів як виду конкурентних правопорушень. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №7 (269). С. 70–74.
385. Швидка Т. І. Впровадження та застосування програми «leniency» в законодавстві України за антиконкурентні узгоджені дії. *Вісник Націо-*

нального юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право : зб. наук. пр. Харків, 2016. №4 (27). С. 169–181.

386. Швидка Т. І. Глобалізація міжнародного економічного простору та проблеми забезпечення конкуренції в міжнародному масштабі. *Юридичний електронний науковий журнал* : фах. вид. юрид. ф-ту Запорізь. ун-ту. 2018. №4. С. 58–61. URL: http://lsej.org.ua/4_2018/16.pdf.
387. Швидка Т. І. Господарське право в схемах і таблицях : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 130 с.
388. Швидка Т. І. Господарське право в схемах і таблицях : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 136 с.
389. Швидка Т. І. Господарсько-правові аспекти щодо удосконалення засобів підвищення конкурентоздатності. *Стратегія реалізації конкурентної політики України в контексті євроінтеграційних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 квіт. 2017 р.). Київ : КНУБА, 2017. С. 90–92.
390. Швидка Т. І. Господарсько-правові засоби підвищення конкурентоспроможності національної ракетно-космічної промисловості. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2017. № 1 (8). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2017/8/Shvydka8.pdf>.
391. Швидка Т. І. Господарсько-правові механізми регулювання міжнародної конкуренції в умовах глобалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 97–100. URL: http://lsej.org.ua/1_2019/27.pdf.
392. Швидка Т. І. Деолігархізація національної економіки як необхідний напрям конкурентної політики держави. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2019. № 7 (281). С. 53–59.
393. Швидка Т. І. Деякі аспекти притягнення до відповідальності за змови під час публічних закупівель. *Одеські юридичні читання* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9 листоп. 2018 р.). Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 54–56.
394. Швидка Т. І. До питання про інституціоналізацію конкурентної політики держави. *Проблеми законності*. 2019. № 147. С. 131–139.
395. Швидка Т. І. Забезпечення зростання конкурентоздатності національної економіки: господарсько-правовий аспект : монографія. Харків : Юрайт, 2015. 184 с.
396. Швидка Т. І. Забезпечення умов конкурентного відбору переможців при публічних закупівлях. *Теорія і практика сучасної юриспруденції* : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Харків, 10 груд. 2018 р.). Харків : Асоц. випускників Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого, 2019. С. 36–37.

397. Швидка Т. І. Зарубіжний досвід антимонопольної політики та перспективи реформування вітчизняного конкурентного законодавства в умовах глобалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. №33. С. 107–112.
398. Швидка Т. І. Застосування спекулятивних схем при публічних закупівлях та проблеми притягнення до відповідальності. *Право та інновації : наук.-практ. журн. / редкол.: С. В. Глібок та ін. Харків : Право, 2018. №2 (22). С. 80–87.*
399. Швидка Т. І. Інструментальний механізм формування та реалізації конкурентної політики держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. №4. С. 83–88.
400. Швидка Т. І. Інструменти реалізації та формування конкурентної політики держави. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування : міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 25–26 жовт. 2019 р. Запоріжжя : Істина, 2019. С. 63–66.*
401. Швидка Т. І. Історія становлення і формування конкурентного законодавства (іноземний досвід). *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2019. №1 (275). С. 50–55.
402. Швидка Т. І. Історія формування антимонопольної політики та законодавства в Європейському Союзі. *Право і суспільство : наук. журн. Дніпров. гуманітар. ін-т*. 2019. №1, ч. 2. С. 176–182.
403. Швидка Т. І. Історія формування і становлення конкурентного законодавства України та його сучасний стан. *Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12–13 жовт. 2018 р. Київ : Центр наук. дослідж., 2018. С. 36–39.*
404. Швидка Т. І. Кваліфікація монопольного становища на ринках та підстави притягнення до відповідальності за зловживання ним. *Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид. Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. Том 2, №14, 2018. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/author/submission/144906>.*
405. Швидка Т. І. Кодифікація конкурентного законодавства України як перспективний етап його розвитку. *Основні тенденції розвитку цивілістики, конституційного, господарського та міжнародного права : матеріали круглого столу (27 жовт. 2017 р., м. Кривий Ріг) / відп. за вип. В. Г. Олюха ; уклад. В. Г. Олюха. Кривий Ріг : Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 215–218.*
406. Швидка Т. І. Конкурентна політика держави як ключовий чинник її правового організаційно-господарського впливу. *ScienceRise: Juridical*

- Science* : наук. журн. 2018. №2 (4). С. 26–31. URL: http://journals.uran.ua/sr_law/article/view/135780/132845.
407. Швидка Т. І. Конкурентне право : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 96 с.
408. Швидка Т. І. Контроль за концентрацією та попередження зловживань монопольним становищем в рамках міжнародної конкуренції. *Держава та регіони. Серія: Право* : наук.-виробн. журн. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2018. №3 (61). С. 59–65.
409. Швидка Т. І., Кузьміна М. М. Господарське право в схемах і таблицях : навч. посіб. для студентів та аспірантів юрид. і екон. спеціальностей. Харків : Юрайт, 2017. 114 с.
410. Швидка Т. І. Напрями господарсько-правової політики щодо демонополізації національної економіки. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. Харків, 2015. №3 (22). С. 184–193.
411. Швидка Т. І. Новели у законодавстві та перспективи прийняття Кодексу з банкрутства. *Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2–3 листоп. 2018 р.). Дніпро : ГО Прав. світ, 2018. С. 50–53.
412. Швидка Т. І. Особливості здійснення контролю за концентрацією в рамках світової економіки. *Актуальні проблеми господарського права і процесу* : матеріали круглого столу, м. Київ, 9 листоп. 2018 р. Київ : Ліра, 2018. С. 184–187.
413. Швидка Т. І. Перспективи розвитку та модернізації конкурентного законодавства України в умовах глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. №51, т. 1. 2018. С. 128–133.
414. Швидка Т. І. Підготовка фахівців в галузі конкурентного права: сучасний стан та перспективи. *Challenges of modernization if legal education in Ukraine and EU countries* : Scientific and pedagogic internship : Internship proceedings, December 3–14, 2018. Sandomierz. 2018. P. 120–123.
415. Швидка Т. І. Політико-програмне забезпечення конкурентної політики держави. *Юридична осінь 2019 року* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 29 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого : Мадрид, 2019. С. 406–409.
416. Швидка Т. І. Попередження і контроль за узгодженими діями (досвід Європейського Союзу). *Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage* : International scientific and practical conference : Conference proceedings, January 25–26, 2019. Arad : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 228–232.

417. Швидка Т. І. Правове регулювання конкурентної політики держави та механізми вдосконалення її реалізації (порівняльно-правовий аспект). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 4, т. 1. С. 91–96.
418. Швидка Т. І. Правовий захист економічної конкуренції : навч. посіб. Харків : Юрайт, 2015. 208 с.
419. Швидка Т. І. Правові механізми притягнення до відповідальності за антиконкурентні узгоджені дії (новели у законодавстві). *Вісник приватного і публічного права*. Київ, 2018. №6. С. 171–177.
420. Швидка Т. І. Правові питання забезпечення конкурентності на ринку технологій. *Господарсько-правове забезпечення інноваційного інвестування: проблеми і пропозиції* : матеріали круглого столу (м. Харків, 16 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 106–110.
421. Швидка Т. І. Правопорушення у сфері публічних торгів: недоліки конкурентного права. *Юридична осінь 2017 року* : Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених (м. Харків, 15 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 100–103.
422. Швидка Т. І. Принципи конкурентного права та їх ефективність. *Міжгалузеві зв'язки цивільного, господарського та трудового права* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. : [у 2 ч.]. Ч. 1 (м. Кривий Ріг, 28 верес. 2017 р.). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2017. С. 271–273.
423. Швидка Т. І. Проблеми забезпечення добросовісної конкуренції в рамках міжнародно-правового регулювання. *Завдання господарсько-правової політики держави в умовах четвертої промислової революції* : матеріали круглого столу, м. Харків, 20 берез. 2019 р. / редкол.: А. П. Гетьман, Д. В. Задихайло, Ю. І. Остапенко, Т. І. Швидка ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : ФОП Бровін О. В., 2019. С. 99–102.
424. Швидка Т. І. Проблеми міжнародно-правового регулювання захисту економічної конкуренції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. Одеса, 2018. №36, т. 2. С. 51–55.
425. Швидка Т. І. Проблеми монополізації та антимонопольного регулювання на ринку інформаційних послуг та соціальних мереж. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. Харків, 2018. №1 (32). С. 162–175.
426. Швидка Т. І. Проблеми притягнення до господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері публічних торгів. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. Харків, 2017. №4 (31). С. 156–167.
427. Швидка Т. І. Проблеми регулювання конкурентних відносин та забезпечення конкурентної політики в умовах глобалізації. *Науковий вісник*

- публічного та приватного права* : зб. наук. пр. Київ : НДІ публ. права, 2018. №3, т. 1. С. 85–90.
428. Швидка Т. І. Проблемні питання кваліфікації правовідносин недобросовісної конкуренції в сфері публічних закупівель. *Економіка і право* : наук. журн. 2019. №1 (52). С. 26–32.
429. Швидка Т. І. Проблемні питання систематизації та кодифікації конкурентного законодавства та його практичного застосування. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. Харків, 2017. №3 (30). С. 108–119.
430. Швидка Т. І. Програмна та прогнозна діяльність держави в сфері захисту економічної конкуренції. *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : всеукр. наук.-практ. конф., 1 листоп. 2019 р., м. Харків. Харків, 2019. С. 242–244.
431. Швидка Т. І. Реформування національного конкурентного законодавства в умовах глобалізації: перспективи і пріоритети. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи і пріоритети* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18–19 січ. 2019 р.). Одеса, 2019. 108 с.
432. Швидка Т. І. Реформування та модернізація законодавства про захист економічної конкуренції в Україні. *Актуальні проблеми законодавства: пріоритетні напрямки його вдосконалення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 12–13 жовт. 2018, Одеса : ГО «Причорномор. фундація права», 2018. С. 56–61.
433. Швидка Т. І. Розвиток міжнародно-правового регулювання відносин економічної конкуренції. *Перші наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова* : матеріали круглого столу (8 лют. 2019 р., м. Київ) / наук. ред. В. А. Устименко ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Київ, 2019. С. 250–253.
434. Швидка Т. І. Становлення сучасного конкурентного законодавства: світовий та вітчизняний досвід : монографія. Харків : Право, 2018. 168 с.
435. Швидка Т. І. Удосконалення змісту та форми конкурентної політики держави (господарсько-правовий аспект). *Право та інновації* : наук.-практ. журн. / редкол.: С. В. Глібко та ін. Харків : Право, 2017. №4 (20). С. 36–43.
436. Швидка Т. І. Удосконалення механізмів реалізації конкурентної політики держави. *Глобальні виміри захисту економічної конкуренції* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 лют. 2018 р.). Київ : ТОВ «Тенар», 2018. С. 122–124.

437. Швидка Т. І. Удосконалення механізму господарсько-правової відповідальності у сфері економічної конкуренції. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. Харків, 2016. №2 (25). С. 149–159.
438. Швидка Т. І. Функціональне призначення конкурентної політики держави як напрямку економічної політики держави. *Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин* : міжнар. наук.-практ. конф., 4–5 жовт. 2019 р., м. Харків. Харків, 2019. С. 47–51.
439. Шишков Ю. Государство в эпоху глобализации. *Мировая экономика и международные отношения*. 2012. № 1. С. 3–13.
440. Шкляр С. В. Діалектика приватних і публічних інтересів у державному регулюванні економічної конкуренції. *Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки* : зб. матеріалів «круглого столу», м. Київ, 8 листоп. 2013 р. Київ, 2013. С. 239–242.
441. Шкляр С. В. Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання у правовідносинах з органами Антимонопольного комітету України : монографія. Київ : Юстініан, 2015. URL: <https://books.google.com.ua/books?id>.
442. Шнирков О. І. Конкурентна політика Європейського Союзу. Київ, 2003. 217 с.
443. Шраменко О. В., Полякова О. М. Державне регулювання природних монополій в умовах глобальної економіки та розвитку науково-технічного прогресу. *Вісник Мукачевського державного університету «Економіка і суспільство»*. 2018. № 16. С. 226–232. URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/1112/1/Полякова.pdf>.
444. Шуміло І. Антиконтурентні узгоджені дії. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 1. С. 15–18.
445. Шуміло І. А. Відповідальність за порушення законодавства про захист конкуренції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Донецьк, 2001. 207 с.
446. Щегель С. Актуальні напрями вдосконалення конкурентної політики та формування стратегії розвитку конкуренції в Україні. *Стратегія реалізації конкурентної політики України в контексті євроінтеграційних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 квіт. 2017 р.). Київ : КНУБА, 2017. С. 92–95.
447. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 640 с.
448. Що таке картелі і як з ними боротися? *Офіційний веб-сайт АМКУ*. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/120497.jsessionid=A8407C4644262CE9DBC085AD306C99E3.app1>.

449. Щодо застосування нецінових критеріїв оцінки : лист М-ва екон. розвитку і торгівлі України від 08.10.2018 № 3304–04/44053–06. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME181087.html.
450. Щокін Р. Г. Сутність недобросовісної конкуренції за господарським законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 11, т. 2. С. 18–21 URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc11/part_2/7.pdf
451. Экштайн К. Основные права и свободы по Российской Конституции и Европейской конституции. Учебное пособие. Москва : NOTA BENE, 2004. 496 с.
452. Як деолігархізувати телебачення України. URL: https://biz.censor.net.ua/columns/3137767/yak_deoligarhizuvati_telebachennya_ukrani.
453. Ярешко О. В. Ділова репутація суб'єктів господарювання (порівняльний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с. URL: <http://library.univer.kharkov.ua/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:685232/Source:default>.
454. Ясько Ю. Конкурентна політика як форма державного регулювання економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 3 (143). С. 38–42.
455. Ясько Ю. Формування державної конкурентної політики в Україні. *Вісник КНТЕУ*. 2013. № 4. С. 24–36. URL: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2013/04/3.pdf>.
456. 中华人民共和国反不正当竞争法 = Про захист від недобросовісної конкуренції : прийнято на Третньому засід. Постійн. ком. Восьмого Нац. народ. з'їзду від 2 верес. 1993 р. : переглянуто на 30-му засід. Постійн. ком. 12-го Нар. з'їзду нар. депутатів від 4 листоп. 2017 р. URL: http://www.npc.gov.cn/npc/xinwen/2017-11/04/content_2031432.htm.
457. An Act to Protect Trade Commerce against unlawful Restrain and monopolies = Закон «Про захист торгівлі та комерційної діяльності проти незаконних обмежень та монополії». *Sherman's Antitrust Law*. URL: <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=51&page=transcript>.
458. Antitrust and competition in China. Global compliance news. URL: <https://globalcompliancenews.com/antitrust-and-competition/antitrust-and-competition-in-china/>.
459. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) 18.08.1896. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BGB.pdf>.
460. Case 41, 44, та 45/69, ACF Chemiefarma v Commission (1970) ECR 661 at 693–694. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61969CJ0041>.
461. Case of Van Marle and others v. the Netherlands (Application no. 8543/79; 8674/79; 8675/79; 8685/79). URL: <https://www.legal-tools.org/doc/64244a/pdf>.

462. Celler-Kefauver antimerger act. URL: <https://www.investopedia.com/terms/c/celler-kefauber-act.asp>.
463. Clayton Antitrust Act = Закон Клейтона. 1914. URL: http://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/uf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/ipgzio24/.
464. Code civil / Version consolidée au 1 octobre 2018. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721>.
465. Code P énal de 1810. URL: https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_1.htm.
466. Commission Regulation (EC) 1628/2006 of 24 October 2006 on the application of Articles 87 and 88 of the Treaty to the national regional investment aid. *Official Journal*. L302/29. 2006. P. 29–41. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1628&from=EN>.
467. Commission Regulation (EC) 1998/2006 of 15 December 2006 on the application of Articles 87 and 88 of the Treaty to de minimis aid. *Official Journal*. L379/5. 2006. P. 5–10. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:379:0005:0010:en:PDF>.
468. Commission Regulation (EC) 68/2001 of 12 January 2001 on the application of Articles 87 and 88 of the EC Treaty to training aid. *Official Journal*. L10/20. 2001. P. 20–29. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R0068&from=EN>.
469. Commission Regulation (EC) 70/2001 of 12 January 2001 on the application of Articles 87 and 88 of the EC Treaty to State aid to small and medium-sized enterprises. *Official Journal*. 2001. L10/33. P. 33–42. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R0070&from=GA>.
470. Competition Act (R. S. C., 1985, c. C-34). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-34/>.
471. Competition Act 1998. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/41/contents>.
472. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal*. 2012. C 326/47 (26.10.2012). P. 1–390. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.
473. Council Directive 84/450/EEC of 10 September 1984 relating to the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning misleading advertising. *Official Journal*. L250/17. 1984. P. 17–20. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31984L0450&from=EN>.
474. Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member

- States concerning the pursuit of television broadcasting activities. *Official Journal*. L298/23. 1989. P. 23–30. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31989L0552&from=EN>.
475. Council Regulation (EC) 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings (the EC Merger Regulation). *Official Journal*. 2004. L24/1. P. 1–22. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:024:0001:0022:EN:PDF>.
476. Council Regulation (EC) 659/1999 of 22 March 1999 laying down detailed rules for the application of Article 93 of the EC Treaty. *Official Journal*. L83/1. 1999. P. 1–9. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999R0659&from=EN>.
477. Council Regulation (EC) 994/98 of 7 May 1998 on the application of Articles 92 and 93 of the Treaty establishing the European Community to certain categories of horizontal State aid. *Official Journal*. L142/1. 1998. P. 1–4. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31998R0994&from=EN>.
478. Council Regulation (EEC) 4064/89 of 21 December 1989 on the control of concentrations between undertakings. *Official Journal*. L 395. 1989. P. 0001–0012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31989R4064:EN:HTML>.
479. Criminal Code (R. S. C., 1985, c. C-46). URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=221110.
480. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council «On public procurement and repealing Directive 2004/18/EC» of 26 February 2014. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.094.01.0065.01.ENG.
481. Economic Espionage Act of 1996. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-104publ294/pdf/PLAW-104publ294.pdf>.
482. EU Competition Law Merger legislation. Rules Applicable to Merger Control, situation as at 1st December 2014. 2014. European Commission, Brussels. URL: <http://ec.europa.eu/competition/mergers/legislation/Merger2015.pdf>.
483. EU Competition law Rules applicable to State Aid situation as at 15 April 2014. 2014. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/legislation/compilation/state_aid_15_04_14_en.pdf.
484. Fair Franchise Transactions Act (Act No. 6704 of May 13, 2002). URL: <https://www.jftc.go.jp/eacpf/01/Korea-franchise.pdf>.
485. Fair Labeling and Advertising Act (Act No. 5814 of February 5, 1999). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=2761>.
486. Federal Law No. 4 of 2012 on the Regulation of Competition = Федеральний закон № 4 Про регулювання конкуренції в ОАЕ. URL: <https://www.economy.gov.ae/PublicationsArchiveEn/Federal%20Law%20No.%204%20of%202012%20on%20the%20Regulation%20of%20Competition.pdf>.

487. Federal Trade Commission Act = Закон про Федеральну Торгову Комісію. *Офіційний сайт Федеральної Торгової Комісії*. URL: <https://www.ftc.gov/enforcement/statutes/federal-trade-commission-act>.
488. Fikentscher W. Competition Rules for Private Agents in the GATT/WTO System. 1994. P. 295–296.
489. Fox Eleanor M.: We protect competition, you protect competitors. *World Competition* 26(2): 2003. Рю 149–165
490. Gesetz gegen den Unlauteren Wettbewerb (UWG). URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=229386#LinkTarget_894.
491. Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen. Ausfertigungsdatum: 26.08.1998.. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gwb/BJNR252110998.html>.
492. Guidelines on method of setting fines imposed pursuant to Article 23 (2) (a) of Regulation № 1/2003 = Руководящие указания по методу установления штрафов, налагаемых в соответствии со статьей 23 (2) (a) Правил № 1/2003. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006XC0901\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006XC0901(01)&from=EN).
493. Handbook on Community State Aid Rules for SMEs Including Temporary State Aid To Support Access To Finance In The Current Financial And Economic Crisis. 2009. URL: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/sme_handbook.pdf.
494. Hart-Scott-Rodino Antitrust Improvements Act of 1976. URL: <https://www.ftc.gov/enforcement/statutes/hart-scott-rodino-antitrust-improvements-act-1976>.
495. Horizontal Merger Guidelines of the United States Department of Justice and the Federal Trade Commission. URL: <https://www.ftc.gov/public-statements/2010/08/horizontal-merger-guidelines-united-states-department-justice-federal>.
496. Japan Fair Trade Commission. Офіційний сайт Японської комісії справедливої торгівлі. URL: https://www.jftc.go.jp/en/policy_enforcement/cartels_bidriggings/anti_cartel.html.
497. Japan Fair Trade Commission. Cartels and Bid-riggings. Leniency program. URL: https://www.jftc.go.jp/en/policy_enforcement/cartels_bidriggings/index.html.
498. Katsiaryna S. Baran, Kaja J. Fietkiewicz, Wolfgang G. Stock. Department of Information Science, Heinrich Heine University Düsseldorf, Germany Monopolies on Social Network Services (SNS) Markets and Competition Law.2015. P. 424–436.
499. Korea Fair Trade Commission. *Офіційний сайт Комісії справедливої торгівлі*. URL: <http://www.ftc.go.kr/eng/index.do>.
500. Linde F., & Stock W. G. Information Markets. A Strategic Guideline for the I-Commerce. Berlin, Germany, New York, NY : De Gruyter Saur, 2011.

501. Microsoft продовжує кампанію проти Chrome, тепер ОС Windows 10 советує користувачам перейти з браузера Google на Edge. URL: <https://itc.ua/news/microsoft-prodolzhaet-kampaniyu-protiv-chrome-teper-os-windows-10-sovetuet-polzovatelyam-pereyti-s-brauzera-google-na-edge/>.
502. Monopolies and Mergers Act 1965. URL: <https://www.jstor.org/stable/1092386?seq=1>.
503. Monopoly Regulation and Fair Trade Act. 1980. URL: <https://www.jftc.go.jp/eacpf/01/Korea-monopoly.pdf>.
504. Nadkarni A., Hofmann, S. G. Why do people use Facebook? *Personality and Individual Differences*. 2012. 52 (3). 243–249.
505. OECD (2014), «Scope and application of 'Business Relationships' in the financial sector under OECD's Guidelines for Multinational Enterprises», OECD Global Forum on Responsible Business Conduct, see. URL: <https://mneguidelines.oecd.org/globalforumonresponsiblebusinessconduct/GFRBC-2014-financial-sector-document-2.pdf>.
506. Przeciwdziałanie praktykom monopolistycznym w gospodarce narodowej. 87.3.18 z dnia 28 stycznia 1987 r. o przeciwdziałaniu praktykom monopolistycznym w gospodarce narodowej. URL: <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1987-3-18,16792376.html>.
507. Recommendation «The Recommendation on Competition Policy and Exempted or Regulated Sectors was adopted by the OECD Council» on 25 September 1979. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/189/189.en.pdf>.
508. Recommendation of the Council concerning Structural Separation in Regulated Industries, adopted on 26 April 2001 (C(2001)78/FINAL), amended on 13 December 2011 and on 23 February 2016. URL: www.oecd.org/daf/competition/recommendations.htm.
509. Recommendation of the Council on Merger Review – C (2005) 34 C/M(2005)7/PROV was adopted by the OECD Council 23 March 2005. URL: <http://www.oecd.org/competition/mergers/40537528.pdf>
510. Recommendation of the OECD Council Concerning Effective Action against Hard Core Cartels, approved by Council on 25 March 1998 C(98)35/FINAL–C/M(98)7/PROV. URL: <http://www.oecd.org/daf/competition/2350130.pdf>.
511. Recommendation of the OECD Council concerning International Cooperation on Competition Investigations and Proceedings As approved by Council on 16 September 2014. URL: <https://www.oecd.org/daf/competition/2014-rec-internat-coop-competition.pdf>.
512. Recommended Practices for Competition Assessment. URL: http://icn.flywheelsites.com/wp-content/uploads/2018/07/AWG_RP_English.pdf.
513. Regulation 17 implementing Articles 85 and 86 of the Treaty. *Official Journal*. 1962. 204/62. P. 87–93. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31962R0017&from=EN>.

514. Resolution 35/63 adopted by the General Assembly at its 35th Session on 5 December 1980 (Restrictive business practices). 1980. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/35/a35r63e.pdf>.
515. Revised Statutes of Canada, 1985 Act (R. S. C., 1985, c. 40 (3rd Supp.)). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/R-7.7/index.html>.
516. Robinson-Patman Act. URL: <https://www.ftc.gov/public-statements/1936/09/monopoly-robinson-patman-act>.
517. Roubeer P. Theorie generale du droit (Histoire des doctrines juri) diques et philosophie des valeurs sociales. 2e edition. Paris : Ed. Librairie du Recueil Sirey, 1951.
518. Shvydka Tetiana. Abuse of the monopoly position in the field of economics: definition of the composition of offenses. *National law journal: theory and practice*. 2018. № 5 (33). С. 151–155.
519. Shvydka T. Development of competitive legislation in the countries of Asia (comparative legal aspects) = Швидка Т. Розвиток конкурентного законодавства в країнах Азії (порівняльно-правовий аспект). *Legea si viata = Закон и жизнь (Republica Moldova)*. 2019. Nr 2/2 (326). P. 141–145.
520. Shvydka Tetiana. Legal regulation of prevention of monopolization of markets in the context of national and international competition. *Legea si viata (Republica Moldova)*. 2018. Nr 10/2 (322). P. 117–121.
521. Smith A. The Wealth of Nations. Glazgo : R. X. Campbell, A. S. Skinner, 1976. 1002 p.
522. Standart Oil Story III: The rise, fall and Rise of the Standart Oil Company. Rasoul Sorkhabi, ph.d. URL: <https://www.geoexpro.com/articles/2011/11/the-standard-oil-story-iii-the-rise-fall-and-rise-of-the-standard-oil-company>.
523. Strafgesetzbuch. 15.05.1871. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf>.
524. Supreme Court. Apple выиграла патентную войну против Samsung. URL: <https://delo.ua/business/apple-vyigrala-patentnuju-voynu-protiv-samsung-336213>.
525. Supreme Court. Apple Inc. v. Samsung Electronics Co. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Apple_Inc._v._Samsung_Electronics_Co.
526. Supreme Court. Motorola Mobility v. Apple Inc. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Motorola_Mobility_v._Apple_Inc.
527. Synthesis paper on the relationship of trade and competition policy to development and economic growth wt/wgtcp/w/80. 18 September 1998. URL: <http://docsonline.wto.org/imrd/directdoc.asp?DDFDdocuments/t/WT/WGTCP/W80.DOC>.
528. The Act Concerning Prohibition of Private Monopolization and Maintenance of Fair Trade, Act No. 54 of 1947 (Japan) = Про заборону приватної моно-

- полії та забезпечення чесних угод. URL: https://www.jftc.go.jp/en/policy_enforcement/cartels_bidriggings/anti_cartel_files/The_Antimonopoly_Act.pdf.
529. The Canadian Combines Investigation Act. URL: https://www.jstor.org/stable/1012311?seq=1#metadata_info_tab_contents.
530. The European Parliament: Directive 97/36/EC of the European Parliament and of the Council of 30 June 1997 amending Council Regulation 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities. *Official Journal*. L202/60. 1997. P. 60–70. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997L0036&from=EN>.
531. The Recommendation on Competition Policy and Exempted or Regulated Sectors was adopted by the OECD Council on 25 September 1979. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/189/189.en.pdf>.
532. Törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról. 1996. évi LVII. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600057.TV>.
533. Trade Act of 1974. URL: <https://legcounsel.house.gov/Comps/93-618.pdf>.
534. Treaty establishing the European Community (Nice consolidated version). *Official Journal of the European Union*. 2002. C 325. P. 40–41. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2002:325:TOC>.
535. UA.Cenzor.net : офіц. веб-сайт. URL: https://biz.censor.net.ua/columns/3137767/yak_deolgarhzuвати_telebachennya_ukrani.
536. Unfair Competition Prevention and Trade Secret Protection Act. 2009. URL: <http://www.kipo.go.kr/upload/en/download/UnfairAct.pdf>.
537. United Kingdom enterprise law. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/United_Kingdom_enterprise_law.
538. War of the giants. Forbs.ru (Война гигантов). URL: <http://www.forbes.ru/tehnologii/362135-voyna-gigantov-kak-apple-otsudil-u-samsung-polmilliarda-dollarov>.
539. Webcast First Quarter 2020 Financial Results Conference Call. URL: <http://www.amazon.com>.
540. Weber R. H. Competition law issues in the online world. *20th St. Gallen International Competition Law Forum (ICF)*, April 4th and 5th 2013.
541. Wheeler – Lea Act. URL: https://www.ftc.gov/system/files/documents/public_statements/676351/19380517_freer_whe_wheeler-lea_act.pdf.
542. WD. Schumpeter Joseph A. Theoretical Problems of Economic Growth», 1947. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-economic-history/article/theoretical-problems-of-economic-growth/2567028DDB45AB8D90EA2753F5D78ABA>.

Наукове видання

СЕРІЯ «НАУКОВІ ПРАЦІ»
КАФЕДРИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОГО
ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО»

Швидка Тетяна Ігорівна

**ЕКОНОМІЧНА КОНКУРЕНЦІЯ:
СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ЙОГО МОДЕРНІЗАЦІЇ**

Монографія

Видається в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *А. Т. Гринченка*

Підписано до друку 10.03.2020.
Формат 60×90 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 23,5. Обл.-вид. арк. 21,17. Вид. № 2526.
Тираж 300 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Татарчук С. І.
Тел. (057) 717-28-80